6
3-E
96

~~K. 36~~

VIII 96

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
3 H
43

6 - 3 E - 96

Digitized by Google

FACIS HISTORICÆ
COMPENDIUM

Ex Juſti Lipſii Operibus ſummo ſtudio concinnatum

PER

JOANNEM THUILIUM

MARIÆMONTANUM TIROLENSEM

Humaniorum litterarum olim in gymnaſio Patavino Profeſſorem.

BIBLIOTECA VITTORIO EMANUELE IN ROMA

VENETIIS

APUD SIMONEM OCCHI

Superior. Permiſſu ac Privileg.

MDCCXLI.

NOBILIBUS,

Et generoſis Adoleſcentibus

COLLEGII CLEMENTINI

DE URBE,

Sub Disciplina

PATRUM SOMASCHENSIUM,

CONVICTORIBUS

SIMON OCCHIUS.

BIBLIOTECA NAZIONALE
ROMA

Cum tacitus mecum reputarem, quos reperirem Romanæ antiquitatis vere ſtudioſos, quibus opuſculum hoc ex longæ vetuſtatis tenebris per me nuper erutum dicarem; vos menti occurriſtis, genere præclariſſi-

mi, virtutum indole præclariores Adoleſcentes, qui Romam bonis artibus informandi, & dignos nobilitate veſtra ſpiritus ex ipſius urbis dignitate capturi, ex variis Europæ partibus conveniſtis. Præferet hoc vobis facem, ut quæ manu ſæpe verſatis numiſmata, quas admiramini ſtatuas, & anaglypha, ipſi vobis interpretari, quin rudera etiam, & parietinæ, quas oculis ſæpe luſtratis, qua olim magnificentia ſteterint, probe noſcere poſſitis. Verum ex hac Face, quam magno labore, atque acri ingenio Juſtus Lipſius primum accendit, ac in anguſtam velut laternam deinde egregius vir incluſit, luculentiſſimum vobis lumen affulgebit ad Romanæ hiſtoriæ, ideoque ad reipublicæ ſive domi, ſive militiæ bene geren-

rendæ ſcientiam aſſequendam, quæ ſtudia omnium veſtrum communia alii aliis ſeverioribus diſciplinis pro diverſa vitæ ratione ineunda ita jungunt, ut mirum non ſit ex Collegio Clementino tamquam ex equo Trojano, ut ajunt, heroas celeberrimos prodire. Ipſum ſcimus ſupremum univerſæ Eccleſiæ Hierarcham, ipſum Sacri Cardinalium Collegii Decanum, alios ex Italia, & Germania ampliſſimos Cardinales, ut eos prætercam, ne in longius abeam, eximios Præſules, qui ad eamdem dignitatem virtutis via graſſantur, in Collegii Clementini ſinu a prima adoleſcentia educatos. Quot vero aut toga, aut ſago in patria republica clarorum virorum imagines, vobis ad imitationem propoſitæ, veſtrum Colle-

legium exornant, atque ejus nobilitatem oſtendunt? Accipite igitur lubenti animo, lectiſſimi Adoleſcentes, Muſarum, & Charitum alumni, quod vobis in obſequii, & meæ erga vos obſervantiæ teſtimonium offero, utiliſſimum æque ac jucundum opuſculum, & mihi ignoto quidem homini, ſed juſto virtutis æſtimatori pro veſtra humanitate favete.

Venetiis pridie Id. Jan. Anno, qui adhuc apud nos excurrit, MDCCXL.

LECTORI
TYPOGRAPHUS VENETUS.

QUod opuſculum nova meorum typorum fœtura in lucem emitto, hoc, ſi audaciſſimus homo eſſem, qui vellem emptoribus fucum facere, tibi pro novo jactare facile poteram. Neque enim verendum fuiſset, ne quis dolum deprehenderet, cum libellus, pluſquam centum abhinc annis in Italia vulgatus; in oblivionem abierit, ac ſitu, ac tineis abſumendus in paucorum ſcriniis lateret. Verum non is ego ſum, qui emptores libris meis conciliare mendacio velim. Idem hoc illud eſt, quod anno MDCXXIIX. Patavii prodiit ex typographia Joannis Thuilii ita inſcriptum: *Facis hiſtoricæ Compendium ex Juſti Lipſii Operibus ſummo ſtudio concinnatum. Opuſculum ad Hiſtoricorum, Politicorum, & veterum Scriptorum intellectum mira brevitate, & dexteritate conducens. Olim in Germania impreſſum per Anaſtaſium a Valle Quietis. Nunc vero meliori ordini reſtitutum, emendatum, maxima parte auctum, & primum in Italia editum a Conſtantio a Monte Laboris*. Hoc ideo non novitas, ſed tibi longa ætas commendet. At inquies, quid bonæ frugis ab opere ſperandum, cujus memoria obliterari, quod ita ab eruditis negligi potuit, ut deper-

di, & deperire, neceſse fuerit? Compendium hoc magnorum Operum Juſti Lipſii in adoleſcentum gratiam, eorumque, qui philologiam e limine primo ſalutant, ex ipſo Compendii nomine facile intelligis. Qui enim jam Muſarum penetralia ingrediuntur, ii non compendiis, ſed juſtis clarorum authorum operibus oblectantur. Quot autem id genus libelli adoleſcentibus Romanæ eruditionis candidatis propoſiti ſunt, noſtra, patrumque, atque avorum noſtrorum memoria? Hinc factum eſt, ut dum nova veteribus ſuccedunt, excuti hæc ex eorum manibus neceſse ſit. Verum recentiora omnia excutiet e manibus vetus hoc opuſculum, quod nunc opera mea ex oblivionis tenebris vindicatur, quandoquidem libellus iſte, abſit invidia verbo, tantum cæteris deducendæ ad philologiam juventuti conſcriptis libellis præſtat, quantum ingentia Lipſii volumina illos mole excedunt, atque ipſe Lipſius majorum ſane gentium philologus minutulos quoſdam philologos antecellit. Sed de hujus Compendii pręſtantia, ac utilitate plura pręfari non vacat, cum ex ipſius auctoris epiſtola nuncupatoria, ac præfatione ad Lectorem, Patavinæ editioni præfixis, quibus fraudari te nolui, ſatis doceri poſſis. Aliqua potius de varia auctoris, atque ipſius opuſculi fortuna juvat delibare.

Ana-

Anaſtaſius a Valle Quietis , & *Conſtantius a Monte Laboris* unus , atque idem eſt *Joannes Thuilius* , humaniorum literarum in Patavino gymnaſio profeſſor. Quamquam enim in hoc opuſculo videtur latere ſub iis nominibus voluiſſe ob eam cauſam,quam epiſtola dedicatoria ſuis Germanis ſignificat ; ipſe tamen ſe prodit in prima ejuſdem epiſtolæ ſalutatione. Hic in comitatu Tirolenſi, humili pago, cui ab inſigni monaſterio Sanctæ Mariæ dicato , ac in altiſſimi montis cacumine ſito , nomen eſt , paſtore patre genitus , pueritiam agendo gregi ad decimumquartum uſque ætatis ſuæ annum duxit. Tum litterarum addiſcendarum deſiderio e paterna caſa aufugiens , cum Oenipontum ſe contuliſſet , miſsere , & ex amicorum miſericordia victitans , totum ſe litteris dedit, ac a primis grammaticæ rudimentis exorſus, rhetoricis , & philoſophiæ curriculum brevi ſeptennio eſt emenſus, vixque animum ad medicinæ ſtudium applicuerat , cum Humanitatis cathedram in Friburgentium Academia ſponte ipſi oblatam conſecutus eſt. Sed temporum calamitatibus alio abreptus , & ſcholam dimittere coactus , per annum , ac tres menſes in caſtris militem geſſit. Ad Muſas, cum primum potuit , revertens , peregrinationibus per varias provincias ſuſceptis , Patavii

§. 3. tan-

tandem ſubſtitit, ſorte ſua ob inſtaurata illic ſtudia contentus, niſi continuo triennio lectulo affixus ex morbo jacuiſset. Hæc ipſius Thuilii verbis ex ea, quam habuit, cum primum ad tradendas publice politiores litteras aggreſſus eſt, oratione, fuſius refert Tomaſinus in Elogiis, qui deinde addit, eum, cum parum res ipſi Patavii procederent, Venetias commigraſſe, ubi emendandis operarum erroribus apud typographos noſtros aliquandiu ſibi victum paravit. Verum cum ingenii ſui excellentiam, poeticis præcipue deliciis, Venetis aliquot Proceribus, atque eruditiſſimo cuique probaſſet, meliori fortuna uti cœpit, ac deinde humaniorum litterarum in Patavino lyceo profeſſor renunciatus eſt, anno MDCXXIII. Hominem tamen tot caſibus, atque ærumnis jactatum, quæ ſero nimis arriſerat, cito fortuna deſeruit: quippe poſt ſeptem duntaxat annos ab ſuſcepta tam honeſta in eo ſcientiarum emporio docendi provincia, ex peſtilentia, quæ per Venetæ ditionis fines graſſabatur, elatus eſt anno ætatis ſuæ XL. abrumpente immaturo fato præclarum opus, quod in lucem edendum moliebatur, *Anatomiæ Janitores* inſcribendum.

Porro opuſculum hoc noſtrum, quod unum egregii, & ærumnoſi viri famam adhuc ſuſtinet, primum confiĉto nomi-

ne

ne *Anaſtaſii a Valle Quietis* lucem vidit Argentorati in 12. impenſis heredum Lazari Lezneri, quæ editio, teſte Placcio de Scriptoribus Pſeudonimis, *nitidior, & correctior eſt Patavina, præfatiunculam habens eamdem fere, ſed quæ in Patavina ſit alicubi mutata*. Idem ſecundo recuſum Patavii anno MDCXXIHX. *meliori ordini reſtitutum, emendatum, maxima parte auctum*, ut in ipſa libri fronte Igimus, a *Conſtantio a Monte Laboris*. Prodiit autem ex typographia, quā ipſe auctor domi ſuæ inſtituerat, optimis libris, quos ex Germania convehendos curaverat, in publicam utilitatem edendis. Tertio, eodem Placcio teſte, edidit Amſtelodami anno MDCVLII. *Romæ Illuſtratæ* titulo inſcriptum, ſuoque per manifeſtum plagium adſcripto nomine, Antonius Thyſius, Ictus, & Lugduni Batavorum Profeſſor, quod hominis audaciam declarat quidem, rerum etiam operis præſtantiam, quod multiplici doctrina vir, & vere ſuis tot operibus clarus tanti fecit, ut ſibi illud vindicare, & legitimo parenti invidere non dubitaverit. Quarta igitur noſtra hæc erit editio, quam ſumma fide ex Patavina exſcripſimus. Hęc ſunt, quæ te neſcire nolui, amice Lector, ne quid tibi ab induſtria mea unquam deſideres. Vale.

Inclytæ Nationis Germanicæ, quæ Patavii eſt, Theologor Philoſophor. & Medicor. membris, Civibus & Amicis

Joannes Thuilius. D. S.

OF-

OFFERO *Vobis, Generoſa pectora, exiguum Libellum, grati mei in Vos & devinctiſſimi animi magnum argumentum. Lipſius eſt, in* COMPENDIUM *contractus, quem vel hoc nomine gratum futurum ſpero. Sed magis ob* Commoditatem & Utilitatem. *Quis enim veſtrum, qui jam in peregrinatione eſtis, ingentia Lipſii Volumina undique ſecum circumferat? Ecce vobis hic facundum, nec pondere moleſtum viæ comitem. Hic* MILITIAM & TORMENTA *bellica legetis jucundius, quam ſi in patria, tot annis armis agitata, præſentes ſpectaretis. Laudando ardore (pro more patrio) longa itinera ſuſcipitis, ſuperatis montium aſperitates, devoratis viæ moleſtias, ut Italiæ amœnitatem, & Romanæ magnitudinis oculis uſurpetis veſtigia: Ecce hic Index & dux, qui ſine defatigatione* ADMIRANDA *Romana oſtendit: in* AMPHITHEATRUM *introducit:* GLADIATORES *ſpectandos dat: voſque, caſtiſſimos animos, ad* VESTÆ ET VESTALIUM *penetralïa, profana quidem ſacra; & Regias* BIBLIOTHECAS, *veſtras delicias, admittit, ubi tamen prius* CRUCEM *libaveritis. Paravit hoc Vobis Opuſculum olim* Anaſtaſius a Valle Quietis, *reparavit nunc* Conſtantius a Monte

Labo-

Laboris, *eo fine, ut ſit in quiete labor, in labore quies. Uterque Vobis notus, & e veſtro complexu: qui ideo non ſe ſiſtunt, quod Compilatorum nolint audire nomen, abſterriti naſutorum morſibus (nam & naſuti, quos ſenectus aut morbus edentulos ſecit, mordent) qui ſemper illud ogganniunt,* Germanum eſſe laborem. *Ego vero, qui ad hæc ſcommata jam dudum occallui, nihil dubitavi, Libellum hunc obſtetricante Typo in lucem edere, & in veſtrum ſinum, Candidi Cives, Germana fide deponere. Si pro veſtra, qua ſoletis, humanitate, & in me benevolentia, tenerum hunc Typographi mei fœtum in manus, me vero ipſum in pectora admiſeritis, vota poſſideo; mihique addetis animum majora in veſtrum honorem & utilitatem moliendi. Interea meos* Janitores Anatomicos, *qui jam pridem præ foribus ſtant, propediem exſpectate, me amate, & quam optime Valete, o lectiſſima Germanorum pectora. Patavii* 5. *Kal. Jun. Anno ſalutifero* MDCXXIIX.

LE-

LECTORI
AMICO

Anaſtaſius a Valle Quietis, & Conſtantius a Monte Laboris S.

BEnevole Lector: Iuſti Lipſii libros, quos ille ad lucem priſcæ Hiſtoriæ & Antiquitatis propitia Minervas ſcripſit, & *Facem Hiſtoricam* inſcripſit, jam tibi contractos in parvum Volumen congeſtoſque offerimus. Quod ille ſparſim, ample, lateque majoribus voluminibus, & multarum ſeptimanarum opere complexus eſt, nos hic in COMPENDIUM, & opuſculum paucarum horarum redegimus: ita tamen, ut omnia, quæ ad Mercurium & Bacchum (ut ajunt) facerent, huc ſeligeremus, & diſponeremus, præteritis aut reciſis ſuperfluis. Auctorum tot varias laudationes, & concumulatas citationes, quibus Lipſius ſuas opiniones, uti primus, aſtruere opus habuit, omiſimus: icones, rem multi precii, exprimere erat animus. Sed cui bono? ſi res ipſa & materies ἐν ἐπιτομῇ cognoſcitur & creditur. non opus eſt flexuoſo gyro & probatione. In parva tabula tam bene Coloſſi prægrandis figura viſitur, quam in magna. Genium tibi noſtrum juramus, Le-

ctor,

ctor, ſi opuſculum hoc pellegere digna-
ris, ſimul ea omnia diſces, quæ Lipſius
ſuis ampliſſimis Tomis pertractavit.
Gratum eſſe debet iter, quod brevibus
milliaribus ducit eo, quo aſpiramus: &
placere ſcientia, quæ ſtatim ſe ingerit
ſine ambage, & jactura *Temporis* &
Sumptus. Vtroque exiguo hic opus. Il-
la quidem Lipſii Opera, quia non parva
ſunt, temporis aliquid & æris flagitant;
utrumque magni facimus, & omni cu-
ra lucrari ſatagimus: hic vero cum ære
tempus compendifeceris. Habes enim
annum [liceat ſic dicere] in menſem
contractum, & menſem in diem; Co-
ronatum in obolum. Extra chorum,
quod dicitur, numquam ſaltavimus,
nec aliena intruſimus, ſimplici & nuda
narratione, & uno velut textu ex ipſis
Lipſii verbis concinnato contenti, quo
continua quadam & amabili ſerie tibi
propinaremus, quidquid rarum & exi-
mium in bello & pace habuit Romana
Antiquitas. Lipſius interdum quædam
miſcuit, quæ, ut dialogis fieri ſolens
eſt, ſuperflua ſunt, vel occaſione inter-
loquentis abductus, vel quia ſic voluit,
pauſam aliquam facturus, aut interpo-
ſita varietate delectaturus: Nihil hic
tale, uniforme filum eſt, & quaſi tela
ex uno æquabili ſubtegmine texta. Iam
de utilitate ſi quid vellem diſſerere, an
non eſſet τὸ φῶς ἡλίῳ δανείζειν, & aquam
Oce-

Oceano? Si utiles judicas Iuſti Lipſii libros, Lector, ſicut tu omnino eos non tantum utiles, ſed & neceſſarios omnibus reris, tuoque calculo & judicio ſuper omne ſcribentium vulgus extollis: idem quoque hic erit. Non etenim e manibus excutimus Opera ipſa Lipſii illi, cui otium & opes: immo eo dirigimus. Citius enim pervenies hoc ductore libello, quo tendis, ducendus ſcilicet per rectiorem & breviorem ſemitam. Eadem in hoc Opuſculo docentur & proponuntur, quæ diffuſe in magnis illis Lipſii Voluminibus, &, quod æſtimabis, breviter. Si Lipſium libenter legis, & hæc libenter leges, quia Lipſiti ſunt: idem enim hic tibi ſcribit & eadem; olim pluribus & prolixis, at nunc paucis & brevibus. Vale.

De

DE MILITIA ROMANA.

LIBER PRIMUS.

MIlitiam Romanam cognoſcere duplicis eſt fructus: (*a*) Certi, & Incerti. *Certi* quidem, quod vera ea fax ad Hiſtorias, quarum vix alia materies, quam bella & pugnæ. *Incerti*, quod & Duces hodierni aliquid ex iis fortaſse haurient ad ſuum, & præſentem uſum.

(*b*) *Militia eſt multitudo apta & compoſita & armis, ad vim faciendam aut arcendam, ſub certa lege.* Partes ejus ſunt *Quinque*: (*c*)

I. DILECTVS.
II. ORDO.
III. ARMA.
IV. ACIES.
V. DISCIPLINA.

Quas ſingulas ordine, & totidem libris comprehendemus, perſpicua brevitate.

(a) *Utilitas ex Militia Romana*,
(b) *Militia quid*. (c) *Partes*.

DE DILECTU.

(*a*) Dilectus Græcis eſt στρατιλογία, κατάλογος & καταγραφὴ. Unde κατάλογον ποιεῖσθαι, καταγραφὴν ποιεῖσθαι. *legere militem*, *ſcribere militem*: quia ſic lecti in tabulas & codices referebantur, ut memoria nominum & ſtipendiorum publice exſtaret. Vox etiam alia huic rei ævo ſequenti, *Adnumium*, vel *Adnumius*: quod non tam in dilectu, quam in recenſu & adnumeratione militum, ſub tempus ſtipendii, aut largitionis locum habet. Ad hanc ipſam rem, *Pittacia*, *Breves*, *Laterculum*, *Matriculam*, reperies. Sicut autem ſcribebantur jam milites: ita delebantur non milites & rejecti. Solebant & mortuos ibi notare, & Theta ſuum adfigere.

In Dilectu *tria* ſpectanda. (*b*) 1. qui elegerint. 2. quos. 3. quomodo.

1. *Qui elegerint.*

Deſignatis Conſulibus, quod fiebat principio cujuſque anni, Tribuni militum conſtituebantur, quorum duo genera: (*c*) Juniores, & Seniores. *Juniores* ſunt Equites, quibus hoc datum, ut prius citiuſque Tribuni fierent, quam plebeji; poſt quina ſcilicet ſtipen-

(a) *Dilectus quid ſit.* (b) *Quæ ſpectanda in Dilectu.* (c) *Tribuni duplices.*

pendia. *Seniores*, plebeji, qui poſt dena ſtipendia Tribuni facti. Oportebat enim equitem dena ſtipendia implere, peditem vicena. Viceſimo militiæ anno dimiſſi, (*a*) *Veterani* dicebantur; nam poſt vicena ſtipendia, honeſtam, vel cauſariam miſſionem conſecuti, ita vocabantur. Erant autem Tribuni juniores, ſive ex equite 14. ex plebe 10. quia plures habere voluerunt honeſtiores.

2. *Quos legerint.*

Dilectus duplex: (*b*) civium & ſociorum. Cives vel *Pedites*, vel *Equites*. De Peditibus primo dicemus.

Prima nota peditum legendorum ex Civibus erat (*c*) *Ætas*: ab anno 17. initium militiæ, finis 50. erat. Militabant ergo ab anno 17. uſque ad 46. Et quiſque his 30. annis neceſſario implere cogebatur vicena ſtipendia. Ab honoribus & magiſtratu urbano excluſi, qui ſua ſtipendia non feciſſent. Hinc qui continuo militabat, implebat ea 37. anno; ſed poterat, non debebat. Si quis vero morbo, vel caſu impeditus non impleſſet 46. anno ſtipendia, non liber erat a militia, ſed adhuc cogi poterat uſque ad annum 50. qui ple-

(a) *Veterani qui.* (b) *Dilectus duplex.* (c) *Dilectus Peditum ex Ætate.*

ne liberabat, ſive facta, ſive infecta ſtipendia.

Altera nota legendorum erat (*a*)*Cenſus*: non enim viliores quoſdam in militiam legebant, nec erat hoc inopiæ aſylum; ſed divites, honeſtos, & quos res privata rei quoque publicæ alligaret. Pauperes non niſi in neceſſitate aut tumultu lecti: ſicut & Servi; ſed fere per civilia bella, cum Virtus & Honos jus ſuum ægre ſervant. Paulatim tamen eo ventum, ut Proletarii, & Capitecenſi in militiam vulgo ſcriberentur: item Libertini, & Liberti. Quin etiam paſtores ferociores in equites adſumptos legimus. In militia navali viliores legebantur, & fere libertini; quia talis militia ſemper habita vilior. An quia periculorum ibi plus, & metus etiam ignavæ mortis? An quia parum loci virtuti & robori militari? ars & nautæ pleraque adminiſtrant. An quia paulatim animos quoque dehoneſtat & corrumpit?

3. *Quomodo elegerint*.

Modus Dilectus talis. (*b*) Conſules poſitis ſellis curulibus, ſpecie magiſtratus ſedebant, præcipua dilectuum ipſi obeuntes, & ſummæ rei præſidentes: Tribuni adminiſtrabant, & exſe-
que-

(a) *Ex Cenſu*. (b) *Modus Dilectus.*

quebantur per partes: Diem publice prodicebant Conſules, vel præconis voce, cum aliquid ſubitum, & ſcriptum videbatur tardum; vel ſcripto, cum res fuit ordinaria. Livius *Edictum* vocat. Sub ipſum vero conventus diem, ſignum ex arce tollebant, ſervabantque donec is ſolutus.

Ipſe dilectus fiebat in (*a*) Capitolio, ſive in ejus area, ut & alia, quæ ad bellum, illic agitata; in loco certe auguſto & ſacro, ut ante oculos religio & Jupiter obnoxios magis, fractioreſque redderet ad parendum: ſæpe enim hic controverſiæ & turbæ. In campo dilectum habitum, tamquam novum notat Dionyſius; ſed eo factum, quo tribunitiæ interceſſiones vitarentur, quibus ibi non erat locus.

Eligebantur ex tribubus & claſſibus, ducta ſorte: (*b*) vel ut æmulatio tolleretur, ne hæc illi poſthabita videretur: vel querela, ne iſta, aut alia onerari, ſi forte dilectus non iret per omnes. Præſidentibus Conſulibus, ſedentibus Tribunis, militibus ſejunctis & compoſitis, tribus vocata in centurias ſuas ivit, omiſſis tamen ſenioribus, quos advocari in ſupervacuum nihil opus.

(a) *Locus Dilectus*. (b) *Qua ratione lecti*.

Ex ſingulis tum centuriis, & pro cenſu, ac claſſe milites citati nominatim. Itaque tabulæ ad manum, in quibus nomina, ætates, & opes ſcripta. Aliquando etiam ſorte capti, raro tamen, nec niſi in re tumultus. In hac autem citatione ſervatum per religionem, ut primus miles boni nominis eſſet: captabant enim ex eo omen; ut Valerius, Salvius, Statorius, & ſimilia. Dilectus hic etſi commodus & ingenioſus, non tamen ſemper, & in omni bello obſervatus: Nam hoſte vicino, aut repentino aliquo periculo imminente, omittebant tribus, centurias, ſortes, & militem confuſe ac raptim capiebant & educebant. Id genus (*a*) *Subitarios* vocabant. Atque iſtos ſolebant ſcribere in tumultu, ita ut ſine diſcrimine aut excuſatione ſæpe cogerentur juvenes ſeneſque: ideoque ſors adhibita, non electio, quia res feſtina.

Qui nominatim citabantur, interdum fuerunt (*b*) Volentes, proni, & ſpontanei; interdum Refractarii. *Proni* in militiam fuerunt, cum aut Dux gratioſus, aut bellum aliquod in ſpe lucri. *Refractarii*, qui detrectabant, & ſe ſub-

(a) *Subitarii qui*. (b) *Citati qui Volentes, qui Refractarii*.

ſubtrahebant: Illi reſpondere ad nomen, & accedere ad dilectum; Hi non reſpondere dicebantur: Illi non ſolum voce & reſponſo, ſed corpore & progreſſu ſe ſiſtebant Tribunis; Hi ſilebant, & ſe ſubtrahebant.

Refractariorum pœna varia: (*a*) primo *Vincula*; itaque Conſules prehendi eos jubebant, & in carcerem duci. Interdum *Virgæ* adhibitæ in contumaces, ſed non niſi a Conſulibus immodice ſeveris. Nonnumquam damno affecti, & eorum *Bona direpta* & vendita. Immo vero interdum extrema pœna affecti, & morte civili, id eſt, *Venundati in ſervitutem*. *Infamia notati* etiam, & ignominioſi facti Refractarii. Has autem pœnas ſæpe Tribuni tardabant, aut tollebant: illi enim intercedebant, & de cauſis etiam cognoſcebant, quamquam hæc cognitio erat proprie conſularis. Itaque hac arte ſæpe impediebant dilectus, cum aliquid a Patribus vellent expreſſum. Hæc tamen Tribunorum licentia coercita interdum, præeunte Patrum decreto.

Cauſæ juſtæ ad detrectandam militiam *tres*. (*b*) Prima *Vacatio*; atque ea

(a) *Refractariorum pœnæ*. (b) *Cauſæ detrectandi tres*.

ea triplex: *ab Ætate*, cum ſupra 50. annum aliquis erat, is, ſive implevit ſua ſtipendia, ſive non implevit, vacabat: Vel *ab Honore*, ut ſi quis in magiſtratu, vel ſacerdos; nec enim aut illi a rep. aut iſti abducti a ſacris: Vel *a Beneficio*, ut ſi cui Senatus, Populuſque indulſiſſet. Factum id ſæpe pro meritis, alias in annos, alias in ævum. Secunda cauſa *Emeritum*: qui enim 20. ſtipendia complevit, tuto nomen non dare poterat. Tertia *Morbus aut Vitium*; nam & manci, & debiles, non habiles judicati ad militiam, & nominatim ii, quibus pollices aut digiti non eſſent, etiam in ſiniſtra manu; quia ea manus inepta tunc ad ſcutum tenendum, ſicut dextra ad gladium. Quia vero nonnumquam fraudes interveniebant, ideo non ſtatim accepta quæcumque cauſa, (*a*)ſed diſcuſſa; ſæpe, & plurimum ante bellum, interdum poſt illud. Interdum non ſolum dilatæ, ſed & ſublatæ cauſæ: hoc in magno tumultu, & cum publicum diſcrimen: atque etiam alias in metu id factum, & cauſæ pro non cauſis. Sicque etiam ex *Cauſariis*, id eſt, (*b*) quibus morbus, aut talis cauſa; & ex ſe-

(a) *Cauſæ diſcuſſæ*. (b) *Cauſarii qui*.

ſenioribus lecti milites. Hinc *Cauſaria miſſio dicitur.*

DILECTUS EQUITUM.

(*a*) Dilectus Equitum facilis fuit, quia ex uno corpore. Nam Cenſores jam ante equites a reliquis ſepararant, & in tabulis habebant hoc genus. Separabant ab opibus, quicumque enim quadraginta habebant, & vita non improbabatur, in equites referebant.

Equitum corpus duplex: (*b*) alii equo publico, alii ſine eo. *Illi* vetuſtiſſimi, ac proprie, ac ſoli olim Equites dicti, ab ipſa re, quia iis militares ſive publici equi: hinc *Equitare*, equo publico merere; quibus vero publicus equus non eſſet, poterant etiam inter pedites merere. Illi vero accipiebant è publico pecuniam ad emendum equum, & ad alendum: Illam ſemel, hanc annuam. Ad emendum, dena millia, id eſt, Philippicos circiter 100. Ad alendum, bina millia, id eſt, Philippicos 20. Satis grandis utraque ſumma; ſed cogitandum, quod huic militiæ onera plura adjuncta, calones, alii equi aut muli ad ſarcinas, tentoria, & cibatum ferendum.

(*a*) *Equitum dilectus.* (*b*) *Equites duicis generis.*

Non tamen temere, aut omnes ad equum publicum reſcripti, ſed cum dilectu & examine morum. (*a*) Itaque non Conſul aut Imperator, ſed Cenſor olim equum publicum iis aſſignabat, judex ſcilicet morum. Atque ille ipſe, cum jam haberent, recognoſcebat, & ſi quid vitii in iis, adimebat. Poſtea id muneris Principes uſurparunt. Ad hoc examen faciebat ipſa *Tranſvectio*, (*b*) propria iſtorum Equitum pompa; quæ & *Probatio*, dicta a Valerio Max. quia in ea examen & diſcuſſio vitæ. Ii per centurias & turmas diviſi, ordine equis inſidentes vehuntur omnes, quaſi e pugna venientes, ramis oleæ coronati, & purpureas palmatas togas induti, quas *Trabeas* dicunt. Incipiunt autem ab æde Martis ſita extra Urbem (Plinius ab æde Honoris deducit, quæ & ipſa extra portam Collinam) tranſeuntesque tum alia loca Urbis, tum forum, & Caſtorum ædem prætereunt, interdum ad 5000. virorum, gerentes præmia & dona militaria quæcumque a Ducibus in bello acceperint. Egregium ſane, dignumque magnitudine Imperii ſpectaculum. Ovidius verbo *Præterire*, utitur ad hanc rem.

(a) *Equus publicus quo modo datus.*
(*b*) *Tranſvectio quid.*

rem. In hac ipſa Tranſvectione ſæpe accuſati, citati, immo ignominioſe detracti; quod tamen Auguſtus fieri ultra interdixit. Quod ſi ſine culpa erant, abibant, & equum traducebant: ſi aliter, ſiſtebant, & jubebantur vendere equum. Solemne in utraque re utrumque verbum, *Traducere*, & *Vendere equum*. Confectis ſtipendiis reſtituebant, & ad Cenſorem reducebant equum.

Sacramentum Militiæ.

Finita jam conſcriptione, Tribuni ſuæ cujuſque legionis milites congregantes, & unum ex omnibus maxime idoneum eligentes, ſacramento adigunt: (*a*) is ſingula juramenti verba concepit & præivit, alii deinde ſecuti hoc ſaltem dicebant, *Jurare ſe idem*. Et hoc appellabant *Præjurationes facere*, cum ille præiret, & conceptis verbis ante alios juraret, alii ſecuti, in eadem verba jurantes, dicebant tantum: *Idem in me*. Jurabant autem viritim ut plurimum; an ſemper, dubium. Et jurabant, ſe Conſules, ad quæcumque bella vocaverint, ſecuturos, neque ſigna deſerturos, neque adverſum Populum aliquid facturos; item conventuros ſe juſſu Conſulum, neque

(a) *Militare Sacramentum*.

injuſſu abituros. Atque hoc juramentum erat ſtatim a conſcriptione; aliud autem præſtabant jam milites & educendi, immo in ipſis jam caſtris: illud ad ipſam militiam, iſtud ad diſciplinam pertinuit.

DILECTUS SOCIORUM.

Sociorum Dilectus fiebat in Italia, cum ſub hoc ipſum novorum Conſulum tempus magiſtratibus ſociarum civitatum denunciabant Conſules, ut milites darent, & ſignificabant iis numerum, diem, locum, in quem convenire deberent quos legerent.

Socii (*a*) appellabantur, quaſi confœderati & conſortes armorum. Erat autem diſcrimen inter Socios, & Auxilia. Socii, ſemper Italici: Auxiliares, externi. Illi ſemper gratis militarunt, id eſt, ſine impendio Romanorum, ſi frumentum excipias: Hi mercenarii, & quamquam ſæpe a Regibus miſſi ſuopte ſumptu, tamen & pecunia etiam ſcripti. Socii autem proprie dicti poſt Italiam civitate donatam defecerunt, & eorum vice Auxilia fuerunt, quæ ex variis gentibus lecta. Iſti autem omnes è provincialibus; nam certis quibuſdam bellicoſiſque populis non aliud loco tributi, quam mili-

(a) *Socii qui*.

litiam & viros imperabant: alii diffuſiores & ditiores, utrumque ſæpe dabant, & pecuniam, & militem, adeoque robur in his & numerus. Etſi autem miles è ſubditis, non tamen dilectu eorum aut arbitrio capiendus: Romani Centuriones aut peritos aliquos legendi mittebant, qui ſæpe uſui ſuo & compendio magis, quam publico ſerviebant. Sed & cum hæc aberant; dilectus ille per ſe gravis: trahebantur enim in diverſas terras, ut magnitudo Imperii erat, atque illic longa militia fere conſumebantur.

(*a*) Indicebant autem militem pro numero & opibus, quas propemodum ſciebant; numerum quidem ex tabulis cenſoriis, quas probabile eſt Romæ quoque fuiſſe. Immo tandem ipſi Romani Cenſores cenſum illic egerunt: itaque pro imperio rem hic gerebant, & tot aut tot milites imperabant. Jurabant autem Socii non in ſuos Præfectos tantum, ſed & in Conſules, & rem Romanam: opus enim fuit vinculo hoc & alio, ut cum pares viribus eſſent, ne quid novarent aut moverent in Romanos: denique oportuit ſubjectos omnes pariter eſſe uni Duci, ergo & in eum probabile juraſſe. Auxilia tamen non ju-

(*a*) *Socii quomodo electi.*

jurabant. Singula oppida Sociorum Præfectos, ſive Prætores conſtituebant, qui jus aliquod in ſuos haberent, eoſque obſervarent. Habuerunt etiam ſuos proprios Quæſtores, ſeu Tribunos ærarios, & mercedis exhibitores; nam ſua pecunia & omni ſumptu militarunt Socii, præter frumentum, quod habuere a Romanis. Magna res hæc, & grande Imperii inſtrumentum, fidas volenteſque tot habere manus, nec ſuam aperire ad largiendum. Prædæ dumtaxat participes fuere, & ſi quid donorum aut adventitii lucelli.

De Evocatis.

Evocati, ſæpe exercituum robur, ex civibus, ex ſociis; ex equite, ex pedite ſumebantur, ſed rogatione & precibus, atque ideo *Evocati* dicti. (*a*) Erant enim veterani, gnari, prudenteſque militiæ, qui expletis ſtipendiis ſæpe in Conſulum & Ducum gratiam militiam ſumebant. Et quia ſæpe litteris aut nunciis nominatim evocabantur, inde habuere nomem. Græcis ἀνάκλητοι, quaſi Revocati, quod defuncti militia iterum ad eam revocentur. Plerique Evocatorum e Beneficiariis eſſe ſolebant, qui nimirum beneficio Imperatoris ad gradus aut commoda promo-

(a) *Evocati qui.*

moti, item agris & immunitate donati, ideoque magis obſtricti. Horum propria quædam & ſeorſim manus fuit, per cohortes quidem aut centurias diſpoſita, ſed tamen ſub uno vexillo. Immunes erant Evocati operum, ut ab excubiis, operibus valli, & caſtrorum, quaſi Centuriones & principales milites. Sæpe etiam ordines ducebant; ideoque ſinguli velut Centuriones fuere, & hoc honore ac inſignibus affecti. Hinc etiam vites geſtabant, proprium Centurionum geſtamen. Et quia Centurionibus comparati, interdum etiam miſcebantur, & cum iis confundebantur: quin & cum Legatis, quaſi honeſtiſſimi, jungebantur. Honeſtum itaque omnino genus Evocatorum; plerique pedites, ſed & equites.

De Conquiſitoribus.

Ad Dilectum adhibiti Conquiſitores, crebrum munus poſt bellum ſociale: (*a*) Ii fuerunt, qui in agros & extra urbem miſſi ad indagandam & conquirendam juventutem, atque ab ea re dicti. Multi enim ſæpe aut ſuo metu, aut parentum timido amore latitabant; ad eruendos eos & conducendos, iſti. In-

(a) *Conquiſitores qui.*

Interdum huic rei creati Triumviri. Uſurparunt & exteri.

Alia quædam de Dilectu.

Erat alia quoque ratio Dilectus; (*a*) cum enim ex tota Italia ſcriberentur legiones, nec omnes illi tam diſſiti uno tempore Romam venire poſſent, in regionibus militem ſcribebant, & per honeſtiores quoſdam, ut Senatores, & Legatos, Dilectus habebatur.

(*b*)] Sub Principibus jam nec Dilectus erat, ſed indictio militum, pro opibus cujuſque & agris. Res improba, & ad perniciem militiæ germanæ inventa: Partim enim ignavos, aut ineptos tirones dabant: partim pro iis aurum inferebant, & mille hic prædandi ſinus & artes. Itaque eo ventum, ut etiam ſervitia & vilia capita darentur, etſi leges reprimere conarentur. Olim iſtis fraudibus nullus locus, cum ex ingenuis milites ſcripti, atque iis non crimine, non infamia aſperſis; nam hi tales aut urbe, aut tribu movebantur: e tribubus autem, atque iis honeſtioribus fere miles lectus. At ſub Principibus etiam ergaſtula intrudere cœperunt. Et quid mirum?

(a) *Dilectus externus.*
(b) *Dilectus ſub Principibus.*

rum? ipſi eos habuere quaſi ſervos. Nam tirones jam captos compungebant, & in cute ſignabant. (*a*) Vera hæc ſtigmata erant, & quidem manibus impreſſa militum. Inſcribebatur autem nomen Imperatoris: unde D. Auguſtinus *Regium Characterem* appellat. Chryſoſtomus σφραγῖδα. Duplex autem iſte ritus; & de ſervis, qui compungi ſolebant dominico nomine, ut agnoſcerentur: & de militibus, qui præferre Imperatorem. Petitum hoc videtur vel ab eo, quod olim nomen Imperatoris in ſcutis, haſtis, vexillis ſolitum inſcribi, atque eo exemplo tunc in cute: Vel a ſacris; quos enim Deo alicui conſecrabant & initiabant, hos ſtigmatibus inurebant. Potuit igitur exemplo quodam parvæ religionis primo hoc induci, ut talis quaſi conſecratus militiæ oſtenderetur; tum etiam ab hac cauſa, ut agnoſci poſſet, nec latitaret.

LI-

(a) *Stigmata impreſſa militibus.*

LIBER II.

DE ORDINE.

ORdo militiæ varius, (*a*) & in *Militibus*, atque in *Ducibus*. In Militibus dupliciter conſiderandus. ſecundum *Genera*, & per *Partes*. Genera ſunt diſcrimina illa militum diffuſa per pleraſque partes. At Partes, ipſæ diviſiones, ac ſub certis ſignis ac Ducibus diſtributiones.

ORDINES PEDITUM PER *Genera*.

Genera igitur Peditum ſunt *quatuor*: *Velites*, *Haſtati*, *Principes*, *Triarii*.

Velites (*b*) erant viliſſimi, quique & ætate, & opibus exigui, in iſto minimo genere militabant; alterutro tantum, non item. Nam pauper, ſed ævo & uſu vetus, in Triarios tranſlatus videtur: dives, ſed annis modicus, in Haſtatos tranſcriptus. Niſi igitur valde pauperes & infimarum claſſium inter Velites non militarunt: quia non ſolum parum honora-

(a) *Ordinis diviſio*.
(b) *Velites qui*.

rata hæc militia (quippe leves, & eminus fere pugnabant) ſed etiam quia parum tuta, nam pene inermes in fronte plurimum exponebantur hoſti.

Haſtati dicti, (*a*) quod primo haſtis pugnarent. Id olim; poſtea mutatum, manente nomine, atque pilis & gladiis pugnabant; haſtæ jaculatoriæ apud Velites ſolos remanſerunt. Sunt & alii Haſtati, qui ſtabilibus haſtis & contis pugnabant: quod ævo ſequenti factum. Haſtati juvenes erant & adoleſcentes; ut Principes viri, aut viris proximi; & Triarii grandes & maturi.

Principes, (*b*) qui a principio gladiis pugnabant, unde & nomen. Poſtea alii minus illuſtres ſumpti in eum locum, nempe Haſtati.

Triarii, (*c*) ſic dicti ab ordine, quod in acie tertio ordine extremis ſubſidio deponuntur. Eſt in Gloſſis *Tertiarius*, ἔφεδρος, quaſi *ſubſeſſor*, & in vicem locumque paratus: Subſidebant enim ipſi Triarii preſſo altero genu. Dicti etiam *Pilani*, quod pilis pugnarent; & totus ille ordo *Pilus* vocatus. Immo etiam dicti *Armites*, ὁπλῖται οἱ ἐν ἐσχάτῃ τάξει.

Ter-

(a) *Haſtarti qui.* (b) *Principes qui.*
(c) *Triarii qui.*

Triarii in legione (*a*) 600. erant, idque ſemper, & legionibus etiam auctis, ipſi non augent. Cauſæ plures; quod robora hæc & flos ipſe virorum, ideo ſi non numero, tamen virtute æquarent; quod raro aut numquam hæc pars ſola pugnabat, ſed in extremo demum integrabat aciem aliis admixta; quod ob adjunctas etiam alias copias fuit juſta acies. *Principes* erant 1200. *Haſtati* totidem: reliqui, & ætate minimi *Velites*, qui ſinguli cum legione augebantur proportione.

ORDINES PEDITUM PER *Partes*.

Singulæ hæ ætates ſive genera, exceptis Velitibus, a Tribunis & Centurionibus dividebantur in (*b*) 10. partes. Hæ partes *Manipuli* dicti, ex iis *Cohortes*, ex his *Legio* tota. Sunt enim in Legione Centuriæ 60. Manipuli 30. Cohortes 10. Velitum nec manipuli proprie, nec ſigna fuere: itaque Subſignanus miles diverſus ab hoc levi. Velites autem ſparſi per manipulos. Hinc ipſis Centuriones aliorum manipulorum; etſi raro in agmine aut acie ſic inceſſere, & fere ſolebant præmitti, ad incerta & occul-

(a) *Numerus horum Generum*.
(b) *Partes Generum*.

culta viarum exploranda: In acie quoque aliter locari, & abjungi a gravioribus.

De Manipulo.

ORDO (*a*) eſt dimidiata pars Manipuli: nam duo Centuriones erant in manipulo, & unicuique ſua pars adſignata, quam duceret; quæ vocata *Centuria*, ſive *Ordo*. Is in veteri Legione fuit 60. militum. Hinc *Ordines petere*, & *impetrare*: ita *Ordinis ductor*, pro Centurione. Prima diviſio fuit in *Manipulos*, Græcis σπεῖρας (*b*) quæ diutiſſime in militia manſit. Sed labente Imperio mutavit, & Centurias pro Manipulis habere cœperunt; Manipulos pro Contuberniis aut Decuriis ipſis. Manipulorum vetuſtas ſtatim ab Urbe condita, immo ante ipſam fuit.

De Cohorte.

Ex Manipulis conficitur *Cohors* (*c*). Ea vox Græcanica eſt, quod clauſum vel ſeptum in anteriore domo vel villa χόρτον illi dixerunt. Latini *Cohortem*, vel *Chortem*, nam & ſic ſcribebant. Martial. *Raucæ chortis aves*. Cohors habuit 3. Manipulos, Haſtatos, Principes, Triarios; adde & Veli-

(a) *Ordo quid*. (b) *Manipulus*.
(c) *Cohors quid*.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

lites, qui manipulos ſolebant comitari. Fuit igitur juſta & plena Cohors legionaria, homines 420. Si pleniores Manipuli & Legiones, plenior & ipſa; & inde Cohortes quingenarias, & ſexcenarias legimus. Græci Cohortem vulgo vocant σπεῖραν, ut & Ennius uſurpavit. Suidas *Spiras* interpretatur *Numeros*. Cohortes omnes in legionibus erant numero æquales, quia & manipuli tales. (a) Sed quia primæ dignitas aliqua attribuitur, id non a numero, ſed a ſplendore & primatu fuit, quod primi in ea Centuriones generis cujuſque, & forſan flos aliquis & electio virorum.

Erat & quædam *Cohors Prætoria* (b) velut extra ordinem, edecumata & grandis, quæ a Prætore non diſcederet; a Scipione Africano inſtituta. In hoc genus fere adoptati & adſcripti amici & voluntarii: etſi alii fortibus potius viris implebant. Hi dicti *Prætoriani;* eorum arma thoraces ſquamei, & ſcuta imbricata. Veteres unam ſolam habebant Cohortem Prætoriam, poſtea per bella civilia auctæ. Auguſtus Romæ circa ſe habuit 9. Prætorias Cohortes, firmamentum imperii, & po-

(a) *Prima Cohors dignior.*
(b) *Cohors Prætoria quæ.*

poſtea peſtern. Talis fuit apud Macedones Cohors Regia.

De Legione.

Ex 10. Cohortibus fit *Legio*, ſic dicta, (*a*) quod leguntur milites in dilectu. Inſtituta a Romulo hominum 3000. Regibus ejectis fuit 4000. Bello Annibalis ad 5000. ventum. A Scipione denique in Africam trajecturo 6000. facta. Legio varie dicta. (*b*) Græci veteres ϛρατόπεδον, ϛράτευμα, & creberrime τάγμα dixerunt: novelli etiam θεμα; iidem & τέλος & τεῖχος. Sic & Latini *Murum* dixerunt apud Vegetium. *Numeri* pro Legionibus Tacito; *Ordines* Hegeſippo; *Virtutes* Paulo Diacono, quod tamen communius pro copiis & robore militari.

Communis agnominatio Legionum a numero fuit, idque diſcretionis cauſa, ut diceretur *Prima*, *Secunda* *Tertia*, &c. Id autem ab ordine temporis & dilectus, quo conſcriptæ. Sed fuerunt & alia paſſim Legionum cognomina. Ab Imperatoribus *Auguſta*, *Claudia*, *Flavia*. A locis hibernorum, ut *Gallica*, *Cyrenaica*, *Scythica*, *Macedonica*, *Aegyptiaca*, *Germanica*, *Italica*.

(a) *Legio unde dicta.*
(b) *Varie nominata.*

ca. &c. A Diis cultis *Apollinaris*, *Minervia*. Ab armorum præſtantia, *Ferrata*, quæ tota e ferro. A loco, *Fretenſis*, freto affita. Ab inſigni forte ſcutorum, *Fulminatrix*. Item, *Vitrix*, *Gemina*, *Valens*, *Adjutrix*, *Pia*, *Fidelis*, *Felix &c.*

ORDINES EQUITUM.

Equitum diviſio fuit in (*a*) 10. Turmas. *Turma* dicta quaſi Terma, quia ter denos habuit equites. Erant autem in Legione Turmæ tricenariæ 10. ſeu equites 300. Sunt ergo Turmæ in Ala, quot Cohortes in Legione; & Decuriæ, quot Manipuli; ternæ enim in Turma.

DIVISIO SOCIORUM.

Socii dicebantur (*b*) *Alæ*, ſeu *Cornua*, quia plurimum ut alæ in avibus, corpus illud Legionum tegebant Socii: hinc *Ala dextra*, *& ſiniſtra*: *Cornu dextrum*, *& ſiniſtrum*. Habebat Ala Equites & Pedites.

Equites numero (*c*) duplo; quia late Socii per oppida & agros ſparſi, eoque facilius habere iis equos & tolerare; at Romani, nec cenſu multi nimis equites tunc erant, & in una urbe haud tam commode habebant. Erant

(a) *Diviſi Equitum*. (b) *Alæ Sociorum*. (c) *Socii Equites quot*.

rant ergo 600. Detracta autem tertia parte Extraordinariorum, erant non niſi 400. Hic quoque numerus *Ala* dictus, & illi ipſi Equites *Alares*. Erant autem duplices: *Extraordinarii*, qui ſunt 200. ex his una turma, id eſt 40. *Ablecti*, qui ſunt electi & excerpti: *Alares*, qui ſunt 400. dividuntur in 10. Turmas, ſingulas hominum 40. Nam Turmæ Sociales decuria una excedebant civiles. Ita in Conſulari exercitu duas Turmas habebit Conſul: reliquæ erunt Turmæ Extraordinariorum 4. & iterum 4. ex utraque Ala.

Pedites vero ut plurimum (*a*) 4200. Ala habebat. Horum pars quinta *Extraordinarii*, numero 840. & hi electi & excerpti; ſicut Ordinarii, qui ſunt in vulgo. Sunt Cohortes 2. hominum 336. & una dimidiata hominum 168. in *Ablectos*, qui ſemper juxta Conſulem, in via, in caſtris, in pugna, velut ſatellites quidam aut cuſtodes. Reliqui *Alares*, numero 3360. diviſi vel in Manipulos & genera, ritu civium; vel dumtaxat in Centurias & Cohortes. Cohortes ſingulæ 336. minores quam civiles.

(a) *Pedites ex Sociis quot*.

DE DUCIBUS.

Duces ſunt duorum generum : (*a*) *Proprii*, qui certæ alicui & uni parti præſunt; *Communes*, qui communiter omnibus. In illo genere ſunt *Centuriones*, & *Tribuni*: In iſto *Legati*, & *Imperator*.

DE CENTURIONIBUS.

Centuriones (*b*) Conſulum juſſu aut permiſſu a Tribunis electi, ex ſuo quiſque genere ; ſæpe tamen virtutis cauſas e genere in genus ad honeſtiores ordines transferebantur. His aſſignabantur ordines per eoſdem Tribunos. Promovebantur ad id munus virtutis cauſa, tam animi, quam corporis, ſed maxime militaris. Hinc (*c*) *Promotus*, in hac re velut propria vox, & *Promotio*. Pomotus, προκόπτων παρὰ ῥωμαίοις, qui provehitur & aſcendit apud Romanos. A fortibus ergo factis promotio: Et hoc milites reddebat fortes. Paulatim ipſi Principes cœperunt ordines inter beneficia dare, & ab iis petebantur. Quin & cenſus habita ratio, & quidam ditiores ſtatim ab initio Centuriones facti, ſine aliis militiæ rudimentis. Quid, quod etiam aliter

(a) *Ducum diviſio.*
(b) *Centuriones ut creati:*
(c) *Promotus & Promotio.*

liter facti per opes? emebant: ſed hoc apud turpes.

Electio Centurionum duplex: (*a*) Prima electione eligebantur 30. Totidem altera; nempe ex quoque numero, genere, ſitu ſeu manipulo decem, Qui primo electus, nempe *Primopilus*, (*b*) pluribus eminuit; etiam eo, quod more & jure ad conſilium militare venit, in quod primo omnium Legati veniendi jus habebant, & Tribuni; igitur parte quadam iſtis æquabantur. Interdum plerique omnes Centuriones advocati in conſilium, ſed pro tempore, ac arbitrio Ducis magis, quam more. Interdum & Equites admixti, digniores ſcilicet militum, & Centurionibus æquandi. Inſigne Centurionum erat vitis.

Centuriones jam electi, rurſus ſibi eligunt Uragos, qui ſunt vel agminis coactores, qui a fine & a tergo curant; vel verius (*c*) Optiones: erant enim hi ſubſidia, & velut Vicarii Centurionum. Olim cum a Tribuno darentur, *Accenſi* ſunt dicti; ſed poſtquam Centurioni optandi eligendique jus fuit, *Optiones*; ex facto nomine ſumpto: Dicti etiam *Succenturiones*.

(a) *Electio Centurionum*. (b) *Primopili dignitas*. (c) *Optionum electio*.

Fuerunt ergo Centuriones 60. & totidem Succenturiones, ſeu Optiones.

(*a*) Iidem eligebant etiam duos vigore animi & corporis præſtantes Signiferos. Et quamvis unum tantum videtur fuiſſe vexillum in manipulo, duo tamen erant Vexillarii aut Signiferi, ut alter alterius vicem obiret in defatigatione (gravia enim hæ ſigna) aut etiam in morbo.

Ordo autem Centurionum [*b*] triplex: A numero, A genere, A ſitu. *A numero* eſt, qui in ipſis manipulis aut cohortibus; & ut illi atque iſtæ non niſi decimæ, ſic Centuriones: a primo ad hunc numerum deſcenditur, nec itur infra. *A genere*, qui in ipſa cohorte una ſpectatur, & honeſtior Centurionum ille, qui in eo honeſtiores. *A ſitu* denique, quod eos, qui ejuſdem numeri, generis, immo manipuli ſunt, ſpectet, ut dignior ſit, qui primus electus in electione priore. Duæ enim ſunt electiones (uti dixi) priore eligebant Centuriones 30. nempe in quoque genere 10. tum iterum 30. eadem diviſione. Ergo omnes, qui primi, ſecundi, tertii, in tali genere, in tali manipulo, priore electione

(a) *Electio ſigniferorum*.
(b) *Triplex ordo Centurionum*.

ne dicti, ii præerant dextræ centuriæ, & hoc aſpectu in eodem numero, genere, manipulo digniores. Sic Haſtatus primus, pro Centurione in primo ordine ſeu manipulo Haſtati. Sic primus Princeps, prioris centuriæ.

Promovebantur Centuriones (*a*) non ſaltu, ſed gradu, & ab infimis ordinibus perveniebant lento pede ad primos. Et hæc promotio per cohortes & manipulos fiebat, hoc modo: Erant 10. cohortes, infima decima, & in ea 3. manipuli, in quoque horum duo Centuriones. Iſti omnes numero pares, genere impares: ideoque prima promotio in eodem numero & cohorte, a manipulo ad manipulum, ſive a genere ad genus fuit; puta, a decimo haſtato ad decimum principem, ab iſto ad decimum pilum. Tum expleta ea cohorte, numero aſcendebant, fiebantque noni, mox octavi, & denique primi. Cum jam illic, a primo haſtato ad primum principem, a primo principe ad primumpilum ibant. Virtutis tamen hic ſæpe reſpectus, & ea eximia ad primos etiam locos ſaltu traducebat. Arcanum, & utile militiæ firmamentum. Sic etiam de legione in legionem tra-

(a) *Promotionis Centurionum ratio.*

duci ſoliti aliquando. Primi ergo ordines ſunt illi Centuriones in prima cohorte; Primus haſtatus uterque; Primus princeps; Primus pilus. Nec aliter intelligendum, ſi legitur, *Centuriones primorum ordinum*; vel compendio quodam *Primi ordines*, pro ipſis Centurionibus talium ordinum.

De Primopilo.

Primopilus varie appellabatur: (*a*) *Centurio primipili*, & *Primipilus*, *Primopilus* ſimpliciter, vocibus junctis, Item abſolute *Primus Centurio*, ἡγεμὼν τοῦ τάγματος, Dux aut Princeps legionis. ϛρατοπεδάρχης τοῦ τάγματος, Præfectus legionis. (*b*) Erat enim ipſe caput & ductor omnium Centurionum. Etiam in Collegam ſuum, ſiniſtrum Primopilum, jus aliquod habebat; nam hæc de dextro accipienda, & ſummo, niſi tamen imperium hoc inhibuere per vices. Imperabat quidem ſuæ dumtaxat centuriæ, ſed quia mandata Imperatoris aut Tribunorum ſæpe per illum edebantur in vulgus, etiam in acie, in agmine illum aſpectabant, & ad ejus nutum ſiſtebant, aut procedebant, ideo quia Aquilam regebat, primum ſignum. Et ita præerat Aquilæ, ut etiam ſub iter ipſe

evel-

(a) *Primipili nomina.* (b) *Officium.*

evelleret refixam, & Signifero ſuo in manum daret: quin etiam in ipſa acie aſſiſtebat, & tuebatur. Quia igitur Aquila in Primipili tutela, & ei velut aſſignata, inde manavit, ut Aquila, pro ipſo illo munere & Primopilatu uſuparetur.

(*a*) Huic muneri non modo dignitas, ſed & opes adjunctæ. Etenim præmia Primopili in pecunia primum, quam certam iis definivit Auguſtus, ſignate tetigit Papinianus, 300. aureos: fortaſſe pro cenſu equeſtri: Certe adjunctus is honos, & pro Equitibus erant, qui Primopilatu functi, dicebanturque *Primopilares*, vel *Primopilarii*. In Codice Juſtiniani & Theodoſii, Primipili munus miniſterium magis fuit, quam honos; ſic enim dicti, qui ad paſcendos milites ſolemniter ad limitem deſtinantur. Quia tamen olim Primopilatus quiddam eximium, petitus ambitioſe & repetitus; atque adeo Tribuni ipſi, poſtquam defuncti, capiebant.

DE TRIBUNIS.

Sequuntur *Tribuni*, qui ut Centuriones manipulis, ſic iſti toti legioni præfuerunt. Græci a ſimilitudine quadam, non a veritate, vocant χιλιάρχας,

(a) *Præmium, & dignitas*.

Millenarios duces; quales erant in exercitibus Macedonum, unde ad Romanam militiam traducti.

(*a*) Tribuni ſeni in quaque legione erant. Creavit eos primo Romulus, ejuſque exemplo Reges & Conſules, donec & Populus in hunc honorem jus & ſuffragium ſibi ſumpſit; quod factum primo circa annum U. C. 393. Cum vere minus idonei crearentur per ambitum & gratiam, Populus excluſus. Id autem non diuturnum; Populus jus repetiit, ita ut parem numerum Tribunorum Conſules & Populus crearent. Qui a Populo creabantur, digniores habiti, & dicti *Comitiati*, quia Romæ in Comitiis deſignabantur: qui a Conſulibus in exercitu creabantur, dicti *Rutili*, poſtea *Rufuli*. Prætores, aut Conſules, aut qui pro iis, ſæpe in provinciis creabant Tribunos; & iſti in annos mutabantur.

Tribunorum (*b*) duplex genus: Equites, & Plebeji. Plures ex Equitibus, etiam non raro ex Senatoribus, præſertim graviore bello; alioquin contra gradus hic ad ſenatorium ordinem erat. Atque hinc diſcrimen Tribunorum, ut quidam *Laticlavii*, quidam *An-*

(a) *Tribunorum numerus & origo.*
(b) *Duplex genus.*

Anguſticlavii: illi, qui ex Senatu; iſti,
qui ex Equite nati. Laticlaviorum præ-
ſtantior ordo. Utrumque genus ambi-
tioſe petitum, & datum; & quo plu-
ribus gratificari poſſent, factum ſeme-
ſtre. Hinc *Semeſtre aurum*, dixit Juve-
nalis, quia etiam annulo aureo uteban-
tur Tribuni. Vox deinde Tribuni laxa
notione uſurpari cœpta, & in variam
adminiſtrationem aut præfecturam ut
Tribunus ſtabuli, *fabricæ*, *voluptatum*,
&c.

Munia Tribunorum erant, (*a*) jus di-
cere, & de capite cognoſcere: ſignum
excubiis dare, vigilias curare, muni-
tiones, exercitia, & alia.

Tribunorum ornamenta, (*b*) aureus
annulus, quo cæteros milites non fas
uti, ſed ferreis tantum. Equites quo-
que geſtabant annulos aureos, quia pa-
ri pene loco & dignitate cum Tribu-
nis erant. Hoc tamen diſcrimen diu
poſt ſuſtulit Severus Imperator, qui
inter alia militibus indulſit aureis an-
nulis uti. Alterum inſigne in veſte fuit,
quam paulo ſplendidiorem geſſiſſe Tri-
bunos vero eſt ſimile, ſicut & ipſos
Centuriones. Sub Auguſto, & dein-
ceps, tunica lati clavi fuit Tribunis
iis, qui ſenatorii gradus aut ſtirpis eſ-
ſent.

(a) *Officium*. (b) *Ornamenta*.

ſent. Fuerunt etiam poſtea iiſdem Apparitores, ſed ab Alexandro Principe ſublati.

DE DUCIBUS EQUITUM, *& Sociorum*.

Equites Civium in 10. Turmas diviſerunt, ex unaquaque 3. ſumunt futuros Duces ſeu Decuriones: ſunt igitur 30. Duces in 10. turmis. Tot autem ſunt Turmæ, quot Cohortes; (*a*) tot Decuriæ, quot Manipuli. Duces igitur etiam totidem, niſi hoc diſcrimine, quod Turma unum, non geminos, ut Manipulus, haberet. Hi ſibi aſſumebant 3. Uragos, ſeu Optiones: nam optio etiam in Equitibus, & Optionatus ipſum munus.

(*b*) Turma 3. Decuriæ ſunt; & qui Decuriæ præeſt, *Decurio* dicitur. Mutatum tamen in numero, nec 3. ſed unus tantum, nomine priſco retento: ut enim illa ætas manipulos in pedite ſuſtulit, ſic etiam in equite Decuriones neglexit. Sic quæque Turma (*c*) unum ſignum habuit, non quæque Decuria aut Dux; ut in pedite factum. Erat tamen ordo in Turmis & Decurionibus talis, qualem de peditibus dixi-

---

(a) *Decurionum numerus*. (b) *Turmæ Decuriæ tres*. (c) *Signum unum*.

ximus. Cum primus non adeſt, ſecundus vices ejus ſupplet.

Socios ordinabant *Præfecti*, ſicut Cives Tribuni; & ipſi Præfecti a Conſulibus conſtituti: quod valde ad rem Romanam & ſecuritatem pertinuit, & contra omnem motum & rebellionem è re fuit, utSociis (*a*) Duces præcipuos darent Romani, non altos ſcilicet, aut animorum plenos, ſuſpectos, aut parum fideliter Romanos. Præfecti hi ut numero, ſic jure & poteſtate Tribunis pares, & qui eadem omnia in Socios uſurpabant, quæ iſti in Cives.

DE LEGATIS.

Legati Imperatoribus adjuncti; (*b*) primo non tam ad imperandum, quam ad conſulendum inſtituti ac miſſi. Miſſi, dico; quia hinc videtur ipſum nomen Legati, quod Senatus quoſdam è primoribus in caſtra ad Ducem legabat militiæ gnaros, quorum opera & conſilio uteretur. Magna erat Legatorum dignitas; habebant enim poteſtatem Imperatoris, venerationem vero Sacerdotis. Iam olim in re Romana fuerunt, & quidem ſupra Tribunos, electi ab ipſis Conſulibus; ita tamen, ut con-

(a) *Duces Sociorum. Legati cur inſtituti.*

ſilium conſenſuſque Patrum intervenerit.

Munus eorum (*a*) conſulere, adminiſtrare, præeſſe, & uno verbo, vicariam operam Imperatori dare. Cicero appellat Nuncios pacis ac belli, Curatores, Interpretes, bellici conſilii Auctores, Miniſtros muneris provincialis.

(*b*) Larga eorundem poteſtas, ſed tamen Imperatori devincta, eique obnoxia. Interdum etiam imperant, & Imperii inſignia ſumunt, cum obtinent fiduciariam operam Imperatoris, eam ſcilicet, quæ revocatur cum vult is, qui dedit; propriam enim & a ſe non habent. Cum abſens Conſul aut Proconſul, & Legatus ejus vicem ſuſtineret, etiam lictores & ſecures habuiſſe legimus.

Numerus Legatorum incertus. (*c*) Plures paucioreſque fuerunt in legionibus, ut Senatui viſum, & ut bellum, aut res poſcebat. Plerumque tamen pro numero legionum attributi; ſingulis ſinguli.

Sub Principibus duo genera Legatorum facta, (*d*) Conſulares, & Prætorii: quorum illi toti exercitui præeſſent;

(a) *Munus eorum*. (b) *Poteſtas*.
(c) *Numerus*. (b) *Genus duplex*.

ſent ; iſti legionibus ſingulis , idque Auguſti invento. Quaſi enim unus ille jam Imperator eſſet , rem adminiſtrabat per Legatos ; nec aliter dicebantur : eoque nec triumphi jus habebant, cum omnia gererent auſpiciis alienis. Legati Conſulares etiam ſimpliciter *Conſulares* dicti. Prætorii etiam *Legati legionum*. Legati ipſi poſtea *Duces* Latinis dicti.

DE IMPERATORE.

Supremus ac communiſſimus Ducum ipſe *Imperator*, a quo Cives, Socii, Equites, Pedites, denique omnes & omnia pendent. (*a*) Ille eſt, qui non ſolum ductum, ſed auſpicia etiam habuit (diſtincta enim iſta :) Ductum, cum ipſe interfuit : (*b*) Auſpicia, cum alius rem geſſit illo mandante, & Fortunam ac Deos ſuos commodante. Nam ſic loquebantur, *Suos Divos præbere*, *Suos Deos dare*, id eſt, dirigere & jubere. Sumptum autem a more veteri, quo omnia geſta auſpicato, præſertim in bellis. Nec alio fine in caſtris ipſum Augurale, & juxta Prætorium ſitum. Hæc olim ita, & ſerio ſervata; poſtea non niſi imago & nomen manſit, cum pleraque jam a Proconſulibus aut Proprætoribus adminiſtrarentur, qui-

(a) *Imperator quis. Auſpicia illius.*

quibus auſpicia nulla. Nam ſoli magiſtratus ea habebant, eaque domo, Latinis feriis actis, ſacrificio in monte perfecto, votis rite nuncupatis ſecum ferebant, nec privatum auſpicia ſequebantur. Atque adeo *Auſpicium* ſimpliciter pro Imperio Tacitus poſuit.

Imperatoris (*a*) inſignia fuere lictores cum faſcibus, atque ii paludati. Ita enim ad bellum egredi ſolebant: quin & ipſe Dux paludatus. Etiam tubæ tunc incinuerunt, & ad eas facta profectio. (*b*) *Paludamentum* Varro dixit inſignia & ornamenta militaria. Dictum etiam *Sagum*, & *Sagulum*; in ipſo Imperatore etiam *Chlamys*. Nec ſolum Imperatorum erat Paludamentum, ſed etiam tribuitur aliis militibus: hinc apud Lucillium *Rorarius paludatus* legitur. (*c*) Forma paludamenti erat, ut extrema longitudinis eſſent utrimque anguſta, imis latioribus. Color ejus eximius, & quidem e cocco. Ab hoc colore, *Puniceum* dixerunt, ſive *Punicum*, pro paludamento. Erat etiam album, quo interdum uſi, ſed crebrius cocceo. Imperatores inter vota & immolationes exibant, & tunc veſtem hanc capiebant; quæ profectio etiam ce-

(a) *Inſignia*. (b) *Paludamentum quid*.
(c) *ejus Forma & Color.*

celebris eſſe ſolebat frequentia deducentium proſequentiumque.

(*a*) In equis Imperatoriis etiam tale aliquid uſurpatum, iique, unus vel plures, ornati inſignibus militaribus, phaleris & auro, fortaſis & coccineo ſtrato. Simile quid apud Græcos, & in Regibus erat, qui ſic ornatos equos habebant.

L I B E R III.

D E A R M I S.

ARma duplicia: Ad petendum, Ad tegendum. Illa proprie *Tela*, & hæc *Arma*. Nos cum Polybio milites ſecundum genera armabimus, ut primo ſua arma habeant Velites, ſive levis armatura; tum reliqui: & utraque illa mixtim.

DE LEVI ARMATURA.

Commune nomen Levis Armaturæ eſt, *Ferentarii*, a ferendis armis dicti. Horum autem Levium militum plura genera ſive partes, (*b*) *Rorarii*, *Accenſi*, & quos hic *Velites* dicimus. Illi pri-

(a) *Equi Imperatorii*. (b) *Levium militum genera*.

li priores duo in veteri Levi armatura fuerunt; iſti poſtremi in nova (*a*). Et notandum eſt, novum totum iſtud de Velitibus fuiſſe, & antea Funditores, Jaculatores, Sagittarii, & id genus in uſu, quos duobus illis nominibus, Rorariorum, & Accenſorum dicebant. Manſeruntque illi ad bellum Punicum 2. quo Velites inſtituti, A. U. C. 542. ante perraro id nomen in Romana re legitur; (*b*) ſed Velitibus uſi ſunt ante Romanos Galli & Germani. Et hæc Velitum origo, qui poſt Cæſaris ævum deſierunt, & vox deinde uſurpata pro levi milite.

Rorarii & Accenſi erant, (*c*) qui e levi armatura primi prælium committebant: Illi quidem ſic dicti, quod, ut ante imbrem fere rorare ſolet, ſic illi ante gravem armaturam prodibant: Hi vero, quod ad cenſum legionum adjicerentur. Stabant autem Rorarii (uti etiam Accenſi) in fine, & a tergo agminis poſt Triarios, donec pugna cœpta, tum procurrebant, & eminus inter ordines pugnabant. Utrumque autem hoc genus, natis Velitibus, deſivit; poſtea tamen iterum in Funditoribus & Sagittariis quaſi reſurrexit.

(a) *Nota*. (b) *Velitum origo*. (c) *Rorarii & Accenſi qui*.

xit. Nam Romani, promoto jam Imperio, Sociis in civitatem acceptis, provinciis variis ſubjectis, Velites e ſuis ſcribere omiſerunt, eorum loco uſi Funditoribus, Sagittariis, Jaculatoribus, quos Baleares, Cretenſes, Numidæ, & id genus nationes ſubminiſtrabant: qui tamen inermes fuere plurimum, ut illi priſci. Sagula habebant & cingula ſuper femora. Talem pictum utcumque damus, qui ſagulo aut chlamydula reducta, lapides ſinu præfert. Sed & alium etiam diligentius paulo armatum, cui galea, ſcutum lunatum, & ocrea una. Hi tales autem rari.

* * * *

ARMA VELITUM.

Velitum arma 1. Gladius 2. Haſta. 3. Parma. 4. Galea, ſive tegmen capitis.

1. *Gladius* (*a*) Hiſpanienſis, qui aliis quoque militibus, & infra mox deſcribetur.

2. *De Haſta.*

Haſtæ, (*b*) vel Haſtulæ numero 7. ex tenui ligno, ut hodiernæ ſagittæ; ſeptena enim illa manum implebant. Iſtæ haſtæ, quia ſua quadam forma, & minores, diſcretim ab aliis dictæ *Haſtæ velitares*. Græcis γρόφος, telum ip

(a) *Gladius*. (b) *Haſta*.

ipſum; & γροσφόμαχοι, Velites dicuntur, quorum primum & præcipuum munus, jaculari. Haſtæ hæ erant longitudine tripedum, digitali craſſitie, ferro molli 12. digitorum, unde primo jactu ſtatim inflectebantur, ut hoſtes retorquere non poſſent.

3. *De Parma*.

(*a*) Parma e ligno, corio ſuperinducto, erat rotunda: hinc nomen, quod a medio in omnes partes par; tripedalem habuit dimenſionem.

4. *De Galea Velitum.*

(*b*) Galea, aut Galerus, e pelle aut lana tegmen capitis erat Veliti, non ex ære aut ferro. Sic enim diſtinguitur Galea a Caſſide, quia illa de corio eſt, hæc de lamina: & vox ipſa præfert, nam ἀπὸ τῆς γαλέης, a fele, aut muſtela. Sane priſci tegmina fere capiebant a feris; unde in Homero ʼκτιδέη, κυνέη, ταυρείη, αἰγείη. *muſtelina*, *canina*, *taurina*, *caprina*. Et in Suida ἀλωπεκία, ἡ περικεφαλαία. *Vulpina*, *ipſa galea*. Sic dictæ, quia a talibus animalibus captæ. Ipſas etiam leoninas exuvias ſumebant, & ſic aptabant, ut caput capite velarent, cæteris humeros, & dorſum: & Romani in

(a) *Forma Parmæ*. (b) *Galea ex quo facta*.

in ſua militia vulgo uſurparunt. Nam in columna Trajani omnes ſigniferi in hoc habitu, cum pelle leonis, quæ caput, humeros, dorſum tegat, & cauda pedes flagellet. Non ſic tamen in noſtro Velite, cui galea tantum ex tali aliquo tegmine; & ſæpe lupo, Romana fera, & Romuli nutrice; alias ex urſo, aut tali fera. Afri e ſerpente. Hæc talia tegmina appellant *Galeros*, *Galericulos*, *Cudones*. Galeis e corio etiam uſi Græci aut finitimi, ut Paphlagones, Macedones. Legitur etiam *Galea venatoria*, pro hoc ſenſu.

A Velitibus haud longe abſunt Græcorum (*a*) Peltaſtæ, ſive Cetrati. Hac occaſione videndum quid *Cetra*, quid *Pelta*.

De Cetra, & Pelta.

(*b*) Cetras, ſive *Citras* Afri ſua ſcuta dicebant, atque eas varie pingere aut cælare ſolebant. Tales hodie Mauri geſtant, ſed majuſculas, & formatas fere in cor humanum. Britannis etiam hæc ſcuta tribuit Tacitus. Hujuſmodi quoque fuerunt Hiſpanorum, qui vel maxime Cetris uſi, iiſque pulſatis rhythmice & cantu ſaltuque hoſtem invaſerunt, pene Laconum ritu, qui ad tibiam

---

(a) *Peltaſtæ*. (b) *Cetra quid*.

biam & numeros ingreſſi & congreſſi. Galli, Germanique etiam cantum ac ſaltationem adhibuerunt. Cetram paſſim pro Pelta etiam ſumunt, & pro ea Latini reddunt.

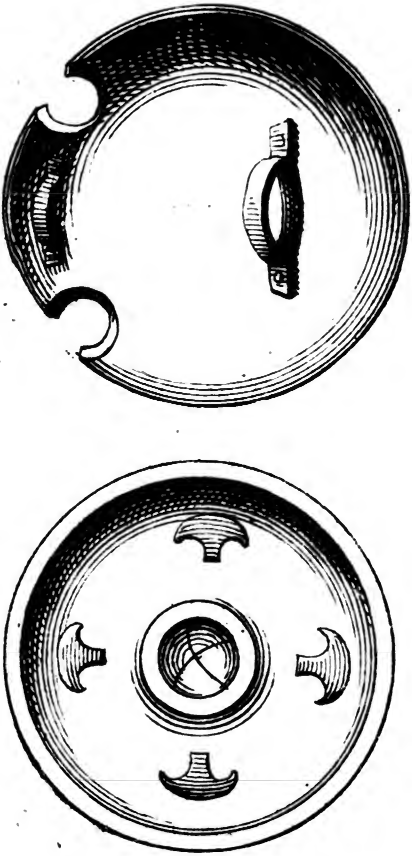
Pelta autem inventum Iphicratis, (*a*) cujus forma non longe a Romana & velitari Parma, etſi fortaſſe haud uſquequaque ſic rotunda. Pelta exponitur Thracia armatura, Latini fere Parmam reddunt: & in Gloſſis, Parma, θρακικὸν ὅπλον. A tali parmularum figura gladiatores Romæ erant, *Thraces* dicti, quia iis armabantur. Peltæ (*b*) forma ad ancilia acceſſit, etſi lateribus minus incurvis aut reductis; ſed leviter ſinuata, & introrſum curva. Pelta vero Amazonica diſtincta fuit a prioribus leviter ſinuata, in modum fere Lunæ: inde *Pelta lunata*, apud Virgilium. In priſcis monumentis & lapidibus viſitur bilunis, id eſt, duplici ſemiluna inſignis. Peltam e marmore hic expreſſam vides. Item alteram ſupra pariformem, ſed paulo magis diffuſam, in Funditore, quem dedimus pag. 41. * * * *

Peltæ pendebant e collo loris, & cum ſeſe aptarent pugnæ, detrahebant.

ARMA HASTATORUM.

Haſtatorum arma 1. Scutum. 2. Gladius. 3. Pilum. 4. Galea. 5. Lorica. 6. Ocrea. Ea-

(a) *Pelta quid*. (b) *Forma ejus*.

Eadem pariter arma fuerunt *Principibus* & *Triariis*, niſi quod Triarii pro pilis haſtas ferrent. (*a*) Cauſa aperta: quoniam in extremo depoſiti, longius ab hoſte erant, quam ut pila eorum pertingerent, aut vim perferrent miſſa. Altera etiam cauſa, quod fortaſſe contra equitum irruptionem, & totam ordinum confuſionem muniverunt iſtos haſtis, quibus acies velut vallo ſepta inhorrebat. Iſtas igitur haſtas ad ſtatariam & manuariam pugnam habebant, & ut Livius loquitur, *ad ora fodienda*. Non tamen iſtæ haſtæ nimis longæ, nec ut Macedonum ſariſſæ. Nec potuiſſent: nam cum ſcutum majus ſiniſtra gererent Triarii, una manu commode videntur tractaſſe iſtas haſtas.

1. *De Scuto.*

Scutum, (*b*) cui nomen παρὰ τὸ σκῦτος a loro, e quo factum; non a ſecando, aut excutiendo, quod Varro & Iſidorus putant; differt à Clypeo forma; quæ enim rotunda, & in orbem juſtum relata, *Clypeos*, dixere: quæ in longum exibant, *Scuta*. Clypeus Græcis ἀσπὶς Scutum θυρεός. Dio tamen, & inferior ætas confundunt.

Du-

(a) *Cur Triariis haſtæ pro pilis.*
(b) *Scutum unde dictum.*

Duplex Scutorum genus: Unum *Ovatum*, (*a*) inæquali longitudine, ac patet magis, produciturque circa umbilicum, extremis anguſtioribus: Alterum genus rarius, *Imbricatum*, (*b*) quod undique æquali latitudine, & velut januæ formam habet, ſed incurvæ: & ſectum canalem aut imbricem refert. Forma & facies utrorumque in ſculpturis, ut hic depingimus.

* * * *

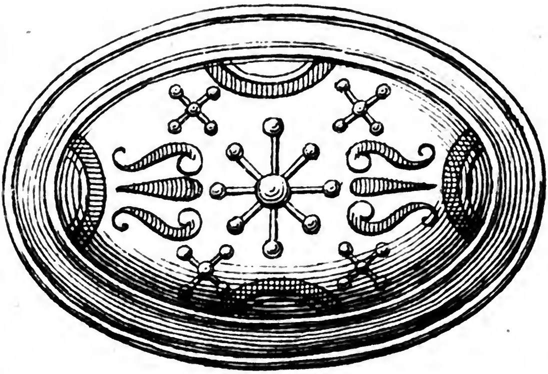
Latitudo (*c*) Scuti in gibba ſuperficie duorum pedum & ſemis; longitudo pedum 4. Prominuerunt ergo, & oblonga magis quam lata fuerunt: nam totum hominem tegebant leviter ſe inclinantem. Majus etiam palmo excedit; & videntur id Triarii, & digniores Principum geſtaſſe.

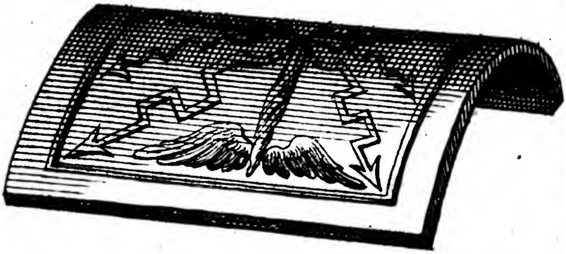
E pluribus minutiſque tabellis hoc corpus junctum, (*d*) nam pluribus lignis & aſſiculis conſtitit; atque hæc ex certis arboribus. In quo genere ſunt ficus, ſalix, tilia, betulla, ſambucus, populus utraque. Leviſſimæ autem ex his ficus & ſalix, ideoque utiliſſimæ, adeo ut Græci Poetæ ἰτέαν ſive *Salicem*, pro Scuto dixerint. Erant & e vimine texta Scuta: talibus enim Siculi

---

(a) *Ovatum*. [b] *Imbricatum*. [c] *Scuti magnitudo*. [d] *Materia ex qua*.

Pag: 46

Digitized by Google

culi & Syracuſii vulgo uſi, & γέῤῥας vocabant. Perſis etiam attributa, quia creberrime & recentiſſime ii habuerunt, ſed Rhombi ſpecie. Habuerunt & Germani, & Galli ſcuta vimine texta, quæ fucabant colore, & inducebant pelles aut tabulas, ſed ea non optima aut firma, & aſſumpta in egeſtate aliorum. Macedones etiam olim uſi, ſed quæ in ærea & argentea Alexander mutavit. Etiam Itali, & ipſi Romani: Scuta tamen rotunda & equeſtria, levitatis fortaſſe cauſa, talia fuerunt. In Scuto grandiore plerumque duæ anſæ (*a*) fuere; Græci ὄχανον dicunt, a *tenendo*, & id inventum Caribus aſſignet Herodotus. Ex ferro iſtas facit Suidas, vel e loro.

(*b*) Fuit taurino glutino cum linteo compactum, quod & linteum tabellis junxit, & tabellas ipſas inter ſeſe, & corium firmavit. Videntur & nervo aut ferro vinxiſſe. Exterior ſuperficies corio vituli, aut potius bovis tegebatur; immo ſæpe illa coria multiplicata. Sed inde etiam detracta legimus, & urgente fame pro cibo mollita: ut in obſidione Hieroſolymæ, Sagunti, Caſilini.

Ex-

(a) *Scuti anſæ*. (b) *Compages*.

Extrema curvatura, ſeu margo (*a*) in ſcuto ferreus erat, inſtar tenuis bracteæ aut lamellæ; Græci σιάλωμα & λϛαιδα dicunt. Inventum Camilli, qui laminam ferream ſcutis in orbem adaptavit, contra immanes Gallorum gladios, ligno ſolo parum ictus ſuſtinente: tum etiam ad ſcuti tutelam & ſervamen: Inclinabant enim ſæpe in terram, & fere ſic ante tentoria, aut in excubiis habebant, pilis etiam acclinatis. Ne ergo putiſceret lignum, munimen a ferro.

(*c*) Umbo in ſcuto ut plurimum, & vulgo e ferro: Poetæ etiam aureum faciunt; & ſatis indicat Sidonius, ditiores argentum in ambitu, & aurum in umbone geſtaſſe. Non is luxus olim. Eſt autem Umbo media illa pars ſcuti, quæ protuberat & exſeritur cum rotundo tumore. Ideo *Umbo*, quod Græcis eſt ἄμβων. Montes & eminentias hac voce Statius ſæpe vocat. Sed & Latini veſtis poſitum, qui ad pectus exibat in tumorem, ſic dixerunt. [*b*]Uſus, ad avertendos vehementiores ictus lapidum & ſariſſarum, & cujuſcumque violenti teli. Eo etiam hoſtes avertebant: nam in conflictu & pugna cominus

[a] *Umbo*. (b) *Uſus Umbonis*.
(c) *Margo*.

nus utebantur eo ad impulſum, ubi etiam pars humeri brachiique projecta & incurvans adjutrix in hoc niſu.

Origo Scutorum (*a*) a Regibus, imo à primo ipſo Rege Romulo: Exemplum a Sabinis; item Liguribus, quorum tamen ſcuta a Romanis differunt; teguntur enim Ligures ſcuto longo, ad Gallicum modum facto.

Solebant Græci, Romani, Barbari, varias picturas, (*b*) formas aut colores ſcutis addere, ſive ad inſigne, ut cognobiles eſſent; ſive ad decorem. Vetus ritus, qui etiam heroicis temporibus obtinuit; Cares auctores facit Herodotus. Ulyſſes delphina habuit in ſcuto, Lycurgus tridentem; qui Lyſandrum interfecit, draconem: Spartanus quidam muſcam viva nihilo majorem; cumque irrideretur ab aliis, quaſi ab ignavia & metu ita faceret, ne hoſti conſpicuus eſſet: *Imo*, inquit, *ut agnoſcar. Uſque eo enim accedo, ut cernere cominus poſſint ſigni mei modum.* Alcibiades in ſcuto ex ebore & auro confecto habuit Cupidinem brachiis fulmen complectentem. Poetæ Deos, homines, animantes, & pene quidquid in rerum Natura, ſcutis intexunt.

(a) *Scutorum origo.* (b) *Pictura in Scutis varia.*

Apud Romanos pyropo ornata colligimus, ſive lapide ipſo, ſive colore rutilo & flammante; talis enim in fulmine, quod crebrum valde, & quaſi pro more in ſcutis Romanis. In iis etiam majorum facta expreſſa, aut imagines; ut Romulus & Remus de lupa pendentes. Sed & proprias fortaſſe laudes & facta cælabant. Et in columna Trajani videre eſt ſcuta quædam variis coronis ornata; donaticas fuiſſe cenſendum eſt, & eo indicio latas. Solebant etiam Romani quædam nomina (*a*) iis inſcribere: primo Imperatorum, ſub quibus merebant: deinde Centurionum; atque adeo & ſua, ne forte, repoſitis in uno loco armis (quod Tacitus fieri ſolitum ſcribit in Prætorio caſtro) fraus aut error contingeret in recipiendis. Cum igitur talia inſignia & indicia in ſcutis, non mirum, quod tam curioſe & caute habita, & contra nimbos, pulverem, taleſque injurias tecta (*b*) thecis & repoſitoriis quibuſdam coriaceis: ſed ante aciem, ſive in via, ſive in caſtris detegebant.

Hæc autem inſignia in ſcutis depicta etiam aliis gentibus nota, Saguntinis, Gallis, aliis. (*c*) Et ab illis pecu-

(a) *Nomina in ſcutis*. (b) *Scuti theca*. (c) *Origo inſignium*.

culiaribus nata inſignia & argumenta familiarum, quæ hodie in uſu; an abuſu? Ignaviſſimi uſurpant.

2. *De Gladio*.

Gladius Haſtatis unus; ſequenti ævo alium minorem geſtabant, quem *Pugionem*, voce Latina Tacitus, alii Græcanica *Paramerium*, aut *Parazonium* vocant, quia ad femur aut zonam penderet. Gladium hunc, *Hiſpanienſem* dictum, (*a*) ad dextrum latus alligatum ferebant, novum noſtris moribus; ſed forſitan ſpectarunt ſcuti uſum, præcipui inter arma: id impediri videbatur, ejuſque frequens motio, ſi gladius aut vagina ſub brachio ſiniſtro: quamquam etiam ad lævum geſtatum, & in ea re variatum. Et forſan gladii ſiniſtri introducti, cum gladioli aut Parameria introducta.

Pendebat autem iſte gladius [*b*] ab humero, non e medio cingulo, veteri & heroico ritu, ut commodior eductio. Et hinc *Arma* dicta, quod ex armis, hoc eſt, humeris penderent. Priſca monumenta id paſſim oſtendunt, & procaciores milites hodie uſurpant. Latioribus autem loris dependebant, & id *Baltei*, vel *Baltea*; quod tamen

(a) *Gladius a dextris*. (b) *Balteo alligatus*.

etiam cingulum commune, quo in orbem ambimur, ſignificat. Hunc autem milites ſingulariter ornabant, eoque velut militiæ præcipuo inſigni ſuperbiebant. Bullis honeſtari plerumque ſolet, ex argento, auro, interdum & gemmis. Parthi maxime ſic luxuriati.

Dictus hic Gladius *Hiſpanienſis*: [*a*] videtur enim cum Annibale illatus, 2. bello Punico; tunc ſcilicet, cum Romani vires & conſtantiam experti militiæ Hiſpanicæ, adſumpſere hunc enſem. Illo feriebant non cæſim, ſed punctim, unde mucronem habebat eximium: [*b*] Nam cæſim pugnantes non ſolum facile vicere, ſed etiam deriſere Romani. Cæſa enim quovis impetu veniat, non frequenter interficit, cum & armis vitalia defendantur, & oſſibus: at contra puncta duas uncias adacta, mortalis eſt. Deinde, cum cæſa infertur, brachium dextrum latuſque nudatur: puncta autem tecto corpore infertur, & adverſarium ſauciat antequam videat. Et quia lamina ejus erat firma & ſtabilis, & ictum utrimque habebat, ideo etiam utilis erat ad cæſam. Hoc igitur Romani ambifariam uſi.

[*a*] Bre-

(a) *Cur Hiſpanienſis*. (b) *Punctæ utilitas*.

[*a*] Brevis fuit, & duos pedes in lamina non explevit: vi tamen & firmitate maxima; nam galeas diviſas, corpora detruncata brachiis abſciſſis, aut tota cervice deſecta legimus. Erat ergo forma & facies Romani gladii, qualis fere eſt hodie noſter equeſter: apparet ita in monumentis priſcis: etſi in iiſdem etiam acie ſimplici, & ſuperne leviter pandus, ad Orientalem & Turcicam formam.

3. *De Pilo.*

Pilum, Græcis ὑσσὸς, erat proprium miſſile legionarii militis; Unde *Pilatæ legiones* veterum. Duo autem notat hæc vox, *Piſtillum*, & *Telum*: & Pilum [*b*] pro telo uſurpari cœptum ab illo vult Varro. Dictum enim ab omine, quod hoſtes feriret ut pilum. Sicut enim inſtrumento illo ruſtico aut cibario teri frangique frumenta ſolent, ſic iſto hoſtes. Alii tamen reſcribunt: quod hoſtis periret, ut *Perilum*.

[*c*] Duo pila militi erant: Unum *majus*, idque rotundum, diametri palmaris; vel etiam quadrangulum, magis crebrum & vulgarius: Alterum *minus*, ſimile venatoriis haſtis. Sibuna, vel Sibyna huic minori ſimilis.

(a) *Longitudo & forma.* (b) *Pilum quid.* (c) *Pila militum duo.*

Fuit autem *Sibuna* venabulum, ſive jaculum venatorium, καπροβόλιον explicat Heſychius, id eſt, telum figendis apris.

(*a*) Pilorum iſtorum longitudo in ligno fere tres cubiti, totidem in ferro, quod habebant hamatum, ſive uncinatum retro mucronem hamo ſatis lato; ne telum ſemel impactum facile eſſet evulſu. Erat pilum ponderoſum & lentum, quia ferri pondus & gravitas tale faciebant, præſertim nullis adjutum pennis. Inerat & vis telo tanta, ut obvia quæque perfringeret, & arte directum ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpe tranſverberaret. Sed notandum, ferrum (*b*) in pilo non exſtitiſſe ſeorſim, aut totum prominuiſſe, ſed partem ejus circiter dimidiam fuiſſe infixam, vel affixam ligno. Eminuit ergo in mucronem, & manſit cubitus & ſemis, alter ille modus periit in ligno. Itaque juſta magnitudo pili totius fuit 4. cubitorum & ſemis, id eſt, pedum 7. paulo minus: ſuperavit ergo menſuram hominis; ideoque Silius niti in ea milites facit. Sed hoc pilum forma & magnitudine decrevit in ferro ævo inferiori: ferrum enim trigonum,

(a) *Forma & magnitudo Pili.*
(b) *Ferrum Pili.*

num, non tetragonum fuit, idemque non niſi pedale. Et vox ipſa alio ivit, & videntur haſtæ ſic dictæ. Apud Belgas tamen hodie adhuc vox perſeverat, qui Sagittam vocant *Pil.* (*a*) Ferrum autem ligno adſtringebatur crebris fibulis, non enim tubum vel auliſcum tam grandem habuit ferrum, in quem lignum immitteretur; ſed potius duas utrimque alas ferreas, quas fibulæ iſtæ comprehenderent & affirmarent.

4. *De Galea ærea*.

Galearum forma hæc: (*b*) Antrorſum apertæ, & ferri aliqua eminentia, ſed repandi; unde & *Silæ* dictæ Feſto. Ad latus & malas utraſque *Bucculæ*, (*c*) ſic dictæ, quod buccas tegant. Unde *Buccularii*, qui has parant, conficiuntque. Sidonius *Flexiles laminas* vocat, ſic aptas, ut penderent a caſſide & flecterentur. Ab imis bucculis lora, quibus ſtringerentur ad guttur & firmarentur: Suidas ὀχεῖς vocat, *Vincula* Sidonius. Veteres clauſas, & vultui appreſſas undique galeas (more noſtrorum Equitum) vix habuerunt. Hinc illa vox Cæſaris in acie Pharſalica: *Miles*, *faciem feri*, quæ ſci-

(a) *Fibulæ*. (b) *Forma Galeæ*.
(c) *Bucculæ*.

ſcilicet, niſi a ſcuti objectu, nuda.

In galeis habebant (*a*) Criſtas, in quibus mira & propria quædam ſuperbiæ; an laſcivia Romanorum? & valde ſibi in iis placebant. Criſta etiam *Apex* Latinis dicitur. Pyrrhus Rex cornua hirci pro criſta habuit. Reges, & digniores militum, inſignes maxime & ſuperbas faciebant has partes; contra plebeji. Sed & Centuriones Romano more tranſverſas criſtas hoc fine, ut internoſcerentur, gerebant; Vegetii quidem ævo, non olim, qui etiam argenti aliquid mixti in criſtis agnoſcit, fortaſſe & auri in nobiliorum. Φάλος proprie diſcretus erat ἀπὸ τοῦ λόγου ille *conus* eſt, hic *criſta*. (*b*) Græce φάλος, κυμφαλον καὶ ἄκρον τῆς περικεφαλαίας. *ſuprema pars galeæ*. λόφος, *juba aut criſta*.

Pennas has non niſi rectas ferebant olim, ſine alio paratu aut diffuſione; qui mos fere hodie Turcarum. In monumentis tamen aliter conſpicimus, & fere ad hodiernum exemplum. Erant colore duplici: (*c*) *Puniceo*, qui videtur honeſtiorum fuiſſe, & aptus ſane ſanguineo huic Marti: & *Nigro*, tri-

---

(a) *Criſtæ*. (b) φάλος, & λόφος.
(c) *Color pennarum*.

triſti illo & Diti ſacro, ad quem multi in hoc ferali certamine ibant; & videtur hic fuiſſe viliorum. Fuit etiam *Candidus*, qui color feſtus & dignior, datque Annibali Silius. Laſcivia poſtea in hac re, & aſſumpſerunt etiam Pavonum pennas; at regia & Junonia hæc avis non niſi in Regum & Principum uſu fuit. Nec dubium, quin tulerint Aquilæ, & talium avium, quæ pugnaces aut rapaces, vel ominis ſcilicet cauſa. Fuit triplex hæc Criſta, ſive τριλοφία, & τριφάλεια, tres pennæ rectæ. (*a*) Jubæ etiam creberrime galeis impoſitæ; nec Græcorum tantum, apud quos pene perpetuum, ſed etiam Latinorum.

[*b*] Criſtæ bonæ duplici cauſa, & in tenui re momentum ad pugnam & victoriam: *Sive* quod vir major, & animo quoque creſcit: *ſive* quod hoſti terrorem magis præbet. Hinc neſcio quo Naturæ ductu ubique terrarum fere bellatores hoc affectant. Orientales paſſim, atque etiam rudes iſti in novo Orbe. Majores noſtri ſtudioſe, imo ambitioſe affectarunt: & hinc inſignia iſta familiarum tam varia, queis ſuperbimus. Inventores primi Ca-

---

(a) *Jubæ in galeis.* (b) *Uſus criſtarum.*

res. (*a*) Nam galeæ iſtæ, quæ ſcutis imponuntur, familiarum antiqua digmata, originem habent a multifariis iſtis criſtis. Alius cornua ſumebat, quaſi ad impetendum & terrendum, ut de Pyrrho dixi: alii alia. At in hodiernis galeis quam crebra cornua? aliæ animalium partes? ſæpe capita? Quæ omnia olim in Gallorum & Germanorum quotidiano ritu: qui etiam ſoliti erant detractas ita exuvias ferinas, ipſoſque hiantes rictus capiti imponere; id quod & Parthi feciſſe leguntur.

5. *De Lorica*.

Plerique militum non habebant Loricas hamatas, ſed partem æris aut ferri procuſam, quæ ſummum pectus tegeret: nam ima ventris ſatis ſcutum muniebat. (*b*) Fuit adſimile quiddam hodierno pectorali, ſed minus longum, & æquabiliter quadrum. Et vocabant *Pectorale*, a re & uſu, quod pectori tegendo. De corio etiam crudo Pectoralia faciebant, & e ferro. Hoc genus appellat Polyænus ἡμιθωράκια, *Semiloricas*. Pauſanias veterum, & Homericas loricas deſcribens: (*c*) *Duæ*, inquit, *erant ercæ partes, illæ quidem pecto-*

(a) *Origo galearum in inſignibus*.
(b) *Pectorale quid*. (c) *Lorica duplex*.

pectori, & iis, quæ circa ventrem, apta, hæc ut dorſo tegmen eſſet. Vocabant Gyala, *ſive* Cava & incurva, *a forma. Illam antrorſus, hanc retrorſum inducebant; deinde fibulæ utramque jungebant.* Ecce adſimiles, aut ipſas noſtras loricas hodiernas. Fibulæ item in latere utroque loricas iſtas jungebant.

Habebant ergo Haſtati (*a*) loricam vel e lamina ærea ſeu ferrea, digitorum undique 12. (*b*) hæc autem erat viliorum. Ditiores vero, & qui ſuper 10000. drachmas cenſi, eximie & præter cæteros debebant armari. His enim neceſſitas ferendi non Pectoralia, ſed totas Loricas, eaſque hamatas, ex catenis & ſquamulis confectas. Dicebantur enim *Hamatæ*, vel quia circuli & catenæ nexæ hamuli ſpeciem dimidiatæ referebant: vel quia & hami catenulas jungebant. Græcis θώραξ ἁλυσιδωτὸς *Lorica catenata*. Et nihil aliud fuit, quam circuli ſive annuli ferrei inter ſe nexi, more, quem hodie Galli & Germani ſervamus, etſi exoleſcentem. Origo a Gallis.

Alterum genus (*c*) Loricarum hamatarum erat, quod non annulis ſoli,

(a) *Lorica viliorum.* (b) *Lorica hamata.* (c) *Lorica ſquamea.*

ſed & ſquamis & laminis conſtabat. Græci φολιδωτὰς vocant, vel λεπιδωτὰς, a ſquamis piſcium vel ſerpentum. *Squamea lorica* dicta Latinis; fuitque honeſtiorum. Ipſas ergo ſquamas catenæ jungebant. Has ipſas ſquamas etiam *Plumas* dicebant, a ſpecie pari. Hinc *Lorica plumata*. Et Parthorum aſſiduum hoc tegmen, etiam in equis. Sic enim deſcribitur eques Parthus apud Suidam: *Prior loricæ pars pectus & femora & manus extremas, & crura tegit; poſterior tergum & cervicem & caput totum. Fibulæ vero ſunt ad latera, quibus utramque partem jungunt, atque ita totum equitem ferreum dant videri. Prohibet vero nihil aut impedit ferrum membrorum extenſiones, aut contractiones, adeo curioſe factum ſectumque eſt ad naturam membrorum. Armant autem & equum ſimiliter ferro, totum quidem & uſque ad ungulas: hoc ideo, quia nihil iis arma proſint propria, ſi equus interficiatur.* Iſti igitur ſunt Parthorum Cataphracti ſive Clibanarii. Nec ſolum illi, ſed & Sarmatæ in hac armatura.

Nec vero ferro ſolum nectebant has loricas, [*a*] ſed & cornu. Imo iſtas Sarmatarum proprias facit Pauſanias, eaſ-

---

(a) *Loricæ corneæ*.

eaſque ita deſcribit: *Colligunt ungulas equorum, eas purgantes & diſſecantes conficiunt ex iis quiddam draconum ſquamis ſimile; aut ſi quis draconem non viderit, vidit autem nucis pineæ fructum viridem, iis e nuce ſegmentis aut lacunatis torulis ſi opus aſſimilarit, haud errarit. Has igitur ſquamulas perforantes, & nervis equinis aut bubulis conſuentes, loricas ad uſum habent, neque decore Græcanicis inferiores, neque infirmiores: nam & cominus percuſſæ, & jactu petitæ, reſiſtunt & ſuſtinent.*

Erant & *trilices loricæ*, [a] id eſt, catenæ & laminæ ter ſic geminatæ: & *bilices*, nempe ſquamis geminis.

Erat & aliud genus, Statii & Silii ævo crebrum, [b] cum ſegmenta ferrea tamquam faſciæ aliæ aliis ſuperpoſitæ corpus ambiunt. In columna Trajani aſſiduum, & pene unicum in milite Romano hoc genus. Depictum dedit Lipſius, etſi ſe nuſquam legiſſe fateatur.

Sunt & *linei thoraces* [c] ſeu loricæ, quibus varii populi uſi. Græci primum, & quidem vetuſtiſſimi, etiam apud Homerum. Geſtarunt & Macedones,

---

(a) *Loricæ triplices.* (b) *Loricæ ſegmentatæ.* (c) *Lorica linea.*

nes, ipſe Alexander, Thraces, Hiſpani, Chalybes, Itali. In uſu ergo plurifariam, etſi Pauſanias tamen deprimit, & venantibus magis, quam pugnantibus commendat. (*a*) Priſca conficiendi ratio erat, ut e filis pluribus funiculos ſtruerent, eoſque deinde necterent, & inter ſe aptarent. A multitudine filorum, an funiculorum? *bilices*, *trilices* dixere. Amaſis Rex Ægypti, Plinio auctore, thoracem habuit, cujus ſingula fila 365. filis conſtabant. Conficiebant etiam hoc modo: (*b*) Ex lino factum textum quoddam vino auſtero affatim ſalito macerabant, deinde cogebant, ut craſſitiem lintei octies, decies, aut ſæpius in ſe complicati haberet. Et vero e lana etiam ejuſmodi coactiles thoraces ſeu loricæ. Cæſar *Subcoacta* vocat, Ulpianus *Coactilia*, Plinius *Lanas coactas*; & ſunt hodie noſtra *Feltra*. Livio videtur *Spongia* dici.

Labente ævo tunicæ integræ ex his coactis factæ, quas vulgo milites geſtabant, & *Thoracomachos* dicebant; ab Antonio Caracalla repertas. Erat enim iſta *Lorica tunicata*, ſive *Thoracomachus*, (*c*) veſtimenti genus, quod de coa-

(a) *Conficiendi ratio*. (b) *Alia*.
(c) *Thoracomachus quid*.

coactili ad menſuram & tutelam humani corporis conficitur, de mollibus lanis timoris ſollicitudo ſollertia magiſtra compoſuit, ut hoc inducto primum, lorica aut clibanus, aut his ſimilia fragilitatem corporis ponderis aſperitate non læderent, membra quoque veſtientis inter armorum hyemiſque diſcrimen tali ſolatio adjuta labori ſufficerent. Et ne lana pluvias paulatim combiberet, & ingraveſcente pondere afficiat veſtientem, Libycis bene confectis pellibus tegebatur. Has loricas illa ætas *Zabas* vocabat, & *Zabarium* ejus tegmen.

Pondus [*a*] loricarum ferrearum exiguum fuit, ſed robur eximium, ita ut catapultarium telum violenter immiſſum ferrum non frangeret, ſed vix ſtricturam levem & cæcam, quaſi a ſcriptorio ſtylo, faceret. Et noſtri hodie æmulantur, quibus ſunt loricæ quædam ſolidæ, quæ reſpuunt aut ſubſiſtunt ſclopetorum glandes, valido haud dubie & penetrabili ictu venientes.

6. *De Ocreis*.

Utrumque crus tegebant Ocreis: quamquam alii populi ſiniſtrum modo crus armant ocrea, qui ſcilicet jaculis pugnabant. Et ex mente Vegetii, Fun-

(a) *Pondus & robur loricarum*.

Funditores ſiniſtrum crus ferro tectum habent, legionarii contra dextrum (*a*) Cauſam reddit: quia in pugna cominus dextros pedes inante milites habere debeant; at cum miſſilibus certatur, ſiniſtros.

ARMATURA EQUITUM.

Equitum Romanorum duplex armatura; (*b*) vetus: & quæ deinde a Græcis ſumpta. Olim enim non habebant loricas, ſed veſte ſaltem tecti, & quo magis expediti eſſent, ſuper eam cincti. Hinc *Cinctuti*, viri militares olim dicti. Ideo autem leviter induti erant, ut ad deſcenſum & aſcenſum facilem in equos magis eſſent expediti: quod utrumque merito ſpectabant, cum auxilio nullo aut fulcro uterentur ad allevandum. Interdum haſta innixos fuiſſe legimus. Videntur & equos quidam inſueviſſe ad flectenda crura, & ſeſe demittendum. Aliis dignioribus aut mollioribus (nec enim vulgo) fuit qui manu tolleret, & adjutaret. (*c*) Ii *Stratores* Latinis dicti, quia & ſternerent equum, & in eum ſublevarent. Ἀναβολεῖς Græcis, ab attollendo. Nam veteres (*d*) Subiices pedaneos ex ephippio

(a) *Ocrea cur una.* (b) *Armatura Equitum vetus.* (c) *Stratores qui.* (d) *Veteres ſine Stapedis.*

pio utrimque pendentes, quibus hodie utimur ad ſcandendum & innitendum, non habuerunt, nuſquam enim in ſtatuis & imaginibus forma aut veſtigium, & pedes ſemper penduli, ſine alio fulcro. Atque adeo res nova, ut nec ſit ei Latinum nomen, niſi quod patrum ætate Franciſcus Philelphus, ne res quotidiana careret vocabulo, *Stapedam* appellavit, quod pes in eo ſtaret. Budæus melius puriuſque putavit circumſcribi, & *Subiicem pedaneum* dici.

Priſci [*a*] etiam equis inſiliebant: & hæc ſalitio inter aſſidua exercitia retenta, nec tantum a tironibus, ſed etiam a ſtipendiariis militibus diſtricte exacta. Equi lignei hyeme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo: ſuper hos juniores primo inermes, dum conſuetudine proficerent, demum armati cogebantur aſcendere. Tantaque cura erat, ut non ſolum a dextris, ſed etiam a ſiniſtris & inſilire, & deſilire condiſcerent, evaginatos etiam gladios & contos tenentes. Uſus hæc & plura potuit. Et nonne Pompejus jam ſenex equo incitato & currente educebat & reponebat, ſine difficultate gladium? Sed & facilior erat hæc ſalitio priſcis

(a) *Priſci equis inſiliebant*.

ſcis quam nobis, quod ſellas iſtas equeſtres altiuſculas, e ferro lignoque compaginatas, non haberent. [*a*] Earum vice ſtragula quædam e panno, corio, pelle, quibus equos inſternebant, eoque & *Strata* dicebant, fere ut hodie noſtri agaſones. Græci ςρώματα pariter dixere; itemque ἐφίππια, qua voce vulgo & Latini uſi. Et quidam durius habiti etiam ephippiis carebant: inter quos Germani, qui olim nudis equorum dorſis inſidebant. Hinc apud Cæſarem Romanos ob ephippiorum uſum, ut molles contemnunt. Verum nunc ita mutarunt, ut ſellæ iſtæ altiores & fabræ factæ eorum quaſi peculiares ſint. Sed Germanis fortaſſe cauſa ſellarum, firmitas; quia ſecurius ſic concurrunt & confligunt: certe in ſola & paſſa illa ſtragula ut facilius aſcendere, ita & dejici & delabi. Itaque priſci Romani pelles equis inſternebant, ex nobilioribus quidem rariores quaſdam, ut e lynce, tigride. Alii centunculos inſternebant, aut viliores pannos: honeſtiores veſtem precioſam magis, aut tapetem. Magiſtratibus, & qui cum imperio erant, jus fuit purpura aut cocco inſternere: atque hi Conſulares, & Imperatorii

(a) *Strata equorum apud priſcos.*

rii equi. Sellæ (*a*) noſtræ non quidem perveteres, ſed nec novitiæ, & fortaſſe jam in uſu Sidonii ævo, qui vocat *Sellas*, & *Reſupinata fulcra*. Quid? quod in columna Trajani forma quædam noſtræ huic conſimilis. Sed fortaſſe verius, ſtructum farctumque aliquid e pannis ibi eſſe, ad mollius inſidendum, ſine ligno tamen, aut ferro.

Haſtas (*b*) habebant Equites olim graciles & tremulas: ideoque inutiles duplici de cauſa, cum nec figerent fortiter (erant enim ſine cuſpide ima factæ) nec collinearent recte. Imam cuſpidem Grȩci σαυρωτῆρα dicunt, ſive etiam ςύρακα, & οὐριαχὸν. Hanc autem haſtȩ equitum non habebant olim, ſed tantum cuſpidem ſupremam. Alias ejus uſus erat, tum ut priore parte fracta, ima cuſpis percutiat: tum ut recta ſtatuatur defixa terrȩ, cum ea feriata.

Scutum, (*c*) ſive *Parmam* habebant ex bovillo corio, arte leviter durato; eoque mero, nulla materie ſubjecta, aut ligno. Fuit igitur cujuſmodi Afrorum olim ſcuta, proprie *Citram*, vel *Cetram* iis dictam. Simillimum hoc ſcu-

(a) *Sellarum uſus*. (b) *Haſtæ equitum veterum*. (c) *Scutum eorundem*.

ſcutum umbilicatis placentis, quę *Popanæ* dicebantur, placentę latę, tenues, rotundę. Ex his formam ſcuti equeſtris collige.

Cum poſtea improba eſſet armorum talium uſio, Romani aſſumpſerunt Gręcanicam armorum paraturam: prompti enim Romani, ſi qua gens alia, aſſumere mores, & ęmulari ſi quid alibi bonum. Qualis autem Gręca illa armatura fuerit; nemo melius Joſepho dixerit: (a) *Equitibus gladius eſt ad dextrum oblongus*; etſi pedites eum jam haberent ad ſiniſtrum: oblongus vero, aliter quam in noſtris equitibus, qui breviorem pedeſtri gerunt; olim contra, & valde olim. Nec ſolum gladium habebant longum, ſed *& contum item longum in manu*, vel haſtam grandiorem concurſoriam, ad hoſtem cominus feriendum, aut dejiciendum. Nec dubium eſt, quin olim haſtę huic uſui, non tamen femore aut genu obnixę, ob ferrum in imo, quod dixi. Alii tamen ſic ferebant, cum cuſpis ima, σαυρωτὴρ ſcilicet, aberat. Sed Romani an ſub brachium inclinaverint, & ad latus applicaverint, dubium; ratio illa & aſpectus acutioris ferri ſic poſcit. Erat pręterea Equitibus

(a) *Armatura equitum Græcanica*.

bus illis *ſcutum ad latus equi tranſverſum*, *&* *in pharetra tria aut plura jacula*, *cuſpide lata*, *&* *haſtis magnitudine non cedentia*. Poſtrema arma Equitum, *galea*, *&* *lorica*, *ſicut in peditibus*.

Læves Equites (*a*) Romani non habuerunt, ſed in eos tamen, & cum iis poſtea pugnarunt, & nominatim Numidas deſcribit Livius, Equites nudos, inermes, prȩter jacula; & lȩva pro clypeo veſtem prȩtendiſſe, ſed arte jaculatoria celebres. Equos ipſos ſine frȩnis, virga tantum regebant. Nec frȩna tantum adimunt, ſed etiam ſtrata. Deformis ipſe curſus, rigida cervice, & extento capite currentium. Hi ergo Numidȩ viles aut ridiculi in ſpeciem, re ſȩpe validi & feroces. Scivit Annibal & Romani, quorum ille victorias ſuas in parte, iſti clades huic generi aſſignant.

Sed & aliud eſt Numidarum equitum genus, qui graviores, armati & frȩnati. (*b*) Iſti ſane deſultores miri, ex uno in alium equum ſtupenda dexteritate tranſiliebant. Hos Ælianus vocat ἀμφίππȣς, qui duobus equis non ſtratis, & colligatis inter ſe, vehuntur;

(a) *Numidæ equites leves*. (b) *Numidæ deſultores*.

tur; qui etiam de alio in alium tranſiliunt, cum uſus poſcit. Homerus agnovit & deſcripſit, ſed in 4. etiam equis alternantes. Theutobocchus Rex Theutonum quaternos ſenoſque tranſilire ſolitus eſt.

LIBER IV.

DE ACIE.

IN Acie *quatuor* conſideranda. 1. *Ordo & Diviſio*. 2. *Locatio Signorum*, & *Ducum*. 3. *Forma Inſtructionis*. 4. *Adjuncta Aciei*.

1. *Ordo Aciei*.

Ordo (*a*] in pugna unus & ſimplex per genera militum & claſſes. Haſtati pugnam inibant primi omnium, ex ſtataria quidem & gravi acie; alioquin Velites ante eos, aut leves milites pugnare ſoliti: & ſic per gradus virium pugna procedebat; ab infirmioribus paulatim ad magis firmos firmoſque ventum. Si enim Haſtati profligare hoſtem non poſſent, ſuccedebant Principes; poſt hos Triarii. Hinc proverbium: *Res ad Triarios rediit*. Perpetuus

(a) *Ordo pugnæ*.

tuus & inviolabilis fere hic ordo, veteri quidem & bona re Romana; quem etiam in navali certamine ſervabant.

Ratio pugnæ: Si Haſtati pellerentur, aut non pellerent hoſtem, retrocedebant in intervalla ordinum, & Principes excipiebant. In hac ars omnis & arcanum militiæ Romanæ, habere vias inter manipulos, claudere & aperire eas, prout viſum. Huic invento pene omnes eorum victorias liceat adſcribere. Appellantur autem *Intervalla ordinum*, item *Viæ*, item *Spatia*. Græci διαχώρυς vocant. Hæc intervalla duplicia: [*a*] inter Genera, & inter Manipulos. *Inter Genera*, tranſverſa erant, poſt ſingulum quodque militum corpus: ut poſt Haſtatos, ſpatio relicto, Principes ſequebantur; iterum ſpatio poſt iſtos, Triarii. Ergo tranſverſa illa intervalla dumtaxat bina. Alia *inter Manipulos*, directa ſpatia aut viæ, & quæ in uno ipſo genere manipulum a manipulo diſcernebant. Hæc in denis manipulis neceſſario 9. erant. Modus & quantitas ſingulorum pro locis, pro copiis, pro Ducis arbitrio variavit; tamen illa tranſverſa grandiuſcula fuiſſe videntur: & probabile eſt, Principes ab Haſtatis 50. circiter pedes fuiſſe remotos, Triarios

(a) *Viæ duplices in Acie.*

rios ab illis 100. Nam hic erat Prætor, & ſigna, & principiorum ipſa forma. Opus etiam profecto tali aliquo intervallo ad procedendum aut recedendum, & ne agmina miſcerentur. Jam in directis viis aliter atque aliter fuit pro uſu. Si Velites interjecti, latiuſculas fuiſſe oportuit, pedum 20. aut 30. Si non, fuerint ſane pedum 10. Id quoque pro numero legionum aliter, & ubi hæ multæ, ac quod ſequitur, manipuli, ſpatia non potuere eſſe magna.

Uſus [*a*] iſtarum Viarum magnus. In pugna enim, etſi diviſi ordinibus, tamen unum omnes corpus ſtatim fiebant, cum opus; & per vias iſtas jungebant ſe, & disjungebant. Hoc ita, exempli cauſa, factum: Haſtati premuntur, volo Principes ſuccedere, & iſtos recipere; ſtatim id fiebat beneficio viarum: recedebant enim manipuli Haſtatorum ſinguli, & averſi leviter vias Principum ingrediebantur, quas ii laxabant, & ipſi quoque leviter procedebant. Tum aut retinebant apud ſe Haſtatos, duplicato agmine; aut plane feſſos retro ſe locabant in grandiore intervallo, ordinibus ſemper ſervatis. Idem in Triariis, ſi Principes

(a) *Uſus viarum.*

pes improſpere pugnantes receptarent. Nec manipuli manipulos impellebant in hoc receſſu: Nam ſingula genera vias ſuas dimenſas habuere, ſed non per alia genera penetrantes. [*a*] Manipuli Principum claudebant a tergo viam Haſtatorum & liberum per eam aſpectum aut excurſum habebant; idemque Triarii per iſtorum. In quincuncem igitur diſpoſitio iſta manipulorum fuit. Inter ſingulos vero milites ſpatium fuit 3. pedes, idque utrimque a latere, a tergo, ob gladii ſcutique uſum commodum.

Triarii [*b*] ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto (ab ea ſeſſione ἔφεδροι *Tertiarii* explicantur in Gloſſis: & Varro inquit, *quod Triarii ſubſideant*, *ab eo* Subſidium *dictum*,) ſcuta innixa humeris, haſtas ſubrecta cuſpide in terra fixas, haud ſecus, quam vallo ſepta inhorreret acies, tenentes.

Vetus levis armatura, quæ conſtitit Rorariis & Accenſis, non in prima acie, aut viarum intervallis, [*c*] ſed poſt Triarios in extrema acie diſpoſita erat. Itaque tunc non committebant pugnam, quod poſtea factum; pu-

gna-

(a) *Situs Manipulorum*. (b) *Subſeſſio Triariorum*. (c) *Situs militum levium*.

gnabant enim fundis, jaculis, & teliſ, quæ eminus mitterentur. Poſtera ætas Velites a Triariis removit, & ad principia locavit. Et triplex (*a*) fere eorum locatio: Interdum ante omnia ſigna, & in fronte: Interdum mixta primis manipulis, aut potius inſita in jam dictis viis: Denique interdum non in viis ſparſi, ſed in cornibus poſiti junctim; eaque crebra diſpoſitio, & Vegetio ſolennis. Sed ubicumque poſiti, prodire ante alios ſoliti, & pugnam committere, cum datum ſignum. Cedentes autem inter legiones recipi ſolebant, & a tergo poni, aut iterum alia procurrere.

Eques fere dupliciter locatus: (*b*) Primo in cornibus, ita ut legiones ſocioſque medios haberet; quæ fere ordinaria poſitio. Altera, ut a tergo interdum ponerent, ſpatiis relictis inter manipulos aut legiones, qua poſſent cum impetu emitti. Id fiebat fallendo hoſti, & ut improviſa res eſſet.

Socii (*c*) plerumque ſtetere in cornibus, & ad latera legionum, ipſi diviſi in cohortes & manipulos. Hinc eſt, quod ipſæ Alæ, ſive agmina Sociorum, *Cornua* dicta. Si vero nulla me-

(a) *Velitum, triplex.* (b) *Equitum. locatio.* (c) *Sociorum ſitus.*

media acies, & duo Cornua tantum, tum exteriores cujuſque Cornu partes Socii tenebant. Ita ut plurimum: nam & in fronte, aut aliter Socios poſitos legas, pro loco, aut uſu.

2. *Signorum Locatio.*

Cuique manipulo ſua (*a*) ſigna, tum & Legioni communis Aquila fuit. Et manipulorum ſigna in ſuo quæque manipulo fuiſſe, ratio & exempla docent. Sparſa igitur & diſpoſita per manipulos: ſed an in fronte, aut medio manipuli, ambiguum; credo utrumque. At vallum aliquod virorum objectum erat, ne ſic nuda oſtenſa & oblata hoſti. Atque ii ſunt, quos (*b*) *Anteſignanos* appellarunt: quæ vox tamen communiter de toto primo agmine invaluit, & ipſi Haſtati videntur ſic dicti; non quia ante omnia ſigna (ſua enim habebant) ſed quia ante præcipua eſſent, Aquilam & Triariorum, quæ legionis & cohortium prima erant. Hos Græci προμάχυς τῶν σημείων vertunt, *Propugnatores ſignorum*: ſive & προταίκτυς, *Præpoſitos*, a loco. (*c*) *Poſtſignani*, qui erant in extrema acie.

Signa duplicia in Romana militia: *Peditum*, *Equitumque*. Peditum item

D 2 du-

(a) *Signa quot.* (b) *Anteſignani.*
(c) *Poſtſignani.*

duplicia : *Legionis* totius, & *Manipulorum* .

De Aquila , Legionis ſigno .

Signum Legionis (*a*) *Aquila* , nec niſi unius una ; nec Socii quidem, cum in aliis pares, eam habuerunt. Et quia hæc præcipui imperii ſignum, ſubjungi ſub eam Socios voluerunt , & Auxilia , non ſeorſum habere . Itaque per ipſas Aquilas numerabant Legiones .

Aquilæ origo varie petitur. (*b*) A Jove alii, qui hanc inſigne militiæ habuerit. Quidam a Trojanis. Forte Romani repererunt a ſe , aut vicinorum exemplo . Sane rapacium aliquot animalium effigies aſſumi & præferri bello convenit ; & varie olim fecerunt Romani. Nec enim ſolam Aquilam priſci illi, ſed plura ejuſmodi animalia prætulerunt, nata in pugnas aut raptus : ut Lupos, Minotauros, Equos, Apros, Porcos. Etiam priſci Germani ferarum imagines inter ſigna habuerunt. Aquilæ vero hæc dignitas etiam apud alias gentes fuit. Perſis regale hoc ſignum .

Forma (*c*) Romanæ Aquilæ: pinnas extendens ſummæ haſtæ inſiſtebat , ex auro vel argento , & fulmen ſæpe ungui-

(a) *Aquila una in Legione*. (b) *Origo*. (c) *Forma*.

guibus tenebat, quaſi jaculatura. Sed nec corpus ipſum Aquilæ magnum. Cum in hibernis eſſet Aquila, (*a*) in ſacello ſeu ædicula repoſita, atque inde mota cum educenda. Enimvero & olim Romæ ſigna in templo. Et ſane repoſita ea in ærario, templo Saturni, religionis cauſa, & cuſtodiæ, quia pecunia ibi publica & argentum. (*b*) Defigi etiam in terram ſolebat, etiam in ipſa pugna, cum ea in loco ſtaret, nec impelleretur hoſtis. Sed & in caſtris defixæ ſtabant Aquilę, ac inter prodigia erat, cum in hoſtem eundum eſſet, non potuiſſe evelli. Olim quidem ipſa haſta ita ſolo infixa: at poſtea (ad cuſtodiam, an ad delicias?) non ipſa haſta, ne maculare-tur aut abſumeretur; ſed loculi aut thecæ ferreæ in terram defixæ, & in eas immiſſa ima haſtæ cuſpis. Iſti loculi ferrei quadrati, in acutum deſinentes, introrſum vacui efformabantur.

De ſignis Manipulorum.

Signa Manipulorum quę fuerint, ipſa vox indicio eſt. Nam cum perticis (*c*) manipulos fœni ſeu ſtraminis ſuſpenſos ferrent, illa ipſa manus, quæ

(a) *Aquilæ cuſtodia.* (b) *In terram defixa.* (c) *Manipuli fœni pro ſigno.*

ea ſequeretur, dicti *Manipuli*. Ovid.
Pertica ſuſpenſos portabat longa manipلos,
Unde maniplaris nomina miles habet.

Sed hæc ruſtica non manſere: poſterior forma fuit, haſta, in cujus ſummo tranſverſum ligneolum, in modum crucis; & ſæpe cum manu ſupra eminente; nonne alluſione ad Manipuli vocem? (*a*) Sed & orbiculi quidam, vel clypeoli infra crucem haſtæ adnexi, nempe ex argento vel auro imagines, Deorum primo, ut Martis, Romuli, & talium, qui ſcilicet militares Dii; & ab hoc exemplo ipſorum deinde Imperatorum. Sic Druſi imago inter ſigna: ſed & Sejani, per adulationem. Et hæ imagines in ſignis. Signa ipſa ex auro, etſi haſtæ argentatæ erant: olim tamen & ſigna ex argento, quoniam color is longius fulget. (*b*) Qui has Imperatorum imagines portabant, *Imaginarii*, vel *Imaginiferi* dicti.

Vetus, ſed paucis notum fuit, Pila, vel Globus in ſumma haſta. (*c*) Sic Auguſtus pilam in ſigna fertur conſtituiſſe, propter nationes ſibi in cuncto Orbe ſubjectas, ut pila figuram Orbis oſten-

(a) *Imagines inſignis*. (b) *Imaginarii qui*. (c) *Pila pro ſigno*.

oſtenderet. Turcæ hodie retinent, & equinos aliquot pilos ab eo globo pendulos demittunt. Hoc genus vexilli *Tuſam* vocabant Romani,

De ſignis Cohortium, & Equitum.

Cohorti non erant propria ſigna, nuſquam enim olim expreſſa; ſed inferiore ævo ſua habebant vexilla, etſi olim vexilla Equitum propria. Hinc *Vexillarii*. (*a*) Et erant hæc vela quędam quadra expanſa ad haſtam; ſed vela modica. Noſtra ætas retinet in Equitum Bandis, etſi forma paulum diverſa. Propius accedunt templorum vexilla, quæ in luſtratione & proceſſibus anteferuntur. Hinc *Vexillatio*, de ipſis Equitibus aut ipſorum Ala, crebrum poſteris verbum. Hæc vexilla poſteriori ævo *Flammulæ* dicta. Erant e purpura, & auro mixta. Atque his vexillis, ut & ſignis aliis, Principis nomen inſcriptum aureo textu.

Erat & ritus magis priſcus, cum unum aliquod & Imperatorium (*b*) vexillum grande præferretur, nomen ejus habens, non tamen aureis, ſed puniceis litteris inſcriptum; eoque vexilla ipſa tunc non punicea, ſed candidi co-

(a) *Vexilla Equitum*. (b) *Signum Imperatorium*.

loris. Hoc Imperatorium ſignum poſtera ætas *Labarum* dixit.

De Draconibus.

Draconis ſigna ab ipſo Apolline morte draconis inchoata. Formam graphice dat Suidas: (*a*) *Draco extenſus in pertica; ejus caput ex argento factum erat, dentibus reſtrictis & nudis minacee rictu; reliquum corpus ſericeo textu, longitudine & craſſitie & varietate coloris in verum draconem*. Iis uſi Aſſyrii, Indi, & Scythæ; Daci item, & ab his Romani imitatione. Placuit enim ille terror, quem moti in aere faciunt, & viſum bello aptius, quam Romana illa ſigna. Niſi quis tamen a Perſis magis petat, cum inter ſpolia a Zenobia capta & traducta, etiam Perſici dracones legantur. Deinceps quidem crebri in Romana hiſtoria. Qui ſigna draconum ferebant, *Draconarii* dicti. Quidam proprii & peculiares Principis fuerunt, qui toti e purpura, in ejus comitatu. Etſi ὑφάσματα dicuntur, etſi textu ſericeo, etſi Flammulæ, denique ſubtegminibus texti: tamen profecto ambigas, an in velo ſic depicti fuerint, aut acu texti, an potius corpus totum ſolidum e pannis & ſubtegmine factum. Columna Trajani cor-

(a) *Origo & Forma.*

corpora, non imagines præfert. Et a Græcis longitudo & profunditas iis datur. Quid? [*a*] quod ſibilaſſe eos volunt, concepto vento: nam haſtarum aureis gemmatiſque ſummitatibus illigati erant, hiatu vaſto perflatiles, & ideo velut ira perciti ſibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum. Sidonius vocat *Textilem anguem*. Prudentius *Draconum pallia*, pro mente & ritu vulgi, cum & hodie in velis militaribus varia ſic pingamus.

De Signorum religione.

Hæc Romana [*b*] ſigna fuerunt, quæ ſacra habuerunt, per quæ jurarunt, & quos unicos bellorum Deos. Bono conſilio, ut religionem animis ingignerent, & ſignorum non amorem tantum, ſed & venerationem. Ergo firmius aſſervabant, fortius amiſſa recuperabant. Quoties legimus, integras acies jam fluctuantes, jam recedentes, reſtitutas & impulſas, ſignis in hoſtem jactis? Suadebat enim repetere non pœna tantum, quę manebat iis amiſſis; ſed etiam pudor & religio, & quaſi Deos ac ſacra ſua prodidiſſent. [*c*] Deorum cultus iis exhibitus. In rebus

(a) *Dracones ſibilantes*. (b) *Signa ſacra*. (c) *Cultus ſignorum*.

ipſis, quod perfugium illic, ut in ſacris: Quod ea ornabant, ungebant, colebant, ut ipſos Deos. Hinc *Signa uncta*. Tacitus *Propria legionum Numina vocat*.

Locatio Ducum.

Imperator (*a*) in media parte erat: ratio enim vult, ut ibi ſit, unde proſpiciat, & mandet facillime in omnes partes; qui locus medius eſt, ſed paulum tamen ad finem magis admotus. Nam inter Principes & Triarios, ante Aquilas ſtetiſſe cenſendum; etſi pro arbitrio tamen ſæpe mutavit.

Legati & Tribuni (*b*) juxta Imperatorem: niſi tamen Legati curarent, & præpoſiti eſſent certæ alicui legioni aut cornu, quod ſæpe; tunc enim in medio ejus, loco Imperatoris agebant. Quod idem aliquando in Tribunis, (*c*) ut huic aut illi parti præficerentur; ſed vulgo retro Principes ſtetiſſe videntur, quo ordine in caſtris, & juxta eos Sociorum Præfecti.

Centuriones (*a*) vero juxta ſuam quiſque centuriam, id eſt, in capite ipſo: nam veriſimile eſt, a fronte eos præiviſſe & curaſſe, ut Optiones eorum

---

(a) *Imperator medius*. (b) *Legatorum locus*. (c) *Tribunorum*.
(d) *Centurionum*.

rum a tergo. Argumentum a caſtris, ubi item in manipulis primum locum, & ſedem habent. (*a*) Imperator ipſe plurimum in equo, & hoc fine illi equi Imperatorii. Et ipſi Tribuni ſæpe in equis, imo interdum inter equites pugnarunt. Quod an in omnibus verum ſit, incertum: fortaſſe in iis tantum, qui ordinis & loci equeſtris; plebeji ſteterint pedites inter ſuos.

Locatio Militum.

Ipſi gregarii milites (*b*) ſecundum matriculæ ordinem in aciem dirigebantur. Matricula hæc fuit ordinis a Centurione inſtituti: Nam ſuos juxta vires, & pro judicio locabat, certis quemque locis, quos in acie & agmine tenerent. Quiſque locum ſuum noverat, & hos ordines pertinaciter ſervabant. Cautio erat, ne quis miles a ſignis 4. pedes longius procederet, id eſt, ne quis vel paſſum unum progrederetur extra lineam, ubi ſigna. Imo & mors pœna, ſi qui reliquiſſent. (*c*) Quod idem in agmine ſervabant, etſi non mors hic ſemper, ſed minor pœna; ubi nimirum minor exceſſus & aberratio. Quod ſi major, profecto deſertionis pœna mors erat. Deſertor

(a) *In equis qui*. (b) *Militum ordo*. (c) *Deſertorum pœna*.

autem habebatur, qui longius, quam unde tuba audiri poſſit, exceſſiſſet. O priſci, o noſtri mores, quam diſſidetis! Hodie nihil tam impune, quam vagari, prædari, rapere; olim mores leviter abeunti. Nec Romani ſolum hic ſeveri, ſed etiam Græci, qui hos tales ignominia notabant. Et Spartanis lex erat, ut ſtantes in ordine vincerent, aut morerentur. Duræ hæ leges, ſed utiles: & iſtæ ſunt, quæ viros, quæ milites pepererunt, gentium hominumque victores.

3. *Aciei Formæ Variæ*.

(*a*) Acies fere aut Duplex, aut Triplex. *Duplex*, cum tota acies in cornua duo ſecta, dextrum & lævum. Ea ſæpiſſime obtinuit in exercitu Conſulari, cum duæ legiones, & ſingulis ſua Auxilia adjuncta. Hæc ſectio vetus, & aliis quoque gentibus uſurpata. Pan ordinis & Cornuum auctor unde cornutum fingunt. *Triplex* (*b*) eſt, cum præter cornua, alia etiam media exſurgit. Id quoque crebrum, non ſolum ubi plures legiones, ſed & cum duæ, iſtis ſcilicet in medio poſitis, Sociis ad utrumque Cornu.

Sed eſt & (*c*) alia ratio duplicis, tri-

(a) *Acies duplex*. (b) *Triplex*.
(c) *Alia ratio aciei*.

triplicisque aciei, cum præter ſimplicem illam diviſionem, a tergo etiam ſectio fit & diſcrimen. Ut ſi 4. legiones habeam, duas in fronte cum Sociis ſuis pono, totidem a tergo, velut in ſubſidiis ſuppono. Idem in duabus quoque factum, & aut Ala utraque Sociorum præpoſita, ſubjunctis legionibus, aut contra. Has autem ſecundarias aut tertiarias legiones ſive copias, *Subſidia*, & *Subſidiarias* etiam vocabant. Nec totæ ſemper legiones, ſed cohortes aliquot ſic ſubſtitutæ. Hæ præcipuæ ſunt & receptæ Romanis inſtructiones, quas tamen leviter variabant promovendo, aut retrahendo. Plerumque enim æqualiter utroque cornu & ſimul concurrebant: quod Cato *recta fronte*, Tibullus *æquatis frontibus* dixit.

Altera depugnatio *Obliqua*, (*a*) cum cornu ante cornu promovetur.

Tertium genus *Sinuata* (*b*) acies, cum in triplici acie tertiam & mediam amoves ab hoſte, & cornua modo immittis.

Quartum genus huic adverſum, (c) cum ſcilicet ipſa media acies prominet, & incurrit prima in hoſtem. Græci ἐπικαμπὲς *flexum* dicunt, ſive etiam κυρτὸν, *gib-*

[a] *Acies obliqua*. (b) *Sinuata*. (c) *Gibbera*.

gibberum . (*a*) Hac Annibal in pugna Cannenſi ſcitiſſime eſt uſus ; ſed cum ea quoque arte , ut cornua robuſtiſſima haberet , & integra ſervaret , & mediis denique pulſis , ſinu facto , immitteret ea utrimque legionibus , victoriæ ſuæ certam cauſam.

Aliæ quædam acierum formæ apud Romanos etiam interdum uſurpatæ , quas ſtrictim , & per indicem dat Cato ; ut *Cuneus* , *Globus* , *Forfex* , *Turris* , *Serra* .

Cuneus , (*b*) qui eſt , cum anguſta in fronte acies , trigoni forma , paulatim ſe retrorſum pandit : unde & *Trigonum* vocant . Item ἔμβολον ſive *Roſtrum* Græci . Dixere & *Caput porcinum* , quia aſſimilatur , & quia velut fodit & ruit invadendo . Litteræ Δ aſſimilabatur . Et anterior pars , qua in acutum deſinebat , recta & denſa erat , quia ſcutis undique muniebatur . Crura autem utrimque ſecundum ordines & cohortes in profundum compoſita , & pleraque parte in obliquum extenſa , deibant paulatim & disjungebantur , donec in maximam longitudinem progreſſa deſinerent ; ita ut medius locus vacuus relinqueretur , & terga militum nuda per ordinem conſpicerentur . Fran-

(a) *Gibbera* . (b) *Cuneus* .

Franci pugna in Narſetem ſic uſi. Sed & Hiſpani olim creberrime. Romani etiam non raro. Significat etiam *Cuneus* Hiſtoricis multitudinem confertam.

Globus, (*a*) qui a ſua acie ſeparatus, vago ſuperventu incurſat inimicos. Sed & figura globoſa, & in rotundum fuiſſe videtur.

Forfex, quæ & *Forceps*, (*b*) cum contraria Cuneo acies inſtruitur, latioribus primis & apertis, ac paulatim deſinentibus in anguſtum. Litteræ V formam exprimit. Uſus, ad Cuneum ſolvendum & atterendum.

Turris, (*c*) Græcis πύργος eſt ordo militum in quadro. Differt a Laterculo, quod Turris in altum & profundum quadra inſtructio; Laterculus jacens, & in latum.

Serra (*d*) præliari dicitur, cum aſſidue acceditur recediturque, neque ullo conſiſtitur tempore. Id fiebat, cum manipuli primæ aciei modo invadebant, modo reſiliebant; & reddebatur dentata quædam forma. Potuit & aliter, cum Velites ex intervallis manipulorum inſiliebant & reſiliebant.

(a) *Globus*. (b) *Forceps*. (c) *Turris*. (d) *Serra*.

4. *Aciei Adjuncta.*

Adjuncta Aciei ſunt 1. *Allocutio*. 2. *Claſſicum*. 3. *Clamor*. 4. *Signum pugnæ*.

1. *De Allocutione*.

Allocutio [a] eſt, cum Imperator affatur publice ſuos milites, & retinet aut impellit. Retinet, aliquando nimis aut propere geſtientes: impellit tardantes aut timentes. Ad ſummam, format in quacumque re & docet. Utile haud dubie vetus hoc inſtitutum, cum Imperator conſilio, & ſæpe eloquio validus, & ſemper auctoritate, ſuos compoſita oratione excitaret, & vel timidis robur ac vires daret. Ab illo autem ardore ad pugnam recta ibant, cum præſentia Imperatoris adhuc in oculis, verba in auribus verſarentur. Certum eſt, acies aliquot erectas, & ad victoriam firmatas ſola hac concione.

Modus (*b*) talis: Sæpe interequitans ordines ita affatus eos eſt, ſub ipſam pugnam: ſæpe in caſtris, & ante egreſſum. Aliquando etiam extra ſuſpicionem omnem pugnæ, ſi qua ſeditio aut querela, aut alius animorum morbus, cui ſermone mederetur. Sed cum in ca-

---

(a) *Allocutio quod*. (b) *Modus ejus*.

caſtris, aut etiam in ipſo campo interdum, fiebat in tribunali, quod e ceſpite ſubito erigebant: Altior enim Imperator eſſe debebat, & ad auditum faciliorem & latiorem, tum ad auctoritatem. E ceſpite, dixi, tribunal fuiſſe, etſi in hibernis fortaſſe etiam e lapide nihil vetat, ſed illud fere ſolenne, & e militiæ ritu.

Circa hunc ceſpitem ſive tribunal milites (*a*) diſpoſiti non confuſe, nec ut quiſque accurrerat, ſed per manipulos & turmas. Ubi & vexilla prælata, id eſt, ſigna manipulorum, turmarumque, & ipſarum legionum, & juxta ea Centuriones & Duces; etſi Legati & Tribuni fortaſſe a lateribus Imperatoris, aut a tergo. Legimus tamen milites etiam vocatos interdum in concionem ad ipſa ſigna, id eſt, ad Principia, cum nempe in caſtris affatio eſſet: ibi quippe ante Prætorium ipſum tribunal, ut dicetur in re caſtrenſi. Inibi cum armis convenerunt.

In hoc alloquio approbatio aut improbatio, & utrumque per ſua ſigna. (*b*) Veteri ritu clamor in aſſenſu militari, & dextræ ſublatæ: contra, fremitus aut mœſta taciturnitas. Sed & ter-

(a) *Milites ordinati*. (b) *Signa aſſenſus & diſſenſus*.

tertium aſſenſus genus erat, concuſſio armorum; ſic ut haſtis ferirent ſcuta. Invenias & paulo aliter aſſenſum, videlicet ſublatis ſcutis, vel cum crepitu motis. Sed hæc talia non priſci nimis, aut mere Romani ritus, ab exteris & barbaris manavit: Germani quidem & Galli ſic factitarunt ab antiquo.

2. *De Claſſico*.

Claſſicum (*a*) dicitur, cum ſigna omnia pariter canunt, & militem vocant incitantque ad pugnam. Ducta vox a Claſſe, quod ſono tali claſſes olim ad concionem vocabantur: ſive etiam ipſa primitus *a calando*, *Calaſſica*. Sane vocari claſſico verum eſt. Simile in ipſa Urbe olim, ritu valde antiquo. *Claſſici* nomen proprie buccinæ aptare Vegetius videtur; contra ſoli tubæ adſcribit Svetonius. Sed in his talibus non aliud eſt *Claſſicum canere*, quam τὸ πολεμικὸν, ſive τὸ παρακλητικὸν σημαίνειν, *bellicum aut incitatorium canere*, certis videlicet modis. Quod in pugna quidem legitima fiebat omni illo inſtrumento, & cornuum, & tubarum; Lituus etiam miſcebatur.

Litui (*b*) diſtincti a cornu, a tuba; nam Seneca facit adunca eſſe forma, quæ

(a) *Claſſicum quid ſit*. (b) *Lituus*.

quæ non in tuba. Dixeris a ſimilitudine auguralis litui appellatos, qui in extremo incurvus. Qui eo cecinit, *Liticen* dictus. Dabat acutum & ſtridulum ſonum; unde colligendum, grandem aut patulum canalem hunc non fuiſſe. Fuit igitur *Lituus* medium quoddam inter tubam & cornu, non rectum prorſus, ut illa, nec totum incurvum, ut iſtud. Quin tamen confundant ſcriptores, haud abnuo.

Tuba (*a*) ejus formæ, cujus apud Europæos fere hodie vides: ære directo ducta eſt, canali ad exitum latiore; quæ erat militaris. Nam & alia ſacrorum eſt, diſpari uſu; & fortaſſe forma. *Tuba* dicta a tubo ſive canali, quem referebat. Tuba etiam digniores uſi, & illa canebant, imo ſummates viri exercuerunt. Tuba priſcis Gręcis ignota: Homerus novit, ſed nuſquam Heroibus tribuit, quia nondum in uſu Græcorum. Ejus ſex genera facit Euſtatius. (*b*) 1. quam Minerva invenit, & ab Argivis hoc cognomento colitur Σάλπιγξ ἀθηνᾶ. 2. apud Ægyptios, quam Oſiris reperit, quę χνούη ipſis dicitur, & ad ſacrificia utuntur. 3. Gallica, conflatilis, non nimis magna, quæ os habet deformatum in beſtias,

(a) *Tuba*. (b) *Genera tubarum*.

ſtias, & canalem plumbeum, in quem inſpirant Tubicines, atque eſt acuti ſoni: vocatur ab ipſis Gallis *Carnyx*. 4. Paphlagonica, cujus os effigie bovis, gravi mugitu, ſurſum inflanda. 5. Medica, e calamo tubam habens, gravi ſono. *6.* Tyrrhenica, ſimilis tibiæ Phrygiæ, habens orificium ſciſſum aut fractum; ea valde acuta. Et iſtam volunt eſſe hanc noſtram & Romanam, atque a Tyrrhenis traductam. (*a*) Tuba etiam ad mortuos utebantur, ſed nobiliores; neque enim ea vulgo, ſed in funeribus Indictivis, ſcilicet ad populum claſſico convocandum. Quod ipſum in militibus decore ſervatum, ut ii ſepelirentur ad bellicum hoc inſtrumentum.

Cornua (*b*) dicta, quod ea, quæ nunc ſunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu. Et prima origo a boum cornibus, & paſtorum inſtituto: nam illi ſic calabant pecus aut boves. Ergo olim nihil diſcriminis inter Buccinam & Cornu; poſtea fuit, & cornua iſta ex ære facta grandiora, & magis reflexa.

Buccina (*c*) a prioribus ſejuncta, quod Vigiliæ oſtendunt: nam nemo illic

(a) *Tuba in funere*. (b) *Cornua*. (c) *Buccina*.

illic cornu aut tubam ſonuiſſe dixerit, ſed buccinam ſignanter plerique omnes. Fuit cornu bovillum initio; nec a bove male derives, ut inſtrumentum, quod bubus canit, aut quod boves canit & vocat. Ea ex ære facta.

Qui inflabant, univerſe *Æneatores* (*a*) dicti, quia omnia ex ære. Cuique manipulo aut turmæ ſui videntur fuiſſe Æneatores: Nempe ſingularum partium ſui, & tot fortaſſe, quot ſigna; tum etiam communes legionis. Illi tempore pugnæ in ſua quiſque parte ſteterunt; iſti juxta Aquilas & Imperatorem.

Modus incinendi claſſici (*b*): Tubicen unus utrimque inſonuit, & mox alii pariter reſponderunt; priores quidem ii, qui rotundo quodam loco conſtituti, tubis certum aliquod modulabantur, quo ut conſiſterent, & prælio ſe pararent milites admonebantur: tum deinde omnes reliqui, qui animos iraſque militum acuebant, & ad pugnam excitabant. Triplex ergo tubæ ſonus: Primus unius & ſingularis, qui Primipili fortaſſe, haud longe ab Imperatore, ejuſque nutu incinuit. Secundus aliquot aliorum, qui in loco quo-

(a) *Æneatores.* (b) *Modus claſſici canendi.*

quodam orbiculato, & fortaſſis editiore ſtabant, ad ſigna & Aquilas. Tertius omnium aliorum per cohortes, per turmas, qui pariter jam Claſſicum canebant. Nam duo priores ſoni non niſi expediendo militi videbantur, paulatimque ejus animi & irę motæ: Facit enim profecto hoc ſonus, & magnam vim habet ad ſpiritus & ſanguinem evocandum. Ideo Romani non in equitibus ſolum, ut nos, ſed etiam in peditibus tubas habebant. Nam tympana, & cujuſmodi nos vaſa pulſamus, Romanis non in uſu; apud alias tamen gentes obſervitata. Imo in convicio apud illos Tympanotriba: & Galli, id eſt, effœminati Matris Deum ea pulſabant.

Vetera tamen tympana (*a*), & ab ipſo Baccho, ſed in eo choro fere relicta, & apud molles. Et ab eo fortaſſis eſt, quod in bello etiam tympanis uſi Indi, & Abari ſive Hunni, gens barbara. Sed certe diverſa erant a noſtris illa Indorum: nam ex palmæ arboris cavato ſtipite, cui tintinnabula ex orichalco introrſus adaptabant, & os deinde vaſis taurino corio occludebant, atque id in altum ferebant, concutiebantque in acie. Tin-

(a) *Tympanorum vetuſtas & uſus.*

Tintinnabula igitur, quæ multa & magna intus, inconditum quemdam ſonum edebant. Talia etiam Parthis tribuit Plutarchus. Etſi in marmoribus Galli Matris Deum conſpiciuntur tympanum manu tenentes, rotundum infra, ſupra planum, atque ibi corium inductum, quod bacillis pulſant; cujuſmodi hodie equeſtria Germanorum, vel Afrorum tympana. Nec in ære tantum tales pelles, ſed in ligno ſic cavato & aptato, pelle ex una parte ligno extenta. Quod dimidiatum noſtras tympanum, jam plenum, ſed alio nomine, habetur apud Iſidorum, *Symphoniam* vocat: *Symphonia*, (*a*) inquit, *vulgo appellatur lignum cavum, ex utraque parte pelle extenſa, quam virgulis hinc & inde Muſici feriunt.*

3. *De Clamore militari.*

Glaſſicum excepit *Clamor* [*b*] militum; itaque edebatur in ipſa imminente jam conjunctione & conflictu, incitatio pariter animi & virium, atque hoſti terror. Nam hos habebat fines. Itaque ante, & cum eminus, ſilentium vaſtum erat; incurſus & impetus dumtaxat cum clamore factus. Vetus hercle hoc inſtitutum, & Romuli

(a) *Symphonia quid.* (b) *Clamor quando, & cur.*

muli ęvo uſitatum. Duplicem habuit cauſam, ut dixi, hoſtium terrorem, & ſui incitamentum.

Probabile eſt, hunc [*a*] clamorem fuiſſe voces aliquas confuſas, repetitas, nec quidquam ſignificantes, cujuſmodi ſubitæ & primi impetus eſſe ſolent, ſyllabæ potius, quam verba. Fuit apud Græcos quidem vox ipſa ἀλαλάζειν, καὶ ἀλαλαγμὸς aſſidua in iſta re: & quid aliud, quam formatæ a ſyllaba iſta repetita, *Al al*? qua utebantur ſcilicet in provocando. Apud Romanos quid fuerit, ignoratur; niſi quod [*b*] *Barritus* poſteriore ęvo reperitur; ſed Germanorum verbum. Uſi tamen Romani: an quia ſyllaba illa repetita prior, ut hodie Germanis quibuſdam *Har har*? an a clamore ductum? quoniam *Baeren*, vel *Beren*, hodieque ſublate & ferociter clamare nobis ſignat. An denique ab urſis formatum? qui *Beeren* item nobis Germanis; & haud abſurde ab iis petitum, quod quaſi vocem illam imitantur. Vox quidem noſtras, Tacito teſte. Ita legitur in eadem re λυκηθμὸς, quaſi dicas *Lupinum ſonum*, & qui lupos ululantes imitabatur. Etiam Galli

(a) *Quis ille clamor*.
(b) *Barritus*.

li ululatu uſi. Germanorum Barritum & Romani inferiores aſſumpſere. Hic Barritus etiam *Barbaricum* dictus Feſto, quod eo genere barbari utantur: clamor eſt, qui ipſo fervore certaminum a tenui ſuſurro exoriens, paulatimque adoleſcens, ritu extollitur fluctuum cantibus illiſorum. Gentis etiam aut patriæ nomen acclamatum reperitur, ut nunc a quibuſdam ſolet. Nam Hiſpani Hiſpaniam ingeminant in concertatione aut rixa, & cum auxilium cient. In Plutarcho lego, Romanos etiam uſurpaſſe crebro illud, *Feri*, in acie, & cum ſeſe mutuo adhortarentur. Nec ſolum clamore uſi Romani, ſed ſtrepitu etiam & concuſſione armorum. Quod ipſum uſurpabant etiam nondum vicino hoſte, & dum duci in eum vellent.

Hic clamor [a] tanti apud illos æſtimatus, ut ex eo dijudicarent de eventu pugnæ; nam momentum habet ea res etiam a naturalibus cauſis. Quippe duo ſenſus in nobis, per quos timor maxime in animum penetrat, Oculi & Aures: alterutrum igitur illorum qui turbat, næ ille victoriæ ſuæ multum confert. Itaque non injuria Cato dixit: *Verba plus quam gladium, & voces*

(a) *Clamoris vis*.

quam manum hoſtes territare, & in fugam vertere.

Clamore jam olim & aliæ uſæ gentes, idque Pane inventore: unde *Terrores Panici*, proverbium fecerunt. Macedones, & Perſæ uſi: etiam Græci, quibus aut τὸ ἀλαλάζειν paſſim tribuitur, aut τὸ παιανίζειν. Duos enim (*a*) Pæanas norunt Græci: Unum ante prœlium, Marti; Alterum poſt prælium, Apollini. Illum ἐμβατήριον παιᾶνα, *Congreſſivum Pæana*; hunc ἐπινίκιον παιᾶνα, *Victorialem Pæana* dixerunt Videntur cum cantu aut rhythmo quodam fuiſſe, atque ideò Pæanes dicti. Manſit apud imos etiam Græcos, qui tamen, ut Chriſtiani, *Vicit Crux*, pro Pæane habebant.

4. *De Signo pugnæ.*

Signum [*b*] pugnæ diverſum a Claſſico, quia iſtud mutum: illud auribus, hoc oculis ſerviit, & tempore Claſſicum præivit. Nam Romani, cum decretum jam pugnare, tunicam ruſſam in Prætorii faſtigio extendebant in haſta, ut eo ſigno miles moneretur parare ſe, & arma; tum etiam, ut ſi qui diſperſi, convenirent. Utile fuit in re ſubita, & ut momento omnes mo-

(a) *Pæanes*. (b) *Signum pugnæ, Tunica ruſſa*.

monerentur. Hanc tunicam alii *Vexillum ruſſum* vocant. In navali etiam pugna uſurpabant. Tale ſignum etiam erat ad iter. Apud Curtium, cum tubæ ſonus haud pariter ab omnibus exaudiretur, dum caſtra movenda eſſent, Alexander perticam, quæ undique conſpici poſſet, ſupra Prætorium ſtatuit, ex qua ſignum eminebat pariter omnibus conſpicuum.

Signum denique ſupereſt, quod item *Signum pugnæ*, aut ſimpliciter *Signum* dicunt. Illud idem [a] *Teſſera*, & Græcis σύνθημα, quod datur in uno alteroque verbo ſub ipſam pugnam ab Imperatore, ut eo commilitones inter ſe norint, & item hoſtem; cujus uſus perit, cum iſte quoque tenet. Remedium huic rei non abſurdum in Polyæno, qui inter ſtratagemata recenſet, quod Acues quidam Dux Arcadum ſuis militibus ſignum dedit, interficere eos, qui ſignum interrogaſſent. Cæſari bello Africo ſignum fuit *Felicitas*; ut Bruto *Libertas*: & plerumque tale aliquid, breve, & ominis boni: ut puta, *Victoria*, *Palma*, *Virtus*, *Deus nobiſcum*, *Triumphus Imperatoris*, & alia pro libito Ducum ſupremorum. Veteres nomi-

(a) *Teſſera.*

na fere Deorum dabant, quos aut patria, aut ipſi Duces colebant. Ita Cyro ſignum erat, Ζεὺς σύμμαχος, ἡγεμὼν, σωτὴρ. *Jupiter ſocius, Dux, Servator*. Cæſari, *Venus genitrix*. Auguſto, *Apollo*. Etſi alia quoque, immo & dicta, & verſus.

LIBER V.

DE DISCIPLINA.

Diſciplina [*a*] militaris nihil eſt aliud, quam *Præſcriptum & lex quædam militandi, & in militia ſe gerendi*. Itaque ea continet modum, munia, opera, tempus militiæ. Sed quia *Caſtra* Gymnaſium, palæſtra, & ſedes, immo domicilium diſciplinæ, ab iis exordiendum. In Caſtris enim Munia, Opera, Exercitia, Prœemia, Pœnæ, & uno verbo, hic regitur miles & formatur. Ipſa Caſtra non ſine diſciplina fiunt aut conſtant, quæ ſanè accuratiſſima apud Romanos. Hic reperies ſpecimen eximium Romanæ prudentiæ, immo ſapientiæ, in toga & ſago.

De

(a) *Diſciplina quid.*

De Caſtris.

Nullam noctem Romani ſine caſtris agebant, & ſemper ligneis terreiſque iſtis mœnibus, ut in urbe, cincti. Inſtitutum hoc ſub ipſis Regibus, & ſtatim poſt eos. [*a*] Caſtrorum metatio apud Romanos aliter, quam apud Græcos, alioſque, qui pro locis & temporibus mutabant: non ſic Romani, ſimplex ſemper & eadem, niſi quod minor vel auctior ſpatio, pro numero legionum. Sed quadrangula ſemper, ſed portæ & ſectiones eædem, ſed tabernacula Ducum & militum eodem ſitu. Hinc utiliſſima illa notitia caſtrorum, & præviſa, & invenienda militibus omnia, ſicut civibus in aliqua urbe. Uniuſmodi igitur ſemper caſtra, ſi formam conſideres; paulo alia, ſi apparatum totum & inſtructum.

Duplicia Romanis [*b*] caſtra, *Aeſtiva* & *Hibernia*. Illa, quæ mobilia, & æſtatis [*c*] ſive expeditionis tempore in unam ſæpe noctem ſtructa. Quæ iterum Duplicia, a moræ manſioniſque differentia: Si enim una alteraque, aut omnino paucæ noctes in iis agendæ, ſine alia additione *Caſtra* dicebant, aut *Manſiones* etiam, poſterio-

(a) *Caſtra Rom. uniformia.* (b) *Caſtra duplicia.* (c) *Æſtiva.*

ri ævo. Si diutius ſubſiſtendum, ab ipſa re *Stativa*, aut *Stativas*, ſcilicet *ſedes*; etſi ipſa vox *Sedes*, pro caſtris; *Aeſtiva* Suetonio. [*a*] *Hiberna* ſunt, quæ per hyemem, & in diuturna manſione militibus receptaculum; ab ipſo item ſic tempore dicta. *Hyemalia* Vopiſco, *Hibernacula* Livio. Horum origo apud Livium bello Vejenti, ſub A. V. 358. Stativa illa ſub pellibus, Hiberna in oppidis aut caſtris, quæ tabernaculis, aut alio opere accuratius inſtructa: & merito, tum contra cœli injurias, tum quia uſui plura neceſſaria in diuturna mora. Itaque hæc talia partes ſive membra habebant magis diſtincta, ut Armamentarium, Fabricam, Valetudinarium, & talia. Immo revera inſtar oppidorum ſæpe ſtruebantur, præſertim in finibus Imperii, & ubi perpetuæ ſtationes & prætenturæ contra hoſtem. Tale in Euphratis, Danubii, Rheni ripa: & hæc ea origo & genitura nobilium aliquot hodie oppidorum. Habebant & [*b*] *Proceſtria*, id eſt, ædificia ante caſtra, adnexa Hibernis aut Stativis, ut eo reciperentur lixæ, advenæ, mercatores, & qui alii paganorum caſtra ſequerentur; miſcere enim eos militibus, non Ro-

(a) *Hiberna*. (b) *Proceſtria*.

Romanus uſus, habuerunt tamen receptum in caſtra, hoſte inſtante.

Caſtrorum Partes *duæ* : *Supera*, & *Infera*.

De Parte Supera Caſtrorum.

Pars Supera Caſtrorum nihil habet præter [*a*] Duces, & eorum comites & adminiſtros; atque omne corpus legionum & Sociorum infra metationem habuit. Eaque cauſa ibi denique *Principiorum* nomen, quaſi hæc Supera eſſet extra caſtra. In ſupera enim hac parte erat *Prætorium*, *Quæſtorium*, *Pedatura Legatorum*, *Tribunorum*, *Præfectorum*, *Evocatorum*, *Ablectorum*, *Extraordinariorum*. De quibus nunc dicendum.

Prætorium.

In ſupera Caſtrorum parte *Prætorium* primum locum habuit, honoris & decentiæ cauſa, [*b*] quia primo Duci primus locus debitus, nempe ea pars, quæ editior, aut cui aliunde nihil obſtaret, quæ aſpici undique & aſpicere poſſet, e qua dari mandata & audiri. Nam allocutio, ſigni ad pugnam propoſitio circa Prætorium, aut ſuper ipſum facta, quæ locum volebant liberum & conſpectum. Ea ipſa

(a) *Qui in hac parte.* (b) *Prætorium cur in loco edito.*

res ad majeſtatem aliquam & vim imperii faciebat, eminere loco, qui dignitate eminebat. Ipſum etiam tabernaculum non ſolum latius cæteris, ſed altius, & quaſi in urbe aliqua templum.

Prætorium Polybius vocat τῦ ϛρατηγῦ σκηνὴν, [a] *Tabernaculum Prætoris*. Etſi Græci quoque ſimpliciter ϛρατήγιον, quaſi *Imperatorium*, aut *Prætorium* dicunt. Auguſtæa ætas videtur hoc *Auguſtale* dixiſſe; poteſt ab Auguſtis ita dictum eſſe, qui in eo tendebant. Latinis ideo *Prætorium* dictum, quod initio Prætores erant, qui deinde Conſules, & ii bella adminiſtrabant, quorum tabernaculum quoque dicebatur *Prætorium*. Aliter quoque vox *Prætorii* apud Latinos uſurpata, pro conventu, & hominibus, qui in eo loco. Hoc ſenſu dicunt, [b] *Prætorium dimittere*, quod perinde eſt, quaſi *Curiam mittere*, aut *Senatum*. Quæ miſſio ſemper ad horam & ſtatutum tempus facta, ſcilicet veſpere & luce abeunte, cum vigiliæ mox conſtituendæ eſſent, & quiſque ad corpora, aut munia ſua curanda abiret. Ideo mandata, ſiqua in noctem, aut

(a) *Nomen*. (b) Prætorium dimittere, *quid*.

aut primam lucem Imperator vellet, tunc dabat, ne quies turbaretur caſtrorum. Simile eſt alterum illud e militia, *Mittere Principia*, apud Frontinum. Dicuntur enim mitti, aut dimitti principia, cum Tribuni non ultra ibi præſident, jus aut mandata diſpertiunt, ſed ſub noctem ad Prætorium eunt, mox ad ſe ituri; ſicque conventum militum ſolvunt, qui ibi frequentes.

Area [*a*] Prætorii ampla erat, juſtum quadratum, cujus latera ſingula 200. pedum. Latere in latus ducto efficitur area pedum 40000. paſſuum 1600. Grandis igitur & capax hæc metatio, ac par illi quatuor manipulorum, ſive hominum 480. Et opus erat tanta: (*b*) nam Prætor ipſe per ſe laxius paulo agere & tendere debuit, quam caput aliquod e vulgo. Deinde, quia miniſtri aut comites illi plures, quos juxta ſe habebat. Inter miniſtros erant primo Lictores, & peculiares deinde ſervi ad varios uſus. Inter comites honeſtiores multi, qui amicitiæ cauſa aut militiæ ſponte eum ſecuti. Hi *e contubernio Prætoris*, aut *Contubernales* ejus dicebantur, quoniam eadem iſta pedatura tendebant. Immo Senatorum filii, & tale

(a) *Area ampla.* (b) *Cur.*

& tale nobiliorum genus comitari ita magiſtratus ſolebant. Atque ipſe Julius Cæſar, cum ſua cauſa quadam peregrinari nobiles nollet, tamen hoc utiliter a majoribus inſtitutum non abrogavit, & cum exceptione edixit: *Neu quis Senatoris filius, niſi contubernalis aut comes magiſtratus, peregre proficiſceretur*. Et ſane (*a*) utilitas hic clara, quod juventus caſte modeſteque agebat, ſub oculis & in latere Ducis: quod ſermonibus ſæpe militaribus, & interdum conſiliis intererat: denique Duces agere parendo diſcebat. Sed & laxitate Prætori opus ad mulos & jumenta, quæ plura habebat; itemque ad ſupellectilem & vaſa. Pecunia e publico ad mulos & tabernacula dabatur, & altera ad vaſa, (*b*) *Vaſarium* appellata. In his quidem adeo non uſum, ſed delicias & luxum quidam ſpectabant.

Forma (*c*) Prætorii ſuperior fuiſſe videtur rotunda, teſtudinea, id eſt, curvata in cameram rotundiorem. Hac cauſa fortaſſe Joſephus cum templo componit, quod templa pleraque talia: aut etiam, quod eminebat in mediis caſtris, ut in urbe aliqua templum.

(a) *Utilitas contubernii*. (b) *Vaſarium*
(c) *Forma Prætorii*.

plum. An & quia religio ibi, & pars ſacrorum? Certe in eo *Augurale* fuit, ubi ſacrificare & auſpicari Imperator ſolet: nam ante illud ara fuit, in qua ſolemniter libamenta aliqua illata & cremata, quotidianæ religionis ergo. *Auguratorium* vocat Hyginus, qui & ſitum ejus parte dextra Prætorii docet, ut tribunal læva.

Tota igitur area ſive pedatura (*a*) Prætorii erat quaternum jugerum, ſeu potius verſuum. *Verſum* autem dicunt 100. pedes quoquo verſus quadratum. *Pedatura* vero Latinis eſt, quod Græcis ποδισμὸς; etſi *Podiſmi* ipſa Græcanica voce crebro in hac tali re Vegetius eſt uſus. Ποδισμὸς autem dimenſio; aut & dimenſum ipſum per pedes; ſicut ϛαδιασμὸς, per ſtadia: ad verbum eſt *Pedatura*. Et accipiunt non pro ipſa menſura tantum, ſed pro ſpatio areaque, quam ſic dimenſi.

Situs (*b*) Prætorii in medio, non quidem caſtrorum, ſed aliorum Ducum. Nam ſemper, veteri & novo more, in medio Tribunorum, aliorumque Ducum Prætoris locus. Profecto ut in acie Prætor ſeu Conſul (confundimus hic iſta) poſt Haſtatos & Principes ante Triarios ſtabat, media fere

(a) *Pedatura Prætorii.* (b) *Situs.*

acie, & ad latera Tribuni: ita hic, niſi quod pro Triariis Ablecti, & Extraordinarii, & Evocati ſubſtituti. Et hic (*a*) ſitus magnæ rationis. Primum, non longe ab hoſte, & ad Prætoriam portam, quæ illum fere ſemper ſpectabat: nimirum ut obſervet, ſi quid ille moliatur aut moveat, & nuncios quoque aut exploratores ſtatim admittat. Cauſa altera, ut Duces omnes circum ſe habeat, quorum conſilio, cum opus, ſtatim utatur; item jubeat aliquid aut mandet. Tertia, ut in conſpectu habeat ſubjecta caſtra, & militem totum, videatque ſi quid peccent aut turbent. Ipſe ille aſpectus coercebat milites, qui ſciebant ſemper ſub oculis ſui Ducis ſe verſari, eoque in omnibus magis compoſite ſe gerebant: nec Ducis tantum, ſed Ducum; quoniam Quæſtor, Legati, Tribuni omnes fere huc ſpectabant. Denique cauſa etiam hic, honor & dignitas, quod media omnia honeſtiora, immo & tutiora.

Quæſtorium.

Ad Prætorium ſitum eſt *Quæſtorium*, ad latus dextrum, & ſupra Legatos; quia Quæſtor magiſtratus erat Populi Ro-

(a) *Cauſa Situs.*

Romani, alii non niſi in dnigitate. (*a*) Dimidiatum eſt ad Prætorium in pedatura, quia Quæſtor proximus eſt dignitate Prætori: & magis ideo, quia ampla ei vaſa & inſtrumenta. Habet pedes 200. in latum, 100. in longum. Planities pedum 20000.

Quæſtorio *Forum* adſitum, quod rebus venalibus ſerviit, & conventibus, & legationibus etiam audiendis; ad eum enim locum veniebant & deducebantur primo Legati. Suidas *Gnomam* appellat. Utrumque hoc ſpatium, tam Fori, quam Quæſtorii, grande fuit, & in omni latere circiter pedum 300. Forum illud Quæſtoris (*c*) *Quintana* appellabatur, in caſtris ſcilicet poſt Prætorium, ubi rerum utenſilium forum fuit, ut ait Feſtus; dicta *Quintana*, a quintis cohortibus ibi tendentibus.

Pedatura Legatorum.

Legatorum (*d*) pedatura ad alterum latus Prætorii, & ubi Forum, ita ut parte una Quæſtor ſit, parte altera ipſi. Omnino ratio vult, haud longe Prætorem eos tetendiſſe, quia & dignitate proximi, & ad eum ſermonis conſiliique cauſa ſæpe advocati. Hi ergo

(a) *Quæſtorii pedatura*. (b) *Forum*.
(c) *Quintana*.
(d) *Legatorum metatura*.

ergo iterum dimidiati ad Quæſtorem: ergo habent in longum ſinguli pedes 50. in latum 100. Eſt area 5000. (*a*) Appello autem longum hoc loco (ne aberres) ſpatium a Prætoria ad Decumanam, latum a principali ad principalem. Quid ſi plures jam Legati, & tot quot legiones, ut inferiore ævo factum? Credo, cum tunc Quæſtor non ita vulgo comitaretur, eos utrimque ad latus Prætorii fuiſſe, & ſic medium habuiſſe ſuum Ducem.

Metatura Tribunorum.

Tribuni(*b*) ſub ipſum Prætorium ordine ſiti: diviſi in duas partes via media, quæ a legionibus ad Prætorium ducit: & ita collocati ſeni & ſeni, ut quiſque ordo ſuam legionem habeat in conſpectu. Exempli cauſa, ſex Tribuni primæ legionis, huic ſunt oppoſiti; ſex ſecundæ, illi. (*c*) Ordo etiam inter ipſos, ut primus Tribunus ad Prætorium primus eſſet, oppoſitus equitibus; ſecundus deinceps, & ſic ad ſextum. Tabernacula illorum ſecreta & diſparata: ſive quia dignitas in eo aliqua eſt, ſeorſim tendere: ſive quia ratio voluit vias quaſdam medias eſſe, per quas ad forum utrumque ſine ambitu

(a) *Nota*. (b) *Locus Tribunorum*. (c) *Ordo inter eos*

bitu iretur. Eæ viæ utiles quatuor ſunt in utraque parte, quinta enim perit Prætorii objectu. Semper hi ad unum latus, idemque hujus quadrati, collocati, & infra eos legiones; ad id nempe latus, quod aquando aptiſſimum ſit & pabulando. Igitur ita aptabant caſtra, ut Prætoria porta fere hoſtem ſpectaret, Decumana averſiſſima ab illo. Et per hanc plurimum aquabantur & pabulabantur: ergo & facies caſtrorum tota verſa in illam.

Quoad pedaturam, (*a*) Tribuni dimidiati ad Legatum; & habent æqualiter in quadro 50. pedes; ſunt in area pedes 2500. Et eo fine hoc ſpatium, ut tabernacula illis Tribunorum, quæ æqualiter inter ſe diſtabant, poſſint ſtatui; atque ea ipſa laxiora, calonibus, equis, mulis. Quis enim neſcit, honeſtius paulo comitatos inſtructoſque fuiſſe hos militum Duces, & ſæpe Senatores?

Pedatura Præfectorum ſociorum, Evocatorum. &c.

Sociorum Præfectos (*b*) ad latera Tribunorum ponimus, ſitu & modulo paribus, quia pari munere & dignitate, niſi quod illi tamen honeſtiores, quate-

(a) *Pedatura.* (b) *Locus Præfectorum.*

tenus cives. Ratio autem vult eos opponi ſuis Alis ſive Cornibus, ſicuti legionibus Tribuni. Dividantur ergo, & ſint in quaque parte ſeni, eadem metatura, qua Tribuni, niſi quod viæ aut intervalla hic magis exigua, an potius nulla? nec enim hic tranſitus aut commeatus ulli, cum a tergo excipiant Evocati & Ablecti.

Evocati equites (*a*) proximi a Præfectis, quia dignitate ſupra Ablectos ſunt. Sequuntur *Evocati pedites*. Horum omnium numerus incertus, & ideo pedatura. Sunto tamen 30. id eſt, Turma una Romana; habebunt 80. pedes in longum, 125. in latum: area 10000. Superſunt inibi 238. ſemis. Ea area eſſet pedum circiter 20000. Caperet igitur manipulos duos civiles peditum, id eſt, homines 240.

Ablecti equites (*b*) turma una ſocialis; ergo 40. equites; ergo area 13333. ſemis. Efficiunt eam numeri, in longum 120. in latum 211. & quarta pars. A tergo cohors una *Ablectorum peditum* 336. hominum. Area illi eſſe debet 28000. ergo eſſent in latum 233. & dimidius circiter, in longum 120. Superſunt pedes 19.

Ex-

(a) *Evocatorum*. (b) *Ablectorum*.

Extraordinarii equites (c) ſunt in univerſum turmæ 8. utrimque locantur 4. Prætorium & Fora ſpectant Polybio, etſi quidam aliter. *Pedites Extraordinarii* a tergo equitum ſunt: eorum 3. ponamus cohortes, utrimlibet unam cum dimldia; ſed dimidiæ duæ viam aſpiciant, atque ita junctæ quodammodo ſint, niſi pedum aliquot intervallo.

Pars itaque hæc eſt caſtrorum Superior, in qua vix ulli cives. En prudentiam Romanam! cuſtodiam primarii Ducis & Ducum committere Sociis voluerunt; quid, niſi ut fide ſic habita, magis aſtringerent eorum fidem? Sed & cauſa occultior altera, quod præcipuos ſociorum circa ſe, & in ore atque oculis habebant, ne quid clam conſulerent aut innovarent. Etſi autem iſti undique cingunt Imperatorem, & in cuſtodia habent; non tamen ita, ut non ſit aliquod præſidium civile, ſi opus. Nam & Evocati utrimque ſunt, veterani milites; ſunt in contubernio ejus centeni aliquot homines, quorum munia, a cuſtodia, & velut ſatellitio Conſulis eſſe; unde ii ut plurimum juxta eum, in caſtris, in agmine, puto &

(a) *Extraordinariorum.* (b) *Cur nulli cives in ſuperiori parte.*

& in acie ipſa : adſident cum ſuis Quæſtor & Legati : præſident Tribuni, ad quos ei ſemper receptus, & per eos in medias legiones.

Conſideratio altera, quod loca hic magna & vacua : (a) vel quia decore ibi, vel quia utiliter. *Decore*, ut Forum utrumque, ubi ſi quid litis aut injuriæ, in propinquo qui ſolvant aut ulciſcantur : item ad res venales, ad prædam, ad circulos & ſermones. *Utiliter*, ut Quintana illa magna ; quia ſi opus inſtruere exercitum in caſtris, puta, cum eruptione pugnandum, aut tempore tali, ibi, & in foro utroque facillime fiat. Item ſi educendus, ſublatis Extraordinariis, & in latus ſepoſitis, gran de ſpatium ad ordinandum. Nunc ad inferam partem deſcendamus.

De Parte Infera Caſtrorum.

Pars (*b*) caſtrorum inferior diviſa & ipſa in duas partes, ſed conformes : Via enim media tranſverſa ſecat diſparatque quinos manipulos a quinis ; ſed in locatione alia nullum inter eos diſcernim.

Spa-

(a) *Cur ibi loca magna vacua.* (b) *Pars infera diviſa.*

Spatium medium inter ſuperam & inferam caſtrorum partem, pedum 100. Romanis (*a*) *Principia* dictum, Græcis ἀρχαῖα. Etſi enim proprie ſic appelles initium ipſum caſtrorum, ubi legiones (inde enim vox) tamen totum hoc ſpatium medium inter legiones & Tribunos, ſic eſſe dictum conſtat. (*b*) Hæc Principia ſacra & caſta habita, & fuerunt in religione, ob præcipua ſigna, quæ ordine illic antefixa; omnes enim primæ decuriæ & manipuli metabantur illic, ergo & ſigna quæque prima, id eſt, primi Haſtati, primi Principes & Primipili etiam, id eſt, Aquilæ ipſæ. An & hoc verum, omnium cohortium ſigna ibi defixa, ante Prætorem ſcilicet, & non movenda, niſi eo ſciente, jubente? Sanctior item hic locus habitus, quia ibi legionum Numina, ibique aræ atque altaria exſtructa. Equidem in Græcorum etiam rebus hunc morem & religionem recognoſco.

De metatura Militum.

Primo *Romani equites*, ut digniſſimi, in medio locati, & liberrimos habent egreſſus. Tuti hic; & quamquam in acie alia diſpoſitio, tamen recepit tunc

(a) *Principia*. (b) *Ea ſacra, & cur.*
(c) *Pedatura equitum*.

& in acie ipſa : adſident cum ſuis Quæſtor & Legati: præſident Tribuni, ad quos ei ſemper receptus, & per eos in medias legiones.

Conſideratio altera , quod loca hic magna & vacua: (*a*) vel quia decore ibi, vel quia utiliter. *Decore*, ut Forum utrumque , ubi ſi quid litis aut injuriæ, in propinquo qui ſolvant aut ulciſcantur: item ad res venales, ad prædam, ad circulos & ſermones. *Utiliter*, ut Quintana illa magna; quia ſi opus inſtruere exercitum in caſtris, puta, cum eruptione pugnandum, aut tempore tali, ibi, & in foro utroque facillime fiat. Item ſi educendus, ſublatis Extraordinariis, & in latus ſepoſitis, gran de ſpatium ad ordinandum. Nunc ad inferam partem deſcendamus.

De Parte Infera Caſtrorum.

Pars (*b*) caſtrorum inferior diviſa & ipſa in duas partes, ſed conformes: Via enim media tranſverſa ſecat diſparatque quinos manipulos a quinis; ſed in locatione alia nullum inter eos diſcernim.

Spa-

(a) *Cur ibi loca magna vacua*. (b) *Pars infera diviſa*.

Spatium medium inter ſuperam & inferam caſtrorum partem, pedum 100. Romanis (*a*) *Principia* dictum, Græcis ἀρχαῖα. Etſi enim proprie ſic appelles initium ipſum caſtrorum, ubi legiones (inde enim vox) tamen totum hoc ſpatium medium inter legiones & Tribunos, ſic eſſe dictum conſtat. (*b*) Hæc Principia ſacra & caſta habita, & fuerunt in religione, ob præcipua ſigna, quæ ordine illic antefixa; omnes enim primæ decuriæ & manipuli metabantur illic, ergo & ſigna quæque prima, id eſt, primi Haſtati, primi Principes & Primipili etiam, id eſt, Aquilæ ipſæ. An & hoc verum, omnium cohortium ſigna ibi defixa, ante Prætorem ſcilicet, & non movenda, niſi eo ſciente, jubente? Sanctior item hic locus habitus, quia ibi legionum Numina, ibique aræ atque altaria exſtructa. Equidem in Græcorum etiam rebus hunc morem & religionem recognoſco.

De metatura Militum.

Primo *Romani equites*, ut digniſſimi, in medio locati, & liberrimos habent egreſſus. Tuti hic; & quamquam in acie alia diſpoſitio, tamen recepit tunc

---

(a) *Principia.* (b) *Ea ſacra, & cœt.* (c) *Pedatura equitum.*

tunc inter pedites, quia in caſtris nullus eorum uſus. Horum podiſmus eſt area 10000. pedum; ad paſſus ſi redigas, ſunt 400. Spatium ſatis grande 30. equitibus 30. equis, nec enim unus plus uno militari equo habuit; non tamen prægrande cogitanti calones totidem, fortaſſe & Decurionibus ipſis aliqui honeſtiores comites aut miniſtri: item jumenta aut muli ad ſarcinas, hordeum, frumentum; nec enim ipſi equites onuſti, aut eorum inſeſſorii equi.

Triarii (*a*) honore & loco ab iſtis proximi, & conveniunt in unam aream: tum ut via compendiſiat, tum ut equos obſervent, ne in caſtris ſoluti aut vagi dent turbas. Dimidiati erant ad equites quoad metaturam.

Principes (*b*) & *Haſtati* in una item area, non manipulatim ſolum, ſed & cohortatim locati: Triarii enim, Principes, Haſtati, ſic in una linea faciunt quique ſuam cohortem.

Velites, (*c*) ut militum infimi, ita extimo ordine locati, ad vallum ſcilicet, & ſpatium illud, quod caſtra interiora ambit, ut illud obſervent, & ut

(a) *Triariorum*. (b) *Principum & Haſtatorum*. (c) *Velitum*.

ut in acie quoque, proximi ſint hoſti: ſane incuſtoditum hoc vallare ſpatium eſſe non conveniebat, aut leviter cuſtoditum. Et quia Velites ſint duplices, *Legionum*, & *Sociorum*: illi ad ſuperam inferamque caſtrorum partem locantur: iſti ad latus utrumque. Itaque 1200. Velites ſupra Prætorium tendent, totidem ad Decumanam, 1000. ad quanque Principalem. Tendent autem ſimplici ordine, nec multum ſpatii ſument introrſum, quia grande unumquodque latus eſt, & pedum 2000. ac ſupra. Sed nec impedimenta multa Velites habent, aut arma, & minore podiſmo iis opus.

Univerſum autem *corpus Sociale*, (*a*) Equitum & Peditum, extrorſum ſitum, ut fere in acie ipſa. Nec imprudentiæ fuit eos dividere, & vires ſejungere, ut contra Romani medii juncti, & numero firmi. *Socii* igitur per cohortes locati, quæ, detractis Velitibus, modicæ, nec niſi hominum 236. Erant ſeorſim poſiti, ut juncti tamen lateribus eſſent, ſicut Haſtati & Principes tergis. Omnes autem Centuriones vallum ſpectabant, aut principia & Quintanam; quod ex dignitate eorum, & commodo.

Hoc

(a) *Pedatura Sociorum*.

Hoc quoque notandum in tota metatione, (*a*) Decuriones & Centuriones eſſe in capitibus ad vias, & juxta eos Signiferos. *Prætoriæ cohortes* videntur juxta Prætorium tetendiſſe.

De Tentoriis.

Tentoria (*b*) militum in caſtris vulgo e corio & pelle conſtat fuiſſe: inde & nomen, quia funibus tendebant & detendebant. Unde *Sub pellibus eſſe*, id eſt, ſub tentoriis. Hæ pelles e publico datæ, ſed Ducibus tantum. Fecerunt ita & Græci, quibus Xenophon ϛεγάσματα διφθέρας attribuit, tentoria & tegmina, pelles. Habebant hæc tentoria fulcra & tigilla dumtaxat lignea, quibus erigebantur & ſuſtinebantur: etſi tamen e ligno etiam reperio, & *Papiliones* (*c*) vocabant, a ſimilitudine parvi animalis volantis. In Hibernis & perpetuis illis caſtris ex aſſeribus & tabulis fuiſſe, nihil abſonum; unde & *Tabernacula* (*d*) dicta videntur; quamvis revera non a materia, ſed a forma & uſu ſimili potius, nempe quod ſint quaſi Tabernæ caſtrorum. Interdum ubi inopia, etiam ſtramen-

(a) *Locus Capitum*. (b) *Tentoria ex qua materia*. (c) *Papiliones*. (c) *Tabernacula*.

mentis, centunculis, aut veſtibus uſi. Fiebant etiam ex lino, noſtrate ritu, & *Tenda* (*a*) dicta domus ex lino: res & vox hodierna.

Tentoria 12. in manipulum videntur fuiſſe. Vegetius quidem auctor, homines 11. una tetendiſſe, & id *Contubernium* (*b*) appellabant. Idem præſidem iis dat *Decanum*, qui ipſe ſcilicet undecimus. An ab iſto capite Italis hodie *Caporales*? etſi *Corporales* alii efferunt, & ad Ammiani *Concorporales* nos remittunt. Et iſte Vegetii numerus pro ipſa area non ineptus, ut terna & terna ſteterint tabernacula ordine quaterno. Atque iſtæ ſunt velut domus militares, cuique notæ, & ſciebant quoto, & apud quem manerent. Itaque familiaritas quædam erat & nexus, *Contubernalem* eſſe; ſicut *Adtubernales* Feſto dicti, quorum tabernacula juncta.

Culina non opus militibus, cum in ſtricta & dura militia Romana panis cibus eſſet, & obſonia nulla aut rara; de quibus poſtea. Nec cubicula habebant aut lectos: nam aut humi jacebant, aut ſuper gramen aliquod aut ſtramen.

Vix

(a) *Tenda*. (b) *Contubernium*.

Viæ Caſtrenſes.

Viæ (a) Caſtrenſes ſunt *octo* : quinque directæ & in longum; tres tranſverſæ. Omnes aut 50. aut 100. pedum. Excipio minuſculas inter Tribunos aut Præfectos: item ſemitas inter tabernacula, ſi quæ fuerint. Sic enim grandes viæ non ſolum decoræ, ſed & utiles, ad equos & jumenta educenda, inducenda. Interdum tamen contractæ ob aliquam cauſam.

De externa facie Caſtrorum.

Partes caſtrorum Externæ *tres*: *Foſſa*, *Vallum*, *Portæ*.

A tentoriis vallum abjunctum erat quaquaverſus pedes 200. cujus ſpatii vacui (*Pomœrium* nominare liceat) (*b*) uſus triplex. Primo, ad egreſſus ingreſſuſque copiarum, nempe ut compoſiti ineant, atque in vacuo eo per genera & manipulos ſe disjungant, iterumque in egreſſu ſic jungant; quod utibile maxime, ſi eruptione pugnandum, & inſtat hoſtis. Deinde ad pecudes adductas, vel ex hoſte captas, vel ad militarem cibum ſequentes, & ad prædas ſervandas: non tamen in longum ibi præda ſervata, ſed ab ipſis, aut Quæſtore mox vendenda.

De-

(a) *Viæ* 8. (b) *Vſus Pomœrii.*

Denique, ſi hoſtis noctu aſſiliat, aut per inſidias & clam tela aut faces immittat, innoxia ſunt ob illud ſpatium interjectum, & cum perveniunt, viribus defecta.

De Foſſa.

Foſſa (*a*) erat exterius vallo præducta. (Sic enim ab ipſa re dicebant, *Præducere foſſam*; dicebant & *Deprimere foſſam*, iterumque *Percutere*) Ea foſſa lata plurimum 8. pedes, & totidem alta: alii tamen adaugent. Non raro duplex foſſa, ut & duplex vallum legitur, majoris firmitatis aut tutelæ cauſa. Hanc accincti fodiebant.

De Vallo.

Vallum (*b*) eſt aggeſtus e terra & ſudibus, ad labrum interius foſſæ velut murus. Duæ igitur ejus partes, *Agger*, & *Sudes*:

Agger (*c*) eſt ipſa terra, cum ceſpites circumciduntur e terra, & ex illis velut murus inſtruitur, altus 3. pedibus ſupra terram. Ceſpes fiebat altus ſemiſſem, latus pedem, longus pedem ſemis: nam nec temere aut pro arbitrio hunc exſcindere licuit, ſed omnia ad normam. Si terra ſolutior, ut ad ſimilitudinem lateris ceſpes non poſſet

(a) *Foſſa*. (b) *Vallum quid*. (c) *Agger quid*.

abſcindi, tum ſane aut foſſa præducebatur, cujus intrinſecus agger excreſcebat; aut ſepibus ductis, vel interpoſitis ſtipitibus, ramiſque arborum, ne terra facile dilabatur, Agger erigebatur. Altus ille ſæpe 10. pedes, totidemque latus.

Sudes, (*a*) qui proprie valli, & inde compoſitum ex utroque dixere *Vallum*: nam Vallum & Sudes idem ſunt Servio. Magis priſci dixere & *Suros*; inde *Surculi*, & *Crebriſurum* Ennio, vallum crebris ſuris, id eſt, palis munitum. *Sudium* tamen vox creberrima. Sudes erant ex quocumque & obvio ligno, robuſto tamen, cum daretur: ex robore eas facit Valerius, ex acere Propertius. In oppidis etiam iſtæ ſudes. Sudium forma: (*b*) Non fuerunt ex æquabili & ſimplici ligno, ſed habuerunt duas eminentias, & velut cornua, aut tres, aut quatuor, id eſt, ramos in majori ſtipite, qui reciſi ut cornua eminebant; tales præſertim in ſummo erant. Studioſe acutæ fuerunt illæ eminentiæ vallorum, ne quis facile poſſit apprehendendo evellere, lubrico ſcilicet ligno: & contra tranſgreſſum & tranſcenſum. Itaque longiuſculos fuiſſe oportuit hos vallos, cum pars in

(a) *Sudes*. (b) *Forma ſudium*.

in terram defigeretur, firmamenti cauſa; & pars emineret: etſi implexos & devinctos inter ſe etiam fuiſſe ſciam.

Valli (*a*) modus parte una 2017. pedum, altera pluſculo major 2050.

De Portis.

Portæ (*b*) in caſtris *quatuor*, ad unumquodque latus una. Atque inter eas prima *Prætoria*, (*c*) quæ ſcilicet vicina & a tergo Prætoris. Solet ea plerumque obverti hoſti, ut Decumana averti: & per hanc plerumque exercitus in prælium eductus. Livius vocat *Extraordinariam*, ab iis ipſis turmis & cohortibus, quæ illic tendunt. Duæ laterales, & proximæ portæ *Principales*, (*d*) e quibus læva altera, ad diſcrimen, altera dextra: ita dictæ, quod ibi tendant principes ordines, capita, & apices caſtrorum, ut Tribuni, Præfecti, primique Centurionum: vel etiam a Principiis ipſis, ſed tum magis eſſent *Principales*. Quarta *Decumana*, (*e*) a cohortibus Decimis ibi tendentibus dicta. Ea eſt oppoſita Prætoriæ, & remota ab hoſte. Hæc eadem *Quæſtoria* olim dicta. Extra hanc ſupplicia a militibus delinquentibus ſumpta. Inferior ætas mino-

[a] *Valli quantitas*. [b] *Portæ* 4. (c) *Prætoria*. [d] *Principales* 2. [e] *Decumana*.

res quaſdam portulas interſtruxit. [a] Fores & januæ etiam iis impoſitæ ad ſerandum ac reſerandum. (b) Turres etiam in portis ad defenſionem lego. Quæ talia tamen non niſi in Stativis, & diuturnioribus ſedibus habuiſſe credendum eſt: in unam noctem ne foribus quidem valde opus.

Portæ ſingulæ 50. pedum: latiore enim ingreſſu opus vehiculis, & jumentis.

Ambitus Caſtrorum.

Caſtra in toto ambitu (c) erant milliare unum, & ſemis, & aliquot paſſus. In eo ſpatio peditum 16800. locarunt belle, & commode, equitum 1800. præter comites Prætoris, Legatorum, Quæſtoris, Tribunorum, præter omne genus calonum, jumentorum, & impedimentorum.

De Munitione Caſtrorum.

Ad caſtra munienda Romani & Socii communiter & ſolemniter adhibiti: immo ipſi Imperatores manum interdum admoverunt, in calcar & exemplum. Quotidiana erat, & ſi qua alia res, hæc militem firmabat & indurabat. (d) In muniendis vero caſtris perpetuus & certus ordo, & ut quiſque in iis locum

[a] *Januæ*. [b] *Turres*. [c] *Ambitus*. [d] *Ordo in munitione*.

cum & tentorium ſuum noverat, ſic partem quoque operis, quæ obveniret. Nam Socii ſemper duo latera habebant, ubi tendebant; & eo ordine etiam, quo tendebant: Romani duo reliqua, per manipulos ſic diviſi. Cum Socii jam eſſe deſierunt, per legiones diviſio facta; & ſi plures, ſingulis ſuum latus. Operi intendunt per partes Centuriones, ſed toti operi præſunt & curant duo Tribuni, ut ſcilicet univerſe omnia apte & cohærenter, & nequid Centuriones remittant. Hi duo Tribuni ex quaque legione unus, qui per menſes ſuos imperium habebat, ut infra dicemus.

Duo autem fuerunt militum genera, *Munifices*, & *Immunes*. (*a*) Illi, qui munus facerent, id eſt, foſſas, vallum ſtruerent, excubias ſtationeſque obirent: in quo genere omnes gregarii, & quibus honos aut gradus vacationem non dabat. (*b*) Iſti, qui his omnibus vacarent; qui & *Beneficiarii* dicti, quod beneficio Imperatorum muneribus vacarent. Ejuſmodi Immunium duo genera: alii, qui *ex lege* & more; alii, qui *ex beneficio* vacabant. (*c*) *Ex lege*, omnes Tribuni, Centurio-

(a) *Munifices qui.* (b) *Immunes qui.* (c) *Vacatio ex lege.*

rioneſque, qui arbitri & exactores munerum erant, non actores. Item equites, ob dignitatem. In eodem numero Veterani & Evocati, quos omnino probabile eſt, cum ſponte militiam ſumerent, munerum hac neceſſitate non adſtrictos, niſi item in neceſſitate. A quo exemplo exauctorati, & qui ſub vexillo habebantur temporibus Principum. (*a*) *Beneficio* autem, quibus id indultum per gratiam, ſive quia virtute meruiſſent. Nec Imperatores ſolum ipſi dabant, ſed indulgebant aut connivebant etiam pro tempore Tribuni. Remiſſiore jam & minus intenta militia invaluit, vacationes precio etiam, idque a Centurionibus emi. Inter alia, quæ militiam & rem Romanam everterunt, hanc ſcito eſſe inter occultas cauſas.

Poſteriore ævo quin (*b*) munierint, opuſque fecerint, dubitari non poteſt vel ex Vegetio, qui diſtinguit duo genera militum: *Principales, qui privilegiis muniuntur. Munifices, qui munus facere coguntur*. Ipſe *Principales* appellat, illos eximios & in gradu; *Munifices*, viliores & gregales. Calones aut ſervi raro his operibus manum admo-

(a) *Ex beneficio. Milites ipſi munierunt*.

moverunt, ipſi Romani munierunt: ſicut & Macedones. Non enim vilia aut ſervilia iſta habenda ſunt, quæ domini Orbis terræ uſurparunt. Sub Principibus tamen, molliore illo ævo, lixæ & ſervi fecerunt hæc munia; interdum & Provinciales.

Poſtea cum pulverulenta virtus ſorduit, & jam pene dedecus eſſet, vere virum eſſe, tota res abiit, & deſierunt etiam muniri caſtra, metationis ſcientia aut uſu prorſus intercidente. Etſi jam aliud muniendi genus & levius cœperat, ut non vallo, (*a*) ſed ſcutis, idque multiplicata ſerie, cingerentur. Hæc ſcuta quidem recta & juncta ſtetiſſe videntur, ad pila aut haſtas acclinata, ſed milites item appoſiti ad tuendum. Græci poſterioris ævi, ſub quibus munitio iterum vixiſſe viſa eſt, (*b*) ἄπληκτον, pro caſtris dixerunt. Suidas enim ἄπληκτα vocat locum, ubi a via quieſcunt legiones.

Diſciplina Militaris.

Sedem Diſciplinæ quia vidimus, Caſtra nimirum, nunc ipſam. Ad Diſciplinam *tria* ſpectant. 1. *Munia*. 2. *Exercitia*. 3. *Leges*. Quæ deinceps inſpicienda.

(a) *Caſtra ſcutis munitia*. (b) ἄπληκτα.

1. *Munia*.

Tribunorum (*b*) munera in caſtris erant, vigilias diſponere, circuire, teſſeras & ſignum dare, denique quidquid ad uſum imperare. Sed in primis etiam jus dicebant, & cauſas ſive lites militares cognoſcebant: immo puniebant etiam, & de capite cognoſcebant.

Unius legionis ſex Tribuni (*b*) in tres ſe partes dividebant, & bini imperabant per binos menſes: ita, cum duæ legiones in caſtris, quatuor erant qui imperabant; nec ii continuo, ſed diebus alternis. Iſta diviſio commoda fuit, & prudens: commoda ad alternam requiem; prudens ad concordiam. Quiſque enim ſuis diebus & menſibus, in ſua legione, imperium inhibebat. Idem imperandi modus Præfectorum in Socios, qui Tribunis ubique adæquantur. Quæres, cur in ſemeſtre tantum? cur non diſcreti ſic in totum annum? Ratio, quod annus actionibus & negotiis inæqualis; æſtas tota in expeditione & opere, hyems pigra & otioſa. Ne quis ergo queri poſſet, aut honoratum ſe parum, aut nimis onera-

(a) *Tribunorum officia*. (b) *Diviſio munerum*.

ratum, omnes ad res & otium admittebant, prout tempora erant.

Cum (*a*) prima luce unius legionis omnes 60. Centuriones, & omnes 30. Decuriones veniunt uno agmine, & compoſite ad Tribunos, quorum illis menſibus imperium, per ſpeciem officii, ut ſalutent, & ut deducant. Ipſi Tribuni cum hoc comitatu ad Imperatorem ſummum. Nonne decore omnia & utiliter ad dignitatem imperantium augendam? ad imprimendam ſubditis venerationem? Nec otioſa hæc, aut honoraria tantum ſalutatio, ſed viſio, Numquid vellent? Itaque Imperator tunc iis ſignum dabat, atque alia pro tempore edicebat agenda. Vide pulcherrimum imperandi modum. Imperator Tribunis edicit, iſti Centurionibus, Centuriones ſuis.

Sunt autem Munia militaria, (*b*) *Miniſteria*, *Excubiæ*, *Vigiliæ*, & hæc ſimilia.

De Miniſteriis.

Poſitis caſtris, poſt juramentum præſtitum (de quo infra) primum quod curant (*c*) Tribuni, eſt partitio manipulorum ad miniſteria, & munia diurna.

(a) *Deductio capitum, & modus imperandi.* (b) *Munia.* (c) *Miniſteria qui curent.*

na. Ordinant itaque Tribuni ſorte ex utraque legione, ita ut ſex & ſex Tribuni, quiſque non niſi ex ſua legione manipulos capiat, ne miles extra ſuam legionem miniſterium Tribuno præſtet.

Prima ergo (*a*) cura eſt loci, qui ante Tribunos, ea ſunt Principia, celeberrimus & ſacerrimus locus, ad quem ordinant duos manipulos ex quaque legione, Principum & Haſtatorum. His curæ eſt, ut Principia verſa & terſa ſint: nam quia frequenti itu & attritu neceſſum erat pulverem aut lutum fieri (ibi enim ſermones & conventus in totum diem, atque etiam judicia, & ſi quid aliud publice agendum) juſſerunt in dies viam hanc aſpergi & mundari: Illud, cum pulvis; hoc, cum lutum. Sordes humanas extra caſtra & vallum fecerunt, cum liceret, id eſt, de die: ſi nocte urgerentur, in tentoriis & vaſis, ac calones aut ipſi aſportarunt; nam diſcurriſſe in tenebris per caſtra & excubias, non opinor, & fraudi fuerit locus. Quid ſi etiam, ut Turcæ hodie, in foſſis quibuſdam hæc excreverint, iiſque terra repletis, alias ſubinde novas foderint? Id potuit, & Turcæ majoribus tabernaculis tentoriola

la

(a) *Cura munditiei*.

la quædam conjuncta habent cum his ſcrobibus, quæ tentoriola ſcilicet crebro mutant. Faciunt ſimile in extis, aliiſque rejectamentis carnium, & ea defodiunt atque humo operiunt ſtudioſe contra fœtores. Salubria haud dubie caſtra, per minutas has obſervationes.

Reliqui 18. manipuli ſenis [*a*] Tribunis per vices miniſtrant, tres in ſingulos. Cum caſtra metantur, eorum tentoria ſtatuunt, & locum circa complanant, ceſpitem viridem comportantes, & teſſellatim diſponentes: nec abnuam etiam de glarea aut lapide, ſi locus vicinus præberet, aut diuturna mora poſceret, ut in Stativis aut Hibernis. Et ſi quid ſepiendum aut claudendum ſit ad vaſorum utenſiliumque cuſtodiam, id præſtant. Aquatum, lignatum, pabulatum quoque iſtos iſce in uſum Tribunorum crediderim. Viſum enim hæc omnia, quæ militiam contangunt, per milites fieri, tum contra ignaviam & otium, tum cauſa obſequii, & ut opportuni magis imperiis atque obnoxii eſſent. Hodie abnuant, per malum faſtum; qui in milite bonus, ſed in hoſtem: apud Duces obſequioſi & flexi animi conveniunt.

F 6 De

[a] *Miniſteria Tribunis præſtita.*

De Excubiis.

Præter jam dicta miniſteria, dant etiam excubias [*a*] Tribunis. Excubia autem eſt e viris 4. quorum pars ante tentorium, pars poſt illud juxta equos agunt. Cum autem ſint cuique Tribuno tres manipuli, & in quoque iſtorum viri ſupra 100. [Triariis exceptis & Velitibus, nam hi non miniſtrant, illi ob dignitatem, hi ob vilitatem, & quia utrique alio vocantur] non niſi in quartum quemque diem ad manipulum redit & incumbit. Tribunis vero ſimul & commoditas ex hiſce miniſteriis, ſimul & dignitas atque honos imperio accedit. [*b*] Sunt enim hi velut cuſtodes quidam Tribunorum aut apparitores. Immo fallor, aut cum ipſis Tribunis, ſi exibant, pars eorum exibat, ut honeſte ſcilicet per caſtra & alibi incederent, militibus ſic comitati.

Erat & equitibus [*c*] excubia una Triariorum. Nam hi a miniſterio Tribunitio liberi, curabant cum alia, tum equos maxime, ne aut vinculis impediti illigatique lædantur, inutiles futuri ad militiam; aut ſoluti & ruentes turbas ac conſternationem excitent in

[a] *Excubiæ Tribunis.* [b] *Comitatus.* [c] *Equitum excubia.*

in caſtris. Percommodum enim viſum, ut Triarii equitibus miniſtrarent, ſine moleſtia ulla ſua, in ſuis tabernaculis manentes.

Imperatori (*a*) unus ex omnibus manipulis in diem excubabat; quæ res & tutum præſtabat ab inſidiis, & ornatum ſpeciemque magiſtratui addebat.

Sociorum (*b*) manipuli etiam ad exemplum legionis diſtributi, ut quidam Principia munda habuerint in ſua parte; aliæ excubiæ fuerint Præfectis, exemplo Tribunitio: denique & Imperatori manipulus forſan unus.

Excubiæ (*c*) etiam ad portas & vallum: atque adeo Romanus mos fuit totas cohortes & turmas habere & ponere quietas ante ipſas portas, non unum aut alterum militem, ut hodie ſolet, quos a ſentiendo *Sentinellas* vocamus. Illi plures, atque etiam cum periculum eſſet, alios ſuper alios, & longius abjunctos. Id vocabant ab ipſa re, (*d*) *Stationes*: ſtabant enim, tam equites, quam pedites. Et diſtinguunt paſſim a Vigiliis, quod hæ diurnæ eſſent. Græci προφυλακὰς bene & apte

(a) *Imperatoris*. (b) *Sociorum*. (c) *Excubiæ portarum*. (d) *Stationes*.

apte vocant, quaſi dicas *Procuſtodias* Ammianus *Stationes agrarias* aliquoties dixit; Vegetius compendio, *Agrarias*, quod in agris ſcilicet & ſub divo. Hæ Stationes olim quidem totum diem habitæ, ſed mutavit Æmilius, ob cauſas, & binas in diem ſtatuit. Utiles valde, quod numquam hoſtis imparatos aut paucos deprehendebat, immo qui eſſent reſiſtendo donec ſuccurreretur. Anxiæ autem ſervatæ; & omnino capitale (niſi magna vi abriperentur potius, quam pellerentur) deſeruiſſe. (*a*) Has Stationes puto ex omni genere militum, exceptis Velitibus, obiiſſe: ad ſingulas portas non minus cohorte & turma una; interdum & plures, cum juxta hoſtis. Quatuor autem portæ, in univerſum 40. cohortes, & totidem turmæ (exceptis iis, qui ad Prætorium Extraordinarii aut Selecti, hi enim ab hac re immunes) ergo munus rediit decimo quoque die; immo quinto die, ſi illum medium dividis & ſecas cum Æmilio. Aliter paulo Spartani, qui aſſervabant fœderatos ſuos & armorum ſocios una illa cuſtodia, altera hoſtes. Cuſtodia in ſocios, peditum fuit; in hoſtes, equitum,

(a) *Modus ſtationum*.

tum, atque ea in locis fere montanis aut excelſis.

De Vigiliis.

Sicut Excubiæ erant diurnæ, ita Vigiliæ nocturnæ: etſi illæ quoque pro iſtis uſurpatæ, & eſt generale nomen, at non e contra. In Vigiliis *tria* conſideranda. 1. *Teſſera*. 2. *ipſæ Vigiliæ*. 3. *Circuitio*.

1. (*a*) *Teſſera* hoc modo data & accepta. In quoque genere, equitum & peditum, ex decimo ſigno, quod ultimum eſt, & in ſtrigarum parte extrema, vir unus eligitur, qui a reliquo munere excubiarum immunis ſit, *Teſſerarius* dictus ab ipſa re. Is quotidie, Sole jam inclinante, ad Tribuni tentorium venit, & ſignum petit; illud Tribuni ab Imperatore accipiebant in milites per Centuriones transfundendum; (*b*) ibique quotidie referebatur numerus militum, utili more, & cauto Duci omnino imitando: ut quoniam multi per commeatus, aut qua alia cauſa diffluunt, multi caſu aut ferro pereunt, ſciat quotidie ſuas vires, & quid militum ad manum. Ruunt multi in pericula fiducia virium, quas habere putant, nec habent: & fraudes

quæ

(a) *Diſtributio Teſſeræ*. (b) *Annumeratio militum*.

quæ hic hodie, non eſt ignotum, cum nomina magis Centuriarum, quam numeri conſtant.

Signum aut Teſſera militaris (a) erat tabella latiuſcula è ligno, inſcripta; nempe ipſo nocturno ſigno aut dicto, quod eſſe vellet Imperator. Sæpe unum, alterum verbum inſcriptum erat; interdum mandatum, aut ſententiam habebat, aut verſum, ut in pugna; de qua vide ſupra pag. 133. Et Imperator quidem ipſe ore dabat & pronunciabat, ſed Tribuni tum inſcribebant, & dividebant. Hanc tabellam ſive σύνθημα non ad ipſas vigilias ſolum, ſed ad mandata etiam adhibuerunt, quæ teſſeris ſic inſcripta, ſecuritatis cauſa, ne quis quid excuſaret; atque ideo ſæpe grandiuſculæ fuerunt, & quibus inſcribi plura poſſent. Immo *Libellos* Svetonius appellat. Sic enim tuto data ſub noctem, & ſine periculo revelationis, vigiliis jam ponendis. Denique & celeriter ſic tranſmiſſa, ordine noto. Per teſſeras etiam iter edicebant ſæpiſſime, & ad abſentes quoque mittebant. Dabant & interdum ſignatas, nec niſi tempore & loco reſerandas.

Teſ-

(b) *Teſſera quid, & ejus uſus.*

Teſſerarius (*a*) accepta Teſſera a Tribuno, non loci aut dignitatis ordine dabat, incipiens a primis manipulis; ſed contra, redibat ad ſuum & ultimum manipulum, & Centurioni dabat: ille acceptam proximi manipuli Centurioni, iſte iterum proximi, donec ad primos manipulos perventum eſſet. Bonus hic ordo dupliciter: tum ut Vigiliæ in ultimis caſtris & hoſti propinquis ſtatim conſtituerentur: tum ut teſſera ſic via recta, & ſine flexu ad Tribunos rediret. Magna etiam ibi celeritas: nam luce ambigua, & Sole occiduo, teſſeræ a Tribuno datæ, ante eundem occaſum oportuit relatas. Si mora aut culpa, inquiritur, punitur. Cognoſcitur culpa ex inſcriptione: nam præter ſignum nocturnum, unum & idem omnibus in unam noctem, alia etiam erat inſcriptio, quæ notaret partem & genus. Exempli cauſa. Teſſerarius Haſtatorum, Principum, Triariorum, Equitum, quiſque ſuam teſſeram accipiebat, cum notula H. P. T. aut tali, quæ initialibus aut pluribus literis notaret genus, ut inde ſtatim conſtaret, in tali parte peccatum. Teſſera dabatur adhibitis teſtibus; nam in taberna-culo

(a) *Modus dividendi teſſeras*.

culo data Centurioni, præſentibus militibus, ne quis negare poſſet ſibi datam, aut Tuſco (quod ajunt) jurgio alter alterum culparet. Hodie in aurem ſaltem inſuſurramus, quam facili lapſu aut venia, ſi neges intellectam! Diſcurſu etiam datur. Nihil hic opus, & diſtribuitur in ſumma quiete. Ipſi quidem Centuriones legunt, & porro tradunt; ſed lectam iis enunciant, quorum ſunt vigilandi vices. Ita omnia ordine; a ſummo Imperatore Tribunus, ab ipſo Centurio, ab hoc miles in ſuo manipulo quiſque accipit: denique ratio ſic imperandi aliquid aliud probit, & quæ ad omnes in ſine tumultu.

2. (*b*) *Vigiliæ* per manipulos erant diſpoſitæ. Imperatorem & Prætorium manipulus accubans cuſtodit; Tribunos & Equitum turmas ii, qui e quoque manipulo conſtituti ſunt, ut in diurnis excubiis; & in numero nihil, ſed homines mutantur. Sunt autem in quaque legione manipuli 30. ergo excubabant homines 120. Per ſingulos manipulos omnes ex ſeipſis vigiliam diſponunt, reliquas ipſe Imperator ordinat. Fiunt autem plerumque tres vigiliæ

(a) *Laudatæ teſſeræ*. (b) *Vigiliarum iſpoſitio*.

giliæ apud Quæſtorem, id eſt, homines 12. & apud quemque Legatorum duæ. Exteriorem vero aſpectum caſtrorum Velites complent, per totum vallum de die accubantes: & videntur illic ſedes, & tentoriola ſua habuiſſe. Vigilarunt autem ſparſim & per excubias diviſi: ſingulis centenis pedibus una erat excubia, nempe in latere uno 20. excubia, ſive viri 80. Adde, quod etiam in portis excubiæ, ſed & ibi Velites, junctis equitibus, immo manipulis & cohortibus.

Vigiles a) quaterni ſe diviſerunt in 4. purtes, ita ut ſinguli vigiliam unam noctis obirent, ſorte dividente, per ternas quique horas. Erant ergo 4. vigiles, atque ii una, ſed unus ex iis ſua vigilia quiſque perſtabat intentus & vere vigil, alii adjacebant aut accubabant. Itaque his quies aliqua, & ille ſtans, ſi auxilium poſceret, ad manum habebat. Multo melior hæc ratio, quam noſtrorum Sentinellarum, qui prorſus ſolitarii, & certe a ſuis abjuncti. Itaque facile intercipiuntur, immo & occiduntur, ſine aliorum ſenſu. Qui vero ad vigilias deſtinati ſunt, ex ſingulis eorum excubiis unus cujuſque manipuli Tergiductor ſeu Optio du-

(a) *Vigilum ratio.*

ducit veſpere ad Tribunum qui primas ſunt acturi. Quis ergo ſecundos, tertios, quartos? Nemo, nec ullus ultra diſcurſus in caſtris; ſed probabile eſt, ipſos iſtos primos teſſerulas quoque eorum vicem accepiſſe. Caſtra quidem noctu omnino quieta, ideoque ſtatuendum, vigiles primos, etſi depenſo ſuo penſo, tamen non abiviſſe ad tentoria, ſed illic reliquum noctis manſiſſe: idem in ſecundis & tertiis, non poſt veniſſe ſub ſuam horam, ſed illic eam otio exſpectaſſe.

Optio omnibus vigiliam acturis dat teſſerulas plane exiguas pro quaque vigilia. (a) Hæ teſſerulæ diverſæ fuerunt a priori: Illa uniuſmodi fuit, & ſignum aut dictum nocturnum, quo ſeſe ab hoſte internoſcerent: Iſtæ diverſiformes, & propriæ cuique vigiliæ. Etiam in modulo diſcrimen. Illa tabella latiuſcula, iſtæ plane exiguæ, aut velut taleolæ. Omnino non aliud fuiſſe videntur, quam ligella, cum nota duplici impreſſa; altera manipuli, altera vigiliæ ipſius. Id hoc fine, ut Tribunus, ea reddita, ſtatim conſpiceret quis in quoque manipulo, & quota vigilia, munus feciſſet aut non feciſſet.

3. *Cir-*

(a) *Teſſerulæ a priore aliæ.*

3. *Circuitio* (*a*) poſitas vigilias firmabat, alioquin in noxam ruituras. Circuitio Græce *ἐφοδεία*, *obitus* aut *luſtratio*. Priſci, auctore Feſto, dixerunt *Fraxare*, vigiliam circuire. (*b*) Hæc circuitio commiſſa equitibus de more: ipſi interim Tribuni etiam circumiverunt, ſi propius diſcrimen. Quin & ipſe Imperator interdum, & cum eo Legati. At ſub Vegetii ævum *Circitores* proprium munus fuit, & militiæ gradus.

Oportet (*c*) primum turmæ Præfectum aut Decurionem in quaque legione uni Tergiductorum ſuorum præcipere mane, ut 4. juvenibus turmæ ſuæ indicet atque edicat ante prandium, iis qui debebunt circuire. Deinde ſequentis turmæ Præfecto oportet eumdem veſpere indicare, quod ad eum ſequentis diei circuitionis cura pertineat. Qui cum audierit, oportet ſimiliter jam dictis eum facere in ſequentem diem: pariter & eos qui ſequuntur. In quaque turma tres Præfecti ſeu Decuriones; hæc cura fuit primi e tribus, idque per vices ivit in orbem: ergo undecimo die redibat ad turmam circumeundi munus, ſi tamen e quaque

(a) *Circuitio*. (b) *Qui circumeunt*. (c) *Luſtrandi ratio*.

que legione Circuitores capti. Ergo 8. fuerunt in unam noctem, & partiti ſunt luſtrationem. Qui vero ordinati ab Tergiductoribus fuerint ex prima turma 4. poſtquam ſortiti fuerunt vigilias, eunt ad Tribunum, & ſcriptum accipiunt quotam, & quot debeant obire. Poſt quæ illi 4. accubant ad primumpilum ad Aquilas, uno abeunte, reliqui tres accubant, ut ſcilicet proximi ſint ad audiendum ſignum; atque ei attendendum ut in tempore detur: ejus enim Centurio curam habet ad quamque vigiliam (*a*) buccina ſignum dandi. Initio vero vigiliarum omnia ſigna cecinerunt, aut potius paulo ante ipſas, cum nimirum Prætorium dimitteretur; & hoc ſignum erat imperii. Erant autem vigiliæ quaternæ, & ſingulæ in horas ternas diviſæ. Has Primipilus (*b*) clepſydris diſcernebat: habebant vaſcula aquaria, ſive menſuras ex aqua, quibus 4. illa tempora æqualiter diſtinguebant.

Cum tempus appetierit, primam vigiliam circuit is, qui eam ſortitus eſt, (*c*) habens apud ſe teſtes aliquos. Primum, fidei cauſa, ut ſi culpam alicui ingerat: non ille regerat aut abnuat: de-

(a) *Buccina ad vigilias*. (b) *Clepſydræ*. (c) *Teſtes in vigiliis*.

deinde decori etiam cauſa & periculi, quia nec honeſtum, nec tutum fortaſſe, ſolos ita circuire. Ergo aliquem, vel aliquos ex amicis aſſumebant; ſæpe ejuſdem illius ordinis, & quibus operam hanc in ſimili reddebant. Perluſtrat vigilias. Quod ſi reperit qui primam agunt vigilantes, capit ab iis teſſerulam: ſin aliquem dormientem, aut loci deſertorem, teſtificatus proximos abit. Idem fit & ab iis, qui ſequentes vigilias luſtrant. Quiſque autem Circuitorum una cum luce ad Tribunum defert teſſeram; & ſi omnes redditæ ſint, ſine culpa abeunt. (*a*) Quod ſi quis pauciores fert, quam pro numero vigiliarum, inquirunt ex charactere quænam vigilia defecerit. Quo cognito, vocat Centurionem, qui ducit eos, quorum vigilia fuerat, ii diſceptant cum Circuitore. Et ſi vigilum delictum eſt, ſtatim oſtendit Circuitor adhibitis teſtibus e proximis; id enim facere tenetur. Si nihil horum, in ipſum cadit culpa, ſtatimque conſilio advocato Tribunus judicat, & ſi damnatus fuerit, fuſte percutitur.

Vigilabant (*b*) armati; olim tamen ſcutum iis ademptum, ne, ubi feſſi ſint, inni-

(a) *Negligentia ut deprehendatur*.
(b) *Vigiles armati*.

innixi pilo, capite ſuper marginem ſcuti poſito, ſopiti ſtarent. Poſtea vero redditum. Qui illo die in expeditione fuit, ne vicibus quidem ſuis vigilabat: cauſa ab humanitate, & quia tales egent quiete.

Duo adhibita ad excitandum: *Signum* ſive buccina, & *Voces*. Hæ ex ipſa re, (a) *Vigila*, *vigila*. Sed hoc videtur a Circuitore illo magis, quam vigile uſurpatum. Facit magis quod hodie apud Turcas ille mos, & in arcibus oppidiſque excubias ita agunt, ut alta voce invicem appellent ſe & reſponſent. Pannones idem factitant, qui clare & mutuo ſibi accinunt, *Szollay megh*, *ſzollay megh virrazto*, *ſzollay megh*, id eſt. *Vigila*, *vigila vigil*, *vigila*. Et cum ſub Auroram ſe recipiunt, canunt: *Haynal vagyon ſzeppyros haynal*, *haynal vagyon*, hoc eſt, *Erumpit jam elegans rubens* (ſcilicet Aurora aut dies) *erumpit jam*. Sed & Perſæ cantitare ſoliti in Vigiliis laudes ſui Regis. Quæ omnia bona & utilia contra ſomnum nemo neget. Græcis etiam tintinabula ſive (*b*) campanulæ ad excitandum, ut & Romanis in Urbe. Quod nec hodie prorſus exole-

(a) *Voces vigilum*. (b) *Campanulæ*.

levit, & in arcibus pleriſque ad campanulam vigiliæ excitantur. Erant quoque crebro (*a*) ignes vigilibus, quos cænæ aut corporum curandorum cauſa ita ſtructos, in noctem & vigilias producebant, donec paulatim exſtinguerentur: etſi de facibus proprie ad vigilias, non abnuam, quas vigiles ipſi aut manu tenuerunt, aut apud ſe fixerunt. In turribus aut ſpeculis etiam ignes ſtructi ad illucendum, & ut accedentes noſcerent: vel ad indicandum aliquid aut ſignificandum. Tale hoc genus Græci dicunt (*b*) φρυκτὸς. Horum uſus pro litteris eſſe poteſt, ut per ſpecularem hanc ſignificationem indicetur quid agendum. Inventum Sinoni attribuit Plinius; Palamedi verius plerique Græci. Uſurparunt & Romani, qui noctu igne, de die panno rubro in haſta ſublato ſignificabant.

2. *Exercitia*.

Altera Diſciplinæ militaris pars *Exercitia* (*c*) ſunt, a quibus ipſe Exercitus nomen accepit: & Romanis præter & ſupra pleraſque gentes uſurpata exercitia. Hæc autem triplicia. 1. *Oneris*. 2. *Operis*. 3. *Armorum*.

(a) *Ignes*. (b) φρυκτοί. (c) *Exercitia triplicia*.

1. *Exercitia Oneris*.

Quatuor oneris genera milites in agmine ferebant: *Cibum*, *Utenſilia*, *Vallum*, *Arma*.

1. *Cibus*, (*a*) primum onus: nam plus dimidiati, & ſæpe etiam totius menſis cibaria ferre cogebantur. Manſit hæc durities etiam molliore ævo, & in Principum inferiorum rebus onera iſta leguntur. Ambigitur, an frumentum ipſum datum & latum, an vero panis excoctus, quem (*b*) *Buccellatum* (quia ſectus in bucceas) vocabant; immo potius iſte: nam Buccellatum communis cibus, ſed delicatiores quidam aſperitatem illam aut ſiccitatem refugientes, habuerunt interdum in exercitu piſtores ad panem recentem. Erat talis panis (*c*) *bis coctus*; quod nomen hodie retinet, atque ita olim Græcis, nam δίπυρον dicebant, *bis ignitum*. Byzantinis dicitur *Paxamas*, ſive *Paxamadium*. Hos panes in peris & ſaccis pelleis ferebant. Antiquitus frumentum portabant, non panem aut farinam; illud tundebant, pinſebantque, aut molis manuariis frangebant. Iſtas enim molas inter inſtrumenta militaria fuiſſe, & comitatas ca-

(a) *Cibos ferebant*. (b) *Buccellatum*. (c) *Bis coctus panis*.

caſtra, docet Livius, quas in jumentis ferebant.

2. *Utenſilia*, (*a*) ſecundum onus: Præter haſtam & ſcutum Romani pedites ferebant ſerram, & corbem, rutrum, & ſecurim, amplius lorum, falcem, & catenam: pertinent enim hæc ad lignandum, pabulandum, muniendum, & poſtremum ad captivos vinciendos. Tulerunt iſta, & plura etiam; ut ollam, veru, & talia ad victum, dicit Appianus, res ipſa vult, & monumenta antiqua oſtendunt.

3. *Vallum*, tertium onus: (*b*) Non unum vallum, ſed vallos ternos aut quaternos ferebant, ex uſu & more; nonnumquam plures, & ſeptenos, immo duodenos legas. Iſti ferebantur, (*c*) ut ſtatim liceret vallare ſe & munire, ſi caſtra ſubito locanda, aut alia neceſſitas eſſet. Cogita numerum militum, qui fuere in Conſulari exercitu ſupra 16000. ter aut quater tot vallos, profecto denſa & firma munitio ſtatim ſtrui potuit, contra equitem peditemque. Ita nec in agmine facile fuit eos opprimere aut diſſipare.

4. *Arma*, (*d*) quartum onus: immo non onus, & habent milites quaſi ſua mem-

(a) *Utenſilia militum*. (b) *Vallorum numerus*. (c) *Utilitas*. (d) *Arma*.

membra, quæ quidem ita geruntur aptæ, ut ſi uſus foret, abjectis oneribus, expeditis armis ut membris pugnare poſſint. (*a*) Pendebat galea ab dextro humero ad pectus (id quoque ad duritiem, ut incederent capite nudo) ſcutum in ſiniſtra, in eadem pertica cum ſarcinis. Ob tot ac talia ferenda pedites Romani joco *Muli* vocabantur. Unde *Muli Mariani*, in proverbio, nam C. Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime agmen oneratur, vaſa & cibaria militum in faſciculos aptata furcis (quas appellarunt *Ærumnulas*) impoſuit, ſub quibus & habile onus, & facilis requies eſſet. Sic ergo onuſti milites iter grande ſæpe conficiebant, & gradu quidem militari, qui grandior: horis enim 5. æſtivis hoc militari gradu 20. millia paſſuum conficiuntur. Cæſar (*b*) bello Africo 16. millia paſſuum confecit cum toto exercitu, nec totis 6. horis, idque nocturnis & æſtivis; eæ ſane noctu breviores, pro more Romano. Idem 50. millia confecit a media nocte ad diei alterius initium cum 4. legionibus & equitatu, ſed (quod ſane mirum) rebus gerendis & hoſte im-

(a) *Ratio ferendi*. (b) *Cæſari celeritas*.

impeditus. Idem Cæſar, periclitante Q. Cicerone, cum M. Craſſus hora tertia diei adveniſſet, eo die circiter 20. millia paſſuum progreſſus eſt. Nec longe a duritia iſta Romana abierunt Macedones. Item Catti priſci. Quin & Turcas hodie ollam æneam, ſcutellam, ſecurim, igniarium, ſacculum cum annona, & talia quædam ferre ſcimus.

Habuerunt quidem Romani ſervos aut calones, (*a*) ſed nec multos, nec vulgo; Tribuni, Centuriones, & digniores militum habebant, gregarii non habebant, quibus amputata hæc adjumenta inertiæ: ſed & dignioribus arcte modus ſtatutus erat, ultra quos & quot non haberent. Nec aliter in veteri militia, in ſequenti hoc & alia ſolutiora, ubi magnus calonum & ſervorum numerus in exercitu increbuit. Ab his tamen Lixæ ſunt diverſi, qui velut negotiatores quæſtus ſui gratia caſtra ſequuntur. Jumenta (*b*) quoque plura in caſtris, ſed gregariis militibus non niſi ad uſum communem, nempe ut tentoria, ut molas, & ſi quid tale ferrent. Digniores ſibi quædam habuere & ad proprium uſum.

 Re-

(a) *Calones pauci Romanis.* (b) *Jumenta in caſtris.*

Reperies & his, & vehiculis modum etiam poſitum; immo rarenter vehiculis eos uſos, quia hæc ſcilicet impediunt aut morantur iter, præſertim per anguſta & confragoſa.

De Agmine.

Sub jam dictis oneribus compoſiti & ordinati ibant, nec viæ tantum, ſed pugnæ apti. Et hoc (*a*) *Agmen* dicitur; cujus duo potiſſima genera. *Prius* commune, & cum ſine motu incedunt, quod tale eſt. (*b*) Præeunt & exeunt Extraordinarii, & agmen ducunt; quia portæ Prætoriæ vicini, per quam fere egreſſus: atque etiam quia ordine pene illo exeunt, quo metati. Secundi, Cornu dextrum Sociorum; & iſtos prædictorum jumenta ſequuntur. Tertii, prima legio, a tergo habens vaſa ſua & impedimenta. Quarti, ſecunda legio, cui ſubſequuntur jumenta ſua, & Sociorum item impedimenta, qui a tergo locati ſunt. Ultimi, lævum Cornu. Ad latera equites, aut quiſque poſt ſuorum agmen, id eſt, Sociorum poſt Socios, Romani poſt legiones: habet enim quæque legio ſuam Alam, & item Cornu. Media his ſingulis ordinibus ſunt impedimenta. *Alterum* ge-

(a) *Agmen duplex*. (b) *Primum*.

genus non ita commune, & cum in hoſtico, & vicino periculo incedunt: Id tale. (*a*) Præeunt impedimenta Haſtatorum, ipſi ſequuntur; tum iterum impedimenta Principum, & mox ipſi; idem in Triariis. Eſt igitur tum quaſi compoſita ad pugnam acies; niſi quod evolvere ſe oportet ab impedimentis; quod fit, ad latus alterum declinando, & in hoſtem eundo, impedimentis ſubſiſtentibus, aut retro ſubductis. Velites in fronte poſiti, aut præmiſſi ad explorandum hoſtem.

Cum igitur caſtris diſcedendum, (*b*) ter ſignum dant, *Itinerarium ſonare* appellant. Cum primum ſignum datum eſt, tabernacula ſua detendunt, ſarcinas compununt, & vaſa colligant. Sed nec detrahere, nec conſtituere cuiquam tabernaculum fas, priuſquam Tribunorum & Imperatoris erigatur deponaturve. Cum vero ſecundum ſignum ſonuit, imponunt ſarcinas jumentis. Cum tertium, procedere oportet primos, & movere tota caſtra, ordine jam dicto. At. Præco, id eſt, Accenſus, aut Apparitor dexter Imperatori aſſiſtens ter rogabat, *An parati ad bellum*? id eſt, *An in procinctu eſſent?*

(a) *Alterum*. (b) *Ad iter ſigna tria data*.

ſent? Illi toties alta atque alacri voce acclamabant, ſe paratos eſſe. Et fortaſſis hic eſt ille clamor reſpondentium, quem Cæſar aliique tangunt, cum *Vaſa* ajunt *clamari*; & inter ſolennia ponunt. Signum nempe alacritatis ac fiduciæ erat, nec clam ſe ſubducentium.

De Caſtrorum metatione.

Cum appropinquarint ubi caſtra ponenda, præeunt Tribunus ex quaque legione unus, & Centuriones illi, qui ad hoc munus electi ſunt: nam (*a*) caſtra metari munus fuit in certis hominibus, qui dicti *Metatores*. Eſt autem *Metari* (*b*) non aliud, quam dividere, ſecare ſuis finibus & metis. Inde *Metator agrorum* Ciceroni eſt Finitor; cui rei Gruma & Decempeda ſerviebat. Hinc *Degrumare viam:* & *Decempedator*, pro Metatore. Porro *Metandi* vox fuſa latius, & a caſtris in urbem iit. Hoſpitia, manſiones, & quidquid tale adſignatum, *Metari* dicunt, & *Metata*: Primo quidem ipſorum militum, aut Palatinorum, ſed mox & aliorum. Sic in Suida, *Metator*, præmiſſus a Principe nuncius ad loca deſignanda; noſtro verbo *Forerius.*

(a) *Qui metati*. (b) Metari, *&* Metator *quid ſit*.

rius. Sic *Metatio*, *Metatura*, *Metatorium*, pro domo adventoribus parata. *Metacula Deorum*, Martiano Capellæ domicilia & ſedes ab Aſtrologis datæ. Sic *Metator* in militia (ut eo redeam) qui vel caſtra, vel hoſpitia deſignat.

Cum igitur hi totum locum circumſpexerint, ubi metari oportet, (*a*) primo deſignant Prætorium, & ad quod latus aſpectumque loci Prætorio adjacentis ponere legiones oporteat. His electis & captis, dimetiuntur Prætorii ambitum; deinde lineam rectam, ad quam tabernacula Tribunorum locantur; tum aliam lineam æquidiſtantem, a qua incipiunt metari legiones. Conſimiliter & latera utrimque deſcribunt lineis, de quibus ſupra ubertim dictum. His factis, (*b*) vexillum unum figunt & primum in loco, ubi Prætorium ponendum; ſecundum in latere electo; tertium in media linea, ubi Tribuni tendunt; quartum, ubi legiones: hæc quidem punicea, illud autem Imperatoris album: ad latera porro interdum tenues haſtas defigunt, interdum vexilla coloris alterius. His factis, ſtrigas dimetiuntur, & haſtas in quaque ea

(a) *Quomodo metati*. (b) *Vela fixa*.

figunt, e quibus, cum appropinquarunt copiæ, & in conſpectu habent caſtra, ſtatim omnia omnibus innoteſcunt, indicio & ratiocinio uſis a Prætorii ſigno. Ita milites in caſtra ibant, tamquam in notam & ſuam urbem. (*a*) Illic enim ſtatim a portis declinantes procedunt, & quiſque veniunt ad ſuas ædes ſine ambage aut errore, quoniam & univerſe, & in parte cognoſcunt, qua regione urbis iis divertendum: Simile igitur & in Romanis metationibus evenit.

2. *Exercitia Operis.*

Exercitii ſecunda pars, *Opera* (*b*) quæ tam ſtupenda apud Romanos, ut fidem ſuperent, & fieri humana manu vix poſſe videantur. Rem aſſeram paucis & illuſtribus exemplis.

Cæſar (*c*) in Gallia Atvaticorum oppidum obſidens, vallo pedum 12. in circuitu 15. millium paſſuum, crebriſque caſtellis circummunivit. Mirum, in paucis diebus ſola militari manu hæc confecta. Idem ingreſſu Helvetiorum in Provinciam excitatus, cum una legione, militibuſque, qui ex provincia convenerant, a lacu Lemano ad montem Juram, millia paſſuum 19. murum in

(a) *Caſtra inſtar urbis*. (b) *Opera Rom. mira*. (c) *Cæſaris opera varia*.

in altitudinem pedum 16. foſſamque perduxit. Id quoque opus non multis diebus confecit, & Helvetios conſilio & aditu dejecit. Non tam grandis munitio, quæ ad Aleſiam ejuſdem Cæſaris, ſed operoſa magis & multiplex. Ipſa enim in circuitu 11. millia paſſuum tenebat, ſed foſſa fuit pedum 20. directis lateribus ducta. Iterum ab ea foſſa pedes 400. recedens, reliquas munitiones inſtruxit. Eæ erant duæ foſſæ 15. pedes latæ, eadem altitudine, quarum interiorem aqua ex flumine derivata implevit. Poſt iſtas aggerem & vallum pedum 12. exſtruxit; huic loricam pinnaſque adjecit, grandibus cervis eminentibus, qui aſcenſum hoſtium tardarent: & turres toto opere circumdedit, quæ pedes 80. inter ſe diſtarent. Adde jam alias minores foſſas, cippis conſitas, & ſcrobes ſtimulis repletas. His rebus perfectis, pro loci natura 14. millia paſſuum complexus, pares ejuſdem munitiones, diverſas ab his contra exteriorem hoſtem fecit. Addo ejus Cæſaris munitionem, qua Pompejum ad Dyrrhachium clauſit, omnia omnium opera ſuperantem: Ille enim aggreſſus eſt difficile & inopinatum opus, ut uno muro omnes Pompeji copias circumplexus, a mari ad mare eum duceret; etiam ſi cœptis ex-

cideret, magnam apud poſteros ſuper hac audacia gloriam laturus. Erant enim ſtadia 1200.

Licinius Craſſus (*a*) bello Spartacio in brevi tempore foſſam a mari ad mare dixit per cervicem peninſulæ, ſtadiorum 300. latitudine & altitudine 15. pedum: ſuper foſſam vero ſtruxit vallum altitudine & firmitate mirandum.

Auguſtus (*b*) bello in Cantabros, Medullum montem perpetua 15. milliarium foſſa obſidione cinxit. Idem civili bello ad Peruſiam, circumvallavit eam urbem primum ſpatio 56. ſtadiorum; ſed brachia inde ducta ad Tiberim, quæ uſum fluminis eriperent: poſtea alias foſſas vallumque ſtruxit, additis 1500. ligneis turribus, quæ 60. pedes inter ſe diſtarent.

Plura, atque ea operæ & ſtructuræ melioris paſſim legas, perite & affabre facta: non quia olim in ipſis legionibus ſeorſim fabri, (*c*) ſed quia milites ipſi, aut aliqui inter eos, longo uſu ſic docti, & mixti fortaſſis aliqui ex profeſſo tales; denique præerat & dirigebat Præfectus fabrum. Poſtea vero quæque jam legio habebat fabros lignarios, ſtructores carpentarios, ferra-

---

(a) *Craſſi opus*. (b) *Auguſti opera*. (c) *Fabri in caſtris*.

rarios, reliquoſque artifices ad hos uſus. Itaque etiam in pace & otio, ſed contra otium; militari manu manſura multa ſtruebant, ut vias, pontes, naves, aggeres, templa, porticus, baſilicas, theatra, aquæ ductus, immo oppida tota.

3. *Exercitia Armorum.*

Pars tertia Exercitii, *Arma*. (*a*) Hæc quoque pars a Romanis diligenter habita. Non enim illis initium armorum ipſum bellum fuit, nec ſolum cum uſus aut neceſſitas erat manus moverunt, in pace feriati; ſed tamquam congeniti armis, numquam pauſam exercitii faciebant, non expectantes occaſiones. (*b*) Omni die, omni ætate exercebantur: tirones bis die, veterani ſemel. Ipſi Duces faciebant, ut ſcientiam oſtentarent, & in exemplum, ut Scipio Africanus, P. Valerius, Pompejus. Quin ipſi Imperatores, ut Trajanus. Quiſque ergo miles quotidie omni alacritate tamquam a bello exercebatur; ſed maxime in Stativis aut Hibernis, cum quies ſcilicet a vero certamine & ab hoſte. Nec pluviis aut hyemantibus diebus ceſſarunt, ſed ei rei porticus quaſdam & baſilicas leviter canna aut

(a) *Arma a Rom. exculta*. (b) *Aſſiduitas exercitii*.

aut ſtramine tectas habuerunt, in queis equites, peditesque exercerentur. Alias in campo: inde *Campeſtres exercitationes*, in Svetonio: *Meditatio campeſtris*, in Plinio. *Campidoctor*, (*a*) ipſe ὁπλοδιδακτὴς, ſive *doctor armorum*. Et hoc officium certum inferiori ævo, non certum veteri; ſed tunc Centurio aliquis, aut miles annorum armorumque vetus docebat. Exercitia autem illis varia.

1. *Ambulatio*. (*b*) In hac duo ſpectata: *Celeritas* in ordinato inceſſu, ſub ſignis & ſub armis: tum etiam *Æqualitas*, ut ſuis juſtiſque intervallis. Hinc conſuetudo vetus, ut ter in menſe, tam equites, quam pedites educerentur ambulatum: 10. millia paſſuum armati inſtructique omnibus telis pedites, militari gradu ire ac redire in caſtra jubebantur; ita ut aliquam itineris partem curſu alacriore conficerent. *Juſtum* autem *iter* (*c*) diurnum erat, quantum militari gradu vulgo ſolet confici, aut certe circa: ſic tamen, ut horas ſemper aliquot ſumas ad quietem.

2. *Decurſio*. (*d*) Haud longe ab Ambulatione eſt, & fit in armis, & ſub ſi-

(a) *Campidoctor*. (b) *Ambulatio*. (c) *Juſtum iter*. (d) *Decurſio*.

ſignis. Decurrerunt 4. millium ſpatio. Finis & fructus; ut majore impetu in hoſtem procurrant, ut loca opportuna celeriter occupent, ut ad explorandum alacriter pergant, ut fugientium terga facilius comprehendant. Hæc Decurſio ad tubam facta, & ad eandem revocata.

3. *Saltus*. (*a*) Hujus utilitas, ut vel foſſas murales tranſcendere, vel impedientem aliquam altitudinem ſuperare, & ſine labore tranſilire poſſint.

4. *Natatio*. (*b*) In mari vel fluvio caſtris vicino. In ipſa Urbe, aut ad Urbem hoc olim factum, & Romani veteres Campum Martium vicinum Tiberi ideo delegerunt, in quo juventus poſt exercitium armorum, ſudorem pulveremque dilueret. Fuit & Piſcina huic rei, in Feſto. Cum cura res habita, immo parentes quidam ipſi liberos ſuos docebant, ut Cato Priſcus filium ſuum.

5. *Palaria*. (*c*) Non fuere aliud; quam armorum exercitium & pugnæ, quæ in manibus eſſet. Statuebatur palus (Diaconus Latinitate ſui ævi *Lanceam* vocat) in terram rectus & fixus, qui

(a) *Saltus*. (b) *Natatio*. (c) *Palaria*.

qui ſex pedes emineret ad modum hominis, eumque hinc illinc tiro aſſiliebat, & variis ictibus, aſtante magiſtro, petebat. In qua exercitatione ſervabatur illa cautela, ut ita tiro ad inferendum vulnus inſurgeret, ne qua ex parte ipſe pateret ad plagam.

6. *Armatura*. [*a*] Hæc levium fuit, ut Palatia gravium. Sub hoc nomen non aliud venit, quam haſtilium, jaculorum, pilorum, ſagittarum miſſio. Cauſa, quod ipſi leves milites dicti ſunt *Armaturæ* compendio; nam olim quidem juncto nomine altero, *Leves armaturæ* dicebantur. Et ſunt alii ab iſtis de quibus Græcorum ſcholia, ὁπλοχρησοι *Armiſalii*, *b*] qui cum armis ſaltant. Non id ad nos, & eſt Pyrrhicha quædam, aliena a ſeria militia. Ad noſtram ſpectant, haſtilia jacere, ſudem torquere & vibrare, arma tractare, ſub vineam, vel vitem haſtas jacere.

7. *Salitio*. *c*] Ea ad Equites ſpectat; diſcebantque celeriter & expedite ab utravis parte, gladiis etiam ſtrictis, aut contum tenentes ſaltare in ligneum equum. Iidem curſus, flexus, orbes, aliaque didicere. Noſtri Equites tenuere

---

[a *Armatura*. [b] *Armiſalii*. [c *Salitio*.

re concurſus quoſdam ludicros, quos *Torneamenta* & *Gioſtra* vocant; ſed ii ad delicias fere verſi & oblectamenta aulæ.

3. Leges.

Pars ultima Diſciplinæ militaris ſunt *Leges*, (*a*) quæ ſunt *inſtituta militiæ ſcripta aut non ſcripta*. Ea multa & varia: nos tangemus ea, quæ tangunt *Furta*, *Stipendia*, *Præmia*, *Pœnas*, *Miſſionem*.

De Furtis.

Furtorum quia magna occaſio & materies in caſtris, ubi pleraque aperta & incuſtodita, placuit ea ſevere cohibere & punire. Ergo poſt metationem caſtrorum primam, ſtatim ut delectus habitus eſt, & educti ſunt in campos, Tribuni convocantes omnem copiam, tam liberos, quam ſervos, juramento adigunt viritim, ita ut calones & ſervitia quoque, & quidquid humanorum capitum in caſtris, adſtrinxerit hoc juramentum; quod tale eſt: Nihil e caſtris furto tollere, immo ſi quis invenerit quidpiam, id ad Tribunum relaturos. (*b*) Itaque qui aliquid e caſtris furto abſtuliſſet, fuſte percutiebatur. Militem Prætorianum ob ſurreptum e viridario pavonem, capite punivit Tiberius. Peſcennius Niger ob unius galli-

(a) *Leges quid*. (b) *Furtu punita*.

linacei direptionem, 10. commanipulones, qui raptum ab uno comederant, ſecuri percuti juſſit.

Nec ipſa prædatio illis libera, (*a*) ſed per manipulos, cohortes, legiones ſæpe miſſi milites, ut prædam agerent ex hoſtili terra & ferrent; ſed cum lege, ut communis nempe ea præda eſſet. Romani igitur avaritiæ, & quæ aſſita eſt, injuſtitiæ coercendæ, prædam omnem in publicum fere vindicabant, & ad Quæſtorem jubebant deferri: atque is divendebat, & ex pecunia militi perſolvebat. Præda igitur plurimum relata in publicum: (*b*) & ſi quando militi conceſſa, ad excitandum eum in re aliqua ardua, id quoque ſub lege & diviſionis norma. Interdum quotidie permutabantur milites, qui manerent, qui raperent, interdum minime, ſed ſemel per manipulos ſeponebantur & ſecernebantur: puta, ex quaque legione vel ala 5. cohortes mittebantur, 5. ad ſigna retinebantur. Præda autem relata æqualiter diviſa; & ipſi Socii quoque (*c*) æquas partes accipiebant. Sors etiam interveniebat, ubi res dividebant, non ubi manubias ſive pecuniam ipſam. Et hæc res

(a) *Præda non libera*. (b) *Ea publica*. (c) *Æqualiter diviſa*.

res una eſt inter præcipuas, quæ Socios tot ſæculis tenuit in fide, lucellum & gloria, ex aſſiduis & felicibus bellis.

A furtis (*a*) ergo tam caſti Romani, & tam manus eorum continentes, ut memoriæ tradiderit Scaurus apud Frontinum, pomiferam arborem, quam in pede caſtrorum amplexa fuerat metatio, poſtero die, abeunte exercitu, intactis fructibus relictam.

De Stipendiis.

Stipendium (*b*) Græcis ὀψώνιον, & ὀψωνιασμὸν, quod velut in obſonium pecunia ea primo data. Latini inferiores *Annonas* (*c*) dixere: nec enim ipſum quod eſui modo, ſed mercedem militarem & pecuniam intellexerunt. Græci infimi ῥογας, *Rogas* appellarunt: an ab *erogando*? nam & ipſam rem ῥογεύεσθαι dicunt. Suidas tamen pro donativo Principis capit.

Olim certum eſt, (*d*) Romanos nullo publico ære militaſſe, idque annis plus 300. quibus milites privato ſumptu ſe alebant de ſuo. Inſtitutum 17. circiter annis ante Urbem a Gallis captam.

(a) *Abſtinentia Romanorum*. (b) *Stipendium*. (c) *Annona*. (d) *Sine ſtipendio olim Rom.*

ptam. Erat autem Stipendium triplex, *in Pecunia*, *Frumento*, *Veſte*.

Primum peditum ſtipendium fuit, (*a*) oboli duo in diem. Si computes, ſunt in menſem Denarii 10. id eſt, Philippæus noſter. Exigua certe ſumma, & tamen tam multi ad militiam prompti; quia frumentum additum exiguo precio, tum crebræ etiam in triumphis donationes: amplius, erant promotiones, & per virtutem ad altiores ordines veniebant, ergo & ad ſtipendia meliora. Julius Cæſar, qui per milites magnus, hic quoque leges fregit, & legionibus ſtipendium (*b*) in perpetuum duplicavit. Res ſemel mota non hic ſtetit, ſed magis Auguſtus auxit, qui omnes ubique milites ad certam ſtipendiorum præmiorumque formulam adſtrinxit: eum modum fuiſſe 10. diurnos aſſes, ex Tacito liquet. Manſit tamen non diu, ſed ſive Nero, ſive Claudius, ſive potius Otho aut Vitellius, aliquid, immo multum addidere, & jam Domitiani ævo ſtipendium menſtruum erant Aurei terni. Ii eſſent in diem 25. Aſſes; quibus ipſe Domitianus iterum addidit menſtruum Aureum unum, id eſt, Denarios 25. Tanti enim Ro-

(a) *Stipendium peditum* (b) *Auctum a Cæſaribus*.

Romanus Aureus. Centuriones, (*a*) Succenturiones ſive Optiones, fortaſſe & Signiferi, duplum accipiebant. Et fuerunt etiam egregia milites quidam ſic honeſtati ob egregia facta. Hi *Duplicarii* dicti, quia annonas duplices accipiebant. Sed & *Seſquiplares* legas, qui unam ſemis. (*b*) Equites habebant triplum; quoniam erant ſuper Centuriones, tum quia genere digniores, tum quia onerum plus ferebant. Tribunis ſtipendia magna, ita ut adagionem fecerint, (*c*) *Tribunorum ſalariis emere*. Habebant enim quadruplum ſalarii vulgaris, & alia uberiora in veſte, frumento, ſpeciebus.

Frumentum quoque accipiebant pedites Romani, quod certo etiam die datum, (*d*) & cum cura ne is laberetur. Bonum & utile inſtitutum, militi ſemper victum eſſe, nec inopia cogi ad rapiendum, aut deſerendum. Si pecunia in hunc uſum, potuiſſet ire in alium uſum; igitur maluerunt rem dare ipſam: atque ita, ut nefas etiam haberetur vendere. Itane culpa mercari, aut vendere? hodie nec rapere;

&

(a) *Stipendium Ducum*. (b) *Equitum*. (c) *Tribunorum*. (d) *Frumentum datum*.

& vis aut injuria fere eſt quæ militem alat. Dabantur autem Attici medimni duæ partes. Medimnum faciunt 6.modios; ergo militi, Romano modo & ſermone, dabantur modii quaterni. Quidni tantum, cum ipſi ſervi eos acceperint in dimenſo? Magno & multo igitur opus frumento (*a*) ad plures legiones. Hinç e provincialibus frumenta hæc coacta, & e Decimis, quas hoc fine aratoribus imponebant. Si vero in hoſtili, tum etiam e vicinis provinciis, aut ex ipſo hoſtico; ſed ſic, ut non in privatum & ſibi miles raperet, ſed deſecta aut inventa frumenta deferret ad Quæſtorem. (*b*) Equites hordei 7. medimnos ad jumenta (pro quo & æs aliquando accepere, quod *Hordearium* dictum Feſto) frumenti duos accipiebant: ergo triplo peditem excedebant; non enim illi fuere ſoli, ſervum aut ſervos potius habuerunt, & juſtum eſt hoc dimenſum in capita terna, modii 12. De hordeo etiam ſatis largiter, ſed certum eſt, præter equum militarem jumenta alia habuiſſe. (*c*) Socii pedites capiunt par Romanis: merito, nam & tantum capiebat eorum venter. Equites vero frumen-

(a) *Frumentum unde*. (b) *Frumentum Equitum*. (c) *Sociorum*.

menti medimnum unum & trientem, quia minus digni aut opulenti quam Romani; eoque nec a familia ſic inſtructi: ſingulis ergo famulus unus ſuffecerit: & eſt menſura hæc in duo capita, modiorum ſcilicet 8. Simile in hordeo, & habuere pauciora impedimenta. Datur autem hoc Sociis muneri: cum enim pecuniæ ſtipendium a ſuis acciperent, quid minus a Romanis debuere quam victum? illorum certe uſui & gloriæ militabant. Contra in Romanis fuit, quibus nec muneri frumentum quidem datum, minus arma aut veſtis, ſed pro his omnibus certa aliqua pecunia de ſtipendio detracta. (*a*) Militibus etiam ſalem (ſine quo vita non eſt) & leguminum aliquid datum paſſim legimus. Data etiam ſuilla ſalita, id eſt, laridum. Atque hi tales ſunt, quos *Militares cibos* ſcriptores appellant.

Bis (*b*) die cibum ſumpſerunt milites, ſua hora quiſque & addo etiam ſuo cibo. Prandium tenujus, & ſine ullo apparatu. Stantes fere prandebant, & cibum ſine igne: in cœna addere poterant, ſi copia eſſet, carnem aſſam aut elixam. Metellus coquos, li-

(a) *Sal & legumina data.* (b) *Prandium & cœna militum.*

lixas, & totum id genus caſtris ejecit, vetuitque vendere cibum coctum. Vendere vetuit, non ſumere: noluit proſtare cibos tales, & facilitate parandi gulam irritari; ſed ſi quis haberet, e præda aut pecunia, ipſe pararet & veſceretur. Hoc fine inter inſtrumenta militis verua & ollæ. Nolebant curioſe & ab profeſſo opifice panem coctum ſumi, ſed ſubitarium, & quem ſua manu miles paraſſet. (*a*) Ipſi coquebant, illi ingenui, illi cives, quid? immo ipſe aliquis Imperator, nec ex Curiis aut Fabriciis, ſed novitiis, ut Antoninus Caracalla, qui triticum ſua manu molens, quod ipſi ſatis eſſet, maſſamque ex eo conficiens, & in carbonibus coquens, eo veſcebatur. Ergo manuarias quaſdam molas circumferebant, aut lapide tundebant: denique ſine furni aut clibani opera, ſubito ſic in carbonibus, aut ſub cinere coquebant. Panis (*b*) igitur ille gravis, madiduſque & Plinio *Panis militaris* & ſubcineritius, nec bene aut diu excoctus. Sed & ſine pane, frumento ſuo uſi in pulte: unde a Plauto *Pultiphagi* Romani appellati. (*c*) Potus militis aqua,

(a) *Parem ipſi coquebant*. (b) *Panis militaris*. (c) *Potus aqua*.

aqua, eaque mera vulgo: interdum uſi aceto, non ſolo, ſed cum aqua mixto, quod *Poſcam*, vel *Puſcam* vocant. (*a*) Pro menſis iis plerumque elatior ceſpes, aut ceſpites quadri. Cibum capiebant ſedentes, non jacentes delicate aut recubantes, civili illo promiſcuo ritu: immo ſteterunt, præſertim in prandio, ut dixi. Luxus deinde caſtris importavit triclinia, porticus, cryptas, trichilas, id eſt, umbroſas pergulas, Græcis σκιάδες. (*b*) Pocula erant lignea, nam rarum in caſtris argentum, nec id frugalitas caſtrenſis admittebat; certe non copioſum. Nemini præterea fas prandium aut cœnam ſumere, niſi ad ſignum.

De Præmiis.

Præmia & Pœnæ, quæ omnem vitam & ſocietatem continent, vinculum & coagulum rerum publicarum, in primis ſtudioſe a Romanis habita. Duo autem (*c*) Præmiorum genera: *Minora* & *Majora*. Minora ſunt, quæ ob læſum aut dejectum hoſtem data. Majora, ob ſervatum civem.

Cum igitur occaſio ſe dat, (*d*) & aliqui fortiter & ſtrenue fecerunt, Imperator, re divina prius facta, convo-

(a) *Menſæ*. (b) *Pocula*. (c) *Præmia duplicia*. (d) *Præmia ut data*.

cat claſſico in concionem omnes copias, & circumponens ſibi eos, qui auctores egregii facinoris, primum quidem laudes eorum ediſſerit, & ſuper hoc facto, & ſi quid aliud in omni vita geſſerint laude & memoria dignum. Ii ibi conſpicui, in loco edito, juxta tribunal, a tergo, a latere Duces, ante & circa immenſa multitudo, ſicque voce Imperatoria laudantur, mox donantur.

Si (*a*) quis extra ordinem, aut in ſingulari pugna, ut in excurſione aut velitatione, aut tali tempore, in quo nulla neceſſitas fuerit viritim periclitandi, ſponte ſe & ultro eo dederit, & hoſtem percuſſerit, *Haſta* donabatur: quod jaculi genus ſine ferro, ideoque dicta *Haſta pura*; ſicut *Argentum purum*, cui nihil inſculptum; & *Veſtis pura*, cui nihil è purpura attextum. Qui vero hoc amplius, hoſtem dejecerit, aut ſpolia legerit, duplex jam hic præmium, diverſum pro genere militiæ; nam pediti datur (*c*) *Phiala* ſive (*d*) *Armilla*, equiti *Phalera*. (*e*) Phaleræ diſtinctæ a Torquibus: illæ demiſſæ ad pectus pendebant; hæ ſtringe-

(a) *Præmia minora*. (b) *Haſta*. (c) *Phiala*. (e) *Armilla*. (d) *Phalera*.

gebant magis & ambibant ipſum collum. Diverſitas etiam in forma, quod illæ planiores & magis jacentes; iſtæ contortæ & ex annulis aut catellis plexæ. Unde ipſæ *Catellæ* dictæ. Hoc præmium manſit ad infimum ævum. Et quamvis notum ſit, torques Gallorum jam olim geſtamina propria & patria fuiſſe; tamen ab hoc militiæ ritu manaſſe magis arbitror, quod hodie nobilitas Europæa tam paſſim ſibi vendicat torques. Inter minora præmia erant etiam (*a*) *Vexilla*; eaque vel *pura*, quæ uniuſmodi coloris, nec tincta: vel *bicolora*, quæ diverſi coloris. Vulgo etiam argenteis vel aureis filis & textu.

Majora dona ſunt (*a*) *Coronæ*: quæ plures, ob plures cauſas. Prima (*c*) *Civica*, quæ data illi, qui civem ſervaverat, & eodem tempore etiam hoſtem occiderat. Hac eum Imperator honeſtat, & Tribuni cogunt ſervatos (niſi id quidem ultro faciant) ſervatorem ſuum coronare. Colit autem hunc qui ſervatus eſt per omnem vitam, ut parentem, & omnia ei conferre ac deferre debet, ac ſi genuiſſet. E quercu ſive ilice fuit; cujus cauſam

(a) *Vexilla*. (b) *Coronæ*. (c) *Civica*.

vide, ſi lubet, apud Plutarch. Altera, vel potius prima (ſuperat enim dignitate Civicam) eſt (*a*) *Obſidionalis*, quam ii, qui liberati ſunt, dant ei Duci, qui liberavit. Nulla hac nobilior: & merito, cum non unus, ſed plures civium morte erepti. E gramine hæc fuit, decerpto e loco, intra quem obſidebantur: quia ſummum victoriæ indicium erat, herbam porrigere victos. Hanc ipſi quoque dant, qui ſervati ſunt, ut in Civica factum. Tertia (*b*) *Muralis* eſt, qua donatur ab Imperatore, qui primus murum ſubiit, inque oppidum hoſtium per vim aſcendit. Huic vicina eſt (*c*) *Caſtrenſis*, quæ ejus, qui primos hoſtium caſtra pugnans introivit. Utraque hæc aurea fuit. Vallis igitur diſtincta iſta fuit, & ideo *Vallaris* quoque dicta: ſicut illa prior habuit & prætulit murorum pinnas aut turres. Quarta (*d*) *Navalis* corona ex auro, data ei, qui primus in hoſtium navem armatus vi tranſilivit. Hæc re & materie non abit a Murali aut Caſtrenſi; diſtincta tamen a *Roſtrata*. (*e*) Nam hæc in ſummo precio, & non iis data, qui in navim

ali-

[a *Ob ſidionalis*. [b] *Muralis*. [c] *Caſtrenſis*. [d] *Navalis*. [e] *Roſtrata*.

aliquam tranſcendiſſent, ſed qui navale aliquod magnum decus aut victoriam magna induſtria perperiſſent. Data ipſis Ducibus, & aſſimilanda aliquatenus Obſidionali: ſoli Civicæ eam cedere facit Plinius. Communiter ſæpe donata [a] corona aurea, ſine alio agnomine, virtutis ergo. A Græcis hoc manaſſe videtur, & maxime Athenienſibus, qui viritim & populariter ſic donabant. Pœni quoque hoc de coronis uſurpaſſe videntur, forſan exemplo & imitatione Romana.

His donis etiam ſua [b] commoda adjuncta, ſed quæ fere honeſte conſtabant. Nam qui ea adepti dona, præter gloriam in exercitu, & domi etiam famam, cum redierint in patriam, ludos pompaſque ita conſpicui ineunt: quoniam ſolis iis licet ornamenta hæc geſtare & imponere, qui ab Imperatore virtutis cauſa donati ſunt. In triumpho (quod tempore primum) etiam ſic ornati incedebant. Si quis plures etiam coronas aut dona meruiſſet, tuliſſetque, ea ipſa præferri moris fuiſſe videtur. Equites equo publico in Tranſvectione annua donis iſtis uſi. Solebant in judicium quoque aut

H 3 di-

---

[a] *Aurea.* [b *Commoda donorum.*

diſcrimen hæc introducere interdum; virtuti oſtentandæ.

In ædibus vero, conſpectiſſima earum parte, ponunt ſpolia, indicia & teſtimonia ſuæ virtutis. Appellantur [a] *Spolia*, arma & exuviæ detractæ cæſo hoſti. Id jam olim apud Græcos ſolebant, & oſtendere monumentum virtutis. Apud Romanos honori ea res, poſtibus ipſis & foribus ſuſpendere, in tranſeuntium aſpectum. *Antipagmenta* vocat Feſtus, valvarum ornamenta, quæ antis, id eſt, lateribus oſtiorum adpanguntur, id eſt, affiguntur. In primis hoc etiam triumphales uſurparunt, & arma hoſtium ſuſpenderunt. Etiam Roſtra ſuſpenſa fuerunt. Id eſt, ſpolia marina. Iſta autem ſpolia affixa revellere, aut refigere, aut tollere non licuit, etiam alienatis ædibus. [*b*] Hic ergo ſpoliorum honos; & quia magnus, multi ambitioſe, nec meriti affectabant.

De Pœnis.

In caſtigando tria ſunt imperii & juris [*c*] Tribunorum. Primo, *mulctam dicunt*: deinde, *pignus capiunt*: denique, *verberibus caſtigant*. Idem jus Præ-

---

[a] *Spolia ſuſpenſa*. [b] *Honor ſpoliorum*. [c] *Jus Tribuni in pœnis*.

præfectis in Socios. Capitis cauſas cognovit & punivit Tribunus, ſi Concilium adjunctum, & una cognoſcant: alias ſæpius ipſe (*a*) Dux ſummus cognovit, damnavit; cui etiam fas erat ſine cauſæ dictione (nempe ubi res liquida) condemnare, ſine Concilii advocatione ulla, ita ut etiam provocatio nulla eſſet. Sed a Principibus hic novatum, quibus non ex uſu aut dignitate ſua viſa tam libera hæc poteſtas, & circumciderunt. Gregales puniri a Ducibus permiſerunt, Centuriones alioſque primores ſibi adſervarunt. Legati Prætorii jus in vitam non habebant; (*b*) Legati Conſulares habebant, ſed cum exceptione, ut ne in digniores. Præterea pignus capiebant Tribuni, nempe cum mulctam non ſolverent: & dicitur *Cenſio haſtaria*. Privabatur parte armorum miles; eaque pecunia debebat luere.

Verberabant autem Tribuni ad caſtigationem, vitibus aut virgis: ſed & ad mortem, fuſte; de Concilii tamen ſententia. Et hoc dictum Latinis *Fuſtuarium* (*c*) (quam pœnam vigiliis & circuitioni neglectæ fuiſſe, ſupra dixi) Græcis ξυλοκοπία, Ea autem talis:

(a) *Imperatoris*. (b) *Legatorum*. (c) *Pœna Fuſtuarii*.

Fuſtem capiens Tribunus ipſe (neque enim hic lictores ulli adminiſtri , aut carnifex) condemnatum leviter tangit & delibat, & quaſi ſigno dato objicit reliquæ multitudini militari : quo facto, omnes, qui in caſtris ſunt, ferientes alius fuſtibus, alius lapidibus, in ipſis caſtrorum Principiis occidunt. Objiciebant etiam delinquentes gladiis militum : item ſaxis occiſi, quæ pœna fere Macedonum fuit in hac re, quam & Romani adhibuerunt. Quin & ſecuri percuſſi : ſed ſub Principum tempora gladius ſecuri ſucceſſit.

Fuſtuaria hac pœna ad mortem puniebantur, præter eos, quos dixi, alia quatuor genera delinquentium. (*a*) *Primo*, qui furto aliquid abſtulit è caſtris. *Deinde*, qui falſum teſtimonium dixit : quia læſum aut ſpretum perjurio ſupremum Numen, ſuprema pena luunt. *Præterea*, qui in flore ætatis corpore ſuo abuſus deprehenditur. Id crimen olim ante Scantinium in toga non fuit capitale, fuit tamen in caſtris : quia occaſio ejus magna, nullo fœmineo ſexu, & multis juvenibus in ipſo vigore formæ, ſub annum decimumſeptimum. *Tandem*, qui ter ob eamdem culpam mulctatus fuerit. Sic levio-

---

(a) *Qui fuſtuario puniti.*

viores & pecuniariæ culpæ, capitales ſiunt ſi ter repetitæ. Cauſa: quod tamen pravo ingenio cenſebant, & factum ad peccandum: fortaſſe etiam contumacia iis viſa punienda, & quod quaſi per ludibrium & contemptum legis peccaret. Bene factum; nihil ſatis adſtricti aut ſeveri inter armatos; & terrent niſi timent. Hac eadem pœna puniebantur & alia delicta, militiæ propria. (*a*) *Si qui* falſo ſtrenuum aliquod factum ſuum referunt ad Tribunos, honoris præmiique cauſa; tale mendacium & prava ambitio morte caſtigabatur. Ratio: quia in militia eorum varia & multa præmia virtuti poſita, ad quæ ne indigni aſpirarent, & decus hoc polluerent, rigide fraus punita. *Deinde*, ſi qui in præſidio aut ſtatione poſiti, per metum deſeruerunt locum. *Tandem*, ſi quis abjecerit armorum aliquid in ipſo diſcrimine per metum. Nam miles vitam amittit, ſi ſua arma; cum duplici reſtrictione, ſi in acie, ſi per metum. Idem in Signiferis, qui ſigna. Hinc Græcis ῥιψάσπιδες, proverbio infames ſunt.

Quod ſi plures peccaſſe contingat, & manipulos aliquot ſimul locum deſe-

(a) *Delicta militaria punita.*

ſerere fiebat (*a*) *Decimatio* ; ratio puniendi commoda pariter & terribilis. Vetus Romanum inſtitutum hoc, & patria lex, qua decimus quiſque ſorte ad ſupplicium lectus. Interdum etiam *Viceſimatio* adhibita, immo & *Centeſimatio*. Et hoc modo puniebantur turbidi & ſeditioſi in Ducem. (*b*) Utilis iſte modus, quia periculum omnibus ſuper caput eſt atque imminet ob incertam ſortem, atque inde metus, qui fere inhærere ſolet iis, qui ſemel ſerio admoti ad extremam illam metam: ſicque metus ad omnes, pœna ad paucos pervenit.

Duo præterea hic conſideranda in pœnis: (*c*) *Caſtigatio*, & *Ignominia*. Illa verberibus facta: & fuerunt in hac re, *Fuſtes*, aut *Virgæ*: illi honeſtiores, iſtæ acerbiores. Sed (*d*) Fuſtes iterum duplices: e *Vite*, aut *alia materie*. E vite, civibus reſervati; & eligebant nodoſam, ad validiorem ictum. Et hæc vitis geſtamen & inſigne Centurionum, aut Evocatorum erat, eaque bifurcata aut incurva: ſicut Græcorum Ducibus fuit baculus in manu. Fuſtes ex alia materie ad caſtigandum adhibiti, non ad occidendum; & erat levior iſta pœna

(a) *Decimatio*. (b) *Ejus utilitas*.
(c) *Pœnæ non capitales*. (d) *Fuſtes*.

na quam virgarum. Fuſtes etiam crebriores, & inferiore ævo. Retinent nunc Turcæ & plerique Orientales, in publica quotidiana caſtigatione. (*a*) Virgæ raro in militia adhibitæ, niſi ubi mors a ſecuri conſecuta, & hæ ſolemniter tunc præiverunt.

Fuerunt & ignominiæ, (*b*) quibus boni honeſtique animi haud minus coerciti, quam pœnis. Eæ multiplices Romanis fuere. *Primum*, (*c*) hordeum pro tritico datum: ut indigni viderentur communi militum cibo, ſed rejicerentur potius, jungerenturque cum jumentis. *Alterum*, cum ære privantur, & ſtipendium non procedit. Et miles, cui ſtipendium non datur propter ignominiam, *Ære* (*d*) *dirutus* dicitur. *Reſignatum æs* quoque dicitur militi, cum ob delictum, ne ſtipendium ei daretur, in tabulas refertur. Qui infrequens notabatur, hanc pœnam patiebatur. *Infrequens* autem appellabatur miles, qui abeſt abfuitque a ſignis. (*e*) *Tertium*, cum extra vallum & caſtra jubentur tendere. Cauſam habuit, quaſi indigni eſſent, qui inter vere milites agerent, projecti & ob-

(a) *Virgæ*. (b) *Ignominia*. (c) *Hordeum pro tritico*. (d) *Ære dirui*. (e) *Extra caſtra tendere*.

objecti hoſti; idque interdum ſine tentoriis. *Quartum*, (*a*) diſcinctos & turpi habitu proſtitui, nempe ut parum viros. *Quintum*, (*b*) mutare militiam, quod eſt ab honeſtiore genere in humilius tranſcribi. Immo interdum extra omnem ordinem projecti, inter impedimenta, & ſarcinas, & captivos agere coacti. (*c*) Erant & alia quædam minora, ut ſtantes cibum potumque capere; quod de cœna intelliges, nam in prandio uſitatum ſtare. Iſta de pœnis in Romano ritu; ſimilia quædam in Græco. (*d*) Charondæ lex ſtatuit, ut qui pro patria arma non cepiſſent, aut in bello ordines deſeruiſſent, hos tales in foro per 3. dies ſedere in veſtibus muliebribus. (*e*) Spartani eos, qui ignaviæ in bellis comperti eſſent, varie notabant: omni magiſtratu arcebant, uxorem ei dare, aut ab eo accipere, infame erat. Percutiebat eos qui volebat obviorum: at illi ferebant, ſqualidi & humiles, palliaque geſtabant colore aliquo tincta & inſcripta. Partem etiam barbæ, quæ eſt ad labrum ſuperius, ſive muſtaca, redabant, partem vero alebant. Et hi ſtimuli apud va-

(a) *Diſcingi*. (b) *Mutare Militiam*.
(c) *Pœnæ leviores*. (d) *Græcorum*.
(e) *Spartanorum*.

rias gentes, excitandæ virtuti, ſocordiæ comprimendæ.

De Miſſione.

Poſt confecta ſtipendia, (*a*) mittebatur miles, liber deinceps & immunis. Sed debebat expleviſſe legitima ſtipendia: ea 20. annorum in pedite, 10. in equite, ut ſupra dictum. Atque his confectis mittebantur; ſi quis aliter ſe ſubduxiſſet, mors aut ſervitus pœna: nec dubium, quin pro deſertore puniretur, ſi quis ſine juſta miſſione receſſiſſet; de qua ipſa Cenſores etiam Romæ cognoſcebant.

Juſta Miſſio *duplex*: Honeſta, & Cauſaria. (*b*) *Honeſta*, quæ emeritis ſtipendiis datur. [*c*] *Cauſaria*, quæ ob vitium, defectum, morbum. Puta, aliquem manu truncatum, oculis captum, valetudine aut aliter inutilem militiæ factum, mittebatur. Hæc quia juſtam cauſam habebat, etiam præmiis interdum Honeſtæ æquata.

Injuſta Miſſio idem *duplex*: [*d*] Gratioſa & Ignominioſa. *Gratioſa*, per gratiam aut ambitum ab Imperatoribus impetrata; ſed ſæpè invalida, & Cenſores reſcindebant. [*e*] *Ignominio-*

(a) *Quando miſſus miles*. (b) *Miſſio Honeſta*. (c) *Cauſaria*. (d) *Gratioſa*. (e) *Ignominioſa*.

nioſa, qua ob delictum aut crimen quis militia ſolutus: & ideò ſic dicta, quia nominis notam & infamiam adferebat.

Sub Auguſto duplex Miſſionis genus factum; *Exauctoratio* & *Miſſio*. [*a*] Illa fuit, cum expletis ſtipendiis ſolvebantur onere omni militiæ, niſi pugnæ in hoſtem. Nec jam ſub ſignis aut Aquilis erant, ut alii milites, ſed ſub uno vexillo habebantur ſeorſim: dicebanturque *Veterani*. Id repertum, quia plena Miſſio commoda & præmia ſua habebat, inſtituta ab Auguſto, quæ non ſtatim ſolvi & repræſentari a rep. poterant, atque ideò exſpectabant ea ſub vexillis; unde & *Vexillarii* dicti. Sed fraus ſæpè in hac re, & de induſtria protrahebantur, bono fiſci. Miſſioni præmia adhærebant, quæ alio verbo [*b*] *Commoda miſſionum* dicuntur. Eorum quantitas: Prætoriani poſt 16. annos capiebant 5000. drachmarum: alii poſt 20. annos 3000. Id ſub Auguſto inſtitutum, at a Caligula acciſa & ad modum reducta commoda.

ΠΟ-

(a) *Exauctoratio*. (b) *Miſſionis commoda*.

ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΙΚΩΝ,
Sive
DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS.
LIBER PRIMUS.

M*Achina*, (*a*) Grecis μηχανὴ, παρὰ τὸ μήδω, ab inveniendo aut ſapiendo: ſive παρά τὸ χαίνειν, quòd hiſcere non ſinat. Sanè ab ingenio conſenſu derivant, quod intervenit; & poſteriores ſcriptores Latini hæc ideo *Ingenia*, & eorum Architectos *Ingeniarios* dixerunt. Itaque fraudes, doli, inſidiæ, in hoc nomen apud Comicos, alioſque paſſim venerunt. Sed & molitiones altiuſculæ, *Machinæ*. Unde *Machiones*, Gallorum *Maſſons*, fabri cæmentarii. Veteres Græci μάγγανα etiam hæc dixerunt; ita Heſychius, & Hegeſippus. Eſt & Conſtantinopoli *Mangana*, locus a Con-

(a) *Machinæ etymon.*

Conſtantino exſtructus, ad inſtrumenta bellica reponenda.

Origo [*a*] Machinarum, ut & plerorumque armorum, Moyſi adſcribitur. Græci, & cum iis Homerus, non videntur initio habuiſſe, nec ſub Trojanum bellum. Romani habuere ſub ipſis Regibus, & ſtatim poſt exactos Reges A. V. 252.

Machinæ *triplices*: (*b*) 1. *Machinæ* preſse magis & reſtricte. 2. *Tormenta*. 3. *Tela*. De quibus dicendum eſt. Sed iterum cum diſcrimine, quia duplex Oppugnatio: *Subita*, & *Diuturna*.

De Oppugnatione Subita.

Oppugnatio [*c*] *ſubita* eſt, cum impetu, nec circumvallatione adhibita incurrunt. Ad hanc rem leviores machinæ adhibitæ: primum uſi *Corona*, tum *Teſtudine militari*, ſæpè & *Scalis*, *Cratibus*, *Vineis*, *Pluteis*, variis *Teſtudinibus*, *Muſculis*, *Vectibus*, & ſimilibus.

De Corona.

Corona [*d*] primum adhibita, ad terrendum aut claudendum, ſed & ad diſtinendum. Hinc ſæpè occurrit, *Corona cingere urbem*; *Corona capere*, *expu-*

(a) *Origo*. (b) *Diviſio*. (c) *Oppugnatio ſubita*. (d) *Corona*.

pugnare. Fuit interdum ſpiſſa, id eſt, duplex, triplex, aut ſupra, ut numerus militum, aut magnitudo loci oppugnandi erat.

In Corona (*a*) introrſum erant pedites, quorum invadere; extrorſum equites, quorum inſpectare & tueri. Et eminus quidem ſeries ita duplex aut triplex, ſed cum appropinquabant, ratio vult magis arctatos multiplicatoſque item fuiſſe, in gyro ſcilicet aſſiduè anguſtiore. Et forſan etiam corpora alibi militum & cohortes relictæ, ad ſubita belli, & ſubſidium aut præſidium. Hoc etiam amplius, primos ordines peditum ſcutatorum graviorumque fuiſſe, qui cominus aſſultarent, invaderentque: retrorſum leves aut velites, ut funditores, ſagittarios, qui eminus pellerent telis, & deturbarent propugnatores. Coronam hanc Græci cum Sagena comparant, dicuntque rem ipſam σαγηνέυειν, quod eſt *Corona cingere*, & includere vel ut piſces.

De Teſtudine militari.

Sequebatur *Teſtudo*, qua ſtatim ſub muris uſi, ut tecti & conferti ſuccederent, aſcenderentque. (*b*) Teſtudo verò, ſive φάλαγξ Græcis, aut συ-

(a) *Ordo Coronæ*. (b) *Teſtudo quid.*

συνασπισμὸς, *Conſcutatio*, eſt junctio corporum armorumque, & ſcuta partim lateribus applicata, partim capitibus ſuperlata. Uſi ea Romani in triplici diſcrimine, *in Oppugnando*, *Pugnando*, *Repugnando* : (*a*) unde & *triplex* teſtudo.

In *Oppugnando* (*b*) fuit, cum ſcutis ſuper capita elatis muro ſuccedebant, primis altioribus, & ordine paulatim, tecti ſimplicis in morem, decreſcente. Cauſa, ut tela injecta per proclive laberentur, & minus inſidere poſſent aut infigi. In has ergo teſtudines manipulatim aut centuriatim ſe conglobabant. Hujus teſtudinis finis unus, ſuccedere & ſubruere: alter, ſuccedere & aſcendere. Nam aſcendebant alii ſuper alios, ut faſtigio altitudinis muri æquarentur. Id Tacitus vocat *Iteratam teſtudinem*, & quaſi duplicatam; immo etiam tertii ſuper duplicem illam ſeriem aſcenderunt.

Teſtudo altera in *Pugna* (*c*) eſt, cum globo facto, & tecti ſcutis, ſic invadebant ac perrumpebant. Ea denſatio firma utiliſque fuit in equitatum repellendum. In hac autem ſecunda te-

(a) *Triplex*. (b) *Teſtudo in oppugnando*. (c) *In pugnando*.

teſtudine nec latera ſemper tecta, nec item ſubſeſſio illa & inclinatio per gradus.

Tertia Teſtudo eſt in *Repugnando*, (*a*) cum ab equitatu aut levi armatura cincti, huc decurrunt, ut in orbem ſe muniant, mediis altioribus, extremis undique deſidentibus. Accuratiſſime hanc deſcripſit Dio, lib. 49. his verbis: (*b*) *Teſtudo talis eſt, & fit hoc modo: Impedimentis, & levi armatura, & equite omni in medium acceptis, gravis armaturæ pedites illi, qui oblongis & in tubi dimidiati modum factis ſcutis utuntur, in extremis partibus pro muro ponuntur, & reliquos omnes ipſi extra ſpectantes ambiunt. Cæteri, qui latiora ſcuta gerunt, in medio denſi locantur, & ſcuta cum ſuper ſe, tum ſuper alios attollunt, ut in tota phalange non aliud ſit, quam ſcuta cernere, & a telorum jactu omnes tutos eſſe, ob denſitatem inſtructionis. Adeo enim valide firmant, ut & ſuper eam homines aliquot ingredi poſſint; immo etiam equi & currus agi, quoties in cavo & anguſto aliquo loco conſtipantur. Hæc eſt forma ejus inſtructionis, & nomen a teſtudine cepit,* ob

(a) *In repugnando.* (b) *Deſcripta a Dione.*

ob firmitatem , *&* *quia optime tegit*. *Uſus autem duplex*. (Illum pugnæ omittit , quia rarus Romanis) *Nam & in oppugnanda munitione aliqua ſubeunt* ; *& ſæpè in ipſum murum quoſdam attollunt : aut circumventi a ſagittariis*, *inclinant ſe omnes ſimul* (*nam & equi docti ſunt in genua ſubmittere ſe & inflectere*) *& ſic opinionem hoſtibus de fatigationis ſuæ præbentes*, *iis appropinquantibus* , *ſtatim terrore injecto*, *conſurgunt atque incurrunt*.

De Scalis.

Præter Teſtudinem *Scalæ* etiam communiter admotæ . (*a*) Harum inventio ad Capanea refertur , qui Thebas ſic invadere conatus , a Jove fulmine repulſus eſt .

Varia (*b*) autem ſunt Scalarum genera : Quædam [*c*] *Compactiles*, id eſt , quæ aut pluribus partibus conſtant, ut plicari rurſumque explicari poſſint ; aut ipſi gradus removeri & recondi quaſi in vaginam , ſtipite coeunte . Appiauus κλίμακας πηκτὰς , ſive *plicatiles* appellat . Plutarchus διαλυτὰς , *ſolutiles* , quas Aratum apparaſſe ait , cum de Sicyonis arce invadenda cogitaret ; & recondidiſſe in arcis quibuſdam

(a) *Scalarum origo*. (b) *Varia genera*. [c] *Compactiles*.

dam thecisque ruſticis, quas *Achanas* dicebant. Nam transferri iſtæ ſine ſuſpicione poterant, & minore etiam moleſtia: atque is finis. Sed fuere prætereà *Coriaceæ*, (*a*) quæ ſunt inſtar utrium, conſutæ è corio, & inunctæ ſevo aut adipe circa ſuturas, ne evaporent; eæque erigebantur ad murum ſpiritu inflatæ, & dabant aſcenſum. Erant item (*b*) *Reticulatæ*, aut *Stuppeæ*, quæ ex funibus ſtuppeis iuſtar retis contextæ, ad quarum ſummitates hami adjecti, ut murorum pinnas apprehenderent. Hæ eædem vocatæ (*c*) *Nauticæ*, quia nautæ fere id genus ſcalis nituntur. In Herone ſunt & aliæ Scalæ, quas ipſe (*d*) *Spectatores* vocat, baſi accuratiore inſtructæ, ita ut erigi poſſint & attolli, & in ſupremis iis aliquis conſtitui, qui ſpectet quid in urbe agatur, is enim earum finis, & inde Spectatorum nomen. In eodem aliæ ſunt (*e*) Scalæ rotis impoſitæ, iiſque procedentes, quibus ſupremis pons adhæret, qui e propinquo injicitur in muros.

Sunt & alia, quæ etſi non formam, tamen uſum Scalarum habent, ut *Tol-*

(a) *Coriaceæ*. (b) *Reticulatæ*.
(c) *Nauticæ*. [d] *Spectatores*.
(e) *Scalæ in rotis*.

Tollenones & *Sambucæ*. [a] Eſt autem *Tolleno*, quoties una trabs in terram præalte defigitur, cui in ſummo vertice alia tranſverſa trabs longior, dimenſa medietate, connectitur, eo libramento, ut ſi unum caput depreſſeris, aliud erigatur. In uno ergo capite, cratibus ſive tabulis contexitur machina, in qua pauci collocantur armati; tunc per funes uno depreſſo attractoque capite, alio elevati ponuntur in murum. Res facilis, & traxit originem ab inſtrumentis, quibus aquam haurimus, pondera navibus educimus, quæ *Grues*, aut *Ciconias* dicunt. Huc quoque adhibetur *Sambuca*, [b] cujus uſus maxime in navibus: dicta a ſimilitudine Muſici inſtrumenti, quod erat forma trigoni, *Sambuca* dictum. Noſtra autem Sambuca ita fiebat, formata ex Polybio: *Scalæ fiunt latitudine* 4. *pedum, altitudine quanta muris ſufficit & pariare poteſt. Earum duo latera pluteis muniunt, ſuperne loriculis tegentes. Has deponunt in latus & reclinant ſuper navium proram, longe ſuper roſtra eminentes. In malis autem navium aptatæ trochleæ, & in iis funes, quibus funibus, cum opus eſt, ad caput ſcalarum religatis, ii qui*

[a] *Tolleno quid*. [b] *Sambuca quid*.

qui in puppe, attrahunt eas & attollunt. Sed & in proris quidam adjuvant ſublationem fulcris aut tignis ſubrigentes. In ſupremis porro ſcalis eſt tabula, cujus tria latera cratibus muniuntur, in quam veluti turribulam viri 4. conſcendunt per dictas ſcalas, & in muros inſiliunt, cratibus remotis: alii deinde conſequuntur.

De Cratibus.

Quartum in ſubita oppugnatione, ſunt *Crates.* (*a*) Hæ in duplici uſu: ſive ut tegerent antelatæ: ſive ut foſſas iis explerent, & mixto aggere quaſi per pontes irent. Crates autem, quibus foſſas explebant, non fuerunt elaboratæ ad modum illarum ſtabilium, quas in obſidione defigebant; ſed leviores, fortaſsè nec tecto aut lateribus, ſed ſimplici textu vimineo, quem ante ſe ferebant. Sanè aliæ accuratiores, *Vineæ*, quibus in obſidione diutina maxime uſi.

De Vinea.

Vinea (*a*) a ſimilitudine veræ illius dicta, quæ jugata, & in tectum allevata. Sub illa quia conſidere fas, & latera ſic clauſa; hæc quoque militaris nomen ſumpſit. Talem dat Ve-

ge-

(a) *Cratium uſus.* (b) *Vinea.*

getius : (*a*) *E lignis levioribus machina colligatur* [nempe quia transferri opus, & a militibus moveri; hinc ad illum motum indicandum, *Vineas agere*, *procedere*, *proferre*, dicebant: nam eminus paratæ, paulatim admovebantur ad oppidum; ſive ut ſub iis Arietem admoverent, ſive ſubruerent muros] *alta pedibus* 8. *lata* 7. *longa* 17. [totam magnitudinem ſi conſideras, dixeris duplicem virorum ſeriem ſub ea ſtetiſſe, quinos & quinos] *Hujus tectum duplici munitione, tabulatis cratibuſque contexitur. Latera quoque vimine ſepiuntur*, [atque hæc præcipua ejus materies & tegmen, ideò Græci γέῤῥα dicunt: interdum tamen, ſi plura aut graviora in oppida tormenta, nec vim ſufferrent hæ craticeæ, faciebant e craſſiore ligno; hinc Cæſar vocat *Porticum*, quia ſpecies ea longior] *ne ſaxorum telorumque impetu penetrentur. Extrinſecus autem, ne immiſſo concrementur incendio, crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Cum plures facta fuerint, junguntur in ordinem, ſub quibus ſubſidentes* [quia is fere latentium caventiumque habitus] *tuti ad ſubruenda murorum penetrant fundamenta*. Vineis *Plutei* aſſident.

De

(a) *Deſcripta & explicata*.

De Pluteis.

Plutei (*a*) fuere olim e tabulis & aſſeribus, quod ipſa vox dicit; nam id *Plutei* Latinis: & diſtincti erant à Cratibus, & Vineis. Poſtea faciebant Pluteos e cratibus, corio intentos. Formam deſcribit Vegetius: *Plutei dicuntur, qui ad ſimilitudinem abſidis contexuntur e vimine, & ciliciis vel coriis proteguntur, terniſque rotulis, quarum una in medio, duæ in capitibus apponuntur, in quamcumque partem admoventur, more carpenti.* Cedrenus *Leſas* appellat, ſub id ævum etiam *Spalliones* dictæ. Hæc ſunt nomina, res eadem, & finis ſuffodiendi muros.

De Teſtudine triplici.

Jam dictis vicinæ ſunt *Teſtudines*, immo eo nomine inferiores Scriptores etiam Vineas, & hæc talia comprehendunt; faciunt generare Teſtudinum nomen in machinas omnes has tegentes. Harum plura genera & formæ: (*b*) ſed præcipua tria, quæ proprie *Teſtudines* dicuntur.

Prima, quæ Græcis χελώνη χωςρὶς, Vitruvio (*c*) *Teſtudo ad congeſtionem foſſarum*; quadrata fuit, habens quo-

(a) *Plutei.* (b) *Teſtudo triplex.* (c) *Aggeſtitia.*

quoverſus latera ſingula pedum 25. *Altera* eſt, quam ὄρυγα Græci agnominant, Vitruvius, (*a*) *Teſtudinem ad ſodiendum comparatam*, foſſoriam, ſive roſtratam; nam frontem habet, quemadmodum anguli trigonorum, ut a muro tela, cum in eam mittantur, non planis frontibus excipiat plagas, ſed ab lateribus labentes, ſine periculoque fodientes, qui intus ſunt, tueatur. *Tertia* denique (*b*) *Arietaria*, in qua Aries ſuſpenditur.

De Muſculo.

Inter ſubitæ oppugnationis inſtrumenta fuit etiam *Muſculus*: differt a Vineis, Pluteis, cum forma, tum modulo & firmitate. (*c*) Exiguus enim eſt, & muris quaſi facie oblongior, ſed lignis validis ſtructus, & ne perfringi deſuper poſſit. Dictus *Muſculus*, quia inſtar ejus animalculi foderent ſub eo terram: aut quia milites, ut mures, cavum id ſubirent. Vegetius cum teſtudinibus miſcet, quarum finis æquare. Cæſar alium a Vegetiano diverſum deſcribit, cujus hanc tradit formam: (*d*) *Duæ primum trabes in ſolo æque longe, diſtantes*

(a) *Foſſoria*. (b) *Arietaria*.
(c) *Muſculus quid*. (d) *Muſculus Cæſaris*.

tes inter ſe pedes 4. collocantur, inque eis columellæ pedum in altitudinem 5. defiguntur. Has inter ſe capreolis molli faſtigio conjungunt, ubi tigna, quæ muſculi tegendi cauſa ponant, collocentur. Eo ſuper tigna bipedalia injiciunt, eaque laminis claviſque religant; ad extremum muſculi tectum trabeſque extremas, quadratas regulas, 4. patentes digitos defigunt, quæ lateres, qui ſuper muſculo ſtruantur, contineant. (iſtas regulas hodie *Latas* dicimus, ſunt directa & tenujora ligna.) *Ita faſtigiato atque ordinatim ſtructo, ut trabes erant in Capreolis collocatæ, lateribus lutoque muſculus, ut ab igne, qui ex muro jaceretur, tutus eſset, contegitur. Supra lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immiſsa lateres diluere poſſit. Coria autem, ne rurſus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur.* Et paulò poſt: *Interim ſub muſculo milites Vectibus infima ſaxa turris hoſtium convellunt.*

De Vectibus & Dolabra.

Quid ſint *Vectes*, quæ eorum vis & forma, non ignotum. Græci μοχλία, vel μοχλὸς vocant, (*a*) & ſunt pali è ligno aut ferro, ad onera ſublevanda aut promovenda. Vitruvius & tor-

(a) *Partes quid.*

culari vertendo adhibet: eumque, qui vecte immiſſo torquet, *Vectiarium* dicit. Si e ligno eſſent, lingula è ferro in altero capite addi ſolet, atque hos tales *Lingulatos* dixere, ſive *Roſtratos*. (*a*) Utebantur & ad muros ſubruendos, ſed ferreis haud dubiè. Hinc *Vecticularia vita* dicitur eorum, qui vectibus parietes perfodiunt furandi gratia. Inter exercitia etiam militaria erat, in vecte robur oſtentare. Et utiles ſane iſti ad lapides prægrandes emovendos emoliendoſque, uti ſæpe in veterum muris. Ubi minores aut infirmiores, Dolabris magis hoc peragebant.

Dolabra (*b*) autem diſtincta a Securi, licet forma ſit ſecuris, ſed unica & ſimplici acie, parte altera in mucronem acuminata, quæ ſerviebat maximè muris deruendis, ut Securis vallo & lignis cædendis. Eo ſenſu Corbulo dicebat, *Hoſtem dolabra vincendum eſse*. Id eſt, & opere & munitionibus.

LI-

(a) *Uſus Vectium*. (b) *Dolabra quid*.

LIBER II.

DE OPPUGNATIONE DIUTURNA.

DIuturna oppugnatio admota, ubi *ſubita* non ſucceſſit; & aut artibus ingeniiſque vincendi hoſtes, aut longa fame domandi erant. Sed hanc exſpectare anceps, arduum, & ideo ad majora OPERA, & TORMENTA converſi.

DE CIRCUMVALLATIONE.

Inter *Opera* primum CIRCUMVALLATIO. Ea ſolemniter olim adhibita Græcis Latiniſque, cum premere obſidio munitionem aut locum vellent. (*a*) Cauſa juſtiſſima: claudere enim prius opus erat, ne nuncii, cibi, auxilia intrarent; tum & ne quis exiret: ſed etiam ut ſeſe obſidentes munirent contra ſubitas eruptiones. An & cauſa etiam aliqua, terror? certe enim metum, aut & deſperationem concipiant neceſſum eſt, qui vident ſic arcte ſe claudi, &

(a) *Cauſa Circumvallationis.*

quamquam cætera adſunt, cogitatio tamen illius carceris nocet, tum fiducia aut pertinacia hoſtilis. Ergo plerique olim circumvallabant, ii quidem, quibus cura aliqua bonæ militiæ, aut artes. Græcis ſæpè nominatur ἀποτειχισμὸς καὶ περιτειχισμὸς, & ii quoque accurate uſi. Veteres eorum Hiſtorici πλίνθους καὶ πλινθία ad hos muros ſtruendos adhibent, id eſt, *lateres aut laterculos*, ſed crudos ſcilicet, nec ratio aut otium fuiſſe videtur ad excoquendum. Fuere igitur ut Romanorum ceſpes. De Romanorum Vallo alibi diximus; nunc addo, non ſimplicem ſæpè hunc murum fuiſſe, (*a*) ſed duplicem, contra exteriorem etiam hoſtem. Si enim auxilia metuebantur, & vis aliqua major, ipſi ſeſe includebant, ne ſubito adventu aut impetu poſſent ſuperfundi. Hoc in obſidione Platæenſium factum deſcribit Thucydides. Mira etiam fuit P. Scipionis minoris obſidio, qua Carthaginem cinxit, ut ſcribit Appianus in Libyco. Sed Cæſar ille Julius, qui in omni re militari ſuper omnes, etiam in iſta fuit. Adſumatur una nunc Aleſiæ obſidio, in qua res geſtæ quantas

---

(a) *Duplex murus in vallo Romanorum*.

tas audere vix hominis; perficere penè nullius, niſi Dei eſſet.

Opus igitur illud tres habuit partes: INFERIOREM MUNITIONEM, EXTERIOREM, tum CIRCUMVALLATIONEM his interjectam. Hæc autem poſtrema habuit has partes,

1. *Vallum*. 2. *Loricam*. 3. *Cervos*. 4. *Turres*.

1. *Vallum Circumvallationis*.

Vallum fuit pedum 12. Quid vero in ejus ſtructura fuerit, diximus in *Militia*, ſupra pag. 121. Nunc addo, nomen aliquando variare, & (*a*) *Brachium* appellari. Cauſa nominis, quod ejuſmodi valla in brachium & cubitum fere curvantur: unde & a Græcis ἀγκῶνες dicuntur, ſive & σκέλη, *Crura*. Alioquin flexus illi etiam & ſinus terræ, *Brachia* ſimili cauſa appellantur.

2. *Lorica Valli*.

Pars ſecunda Valli, *Lorica*. (*b*) Ea vox varia ſignificatione innotuit: pro tegmine pectoris militari, ut frequentiſſime: pro tegmine aliarum etiam rerum, aut inductione, per traductionem ab illa militari, quæ cor-

(a) *Brachium pro vallo*. (b) *Variæ Loricæ ſignificationes*.

pus amplectitur & tegit. Paulatim longius itum, & objectio aliqua aut tegmen nobis antepoſitum, ſive munitiuncula, *Lorica* dicta. Ita muruli in ambitu, minores valli minuſque lati; ſed & è cratibus, aut tabulis pluteiſque ſepimenta, in hoc nomen venere. Sed & alia ambitio aut περίβολος ſic dicta; ut ſtructura illa ſupera ædium, quam quidam e Latinis *Loriculam* dixerunt. Græci στεφάνην, qua ſolaria ſua ambiebant & cingebant, contra caſum aut delapſum. Nam plana tecta eorum eſſe ſolebant, ad apricandum aut inambulandum; atque in orbem iſti muruli, quibus innitentes fas erat deſpicere. Davidi hoc factum, quem ſacræ litteræ ajunt deambulaſſe in ſolario domus regiæ, & vidiſſe lavantem illam, quam in omni vita pœnituit vidiſſe. Pro vallo autem aut terreo murulo, crebro apud veteres. (*a*) Sed & legitimum ipſum Vallum, ſudibus turribuſque inſtructum, Vegelius vult ſic dictum. *Loricam* item de Cratibus & viminea ſepe, item de Pluteis intelligit Cæſar. Interdum & lignea fuit. Atque hæ Loricæ murorum vallorumque ſunt, pinnis diſtinctæ, ἐπάλξεις Græcis, προμαχῶνες, & cre-

a) *Pro Vallo ipſo.*

& creberrimè Latino ritu θώρακες, ſive θωρακία *Loricæ* aut *Loriculæ* dictæ.

Majores has tenuerunt, & paulum modo vetuſtiores muri noſtri Europæi habent, idque cum diſtinctione iſta pinnarum. (*a*) Hodie omitti placuit pinnas, ob infirmitatem, etſi Loricas tenemus, & noſtro verbo *Parapettos*. Hæc in humili vallo fuit paulo humilior, grandiuſcula in altiore.

3. *Cervi*.

Tertia Valli pars, *Cervi*. Non ii quidem in omni vallo erant. (*b*) Et ſunt ramoſi trunci arborum, in faciem & ſimilitudinem cornuum cervi: atque ii firmiores alias, alias infirmi. Iſti teneriores & infirmi, *Cervoli* dicebantur, verbo diminuente.

Utebantur (*c*) his in vallo ſtruendo, ad terram coercendam adſtringendamque, identidem interjectis. Nos hodieque facimus: quod tamen, ubi legitimus denſuſque ceſpes, vix opus. Et minorum hic uſus: majorum diverſus, & ferè duplex. Receptiſſimus iſte, ut truncos illos firmiores in terram depangerent, & varie ſererent, itineri impediendo aut ob-

 ſtruen-

(a) *Lorica quid hodie*. (b) *Cervi quid*. (c) *Horum uſus*.

ſtruendo. Fuere foſſæ & valli, & ante ea Cervi iſti. Amburi ſolebant, ad robur & duritiem, & ſimul acumen, ut in ſudibus præuſtis. Atque is prior uſus, & creber: alter, qui in Cæſare, rarior; ut eminerent in exteriore vallo, inſerti inter loricam ligneam & aggerem ipſum, & ſimplicis coronæ in modum, ſicque aſcenſum hoſtium tardarent. Agreſtes noſtri ſpineas ejuſmodi projecturas in loricis terreis eidem fini uſurpant.

In Virgilio (*a*) *Cervi* etiam leguntur; ſed pro arborum truncis longioribus, iiſque furcatis, quibus tranſverſa tigna injici poſſent, ad ſuſtinendum. Fit in tuguriis, & rudi opere ruſticorum.

4. *Turres*.

Pars Valli quarta, *Turres*, quæ toti operi circumdatæ, intervallo inter ſe pedum 80. Atque hæ diverſæ turres erant ab iis, quas poſtea dicam, mobilibus: (*b*) fixæ enim iſtæ, & minus operoſæ, minuſque etiam altæ. Julianæ ſane crebræ fuerunt; & calculus evincit, fuiſſe in 11. milliarium ambitu ad 687. Quid in ambitu exteriore 14. milliarium?

IN-

(a) *Cervi Virgilii*. (b) *Turres ligneæ ſtabiles*.

INTERIOR MUNITIO.

Ea comprehenſa eſt in latitudine pedum 400. ab oppido caſtra verſus, & habuit has partes: 1. *Foſſas*. 2. *Cippos*. 3. *Lilia*. 4. *Stimulos*.

1: *Foſſæ*.

Foſſæ (*a*) fuerunt tres. Prima, ſub ipſum oppidum ad radices collis, pedum 20. directis lateribus. Ab hac pedum 400. ſpatio, duas iterum foſſas duxit, ſub ipſis caſtris. 15. pedes latas, eadem altitudine. Ex duabus autem iſtis ultimis, alteram interiorem, campeſtribus ac demiſſis locis, aqua ex flumine derivata, complevit.

2. *Cippi*.

Totum deinde illud ſpatium 400. pedum varie fuit impeditum. (*b*) Primo *Cippi* ibi defixi. Nam *truncis arborum, aut admodum firmis ramis, acciſis, atque horum delibratis* (melius *dolabratis*) *ac præacutis cacuminibus, perpetuæ foſſæ quinos pedes altæ ducebantur: huc illi ſtipites demiſſi, & ab infimo revincti, ne revelli poſſent, ab ramis eminebant. Quini erant ordines conjuncti inter ſe atque impliciti: quo qui intraverant, ſeſe*

I 6 *ipſi*

(a) *Foſse tres*. (b) *Cippi Cæſaris*.

ipſi acutiſſimis vallis induebant. Hos Cippos *appellabant*. Hæc Cæſar.

3. *Lilia.*

(a) *Ante Cippos obliquis ordinibus in quincuncem diſpoſitis, ſcrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paulatim anguſtiore ad ſummum faſtigio* (immo, *ad infimum*; ſcrobes nempe ita factæ, ut patula rotunditate, paulatim anguſtarentur coirentque ad imum) *Huc teretes ſtipites, feminis craſſitudine ab ſummo præacuti & præuſti demittebantur; ita ut non amplius* 4. *digitis ex terra eminerent. Simul confirmandi & ſtabiliendi cauſa ſinguli ab infimo ſolo pedes terra exculcabantur*, (Ex tribus ergo illis pedibus altitudinis tertius ab immo deperiit, terra aggeſta ad ſtabiliendum ſtipitem, & circa eum ſtipata & exculcata) *reliqua pars ſcrobis, ad occultandas inſidias, viminibus ac virgultis integebatur*. (ut ſummam oram foveæ texerint, ei ſuperſtrata: immo & herbidus ceſpes ſuper ea virgulta, ad magis occultandum ſtylum, qui etſi 4. digitos eminebat, tamen facilè hac tali materie celabatur) *Hujus generis octoni ordines juncti, ternos inter*

ſe

(a) *Lilia a Cæſare deſcripta.*

ſe pedes diſtabant. (*a*) *Id ex ſimilitudine floris*, Lilium *appellabant*. Aſpicit ſimilitudo totam foveam ſuperne expanſam, jacentemque in orbem, cui medius deinde ſtipes inferitur : atque id eſt velut Lilium patens, cum ſtamine ſuo aut ſtylo. Feſtus id *Cæcum vallum* dixit. Alii paſſim *Stylos* vocant.

4. *Stimuli*.

Quartum in hac area opus, (*b*) *Stimuli*. Non enim contentus Cæſar dupliciter impediſſe iter, hos quoque addidit ; & *ante Lilia taleæ pedem longæ, ferreis hamis infixæ, totæ in terram inſodiebantur, mediocribuſque intermiſſis ſpatiis, omnibus locis diſſerebantur* : *quos* Stimulos *nominabant*. Et notandum, totum opus per gradus creviſſe, primo minoribus Taleis, mox majoribus Liliis, maximis denique Cippis : creviſſe dico, aſpectu eorum qui invaſiſſent.

EXTERIOR MUNITIO.

Munitio exterior fuit eadem, facies modo diverſa ; & hæc hoſtem ſpectavit, ut illa oppidanos. In hac ergo tot iterum Foſſæ, Vallum alterum, Turres, denique Cippi, Lilia, Sti-

(a) *Cur Lilium dictum*. (b) *Stimuli*.

Stimuli: omnia hic, in aucto ambitu, auctiora.

Tale opus Cæſar 10. legionibus haud longe ſupra 30. dierum ſpatium fecit. [*a*] Exitus quidam ad frumentationes, pabulationes, aquationes, alioſque uſus relicti in caſtellis. Nam in ea circumvallatione 23. caſtella, id eſt, parva quædam caſtra fuerunt, in his cohortes aliquot militum, & velut corpora, contra vim & incurſum. (*b*) Inter exterius & interius vallum fuit intervallum 954. paſſuum; propemodum milliari uno, ut ſcilicet equi laxius haberentur, & pabulum etiam iis eſſet: tum denique ob calones, lixas, & id genus, quos probabile multos fuiſſe. Sic Vallum interius habuit ambitu 11. milliaria, exterius 14.

DE AGGERE.

Clauſum habemus hoſtem, nondum oppugnatum. Vt id fiat, Opera alia ſtruenda ſunt: in primis AGGER. (*c*) Is fuit terreus quidam, & alia materie mixta, mons & elevatio; quem paulatim verſus urbem producebant & attollebant, ut ex alto pugnarent, & *Turres* ibi conſtituerent; ſed

[a *Exitus ad caſtella*. [b] *Diſtantia utriuſque valli*. [c] *Agger quid*.

ſed & *Tormenta*. (*a*) *Agger* vocabatur ab ipſa re; quia aggerebant & cumulabant: poſterior ætas *Aggeſtum* dixit, ſed & alio genere *Aggeſtus*. (*b*) E terra, lapide, ligno congeriem ſtruebant. Virgulta etiam & faſces maxime hic uſui, ſive ad implendum & attollendum, ſive ad ligandum. Itaque & *Aggeris* voce, hæc ſæpe intelligebant. Immo videbatur vix ſtrui ſine illis. Arbores quoque requirit Agger, non ob virgulta ſolum, & tenuja ramorum, ſed ob ipſos truncos: quia illa in mediam molem ſtipabant, hos & ad latera applicabant, firmando & coercendo. Struebant enim latera, & cancellatim tignis directis tranſverſiſque varie ligabant. Unde *Stellatos axes* vocat Lucanus, quod tranſverſi & decuſſati radiorum aut ſtellarum aliquam faciem referrent.

Aggeres vulgo (*c*) alti, & id fere pro muris, in quos ſtruebantur; nam æquare aut ſuperare debebant: & ſepe muris plane admoti ſunt, ut e propinquo pugnarent. Apud Cæſarem legimus Aggerem altum pedes 50. latum pedes 300. In oppugnatione Maſſadæ, caſtelli Judææ, ſitu & ope-

[a] *Cur ſic dictus*. [b] *Materia ejus*. [c] *Altitudo*.

opere mirifice muniti, Agger erectus fuit, cujus altitudo 310. cubitorum.

Admovebant (*a*) autem muris paulatim & progrediendo. Nam latera vinciebant claudebantque lignis: ſed antrorſus & urbem verſus pars ea manebat aperta. Aggerebant igitur paulatim & promovebant, in foſſas ipſas; denique ad muros. Dum id fieret, nihilominus Turres in aggere impoſitæ, quæ adminiſtrantes aut operantes tuebantur: ſed eæ quoque cum aggere paulatim procedebant. Scite tergum & cauda aggeris humilior fuit, & in clivum, frontem verſus, aſſidue ivit. Qua in re interdum factum, ut Agger, ſi parum firmatus aut denſatus, prolaberetur in foſſas. Sed cavebant ſcilicet, & virgultis aut lapidibus idemtidem adfirmabant.

De Turribus mobilibus.

In Aggere (*b*) *Turres*, & ſtatim ab eo ſtructæ, immo & tunc, cum is nondum perfectus; & tutelæ operis miniſtrorumque cauſa imponebantur. Vineæ enim primum factæ, ut ſub iis commeare miles & aggerere poſſet: ſub eas (id eſt, altius quam eæ) ipſe Agger, (*c*) & in eo denique

[a] *Ad muros promotio.* [b] *Turres.* [c] *Aggeri impoſitæ.*

que Turres. Hæ igitur ſtatim ſtructæ, ſed paulo ab urbe longius, & ne tela vitiarent aut impedirent. Gallis, Indis, Barbaris ignotæ, & ſtupori erant, qui divinum quid eſſe rati. Enimvero (*a*) apud Græcos, aut certe Siculos reperta primum res. Ideo caute capiendus Athenæus, qui non dicit, Diadem primum reperiſſe turres *ambulatorias* ſimpliciter, ſed τὰς φορητὰς πύργους, id eſt, eas quæ circumferri poterant, ſolutiles: [has forte Appianus vocat ἐπτυγμένους, *plicatiles*; quia per partes ſcilicet tollebantur, ponebantur, reponebantur: nec enim ad illas, quę pegmatum modo deprimebantur attollebanturque per cochleas, puto reſpexiſſe Appianum.] Nam ſimplices *ambulatoriæ*, aut *ſubrotatæ* ſane jam ante inventæ in Sicilia. Hæc igitur inventio non ipſarum Turrium [fixæ enim illæ jam diu innotuerant, in oppidis, in caſtris] ſed *mobilium*, & quæ rotis agerentur.

Agebantur [*b*] rotis ad minimum 4. ſed & 6. aut 8. etiam ſubditas, prout turrium modus eſſet, legimus. Et oportebat ſane humum æquabilem denſamque huic rei eſſe. Actæ igitur ro-

[a] *Turrium inventio.* [b] *Turres ut promotæ.*

rotis, ſed latentibus & internis, aut certe interius movendis. Hoc ideo, ne telis hoſtium, qui agerent, exponerentur, & turris tueretur ſuos motores: a tergo tamen quidam appliciti, qui propellerent; & licuit, quia non illinc metus.

Turres autem triplices, Majores, Minores, Mediæ. [a] *Minores* erant 60. cubitorum in altitudine, baſi quadrata, unumquodque latus 17. cubitorum: 10. tectorum; ſupremum tectum quintam partem baſis habebat. *Majores* autem & harum ſeſquialteras; 15. tectorum faciebant, in altitudine cubitos 90. Iterumque duplas, quæ 20. tectis conſtarent, altas cubitos 120. latas quaquaverſum fere 24. Sed turres in tot tabulata non æquabiliter ſurrexerunt, ſed inſtar Phari Ægyptiacæ, paulatim & per ea ſingula decreverunt: qui modus ſane aptior in ſpeciem, in ſtabilitatem, in motionem. Proceritas autem ipſarum tanta fuit, ut non ſolum muros, ſed etiam turres lapideas altitudine ſuperarent. Latitudo non ad normam artis adſtricta, ſed pro temporibus, & voluntate ſtruentium mutata. Tecta vero ſive Tabulata, quæ & *Faſtigia* & *Vertices*

[a] *Modus Turrium.*

tices dicuntur, plerumque plura in turribus, ut defenſores plures imponerent, tum ut Tormenta, ſed non maxima, Scalas, Pontes, & talia ad invadendum.

Frontes harum turrium ferratæ erant, (*a*) munimen contra ignes. Cum enim præcipuum in eas remedium & repugnatio eſſet, per jacula ignita, faces, malleolos, murices; repertum, ut totæ ferro tegerentur; aut certe a triplici latere: ſic enim ſtabiliores ob pondus, & igni incorruptibiles. Alia quoque materia turribus interdum circumdata, ſcilicet centones, coria, ſtoreæ, & hæc de more.

De Pontibus.

Vulgatæ & notæ Pontium formæ apud Romanos; nos rariores aliquot dabimus. Et primo hanc, qua ſæpiſſime uſi in fluminibus tranſmittendis, (*b*) ponte e navibus facto. Bella inventio, & Eunapius ſcitiſſime depingit. *Latæ jacenteſque ſunt naves, quibus fluvius jungitur. Surſum autem paulum in ſtatione ſunt, ſupra locum eum, ubi pontem facturi ſunt. Atque ubi ſignum datum eſt, unam ſolam e navibus demittunt prono flumine ferri, jux-*

(a) *Munimina*. (b) *Pons navalis*.

juxta ſuam & amicam ripam. Ea ubi ad locum jungendum & ponti deſtinatum venerit, corbem plenum lapidibus in flumen jaciunt, alligatum fune quodam, velut anchoram; qua navis devincta juxta ripam conſiſtit, & ſternitur tabulis tigniſque, quæ affatim ipſa navis vehit. Et ſtatim ita ad finem deſcenſumque in terram uſque conſtrata eſt. Deinde vero aliam demittunt, paulo ab ea remotam, aliamque ab iſta, donec in adverſam ripam perduxerint pontem. Quæ autem hoſtili ripæ navis objacet, ea & turres habet, & portulam, & ſagittarios, & catapultas. Sed Hiſpani ritu gentico, leviori etiam opera, [*a*] inflatis utribus incumbentes ſolent tranare; quod & Romani interim fecere: & Græci uſi. Stramentis etiam & aridis ſarmentis utres implerunt. Ita fiebat: Utribus junctis, lapides iis appendebant, quos velut anchoras demiſerunt. Denique toti operi ſarmenta crateſque injecerunt, & terram ſuperſtraverunt. Pontem ſimili junctura Romani voce Græca dixerunt Aſcogephyrum, quaſi *Pontem utrinum*. Sed uſi ad hanc rem [*b*] & cuppis interdum,

[a] *Pons ex utribus.* [b] *Ex cuppis.*

dum, ſive inanibus vaſis. Huc quoque refertur Pons ille nobilis, quem Julius Cæſar in Rheno ſtruxit.

LIBER III.

DE TORMENTIS.

SEquuntur TORMENTA; & inter ea præit *Aries*, tum *Catapultæ* excipiunt, *Balliſtæ*, & *Scorpiones*.

De Ariete.

Origo [*a*] *Arietis* vetus, ſed parum certa; cum pars ad Græcos, & Epeum, pars ad Tyrios ſive Carthaginenſes referant: vel ipſa ratio aut natura commoſtravit. Certe qui impetum facere in fores aut objectum aliquid vult; cubito id facit, aut pedis impulſu. Ab eo exemplo tignum in auxilium aſſumptum; & noſtri protervi aut ebrioli in foribus perfringendis quotidie uſurpant. Ubicumque autem, ſic dixere [*b*] a ſimilitudine & reciprocatione ictus arietini. Dixit deterior ætas *Carcamuſas*, a ſono fortaſſis. Eadem

(a) *Origo Arietis.* (b) *Nomen unde.*

dem autem ſequens etiam *Cancrum*, an a ſimilitudine aliqua fabricæ? an quia identidem retro iret?

Aries iſte non uniformis aut ſimplex, ſed [*a*] *triplex* fuit. Eſt [*b*] *Rudis* & a prima inventione, quem manibus lacertiſque validi homines ſuſtinent & agunt. [*c*] Eſt *Compoſitus*, qui trabem quoque alteram jungit & ſtatuit, a qua pendulus vi majore, conatu leviore libratur. Hic in plurimo uſu, & inter Romanorum opera ex profeſſo Joſephus deſcripſit. [*d*] *Eſt*, inquit, *Aries trabs prægrandis, quæ malum navis adſimilat*. [Immo ex ipſis malis navium interdum lecta & adſumpta; genus vero abies vel ornus: longitudo 80. pedum, Vitruvius & Græci formant pedum 106. immo & 120.] *Is ſolidatur in capite gravi ferro, in arietis formam, unde & nomen adſumpſit*. [Caput arboris ferro tegitur, & affigitur laminis paulo longius: antrorſus in acumen producitur, quod *Cornu* Hegeſippus dixit, Græci ἐμβολὴν, ſive *Roſtrum*; iidem communius & κεφαλὴν, ſive *Caput*, ſicut Latini: & fuit interdum trifidum, quatrifidum in

---

(a) *Aries triplex*. (b) *Rudis*. (c) *Compoſitus*. [d] *Deſcriptus & declaratus*.

in mucrone, ut ſolent navium roſtra Finis (*a*) & opus præcipuum Arietis fuit, cum grandiores firmioreſque lapides, more priſco, muris inderentur, juncturas penetrare ac findere, & lapides emoliri.] *Dependet medius, funibus ſuſpenſus ex alia trabe*, (vel etiam catenis) *velut trutina; quæ trabs tignis utrimque firmis munita eſt & fulta. Repulſus porro magna virorum manu retrorſum*, (quantam ſcilicet admittebat longitudo; ſed recens manus manui ſuccedebat, eratque perpetuus is ictus) *iiſdemque antrorſum ſtatim & cum impetu reflectentibus, quatit muros prominulo ferro.* (*b*) *Neque eſt ulla turris tam valida, aut mœnia tam lata, quæ, ut primas maxime plagas tulerint, ſuſtinere & ſubſiſtere aſſiduas eas poſſint.* Ideo Diaconus *Exterminatoriam inſtrumentum* dixit: quia is admotus ſignum erat perdendæ urbis: uti hodie mos, aut lex eſt, durius in eos conſuli, qui tormenta expectarint: ſic olim qui arietem. Circa hunc Arietem compoſitum alius etiam erat labor & cura: Nam & cratibus tegebant, & coriis, contra jactus aut ignes. Etſi pro his tegumentis receptum etiam, ut ſoli-

(a) *Finis arietis.* (b) *Vis ejus.*

ſolida teſtudine totus Aries tegeretur: atque ea forma eſt tertia, (*a*) *Teſtudo arietaria*, vel *Teſtudo aries* dictus. Hunc quoque Carthago reperit.

Aliud inſtrumentum ad muros diruendos deſcribit Athæneus, quod (*b*) *Terebra*, Græcis τρύπανον dicitur. Eſt autem gladii aut mucronis quedam ſimilitudo, quo muros perfodiebant. Romani ea non uſi.

De Catapulta.

Duplex inſtrumentum priſcis, quo in hoſtes emitterent & jacularentur: altero, tela vel grandiores ſagittas; altero, lapides & ſaxa. Id prius *Catapultam* dixere, poſterius *Balliſtam*: alji poſtea confuderc.

Catapulta Græce dicitur καταπέλτης, ἀπὶ τῆς πέλτης, id eſt, (*c*) *ab haſta & jaculo*. Erat autem machina, quæ tela & ligna jaciebat, quamquam alij & pro inſtrumento ſaxi-jaculo ponant: Nam vox Catapultæ paulatim in deſuetudinem venit, & pro ea *Balliſtam* dixere, quæ antiquis non niſi ſaxa jecit. Repertam (*d*) Catapultam à Syris, refert Plinius: Græci Siculis adſcribunt.

Fue-

(a) *Teſtudo arietaria*. (b) *Terebra*. (c) *Catapultæ nomen*. (d) *Origo*.

Fuerunt (*a*) duplices Catapultæ: *Majores*, & *Minores*. Ille, quæ telum fere 3. cubitorum emitterent; iſtæ, quæ dimidiatum. Telum illud *Triſax* dictum. Græci vero minores Catapultas vocant τρισπιθάμους ὀξυβελεῖς, quia tela 3. ſpithamarum, id eſt, 36. digitorum jaciebant. Interdum tamen & machinæ, & tela grandiora, immo non tela, ſed tigna, & aſſeres, 12. pedum, immo 12. cubitorum, & ad ſtadii ſpatium jaciebant. Nihil ergo mirum, ſi plures homines ſimul penetrarint.

Formam (*b*) Catapultæ ex ligno, ferro, nervo fabrefactam ita deſcribit Ammianus: *Ferrum inter axiculos duos firmum compaginatur & vaſtum, in modum regulæ majoris extentum, cujus ex volumine tereti, quod in medio ars polita componit, quadratus eminet ſtylus, extenſius recto canalis anguſti meatu cavatus, & hac multiplici chorda nervorum tortilium illigatus, eique cochleæ duæ ligneæ conjunguntur aptiſſime; quarum prope unam aſſiſtit artifex contemplabilis, & ſubtiliter apponit a temonis cavamine ſagittam ligneam, ſpiculo majore conglutinatam. Hocque fa-*

K *cto,*

(a) *Ex duplices*. (b) *Forma Catapultæ*.

cto, hinc inde validi juvenes verſant agiliter rotabilem flexum. Cum ad extremitatem nervorum acumen venerit ſummum, percita interno pulſu a balliſta ex oculi avolat, interdum nimio ardore ſcintillan.

De Balliſta.

Priſcis Balliſta ſemper lapidem jecit, nec aliter ante Cæſarem legas, etſi poſteriores variant. [*a*] Græcanica autem ſtirpe videtur vox, *ἀπὸ τȣ̃ βάλλειν a jaciendo*; & ideo *Balliſtam* gemina conſonante, vel potius Balliſtram ſcribi melius. Sed quamquam ab iis vox, ipſi vix ea uſi; & dicunt (*b*) *λιθοβόλȣς*, *πετροβόλȣς*, *πετροβολικὰ ὄργανα*: communiter magis *ἀφετήρια ὄργανα*, itemque *μάγγανα*, aut *μαγγανικά*. *Manganum* ſane communiter *Machina*, ſed huc transfertur ad violentiſſimam machinarum. Poſterior ætas etiam *Mangam* appellavit; ſed leguntur etiam in avorum aut proavorum hiſtoriis, *Mangonella*, *Mangonalia*, *Mangatella*. Item *Bibliam petrariam*, & *Petrariam* ſimpliciter Balliſtam dici notum eſt.

Jaciebant vulgo, & minoribus Balliſtis, (*c*) lapides fere centenum pondo:

(a) *Balliſtæ etymon*. (b) *Nomina*. (c) *Balliſtæ vis quanta*.

do: atque eo ſenſu Lucillo ipſa *Balliſta centenaria* dicitur. At majoribus amplius jaciebant, & vel talenta tria; id eſt, pondo 360. Noſtra iſta fulminea hodie non capiunt aut pervehunt hoc pondus. Igitur non ſolum contundebant, ſed diffringebant omnia & disjiciebant. *Tanta autem hujus tormenti vis erat* (ſcribit Hegeſippus) *ut percuſsus unus ex ſociis Joſephi, qui propter adſtaret, comminuto capite rueret, & occipitium ejus uſque ad tertium ſtadium excuteretur. Mulier quoque alvo gravis, percuſſa uterum, ſupra dimidium ſtadii de intima ſede genitalis ſecreti excuteret infantem.* (*a*) Non ſolum rotundos lapides iſtis jaciebant, ſed enormes & ſepulcrales, immo & molares, quibus domos & edificia confringerent, & quidquid incidiſſent. Etiam equorum hominumque cadavera jaciebantur, ſtercora fœtoreſque alii; ſed & plumbei globi emiſſi, ferrum candens, metallum fuſum. Quin muros ſive turres concutere iis ſolebant; & in pugna interdum utebantur.

Formam Balliſtæ ſatis ubertim Am-

[a] *Uſus.*

mianus tradidit his verbis: (a) *Dolantur axes duo quernei vel ilicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbos: hique in modum ſerratoriæ machinæ conectuntur, ex utroque latere patentius perforati: quos inter, per cavernas funes colligantur robuſti, compagem ne diſſiliat continentes. Ab hac medietate reſtium ſtylus exſurgens obliquus, & in modum temonis jugalis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altius tolli poſſit & inclinari; ſummitatique ejus unci ferrei copulantur, e quibus pendet ſtuppea vel ferrea funda: cui ligno fulcimentum proſternitur ingens cilicium, paleis confertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum ſuper congeſtos ceſpites, vel latericios aggeres. Nam muro ſaxeo hujuſmodi moles impoſita, disjectat quidquid invenerit ſubter, concuſſione violenta, non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ impoſito, quaterni altrinſecus juvenes repagula, quibus incorporati ſunt funes, explicantes, retrorſus ſtylum penes uncinum inclinant: itaque demum ſublimis aſtans magiſter, clauſtrum, quod totius operis continet vincula, reſerat malleo forti per-*

(a) *Balliſtæ forma deſcripta.*

ti percuſſum. Unde abſolutus ictu voluceri ſtylus, & mollitudine offenſus cilicii, ſaxum contorquet, quidquid incurrerit colliſurum. Et Tormentum *quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torquetur:* Scorpio *autem, quoniam aculeum deſuper habet erectus. Cui etiam* Onagri *vocabulum indidit ætas novella, ea re, quod aſini feri cum venatibus agitantur, ita eminus lapides calcitrando poſt terga emittunt, ut perforent pectora ſequentium, aut diffractis oſſibus capita ipſa diſplodant.* In tota hac paratura duo adnotanda, de *Nervis*, & *Funda*.

Nervi (*a*) ad omnia hæc tormenta maxime requirebantur: ſecundo *Capilli*, ſi copia eorum non eſſet. Nam tormenta nihil proſunt, niſi funibus nervinis intenta. Equorum tamen ſetæ de caudis & jubis utiles, indubitanter vero crines fæminarum: illi enim cum tenues ſint, longi, multo oleo perfuſi, cum plectuntur, vires & intentionem validam accipiunt, ut nec diſſonent multum a robore nervorum. Hiſtoriæ etiam paſſim de hoc capillo. Carthaginenſes obſeſſi ad catapultarum intentiones raſerunt

(a) *Nervi ad tormenta neceſſarii, & Capilli.*

fœminas, aliorum crinium inopia. Romani idem fecere: Nam in Capitolii obſidione, cum nervorum copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines ſuos viris obtulere; & ob hanc memoriam *Veneri calvæ* templum ſtructum fuit. Idem de mulieribus Salonenſibus apud Cæſarem, de Aquilejenſibus apud Capitolinum legimus.

Funda, (*a*) quæ in Balliſta ſive Scorpione ponitur, ſtuppea aut ferrea, receptaculum lapidis fuit, & in qua firmaretur. Et ideo ipſæ Balliſtæ ſive Monangones a nonnullis *Fundæ* vocantur, Græcis σφενδόναι, quas rectiſſime Hieronymus *Fundibala* vertit: ita enim illo ævo dixerunt.

De Scorpionibus.

Scorpiones Balliſtis jam dictis vicini, ſed tamen diverſi ab his & Catapultis. Deſcribit Tertullianus: (*b*) *Scorpio ſpiculum & fiſtula eſt, patula tenuitate in vulnus & virus, qua figit, effundit*. Vegetius *Manuballiſtas* ait vocari Scorpiones. Vir unus dirigebat, & utebatur, ideo non magni fuerunt. Ut illi ergo parvi, ſic proportione & foramina illa ac cavi.

De

(a) *Funda*. (b) *Scorpio quid*.

De Muris veterum.

Ut plene & firmiter noſcatur Tormentorum vis, (*a*) *Muri* Veterum ſunt noſcendi. Hos enim quatiebant, & diruebant Arietes illi & Balliſtæ; hos ſub Muſculis aut Vineis deruebant: & neſciemus quo robore ii aut viribus? Caligat omnis machinalis & oppugnatoria iſta res, niſi hæc illuſtratur.

Muri Veterum validi & operoſi fuerunt, *Firmi*, *Magni*, *Alti*.

De *Firmitate* ſic Vegetius: (*b*) *Murus ut numquam poſſit elidi, hac ratione perficitur. Intervallo pedum vicenum interpoſito, duo intrinſecus parietes ædificantur: deinde terra, quæ de foſſis fuerit egeſta, inter illos mittitur, vectibuſque denſatur; ita ut a muro primus paries parum inferior, ſecundus longe minor ducatur, ut de plano civitatis, ad ſimilitudinem graduum, quaſi clivo, molliuſque ad propugnacula poſſit aſcendi. Quia nec murus ullis poteſt arietibus concuti, quem terra confirmat; & quovis caſu deſtructis lapidibus, ea quæ inter parietes denſata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obſiſtit.* (*c*) Paulo firmiorem dat

(a) *Muri noſcendi*. (b) *Murus firmus*. (c) *Alius*.

Vitruvius : *Interiore parte ſubſtructionis, fundamentum, diſtans ab exteriore introrſus amplo ſpatio, conſtituendum eſt; ita ut cohortes poſſint, quemadmodum in acie, inſtructæ ad defendendum ſupra latitudinem aggeris conſiſtere. Cum autem fundamenta ita diſtantia inter ſe fuerint conſtituta, tunc inter ſe alia tranſverſa, conjuncta exteriori & interiori fundamento, pectinatim diſpoſita, quemadmodum ſerræ dentes ſolent eſſe, collocentur.*

Jam quod (*a*) *Magni* & *Alti*, ab exemplis aliquod videamus. Appianus ſcribit: *Pyræi muros Athenis (Periclis opus) altitudine fuiſſe 40. circiter cubitorum, ſive pedum 60. ſaxo quadrato exſtructos.* Thucydides de iiſdem: *Latitudine fuiſſe tanta, ut duo currus juncti inter ſe, vel obvii, per murum tranſirent: introrſus autem neque cæmentum, neque lutum interpoſitum, ſed junctos & coagmentatos grandes lapides, qui ſecti quadratique eſſent, eorumque exteriora ferro & plumbo revincta.* Dio Caſſius: *Byzantii veteris muros fuiſse firmiſſimos, quorum frons exterior grandibus lapidibus conſtructa, qui craſſi 4. pedes erant, lato ferro aut ære inter ſe vincti.* Herodianus addit: *Adeo*

[a] *Muri magni & alti.*

Adeo tenui & inconſpicua junctura, ut nemini compoſitum opus, ſed ex uno perpetuoque lapide videretur. Voluerunt ergo muros altos, contra turres, machinaſque ligneas ad aſcenſum. Nam muri quamdiu ſuper eas, tuti erant ab hac pervaſione. Firmi igitur, contra Arietes: Alti, contra Turres.

Inter artes munitionum hodie habemus, flexus & ſinus (*a*) in muris facere, ut pateat ad ictus accedens hoſtis: id a veteribus & Vegetius prodit: *Ambitum muri directum veteres duci noluerunt, ne ad ictus arietum eſſet diſpoſitus, ſed ſinuoſis anfractibus clauſere urbes: propterea, quia ſi quis ad murum tali ordinatione conſtructum vel ſcalas, vel machinas voluerit admovere, non ſolum a fronte, ſed etiam a lateribus, & prope a tergo, veluti in ſinum circumcluſus opprimitur*.

Sed & [illegible] quædam habuere, ſive (*b*). *Antemuralia*; quæ fuerunt quaſi loriculæ, ante præcipuum murum ductæ. Nec ſolum loriculæ iſtæ, ſed veri magnique muri plures ducti, ut uno diruto aut capto, alter & alterupereſſent. Lubet

K 5 exem-

(a) *Muri in ſinus ducti*. (b) *Antemuralia*.

exempla duo dare ſplendoris atque operis priſci. Prius ex Appiano, de Carthagine, quæ à Romanis capta & diruta. (*a*) *Murum*, ait, *fuiſſe triplicem, quorum quiſque altus 30. cubitos eſſet, abſque loricis & turribus. Quæ turres 200. pedum ſpatio inter ſe diſtabant, & 4. contignationes ſingulæ habebant. Ipſi muri fornicati, & capaces: & duplici quaſi contignatione facti; in quorum parte ima elephanti 300. ſtabulari poterant, & adjunctæ iis cellæ ac repoſitoria ad cibos: ſuper eos 4000. equi, item cum receptaculis pabuli hordeique. Viris ipſis ibidem diverſoria & habitacula, peditibus 20000. equitibus 4000. Atque hic bellicus apparatus in ſolis mœnibus erat*. Alterum ex Joſepho, de Hieroſolymis, ſuperba & valida urbium, quas hiſtoriæ celebrarint. *Murus* (*b*) *triplex erat; exterior altus 20. cubitos, lorica ejus ternos, pinnæ binos: in totum 25. Lapides in eo plerique 20. cubitos longi, & 10. lati. In muris turres erant, quæ ſuper ipſos eminebant cubitis 20. atque eadem erat latitudo. Hæc omnia ſolida, & iiſdem lapidibus, quibus muri, ſtructa. At ſuper hanc turrium*

alti-

(a) *Murus Carthaginis*. [b] *Murus Hieroſolymitanus*.

altitudinem cubicula & cœnacula erant, & ciſternæ, & lati ad hæc omnia gradus. Ejuſmodi turres erant in eo muro 90. intervalla autem cubiti 200. inter ſingulas. Adde turres & portas, fiet ambitus circiter *6.* milliarium) *Murus ipſe, in quo erant, in colle fuerat conditus, atque is collis eminebat ad cubitos 30. Mirabilis & lapidum moles: non enim ex latere vulgari, aut ſaxis, quæ homines ferrent, ſtructæ erant, ſed e candido marmore: quodque ſaxum 20. cubitis longum, 10. latum, 5. altum. Ita autem juncta erant, ut unum ſaxum omnia viderentur, ſed manu artificum in angulos & figuras diviſa*. Hæc Joſephus.

Qui, & ubi Machinas fecerint.

De *Machinis* & *Tormentis* pleraque dicta, nondum *a quo*, *quibuſve*, & *ubi* ea facta.

Milites (*a*) ipſi pleraque fabricarunt: ſic tamen, ut certi iis mixti, qui fabrilem omnem artem ſcirent. Hi tales præformabant dirigebantque opera, etſi milites quoque vulgo adjutarent. His caput unum, & operibus curator exactorque, qui *Præfectus fabrum* nominabatur. Plutarchus ἔπαρχον τῶν τεχνιτῶν appellat. Hi igitur

K 6

[a] *Milites ipſi fabricabant.*

tur cum valida illa manu militari, ſubito opera pleraque deſtinabant, & in loco faciebant. Uſi interdum & provincialium auxilio, eorumque ad materiem ſubvehendam jumentis. Sic Sylla cum Athenas obſideret, & mirifica opera moliretur ad Pyræum, 10000. jugorum mularium habuit, quæ ſupportarent ad hunc uſum. Sed & in agmine ac via horum opera, cum machinas aliquas ſecum ferrent. Conquiri igitur hæc talia & præparari interdum jam ante ſolebant, alias non ſolebant, & in loco, pro copia, parari.

LIBER IV.

DE TELIS.

TEla, (a) quorum uſus in oppugnando aut repugnando, duplicia: *Lapides*, aut *Ligna*. Illos dupliciter iterum mittebant, aut *Manu*, aut *Funda*. De manuario jactu parum eſt, & natura ac mos docent: nec moneri aliud opus, quam pleroſque

(a) *Tela duplicia*.

roſque veterum uſurpaſſe. Sed de *Funda*, is accuratior, & explicandus eſt.

De Funda.

Funda (*a*) Latinis dicta, quod ex ea fundantur lapides. De inventione variant. Plinius Phœnicibus tribuit, Strabo Ætolis, Communis opinio Balearibus.

Materies (*b*) Fundæ triplex: *Prima* Melanchræna, quod eſt ſpartum, cujus copia in Hiſpania, eſtque junci acuti ſpecies: atque eo nomine linum & cannabin etiam comprehendimus. *Altera*, pili, vel ſetæ. *Tertia*, nervi. Forma (*c* talis: Funiculus in medio latior, ovali forma, & paulatim in ſtrictius abit. At medium & fundus, ut ſic dicam, fundæ circinat. Rotabant enim circum caput, & vires ita dabant; ter, ut videtur, ex arte aut more.

Duo Fundis miſſa, *Lapides* & *Glandes*. Lapides (*d*) jaciebant minæ pondere, nempe drachmarum 100. Hinc Cæſar dicit *Fundas librales*. Ad hos lapides, & ut frequentare poſſent ictum, ſacculos pelliceos ferebant iis im-

(a) *Fundæ origo*. (b) *Materies*. (c) *Forma*. [d] *Fundis miſſi Lapides*.

implendos; magis expedite, quam ut ſinu etiam præ ſe ferrent, quod in lapidibus quoque factum. Telum alterum (*a*) Glandes, atque eæ e plumbo, ideo μολιβδίδες Græcis, & *Plumbeæ* ſimpliciter Spartiano. *Sphærulas* vocat incertus apud Suidam ſcriptor. His inſcribi aliquando ſolere, & occulte ſic ad hoſtem mitti, legitur, ut omnia, quæ gererentur, hoſtes ſcirent. Appianus ad iſtam rem teſſeras plumbeas quaſdam adhibet. Revera autem non iſtæ communes glandes fuerunt, ſed tabellæ magis productæ, & huic rei aptatæ.

Funda variis gentibus in uſu, (*b*) quia prompta, iteratu facilis, tum etiam quia longe & fortiter feriret. Nam ſæpe adverſum bellatores caſſidibus, catafractis, loricisque munitos, teretes lapides de funda vel fuſtibalo deſtinati, ſagittis ſunt omnibus graviores; cum membris integris lethale tamen vulnus importent, & ſine invidia ſanguinis, hoſtis lapidis ictu intereat. Ergo per ipſa arma interfecit, etſi ſine ſanguine; quia contuſio plerumque & confractio ex ictu lapidis. Glans tamen profecto penetrabat. Quod cum ita ſit, telum tamen

[a] *Glandes.* (b) *Fundæ vis.*

men hoc parum honeſtum habitum, & junioribus aut vilioribus aſſignatum. Itaque ipſi Romani raro uſi, inter Auxilia habebant.

Præter communem illam Fundam, quæ vulgo in uſu, fuerunt etiam diſtinctæ quædam ſpecies; (*a*) ut *Achaica*, *Ceſtroſphendonis*, *Fuſtibalus*. De Achaica ſic Livius: *Itaque longius certiuſque & validiore ictu, quam Balearis funditor* (loquitur de funditoribus ab Ægio, Patris, & Dymis accitis) *eo telo ſunt uſi*: (*b*) *& eſt non ſimplicis habenæ, ut Balearica & aliarum gentium funda, ſed triplex ſcutale crebris ſuturis duratum, ne fluxa habena volutetur in jactu glans, ſed librata cum ſederit, velut nervo miſſa excutiatur*. Habena autem, Græcis ἀγκύλον, *Amentum* Latinis, hoc loco *Scutale* dicitur, quia pars ea fundæ, cui lapis imponitur, quaſi ſcuti formam palam refert. (*c*) *Ceſtroſphendonem* idem Livius deſcribit; ſed tenebroſa illius deſcriptio lucem accipit ex Suida, ſic enim apud hunc aliquis: *Novum hoc inventum bello Perſico. Ipſum ſpiculum bipalme fuit, tubulum habens æqualem mucroni.*

Huic

(a) *Fundarum ſpecies*. [b] *Achaica*. [c] *Ceſtroſphendonis*.

Huic haſtile ligneum inſertum erat, longitudine ſpithamæ menſuram æquans, craſſitie digiti. In hujus medium tres pinnulæ e ligno infigebantur, plane breves. Hoc in funda, quæ duo funalia imparia habebat, in medio utrorumque, amento leviter & ut ſolvi poſset ligatum, imponebatur. Tum igitur in circumactione fundæ, intentis funalibus manebat; cum vero alterum ſolveretur in emiſſione, excidens amento ſuo, velut glans e funda ferebatur, & cum impetu incidens, quidquid incurriſset valide lædebat. Tertium Fundæ genus, (*a*) *uſtibalus*. Vox eſt novitii ævi: appellatur ita funda fuſti alligata, quo incuſſo, lapis ſcite & robuſte emittitur. Et qui eo utuntur, *Fuſtibalatores* dicti, non *Fundibalatores*; nam *Fundibalus* diverſus ab hoc. Antiqui has vocabant *Fundas libriles*, & *Librilia*, quaſi quæ lapides libræ pondo emittant: *Libratores*, qui iis utuntur. Ita Vegetius deſcripſit: *Fuſtibalus fuſtis eſt longus pedibus 4. cui per medium ligatur funda de corio, & utraque manu impulſus, prope ad inſtar Onagri dirigit ſaxa.*

De

(a) *Fuſtibalus.*

De Jaculis Rudibus.

Jacula (*a*) duorum ſunt generum. *Rudia* & *Ferrata*. *Rudia* appello, quæ ſimplici ligno conſtabant, non alia materie ad lædendum. In eo genere *Sudes*, & *Faces*.

Sudes (*b*) eſt lignum in capite acutum leviter, & igni duratum. Vetus id telum, & pleriſque gentibus ſic uſitatum. Sed tamen meliore etiam ævo, & in legitimis bellis uſurpatum.

Faces, (*c*) non aduſtæ, ſed urentes quædam haſtulæ, e picea, tæda, larice, & ſi quod tale genus. Obvium & populare fuit hoc telum.

Huc quoque referuntur (*d*) *Præpilata miſſilia*, quæ ſine ferro, nec aliud quam pilæ inſtar, obtuſo acumine, rotunda. *Præpilare* enim Ammiano non aliud videtur, quam *Præjaculari*: etſi *Pilare* idem uſurpat pro *prædari*, *vacuare*. Aliter Servius, cui *Pilare*, eſt *cogere*, *premere*: & ita interpretatur *Pilatum* agmen, *denſum*.

De Jaculis Ferratis.

Jacula *Ferrata* pluria & multigenera ſunt, nec alia in re fœcundius Mar-

(a) *Jacula duplicia*. (b) *Sudes*. (c) *Faces*. [d] *Jacula præpilata*.

Martialia ingenia luſerunt. Nos crebriora quædam tangemus:

(*a*) 1. *Haſtam*. 2. *Lanceam*. 3. *Verutum*. 4. *Geſum*. 5. *Tragulam*. 6. *Securim*, & ſimilia.

1. *Haſta*, (*b*) Græcis δόρυ. Etſi commune fere id nomen eſt, & in plura valet; diciturque tam de grandi illa, qua cominus utuntur, quam de leviore, quam eminus jaculantur. Simile in Lancea & Conto, in Sariſſa & Pilo. Ab Haſta dicti *Haſtati*, jaculatores olim in legionibus.

2. Alterum nomen communius, (*c*) *Lancea*, Græcorum λόγχη. Et eſt Hiſpanica vox, ut Varo & Agellius teſtificantur; Gallica, ut Diodorus. Sed poteſt eſſe Hiſpanica ſtirpe, in Galliam tamen poſt traducta, uti & in Latium ipſum. Vox quidem *Lanceare*, (*d*) quod eſt *jacere*, *mittere*, ipſis Hiſpanis Galliſque & hodie eſt in uſu. Lucanus Lanceam pro Pilo uſurpat, ut eſt profecto nomen jaculis commune. Hinc λογχοφόροι, bene redduntur *Jaculatores*: & ſunt iſta, quæ *Menaula* poſterior & deterior ætas dixit. *Venablum*, ſeu *Venabu-*

(a) *Jacula Ferrata*. [b] *Haſta*. (c) *Lancea*. (d) *Lanceare*.

bulum idem; unde & vox depravata videtur *Menaula*. Sunt quidem Lanceæ venatorum.

3. Tertium, ſed magis ſtrictum, (*a*) *Verutum*; cui nomen & formatio ab ipſo Veru, quod refert. Itaque alii *Veruinam* dixerunt. Non nemo etiam *Veru*. Eſt ſpiculum tenue & longum; aptum forare Σαυνιον, Græci *Vecutum* dicunt. Etſi Samnites primo & proprie uſi, tamen & alii Itali. Livius levi armaturæ tribuit, ſed veteri. *Haſtæ velitares* haud longe iverunt ab iſtis, ſi non eædem.

4. (*b*) *Geſum*; alii, & ſæpius Græci, *Gæſum* ſcribunt: vox ac tela peregrina videntur. Athenæus quidem Romanos petiſſe ab Hiſpanis vult, alii magis a Gallis. Eſt autem telum vel contus longe feriens: & grandius fuiſſe jaculum, etiam Feſtus indicat, cum vocat *grave jaculum*. Paſtoricium telum Livius facit, & Silius.

5. *Tragula* (*c*) dicta quod ſcuto infixa trahatur. Hiſpani ea uſi apud Livium: ſed & Galli apud Cæſarem. Uſi & Romani. Validum fuit telum, hamatum, forte ob etymon illud a tra-

(a) *Verutum*. (b) *Geſum*. (c) *Tragula*.

trahendo . Hoc telo Cotta tam validam plagam inferebat , ut percuſſum per loricam, per latera, transfigeret, & velut clavo terræ affigeret. Vegetius *Tragularios* vocat, qui ad manuballiſtas vel arcuballiſtas ſagittas dirigebant.

6. *Securis* (*a*) etiam eſt in hoc numero; nam & miſſilis fuit, etſi cominus pugnaſſe ea non nego. Sidonius Scythis, Horatius Rhætis tribuit: atque etiamnunc habent & ſic utuntur Bojemi, & vicini. Veteres item Galli. Securis ferrum craſſum eſt, & utrimque acutum. Hanc Franci in primo congreſſu jacere in hoſtem conſueverunt eo impetu, ut ſcuta perfringant, & ipſos ſimul interimant. Ipſum hoc telum eſt, quod *Haggones* (*b*) patria lingua, *Haecken*, Franci dixerunt, vel *Anconas*, ut apud Agathiam; & ſunt brevia tela, quorum pars major ferro obducta eſt, ita ut ex ligno aliquid præter manubrium, vix exſtet. In ſuperiori ferro tamquam hami utrimque ſunt, & deorſum vergunt. Non eſt plane *Hallebarda* (*c*) noſtra, etſi hæc poteſt inde nata eſſe. Suntne Græ-

(a) *Securis*. [b] *Haggones*. (c) *Hallebarda*.

Græcorum διβολια, *bipennes*? Iſtinc fortaſse originem habent *Martiobarbuli*, qui his telis ſcienter, & fortiter utebantur.

7. (*a*) *Aclis*, exiguum & teres quodam miſſile fuit, religatum lino vel loro, ut peractis vulneribus poſſet redire. Fere idem eſt Aclis cum (*b*) *Cateja*, quam ſic deſcribit Iſidorus: *Eſt genus Gallici teli, ex materia quam maxime lenta, quæ jactu quidem non longe propter gravitatem evolat, ſed quo pervenit, vi nimia perfringit. Quod ſi ab artifice mittatur; rurſus ad eum redit, qui miſit.*

De Amento.

Jacula alias manu ſola miſſa, alias loro revincta, & eo excuſso adjuta. Id dicebant (*c*) *Amentum*. Latini & *Nodum* vocant: item *Anſam*; unde *Anſatæ haſtæ*. *Habenam* etiam alii. Græcorum id inventum. (*d*) Fuit autem non aliud, quam lorum revinctum in haſta media circiter, quod manui deinde & primoribus digitis illigabant leviter, in emiſſu cum impetu ſolvendum. Et videtur plane eſſe Græcorum μεσαγκυλον: etſi teli certum genus Grammatici proponunt; cer-

[a] *Aclis*. (b) *Cateja*. (c) *Amentum*. (d) *Quid ſit*.

certe vix aliud, quam *telum amentatum*, poſſunt & debent explicare. Nam Græcis ἀγκύλη, *amentum* eſt, & ἀγκυλίζεσθαι, *amentare* (*a*] proprie, etſi interdum pro *Jaculo* & *Jaculari* uſurpant. Ante pugnam ſtrictis illigatiſque amentis ad digitos primores incedebant, prompti ſcilicet & parati. Contra, ubi ignavia aut metus, laxe ea habebant & ſolute: quod etiam in pluvia fiebat, & humor reſolvebat.

Quia igitur amentum roborat & incitat haſtam, inde Tertullianus metaphorice (*b*) dixit: *Amentavit ſententiam*, id eſt, fortiter & ſerio edixit, & velut amento intorſit. Et *Amentata ſententia*, apud Ambroſium. Inde *Haſtæ amentatæ*, fortes & ſic ligatæ.

De Sagittis, & Sagittariis.

Romanis ipſis ab antiquo vix fuerunt *Sagittæ*. Sed poſt Punicum bellum ſecundum creberrime in Romanis caſtris Sagittarii; ſed Auxiliares, non cives. In hoc numero maxime Cretenſes, quos & excelluiſſe hac peritia certum eſt; & quidam (*c*) originem primam ad eos trahunt. Alii ad Per-

fas;

(a) *Amentare*. (b) *Metaphorice*. (c) *Origo ſagittarum*.

ſas; alii ad Scythas: & certe noſtrate lingua *Sagittare*, etiamnunc eſt *Schieten*, forſan a Scythis. Scythæ igitur inter inventores cenſentur, & celebratur Arcus Scythicus, cujus forma τȣ Σ. Græcorum. Sed & Parthi hoc tali arcu uſi. Ab Arcu Feſtus notat [*a*] *Arquites* dictos, arcu præliantes, qui nunc Sagittarii. Ipſæ Sagittæ dictæ etiam *Virgæ*. Sic & Græci uſi voce ῥάβδȣ. Item *Calami*; quia ſæpe ex leviore illa materia, etſi quædam firmiores atque etiam grandiores. Et Arabes majoribus uſi. Pleræque autem (*b*) Sagittarum hamatæ, & ne facile evelli poſſent: quædam etiam triplici hamo: quædam quadruplici, Hippocrati τετραγωνα βέλη, *quadrangulæ Sagittæ*. At illæ Parthorum mirificæ, quæ videntur aciem ſuper aciem habuiſſe, quæ tenui ferro nexæ, aut ut involucrum inſertæ, in corpore fere manerent, & rumperentur, ſi quis tentaret educere. [*c*] Tanta autem violentia ſagittæ emittebantur, ut arma perfringerent, & per omne quod obſtaret durum aut molle penetrarent, quibus ne-

(a) *Arquites*. (b) *Sagittæ hamatæ*. (c) *Sagittarum vis*.

neque thorax ullus, neque ſcutum poſſit reſiſtere.

Fuerunt & thecæ ſagittis, quas [*a*] *Pharetras*, aut *Corytos* priſci dixerunt. Leo Imperator pharetras vocat *Cocura*, ſive *Cocurra*; vox noſtras, *Kokeren*. Feſto *Scorteum*.

LIBER V.

DE REPUGNATIONE.

OPpugnati non ita peribunt inulti & indefenſi, ſed repugnabunt noſtris armis, quæ dabimus in tutelam eo ordine, quo dedimus oppugnantibus, ad ſingula nocumenta & plagas adhibebimus medelas, amoliemur Tormenta & Tela.

Contra Teſtudinem.

Primum in ſubita oppugnatione fuit *Teſtudo*, & globus militum denſus, qui incurrit, & niſi amolimur, ſcandit. Reſiſtebant, *b*] & ſaxis aut ponderibus adventantem obruebant, aut certe diſſipabant. Primum igitur erat

(a) *Pharetra*. (b) *Saxa in teſtudinem*.

erat ſaxis obruere: ſi pars aliqua leviter ceſſiſſet, aut ſe abjunxiſſet, tum contos aut lanceas inſerere, donec compage ſcutorum ſoluta, jam intutos lapidibus, pilis, aliiſque miſſilium proſternerent. Quod ſi qui per ipſam teſtudinem tamen ſcanderent, ii vero gladiis & armorum incuſſu præcipitati, ſudibus & pilis obruebantur.

Contra Scalas, & Aſcenſum.

Contra *Scalas* repugnantes *Furcas* [*a*] uſurparunt. Certum fuit furcæ genus oblongioris, aut in pertica longiore. Dupliciter igitur Furcæ utiles, ad ſcalas ipſas rejiciendas & reſupinandas; ſed & ad homines ipſos.

Erant & alia communiter in aſcendentes, tum in eos, qui teſtudine nixi; tum & qui ſparſi aut ſine ea. Primum inter hæc, [*b*] liquida quædam, aut liquefacta; ut Oleum fervens, Pix, Sulphur, Bitumen, Plumbum, & ſi quid tale. [*c*] Oleum enim celerrime a capite ad pedes, per omnia ſeſe arma inſinuat, & carnem inſtar ignis depaſcitur: quippe quod natura facile accenditur, &

L tar-

[a] *Furcæ in Scalas.* [b] *Liquida in aſcendentes projecta.* [c] *Oleum.*

tarde refrigeratur, ob pinguedinem & lentorem. Loricis itaque & galeis illigati cum eſſent, fuga non erat hujus peſtis; ſed nunc ſubſilientes, nunc dolore ſe incurvantes, decidebant de pontibus. (*a*) Picem, ſulphur, bitumen vaſis plurimum inſerebant, ſive fictilibus, eaque fervefacta appropinquanti exercitui injiciebant, & imbris in modum denſe & confertim inſpergebant. Corbes etiam, ſitellæque e ferro huic rei adhibitæ: item Quali; ſed ipſos vimineos, & una cum materie ardentes jaciebant. Et hæc non in viros tantum, ſed & in machinas ipſas ligneas uſurpata. Immo vaſa hæc eminus etiam projecta in hoſtem, idque auxilio fundarum. Jam & (*b*) Plumbum liquefactum infuſum ſcandentibus, quod in vaſis æreis perticis contiſque protendentes effundebant. Atqui non plumbo ſolum uſi, ſed & (*c*) ferro; quod cum fundi non poſſet per naturam, raſerunt in pulverem, eumque ignitum ſic injecerunt. Cui adſimile, ſed parabilius, quod Curtius Tyriis factum in Macedonas nar-

---

(a) *Pix, ſulphur, bitumen.* (b) *Plumbum.* (c) *Ferrum.*

narrat: (*a*) *Ii clypeos æreos multo igne torrebant, quos repletos fervida arena cœnoque decocto e muris ſubito devolvebant. Nec ulla peſtis magis timebatur.* Iidem Tyrii Macedonas ſcalis aſcendentes retibus piſcatoriis involverunt, & inutiles ita factos ſcalis facile detruſerunt.

Fuit & illud callidum & novitium: Fœnum Græcum (*b*) elixum tabulis pontium, quibus uſi ad aſcendendum, inſpergebant & ſuperfundebant; qua re milites lapſantes & caſabundi, incerto veſtigio vacillabant, adeo ut nec progredi, nec regredi rectis iis eſſet; aliique ſuper ipſos pontes reſupini caderent; alii in aggeres delaberentur. (*c*) Rumices & Tribulos ſpargi, non rarum fuit, nam & hi in defenſionem valent, contra ingreſſum, & in oppidorum tuitione item utiliter poſſint; ſed & caſtrorum. Utile inventum hoc ligandi, & ſic retrahendi. Reperio etiam Sudes plumbatas in flumine defixas. Sed & contra equos & camelos (quorum molles ungulæ) rumicibus uſi, ſæpe cum ſucceſſu. Remedium in eos, calcei e ferro aut duriore ligno.

(a) *Arena.* (b) *Fœnum Græcum ſparſum.* (c) *Rumices & Tribuli.*

Sed quædam ex dictis rara aut novitia, lubet addere inter vetera de Doliis, Cylindris, aliiſque talibus, quæ oppugnati & in homines, & in machinas uſurpabant. [a] Dolia ſaxis farcire ſolebant, & ſic cum pondere & impetu immittere, præſertim per declive. Sic molis & columnarum fragmentis pugnatores obruebant. Item de ligno (b) Crates fecerunt, quas *Metellas* vocaverunt, lapidibuſque compleruntur, ea arte inter bina propugnacula conſtituta, ut ſi per ſcalas aſcendiſſet hoſtis, & partem aliquam ipſius contigiſſet, ſupra caput ſuum vergerent ſaxa. Rotas (c) quoque de lignis viridibus ingentiſſimas demittebant per præceps, non ſolum ut obruerent ſubeuntes, ſed etiam machinamenta confringerent. Interciſos etiam ex validiſſimis arboribus (d) Cylindros (quos *Taleas* vocant) ut eſſent volubiles, lævigabant, qui per pronum labentes proſternebant bellatores. Præterea axe vinctæ trabes per pronum incitabantur, axibuſque eminebant, in modum Ericii militaris, veruta binum pedum.

Eſt

---

[a] *Dolia cum lapidibus*. (b) *Crates*. (c) *Rotæ*. (d) *Cylindri*.

Eſt enim [*a*] *Ericius militaris* nil aliud, quam tranſverſariæ ad portas trabes, aculeis confixæ, eæque verſatiles: quarum & hodie uſus manet. (*b*) Currus etiam quadrirotos ponderibus onuſtos dejiciebant. Item lapides (*c*) molares: qui non tam grandes, ut noſtri, ut nec ipſæ molæ, quæ manuariæ tantum; & a ſervis volvendæ. Itaque crebræ eæ, & fere domeſticatim erant. Noſtros enim molares quæ brachia, immo qui vectes ſubito moviſſent?

Contra Machinas ligneas.

In omnes Machinas e ligno duo tela valuerunt, *Saxa* & *Ignes*: in Vineas dico, Pluteos, Muſculos, Turres, & ſi quid tale. De Saxis aut ponderibus dictum jam ſatis. Ignes reſtant: ii varii.

Fuere [*d*] *Faces*, communes illæ e picea, larice, abiete, & quibus in uſum luminis domi etiam uſi; etſi hæ paulo robuſtiores aut grandiores. Has manu jaciebant & deſtinabant in machinas propinquas: ſed & iis pugnabant.

Aliæ magis ſepoſitæ & militares,

 quas

(a) *Ericius militaris*. (b) *Currus* (c) *Molares*. (d) *Faces*.

quas (*a*) *Malleolos* dicebant. Id quoque duplex genus: [*b*] *Simplices* & rudes; atque hi non aliud videntur, quam manipulus aut collectio ſparthea, ligata in medio forma quadam mallei, & pice aut ſulphure illita, ſic projecta. At (*c*) *alterum genus*, magis efficax & militare, quod teli in morem formatur & aptatur. Id Ammianus ex profeſſo deſcribit: *Malleoli, teli genus, figurantur hac ſpecie. (d) Sagitta eſt cannea, inter ſpiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quod in muliebris coli formam, qua nentur ſtamina, concavatur, ventre ſubtiliter & plurifariam patens, atque in alveo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento.* (Lino aut ſtuppa, continendis alimentis illis ignis) *Et ſic emiſſus lentius invalido arcu* (*jactu enim rapidiore exſtinguitur*) *ſi hæſerit uſquam, tenaciter cremat, aquiſque conſperſa, acriores excitat æſtus incendiorum, nec remedio ullo, quam ſuprajacto pulvere conſopitur.*

Malleolis adſident σιδήρια σπινθηρακίζοντα, *ferramenta minuta ſcintillantia:* item φλογερὰ σιδήρια, *ignita ferramen-*

(a) *Malleoli.* (b) *Simplices.* (c) *Efficaciores.* (d) *Malleoli quid.*

ramenta, quæ non proprie Malleoli, ſed (*a*) hami quidam aut unci ferrei, ſive murices, qui toti igniti ad incendium adfigerentur.

Haſtæ ardentes tormentis adigebantur, quæ proprie *Falaricæ* dictæ, quas deſcribit Livius: (*b*) *Falarica erat miſſile telum, haſtili oblongo, & cætera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum exſtabat: id ſicut in pilo quadratum ſtuppa circumligabant, liniebantque pice. Ferrum autem tres in longum pedes habebat, ut cum armis transfigere corpus poſſet*. Solebat e locis editis turribuſque mitti, quas priſci *Falas* dicebant: atque inde *Falaricæ* nomen, ut Grammatici volunt. E balliſta has Falaricas & Malleolos jaculabantur.

Contra Aggeres.

In oppugnatione diuturna conſidero primum *Aggeres*, qui everſi aut conſumpti dupliciter: *Cuniculo*, aut *Igne*. [*c*] Illo, cum ex urbe duxiſſet, terram ad ſe introrſus idemtidem ſubtrahebant; cum foris aſſidue injicientes, minus tamen attollerent, ſubducto ſcilicet inferius aggere, & in locum vacuefactum aſſidue ſubſi-

[a] *Unci ardentes*. [b] *Falarica quid*. (c) *Aggeres deſtructi Cuniculo*.

dente. (*a*) Nec ſubtrahebant ſolum Cuniculo, ſed & incendebant ſuppoſito igne. Sed alia item ratio & magis expoſita deſtruendi per ignes: cum ſcilicet faces, malleolos, aliaque ad inflammandum, aut jacerent eminus, aut ipſi in aggerem inferrent.

Sed eſt (*b*) & tertium ſubſidium in Aggeres, molem & velut aggerem alium opponere in ipſis muris. Noſtri mechanici æmulantur, & eſt res quotidiana hodie in defenſione. Sed & Corbes (*c*) terra aut arena repletos, & in faſtigium ſic exſtructos invenias; quod haud longe abit a Sportis aut Gabionibus noſtris, immo iis dedit exemplum.

Contra Turres.

In *Turres* præcipuum telum (*d*) Ignes; ſed &(*e*)ſaxa e catapultis, quibus perfringebant. Utrumque hoc ſatis innotuit e prædictis. Sed & tertia repugnatio: Aſſeres aut (*f*) trabes advenientibus incuſſa, atque ita impetu evertebant aut frangebant. Muros quoque ea parte, ad quam turris admota, attollebant & augebant.

(a) *Igne*. (b) *Alio aggere*. (c) *Corbibus arena repletis*. (d) *Ignes* (e) *Saxa*. (f) *Trabes*.

bant. (a) Alias etiam turres ſtruebant ad opponendum illis.

Contra Arietem.

Aries violentiſſimus machinarum, & maxime terribilis, eoque plura in eum adinventa. *Primum* remedium. (*b*) Centones & culcitæ paleis plenæ, quas demittebant funibus in eam partem, qua impetus Arietis ferebatur, ut hoc modo & aberrare facerent ictum; aut ſi excepiſſet, vanus redderetur, mollitie & laxitate fractus.

Secundum. (*c*) Laqueis excipiebant frontem prominentem Arietis, & ſurſum trahebant, in obliquum, & cum ipſis teſtudinibus evertebant. Sed & laqueis *Falces* murales ſoliti avertere. Falces ſcilicet illas, quæ lapides e muris extrahunt, & vicem ac vim pene Arietis habent; non illas, quibus pinnas detergebant, quibus navium funes abſcindebant, atque talia patrabant.

Tertium. In modum forficis dentatum funibus illigabant ferrum, quem [*d*] *Lupum* vocabant, apprehenſumque Arietem aut avertunt, aut ita fu-

[a] *Turres aliæ*. (b) *Primum remedium*. *Centones*. [c] 2. *Laquei*. (d) 3. *Lupus*.

ſuſpendunt, ut impetum non habeat feriendi. Hunc Lupum alii κόρακα, ſive *Corvum* appellant.

Quartum. (*a*) Ponderibus grandibus ſuperne incuſſis aut injectis Arietem deprimebant, aut frangebant. Item Tollenonibus libramenta plumbi aut ſaxorum, ſtipiteſque robuſtos incutiebant. Nam magnas trabes adaptantes longis catenis, a capitibus utrimque ſuſpenderant ad duas antennas, ſuper muros inclinatas & extenſas. Has trabes ſurſum trahebant, attollebantque obliquas, & quoties invaſura machina eſſet, ictumque datura, trabem dimittebant, laxatis catenis, manuque remiſſa: atque is impetus decutiebat caput Arietis. Et plumbum ipſum in trabium formam factum, & in maſſam longiuſculam productum, ut certius feriret.

Quod ſi tanta vis fuerit, ut murus Arietibus perforaretur, & decideret, una ſalutis ſpes ſupererat, ut deſtructis domibus (*b*) alius intrinſecus murus adderetur, hoſteſque inter binos parietes, ſi penetrare tentaverint, perimerentur. Hoc remedium hodie quoque receptum contra demolitoria no-

(a) 4. *Pondera*. (b) 5. *Murus alius*.

noſtra tormenta: immo ut nos lunari fere forma tum ducimus, ſic illi.

Contra Balliſtas, & Catapultas.

Balliſtis, Catapultis, & toti generi levium telorum unicum fere obſtaculum & oppoſitio, [*a*] *Coria*, *Cilicia*, *Vela*. His enim vim excipiebant & frangebant, molliter ita ſuſpenſis: immo & ignita jacula repellebant. In urbe, extra urbem utebantur, quia utrimque ſcilicet periculum & metus ab iſtis. Tegumenta & vela e caprillis pilis, (*b*) *Cilicia* vocabant. Ea juſta & ſufficienti craſſitie ac longitudine ſuſpendebant e proceris lignis, & ante ſe prætendebant. Ita nec ignita jacula, nec alia tela eos attingere poterant, ſed in ipſis ibi tegumentis ſiſtebant, & hærebant. Sed & in alio opere uſurpabant; tum ne conſpici ab hoſte poſſent; tum ut & tela ſic eludi. Commodum inventum, & a noſtra hodie militia non alienum. Immo vero ſiſtebant etiam lapides Balliſtarum. (*c*) Aqua quoque centones aut cilicia, aut coria humectabant, contra ignes aut ignita, quo minus corriperent, aut corrumperentur. Et proprie huic rei acetum habebant. Legimus, culcitas

L 6 pa-

(a) *Coria*. (b) *Cilicia* (c) *Aqua.*

paleis (*a*) aceto maceratis aut humectis farctas, & in ignes oppoſitas; quod e lana noſtros hodieque facere accepi in tormenta.

Contra *Catapultas* proprie, habebant (*b*) rotas marmoreas quaſdam oppoſitas, crebris intervallis aut ſeptis diſtinctas. Has per machinam quamdam in orbem volvebant, & alia telorum frangebant, alia avertebant, omnia reſolvebant.

DE

(a) *Paleæ*. [b] *Rotæ*.

DE AMPHITHEATRO LIBER.

LOcum ſpectaculi & ludicræ voluptatis, quem hodie *Coliſſæum* dicunt, quia Neronis cum capite Coloſſus in vicinia; priſci tribus nominibus appellabant: [*a*] *Amphitheatrum*, & ſæpe *Caveam*, ſæpe *Arenam*. [*b*] *Amphitheatrum* Græca voce ideo, quia gradus circum undique, & ſedilia continenter diſpoſita ambibant in orbem. At (*c*) *Cavea* Latinis, ab interiore hac parte, quæ concava, & capaci quodam profundo. Quod nomen quidem apud antiquos (libera rep. dico) in Theatris fere hæſit; ſed ſub Principibus, cum gratia & uſus Amphitheatrorum increbuiſſet, bono jure migravit ad iſta.

Sed & (*d*) *Arenam* dixere vulgo, ſcilicet quia is locus deſabulari ſolet & arena ſterni in uſum pugnæ. Nam ſi

(a) *Nomina*. (b) *Amphitheatrum*. (c) *Cavea*. (d) *Arena*.

ſi lapide aut ruderato, in tam crebra effuſione ſanguinis, lubrico ſtatim pavimento, quæ ratio ſtandi aut certandi? (*a*) Arenam igitur injecere, quæ bibula: & quam ipſam per intervalla ludorum renovare, & velut inarare ſoliti per pueros quoſdam, non ſine luſus ſpecie. [*b*) Vulgaris arena inſternebatur; niſi quod quidam raſuram lapidis albi deſtinarunt etiam huic rei, quæſita gratia candoris. At Principes interdum arenæ loco inſtravere minium aut chryſocollam. Sed hæc monſtrorum aliquot dementia, quibus ſatis non fuit oſtentare opes ſuas in ſpectaculis. Voluerunt etiam calcare. Cæterum Editorum vulgus contenti arena: inde ea vox paſſim pro certamine amphitheatrali, proque ipſo loco. Ab hac ſtirpe [*c*] *Arenarii*, qui in arena depugnant.

Dii, quibus Amphitheatra ſacra.

Dedicabant in primis locum & ludum hunc (*d*) Dianæ, Tauricæ ſive Scythicæ: nec ab alia cauſa Dianam pro ipſa venatione amphitheatrali poſuit Martialis. Sed & [*e*] Jovi ſacrabant, ſive Latiari, ſive Stygio. Et

(a) *Cur arena inſtrata*. (b) *Qualis*. (c) *Arenarii*. [d) *Dianæ*. (e) *Jovi*.

Et aram immo (*a*) Ditis in Amphitheatro poſitam, quæ ſanguine hoc perfuſa, videtur agnoſcere Prudentius. Quinimmo ex Minutio colligas, ſolemne quoddam ibi hominis ſacrificium fuiſſe, velut ad committendos ludos: mactatio horrida, nec Romanorum cultu digna. Præter hos Deos, (*b*) Saturnus etiam in partem venit hujus tutelæ.

Origo Amphitheatrorum.

Nata [*c*] Amphitheatra haud diu ante tempora reip. deſidentis: & quidem temporanea primum, & e ligno. Ita Curionem [illum Tribunicium, qui tuba belli civilis] (*d*) ligneam molem exſtruxiſſe, quæ diducta duo theatra redderet; iterumque Amphitheatrum unum conducta, refert Plinius. Et in Dione legitur, Theatrum quoddam e ligno exſtructum corruiſſe cum multorum clade. Sane valde recepta & crebra theatra hæc lignea. Et Cæſar ipſe Julius, jam Dictator Amphitheatrum ligneum exſtruxit in campo Martis.

At ſub Auguſto, (*e*) & venatio valde jam increbuit, & increvit ejus digni-

(a) *Diti*. (b) *Saturno*. (c) *Amphitheatra*. (d) *Prima lignea*.
(e) *Sub Auguſto primum lapideum*.

dignitas. Sive una cum opibus augeſcente luxu: ſive potius, quia ipſe Princeps valde in hunc ludum pronus. Itaque ſtatim venationi tunc reperta propria & manſura domus; Amphitheatrum exſtructum e lapide, Auguſti ſuaſu, Statilii Tauri opibus & ſumptu, in campo Martio, Anno urbis 725. Hoc ſolum primumque lapideum Amphitheatrum Romæ fuit ad tempora Veſpaſiani.

Illud ergo in multa fama & uſu, donec (*a*) ambuſtum ſub Nerone. Et quamquam reſtitutum poſtea, tamen quia incendio illo informius redditum & infirmius, occaſio data Veſpaſiano & cupiditas ſtruendi novi. Struxit, & quidem in media Urbe; hoc ipſum, cujus ſemiruta moles adhuc Romæ viſitur, & quod jure miremur injuriis reſtitiſſe tot annorum, tot bellorum.

Struxit autem Veſpaſianus in Conſulatu ſuo octavo, id eſt, vix biennio ante vitæ finem: (*b*) Itaque cœpit opus ipſe, non abſolvit; ſtruxit, non exſtruxit. At Titus filius ſummam manum impoſuit, idemque dedicavit. Duorum ergo Principum opus: etſi

(a) *Id ambuſtum, & reſtauratum.*
(b) *Amphitheatrum Titi ſtructum.*

etſi fama & vulgus Tito magis adjudicavit; ſive favore quodam in illum, ſive potius ex Romano ritu, quo receptum, opera cenſeri a dedicante. Atque hi duo ſoli Principes fecere, alii refecere, cum caſu aliquo læſum, aut igne. Inter eos M. Antonius Pius. Item Heliogabalus. Denique Senatus ipſe eam tuitionem ſuſcepit ſub Gordianis. Ita multorum cura, & Genio quodam Perennitatis pervenire tanta machina potuit ad hoc ævi.

Amplitudo Amphitheatri Titi.

Altitudo (*a*) Amphitheatri Titiani nunc quoque miranda eſt, etſi multum a vertice ejus corruit, multum a pedibus ſubſedit. Nam mole & ævo magna hæc pondera clare deſident, terra cedente: adde aggeſtum ruinarum. Ammianus de altitudine ea ſcribit tantam fuiſſe, ut ad ejus ſummitatem ægre viſio humana conſcenderet.

De ejuſdem capacitate (*b*) P. Victor aſſerit, cepiſſe loca 87000. Et de gradibus tantum intelligit; in quorum pulvillis ſederunt commode 87000. hominum: at in ambitu illo ſuperiore, & circumjectis porticuum aulis non minus item ſpectarunt, quam de-

na

(a) *Altitudo.* [b] *Capacitas.*

na aut duodena millia, ſive ſtantes, ſive in allatis cathedris ſedentes.

De forma Amphitheatri.

Arenæ ſive Caveæ totius forma non rotunda & orbicularis prorſum eſt, (*a*) ſed porrecta magis paulum, & oblonga: quia Amphitheatrum junctum & factum ex duobus Theatris, rejecta ſcena. Ex integro enim circuli ambitu quartam partem ſi abſcindis, quod majus ejus reliquum eſt, ſcito Theatrum fuiſſe: atqui ex iis duo ſi jungis (ita tamen, ut flexas lineas circa abſciſſionem dirigas, vel potius extra leviter flectas) Amphitheatrum habebis. Ovo aptiſſime comparatur; item Valli, quæ cincta undique ſupino monte.

Area erat pura, ſine ſubſtructionibus aut ædificiis, (*b*) libera tota ad curſum ferarum & ad pugnam; niſi quod in ea alibi ara fuit e lapide: illa, dico, cruda ara, quæ ſacra Jovi Latiari.

De Cloacis, Specubus, & Caveis.

Sub ipſa area Cloacæ, (*c*) forſan ad exſurgendum educendumque humorem illum ſtagnorum (Nam in ſtagnis Neronis ſtructum Amphitheatrum)

(a) *Forma ovalis.* [b] *Area libera.* (c) *Specuum uſus.*

trum) ſtructæ: an potius fuerunt cameræ quædam & ſpecus ſubterranei, ad cuſtodiam & receptum ferarum? ſive etiam ad uſum aquarum, quas in Arenam occulte & ſubito inducebant atque educebant ad Naumachias? Certe cum ferina magna vis quotidie in Amphitheatrum induceretur, credendum eſt, partim ſubterraneos hos cavos fuiſſe, in queis reconderentur ſub ipſos ludos; partim depoſitas eas in caveis ſub interiore porticu, e qua portulæ & aditus plures pertinent in Arenam. Ibi ergo caveæ ferreæ exſtructæ, per quas beſtiæ intromittebantur in Arenam. In his caveis erant portæ, (*Oſtia* vocat Varro, Vopiſcus, *Aditus*) ex quibus cum impetu quodam emittebantur in Arenam feræ: iterumque in caveas immittebantur poſt pugnam.

Habebant (*a*) & caveas itinerarias, in quibus feræ clauſæ & tranſvectæ: quæ potuere forſan in his ſpecubus & fornicibus deponi. Hæ autem caveæ ex argento & auro, per ſplendoris ſpeciem, ſæpe factæ.

De vario Arenæ ornatu.

Hæc fuit ſolens & vulgata Arenæ facies: cui comptus aliquis novitius ſæpe

[a] *Caveæ itinerariæ.*

ſæpe additus, & colorum quiddam fuci. Varia enim quotidie ab ambitioſis Editoribus excogitabantur, ut ſtudia ſpectantium allicerent lenocinio quodam novitatis. Ita fuere, qui arboribus hoc planum conſererent, (*a*) & Arenam totam verterent in ſilvam: ſcilicet ut vivam imaginem exhiberent veræ germanæque venationis. Arbores validæ per milites radicitus vulſæ, connexis longe lateque trabibus adfixæ erant, terra deinde ſuperjecta, totuſque Circus ad ſilvæ conſitus ſpeciem, gratiam novi viroris obtulit. Æmulati ſunt hoc idem in provinciis.

Neque in ſolo ſolum hæc variatio, ſed in caveis ipſis; quarum loco invenerunt (*b*) antra quædam coeuntia & deeuntia, quæ velut e terra emitterent ſubito feras. Quæ ipſa decora fuiſſe fatendum eſt, & blandientia ſenſibus imitatione quadam Naturæ.

At illud fuit improbi acuminis, [*c*] quod navim ædificare ſolerent grandem aliquam in ipſa Arena, quæ ſolutilis eſſet, & ſubito luxata emitteret omne genus ferarum pro arbitrio magiſtri temperantis. Ea enim occul-

te

[a] *Arena in ſilvam mutata.*
(b) *Antra.* [c] *Naves in Arena.*

te ſoluta exſiliebant urſi, leæ, patnheræ, leones, ſtruthiones, onagri, biſſontes: ita ut ſeptingentas feras aut pecudes ſimul & currere liceret cernere, & occidi.

Nec naves ſolum ejuſmodi induxere in Theatra, ſed quod magis admirere, quodammodo (*a*) mare ipſum. Reperti enim, qui totum locum, per occultos quoſdam ductus & meatus, ſubito aqua replerent; & pro terreſtribus feris, monſtra maris oſtenderent, & claſſes, & navalem pugnam.

De Podio.

Poſt Arenam murus occurrit, qui Podium ſuſtinet, quique claudit & ambit infimum ſolum. Dicitur enim (*b*) *Podium* projectura quæ in ſummo muro, quæ paulum provehitur & propendet inſtar pedis: Unde & nomen. Mænianorum ea quædam ſpecies eſt, facta in theatris, templis, ædibus, ad circumeundum, innitendum, ſpectandum. Ergo Podium eſt muri pars projectior & prominentior, ante imum ſpectaculorum gradum; cui columnæ impoſitæ cum epiſtyliis ad ornatum, ſive (cum liberet) ad inni-

[a] *Mare in Arena*. (b) *Podium quid*.

innixum. In Podiis iſtis victoriolæ etiam reponi ſolebant.

Ad hoc (a) Podium ſpectare ſoliti primi e Senatu. Nam cum Orcheſtra plurium graduum eſſet, digniſſimus habitus ille imus, qui Podio proximus & Arenæ; quippe ex quo facillima ſpectatio. Inter ipſum Podium & gradus ſpatii aliquid vacuum fuit latioris, in quo ſpectare ſoliti honorati: idque proprie, *Ad podium ſpectare*. Quidam enim ſellis curulibus ſpectarunt. Et eædem ſellæ honoris cauſa poſitæ abſentibus, ſive etiam mortuis. Conſules Prætores, aliique quibus id jus, in curulibus ſuis ad Podium ſic ſederunt, cum lictoribus, viatoribus, & magiſtratus ſui pompa.

Nec magiſtratus ſolum ad hoc Podium ſpectavit, ſed & ipſe (b) Princeps, cui tamen eminentior quidam ſuggeſtus exſtructus, & velut ſua domus. Origo rei a Julio Cæſare, qui inter alios honores, quos nimios recepit, admiſit ſtatuam inter Reges, ſuggeſtum in Orcheſtra. Secuti Principes id tenuere. Suggeſtus ille rectus & inædificatus fuit ad modici cubi-culi

(a) *Locus ibi honoratiorum.*
(b) *Locus Principis.*

culi formam : cui proprium etiam ſuum podium, quod oſtiis quibuſdam ſive feneſtris Arenam verſus aperiretur.

Sed præter hunc ſuggeſtum, ad Podium etiam tribunal (*a*) Editoris fuit. Cum enim aliis honoribus, ut lictoribus & veſte prætexta, inſignes voluerint eos eſſe, qui ludos exhiberent; tum etiam altiori hac ſede, in qua præſiderent. Quod vero ad Podium ea ſedes, cum ratio evincit, tum Svetonius, qui ex adverſum collocat Veſtales; eæ autem ad Podium.

Hujus Podii murus, qui Arenam dividebat, [*b*] non minus olim altitudinis habuit, cum hoc Podio, duodenos quindenoſque pedes. Hunc ergo nulla fera poterat tranſilire. Et tamen contra inopinatos quoque caſus a catis illis provide proviſum: (*c*) nam primum retia valida, nodoſa, in orbem undique Podium cingebant, quorum raritas ſcilicet non impediebat aſpectum. Et interdum retia illa per luxum inaurata. Nec retia ſolum, (*d*) ſed verſatiles quidam trunci appoſiti muro & Podio, contra ſcanſionem omnem ferarum & inſultum;

(a) *Editoris tribunal*. (b) *Podii altitudo*. (c) *Retia obtenta*. (d) *Ligna verſatilia*.

tum; ſiquidem ligna illa tranſverſa & verſatilia objecta fuerunt muro quæ feras, dum enituntur, fallerent, inſilientium impetum frangerent; & vertendo excuterent. Contra elephantes & immanes illas feras alia arma parata; (*a*) nam aut clathris ferreis Arenam totam circumdabant; aut, quod certius, euripis: Valde enim id genus metuens aquæ.

De Gradibus.

Gradum promoveo ad Gradus, & ad hos Subſelliorum, ut ſic dicam, (*b*) colles: Non male colles, quia revera per declive jacentium ea forma. Sed ut tota hæc ſedendi ſpectandique ratio ſubtili quadam Minerva intelligatur, non craſſa, opus hoc omne ſpatium diſtingui per partes: quæ erunt iſtæ. (*c*) 1. *Gradus*. 2. *Præcinctiones*. 3. *Aditus*. 4. *Viæ*. 5. *Cunei*. 6. *Cathedræ*. 7. *Porticus*

1. *Gradus*. (*d*) ſunt ea ipſa loca, in queis ſedebant. Sic dicti in Amphitheatris, quia ad formam ſcalarium graduum alii alios conſequuntur. Alti erant pede uno & palmo, ſive palmis 5. Palmus enim 4. digitos

[a] *Clathri ferrei*. (b) *Gradus clivoſi*. (c) *Graduum partes*. [d) *Gradus quid*.

tos continet, Pes 4. palmos. Quamvis iſta altitudo non convenit gradibus Amphitheatri Veronenſis. Latitudo pedes duo & ſemis. (*a*) Hanc enim latitudinem exigebat in contextu graduum ratio ſedendi. Pedes enim eorum, qui in ſuperiore gradu ſpectant, innixi inferiori gradui proximo: qui ne læderent ſedentes alios, neve ipſi læderentur, opus habuere aliqua laxitate. Fortaſſe etiam ad pone tranſeundum, ſi qui ſurgerent, aut ſedentibus jam aliis intrarent.

Gradus (*b*) autem iſti e lapide. Unde ſcitum illud Ariſtippi: Cui bono eruditio? *Huic ſaltem*, inquit, *ne in Theatro lapis ſedeat ſuper lapidem*. Quamquam & ſæpe ex ligno. Sero repertum, ut pulvilli inſternerentur Senatui, ne nudis aſſeribus inſiderent: idque primus Caligula inſtituit. Poſtea id etiam equiti conceſſum.

2. *De Præcinctionibus.*

Præcinctiones (*c*) non ſunt aliud, quam graduum intervalla & diviſiones quædam in orbem. Videntur autem ſive ad Vomitoria & ipſos Aditus, ſive in diſcrimin ibus Orcheſtræ,

[a] *Cur latiores.* (b) *Gradus lapidei.* (c) *Præcinctiones quid.*

Equeſtrium, Popularium, gradus quoſdam latiores altioreſque ſtruxiſſe, qui reliquos minores velut præcingerent & complecterentur. Unde & nomen. Vocatur id alio nomine (*a*) *Baltheus*, a pari cauſa; quia velut cingulum quoddam latum fuit. Eaque re Zodiaci zona etiam Baltheus a Manilio vocatur. *Diazomata* item, Græcanica voce, commode appellat Vitruvius. Apparent autem clariſſime Præcinctiones iſtæ in Theatris: obſervavit Torellus in illo Veronenſi, gradum eſſe circa medium, qui duos pedes & uncias 6. altus, cum reliqui tantum pedem & uncias duas.

3. *De Aditibus.*

Aditus (*b*) ſunt portæ quædam ſive oſtia in ipſa gradatione, per quæ ab exterioribus porticibus venitur & deſcenditur in ipſas ſedes. *Vomitoria* appellat Macrobius, voce vulgi; quod homines inde glomeratim ingredientes in ſedilia ſe fundant.

4. *De Viis.*

Viæ inter gradus duum generum: (*c*) *Aliæ*, quæ ad cardines ſive limites Baltheorum in circuitu: *Itinera præcinctionum* vocat Vitruvius: *Aliæ*, quæ

[a] *Baltheus.* [b] *Aditus quid.* [c] *Viæ duplices.*

quæ a Vomitoriis illis in deſcenſu aut aſcenſu inter Cuneos, proprie *Scalaria* dicta. In his Viis, qui locum non habebant, quique (ut ſuo verbo dicam) excuneati erant, ſpectabant ſtantes. Latitudo Itineris ad Baltheum non minus trium quatuorve pedum. Gradus autem Viarum humiliores aliis ſedentariis parte dimidia.

Canaliculæ (*a*) quædam & derivationes aquarum ad oram extremam graduum fuerunt, qua Scalaria incipiebant; & uſum habuerunt ſive aquæ cæleſtis derivandæ, ſive potius humanæ. Nam cum dies totos in ſpectaculis perſederent, quin urina reddenda fuerit, non ambigendum, eique uſui hi inciſi canales tributi. Nam ad pluviam, omnes gradus leviter penduli & proclives fuerunt.

5. *De Cuneis*.

Cunei (*b*) jam (Alexis κερκίδας dixit) inter has vias medii. Quidquid enim ſedilium dividitur præcinctionum Itineribus, & ſecatur lateralibus viis, in hoc nomen id venit. Nomen datum a forma, quia re ipſa ſcalarum directio talis, ut ab imo ordiens magis divideretur in altum,

[a] *Canaliculi & eorum uſus*.
[b] *Cunei*.

redderetque cunei formam. [*a*] Viæ iſtæ ſcalares non ab imo ad ſummum recta & ſine interciſione iverunt: ſed contra, dirigebantur ſalte ab ima Orcheſtra ad primam præcinctionem, ibi deſinebant, & alternis aliæ incipiebant, cum Cuneorum nova variatione. Apparet hoc clariſſime in Veronenſi. Ita ſi triplex præcinctio, triplex etiam ordo & diſcrimen Cuneorum. Nec abſurde fortaſſe ſenſerit, qui Cuneos & præcinctiones finiat ac diſcriminet limitibus Orcheſtræ, Equeſtrium, Popularium. Inde eſt, *Theatrum cuneatum*. Inde *Excuneandi* verbum, id eſt, ejiciendi & velut extra cuneum excludendi, uſurpatum Apulejo.

Hi (*b*) Cunei certi certis adſignati. Cuneos autem etiam Equitum & Senatorum fuiſſe, clare docet Svetonius. Et Virgilius plebis item ac Patrum agnoſcit.

6. *De Cathedra.*

Cathedra (*c*) vocatur ipſe in amfractu ad conſeſſum ſitus; id eſt, ſuperus locus, ubi clivi ſubſelliorum deſinunt, & murus incipit, qui porticum facit, clivoſque illos velut frangit. Nam

[a] *Cuneorum ratio.* [b] *Cunei certi certis.* (c) *Cathedra.*

Nam plani aliquid ſpatii ibi fuiſſe videtur, unde cathedris poſitis ſpectarent. Et ſane de ſellis allatis & illatis quidam ſuadent: & fœminæ & pullati non niſi ex ſuperiore loco ſpectabant, ex Auguſti decreto.

7. *De Porticibus*.

Porticus (*a*) ſuperiores, e quibus tenujores ſpectabant, pars eſt ſuprema, ſive ſummus fornix Theatri. Dio vocat ἀψῖδα θεάτρυ. Nec male: quia porticus illæ arcuato opere tectæ, ideo *Cameras* vocat Tertullianus.

De Ordine in ſedendo.

Populi Romani priſca diviſio in Senatum, Equitem, Plebem. His diſcreta in ſpectaculis ſua loca & gradus. In Theatris quidem jam olim lege Roſcia, at non ita diu in Circo & Amphitheatris: promiſcue enim ibi ſpectabant, & quovis loco libere, quamdiu libertas Romæ. At id mutatum ſub Principibus, & diſcrimina dignitatum facta, bono jure. (*b*) Senatui in Amphitheatris ſua ſedes fuit, ſua Equiti, ſua Plebi: Illam, *Orcheſtram* dixere; alteram, *Equeſtria*; tertiam, *Popularia*.

(a) *Porticus*. (b) *Tribus ordinibus ſuæ ſedes*.

Orcheſtræ (*a*) vox nata in ſcena & pulpito, tranſiit communi abuſu quodam ad alios etiam ludos. Sedes illi inter gradus imos: Is enim locus quia Scenæ & Arenæ proximus, ideoque oculis auribuſque expoſitus, optimus habitus ſpectioni, ſive auditioni. Magnitudo ejus in gradibus 4. aut 5. aut fortaſſe pluribus, ut etiam Sacerdotibus ibi locus, & ſociarum gentium Legatis.

Equeſtria (*b*) lege veteri 14. gradus tenuere. Itaque paſſim legitur *Sedere in quatuordecim*, & pro ipſa equeſtri dignitate. Ut autem numerus idem ſub Principibus fuerit, aucto immaniter numero Equitum, non hercle videtur probabile. Tribuni quoque inter Equites ſpectarunt, militares in primis, quia adnexum hoc Tribuniciæ illi dignitati. Et quidem hi Tribuni in gradibus primis ſpectabant: fortaſſe & alii, qui vario agnomine ſub Principibus nati.

Popularia (*c*) ſunt loco tertio. Et quamvis *Populi* vox communis eſt tribus ordinibus; hic tamen pro una ejus & uberiore parte capitur, pro Plebe ſola. Popularibus autem attributi

(a) *Orcheſtra*. (b) *Equeſtria*.
(c) *Popularia*.

buti reliqui omnes gradus , id eſt , cavea media & ſumma ; nam ima Senatui & Equiti vacabat. Itaque propter granditatem diſcrimen aliquod in ipſis popularibus : & pro varia conditione plebis , varii adſeſſus . Quoſdam , immo plerosque Svetonius expreſſit in Auguſto : (*a*) *Militem ſecrevit a populo , maritis e plebe proprios ordines adſignavit ; Prætextatis cuneum ſuum, & proximum Pædagogis*. Pullati ex loco ſuperiore ſpectarunt , ut & fœminæ . Hinc *Verba ad ſummam caveam ſpectantia* , ſunt vilia & ad guſtum minutæ plebis .

Hos limites , & hunc ordinem migrabat & [*b*] miſcebat ſæpe Quiritium turbida plebs . Avidi enim multi ludorum , & excluſionis metuentes , loca de multa nocte occupabant , & inhærebant ut ſuis . Idque proprio verbo vulgo notabant *Occupare* . Interdum loca [*c*] pretio aliquo diſtributa , quod receptum in ſervis . Et Græci pretium hoc ὀπτήρια appellaſſe videntur , τὰ ὑπὲρ τῶν ἰδεῖν δῶρα , *dona videndi cauſa* . Nec in ſervis hoc tantum , ſed receptum etiam in

[a) *Ordo quidam in plebe*. (b) *Confuſi ſæpe loci*. (c) *Pretio diſtributi*.

aliis e plebe, qui Locariis neſcio quid pro ſedibus pendebant. Appellat autem Martialis [a] *Locarios*, qui loca deſignabant, homines locabant, diſponebantque; alio nomine *Diſſignatores*. His lictores attributi: ut enim in funere publico lictores comitabantur Diſſignatores, ſeverioris imperii cauſa & ordinis ſervandi, ſic in Theatris. Non quod proprii Diſſignatorum ulli apparitores (viles enim ipſi olim, & fortaſſe inter libertinos) ſed accipiebant a domino funeris & Editore ludorum. Horum tamen dignitas ſub Principibus aucta, & non pro modico beneficio dabatur. Horum munus, ordinibus ſua loca adnotare, pellere occupatores ab alienis. Et id dicebant theatrali verbo, *Excitare* aut *Suſcitare*. Labente ævo, præter Diſſignatores, fuere & digniore quodam nomine Tribuni, qui electi ad moderandas & temperandas ludicras populi voluptates. Ii dicti *Tribuni voluptatum*.

De Fiſtulis Amphitheatralibus.

Tubi [*b*] ſive Fiſtulæ in imo & ſummo Amphitheatro erant diſpoſitæ, ea arte & fine, ut odoratum quem-

(a) *Locarii qui*. (b) *Tubi pro aſperſione*.

quemdam humorem ejacularentur leviter & inſpergerent in ſedentes. Is humor e croco plerumque qui e fiſtulis illis per minuta quædam foramina ſtillabat in modum imbris. Unde Antonius Muſa apud Senecam has ſparſiones *odoratos imbres* vocavit. Martialis *Nimbos*. Proprie autem vocabant illum rorem ingenioſum *Sparſiones*: & *Spargendi* verbo in hac re uſi.

Nec e fiſtulis ſolum hic imber, ſed ſcito magis invento [*a*] e ſtatuis expreſſus, velut humanus quidam ſudor. Et ex Theatri Marcelli configuratione conſpicuum, in media & ſumma præcinctione ſtatuas plures fuiſſe, partim ad ornatum, partim ad hunc uſum. Eas autem ſcire licet concavas fuiſſe; & per immiſſas fiſtulas ferreas ſive æneas [quas grandes fuiſſe ſuſpicamur, & alias minores, quæ ab illis diffuſæ per membra] minutis foraminibus, velut per poros & membra expreſſum hunc humorem; non ſine, præſenti quidem auxilio & manu adminiſtrorum; qui in parte inferna ſtabant.

Sed [*b*] ſparſio hæc non fuit cro-

M 5 cus

(a) *Aſperſiones ex ſtatuis*. (b) *Crocus quomodo ſparſus*.

cus merus aut aridus, ſed vino dilutus: mixtus videlicet trituſque flos is herbæ cum vino fuit, quod colorem deinde aſſumeret & odorem. Hinc *Liquidum Crocum* Ovidius dixit. Et fluebat per gradus. Balſamo, etiam uſi, etſi minus id crebrum. At de croco in omnibus ſpectaculis protritum; etiam Scenicis. Ideoque *ſolemnes crocos* Propertius agnominavit. Adeo ut etiam ſupinorum hominum deliciis e Theatris in convivia ſparſiones migrarint, & eadem illa arte unguentis perfuſi convivæ.

De Velis Amphitheatrorum.

Tegmen (*a*) etiam in Amphitheatro fuit, quod ſuperduci ſolebat arcendo æſtui ac Soli. Tegmen hoc e velis. Primus inventor rei Q. Catulus: aut certe jam inventæ primus Romæ imitator. Ejus ritus veſtigia in ipſis Amphitheatris, ubi foramina in ſummis lapidibus ad funes velorum illigandos: ut in Nemauſenſi illo clare; & in ſummo Romano quædam grandiora, per quæ conjicitur trajici & in altum dirigi antennas ſolitas, velorum funes ſuſtinentes. At ipſæ deinde antennæ ſive mali, per foramina ea immiſſæ & demiſſæ mutulis

(a) *Amphitheatra tecta.*

tulis quibuſdam excipiebantur, firmitatis cauſa. Ad antennas autem ſubrectas, funes tranſverſim ligati & extenſi, ſuper quos ducta vela. Hinc dicunt *Vela ducere & reducere*: & *Velorum inductiones*. Huic muneri præpoſiti milites e claſſe: ſcilicet quia maritimi illi, jure periti tractandorum velorum.

Vela (*a*) illa varie colorata fuiſſe, ad ornatum, Lucretius oſtendit. Et Carbaſina vela Plinius nominat, cum auctore Lentulo Spinthere. Cæſar Dictator vela ſerica ſuſpendit. Jam Nero purpurea etiam vela induxit, ſtellis aureis vare interſtincta.

Hæc ipſa vela Juvenalis dicere videtur (*b*) *Velaria*. *Velarii*, qui præpoſiti velis in aula ducendis. Sed Theatrica hæc vela non ſemper extenſa, quia ſæpe id impediebat ventus. Nec mirum, in tam laxo & capaci circo.

De Pilleo & Umbella.

Ne autem indefenſi a Sole ſpectarent, cum vela non ſuperducerentur, duplex iis tegmen, ſive *Pillei*, ſive *Umbellæ*.

(a) *Vela colorata*. (b) *Velaria*.

Pilleis (*a*) quidem uſi Theſſalicis, qui fere idem cum Petaſo. Uſi & Gauſapis & Cauſia loco illius pillei. Ad hunc uſum interdum pillei in Theatris ab Editoribus dati, ſive birri.

Umbella (*b*) autem, a facienda umbra dicta, non aliud fuit tegmen, quam quo hodie in Italia paſſim ſupra caput ſuſpenſo utuntur per viam, & in æſtu. E linteo formant, inſtar obtuſæ & brevioris metæ, quod orbiculata virga extenſum, baculo ſuſtinent ſupra caput erectum. (*c*) Hanc, puto, colorabant, pro favore cujuſque in hanc illamve Circi factionem, Praſinam, Venetam, &c. Umbellam Græci vocant σκιάδιον. Hinc & *Umbellati clavi*, apud priſcos Architectos, qui capite paulatim inſtar turbinis latiore: itemque *Umbellati flores* fœniculi, aniſi, ſambuci, apud hortenſes ſcriptores.

De Spoliario.

Spoliarium (*d*) non erat in ipſis Amphitheatris, ſed juxta ipſa: & videtur e regione ad alteram illam portam fuiſſe, quæ Libitinenſis. Nam Spo-

(a) *Pilleis uſi.* (b) *Umbella.* (c) *Umbella colorata.* (d) *Spoliarium ubi.*

Digitized by Google

Soliarium, quod receptaculum mortorum aut graviter in Arena læſorum, jure conſtituitur juxta mortuaem iſtam portam. Enimvero ſolent gladiatores occiſi turpiter unco per Arenam trahi in Spoliarium.

De Gradibus interioribus.

Erant (*a*) & gradus interiores intra porticus, per quos ad ſpectacula aſcenſus: hi ita flexi & diſpoſiti apte, ut quantumvis conferta multitudo, ſtatim ingredi & egredi ordinate & ſine conflictu potuerit. Ordines hi graduum ſive ſcalarum miro artificio pene invicem decuſſabantur, & ad oſtiola ſua ſive Vomitoria ſinguli ducebant.

Jam (*b*) columnæ, jam coronæ, epiſtylia, zophori, & uno verbo, omnia exteriora hujus operis, admiranda noſtro ſæculo, non imitanda. Sed hæc videlicet potentia Romana, hæ olim opes, quas etiam docti plerique capiunt dumtaxat & vident per nubem.

De Pegmatis.

Pegmata (*c*) antiqui appellarunt machinas quaſdam e ligno, quibus uſus

(a) *Uſus horum graduum.* (b) *Exteriora Amphitheatri.* (c) *Pegmata quid.*

uſus in Theatris aut Arenis . Vox Græca origine eſt, ἀπὸ τȣ̃ πήγνυμι, quod eſt *Figo*, *Gelo*, *Compingo:* Itaque Gloſſæ priſcæ πῆγμα interpretabantur *Confixum* : & docte Apulejus *Confixilem machinam* dixit, alluſione ad vim ipſam verbi. Pegma paulo aliter pro loculamentis pluteiſque librariis, Cicero dixiſſe videtur.

At Pegma (*a*) Theatricum non aliud, quam grandis quædam & ingenioſa contabulatio, quæ ſponte & occulte ſtatim creſceret, ſtatim ſubſideret; ideoque compacta raris quibuſdam & interlucentibus tabulis & ſublicis, ad laxandum & comprimendum. Quæ ornatus cauſa tecta ſæpe argento vel auro, ſed tenui.

In his (*b*) Pegmatis varia inventa & ſtupendi luſus ingeniorum, de quibus Auguſtinum loqui ſentio : *Ad quam ſtupenda opera induſtria humana pervenit? quæ in Theatris mirabilia ſpectantibus, audientibus incredibilia, facienda & exhibenda molita eſt?* Nam hæc Pegmata ex ſe ſurgebant, tabulata tacite in ſublime creſcebant, ſubſidebant mox hæc eadem: quin interdum chaſmate & ruina ſubita

(a) *Pegma theatricum quid*. (b) *Stupenda inventa in Pegmatis*.

bita dehiſcebant, ſive tota pegmata, ſive homines qui impoſiti. Et ſolebant interdum ita componere pegma & hanc ruinam, ut ii, qui impoſiti, præcipites ruerent in caveas ferarum, ibique diſcerperentur. Sed & flammarum quidam luſus & imago in hoc pegmate, ſine ulla ejus plerumque noxa. Duces etiam captivos & oppida in Pegmatis ſolere oſtendi, Joſephus adnotat; ſed non hæc theatrica intelligens, verum Fercula, quæ portari ſolita per triumphum.

DE

DE
GLADIATORIBUS
LIBER I.

SPectaculorum apud Romanos (*a*) quatuor genera fuerunt. *Gladiatores*, *Venatio*, *Bircenſes*, *Scena*. Tria ex iis ad oculos maxime, unum pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria fere Romanorum; aut ſi in alia gente, tenuja præ iſtis, & dictu parum digna. De GLADIATORIBUS dicemus: quod inter omnia celeberrimum fuit frequentiſſimumque Romæ, & in quo plebs maxime vel delectabatur, vel verius inſaniebat, juventique erat in deliciis.

Spectaculum hoc appellatum proprie, *Munus*: (*b*) vel quia populo gratis daretur: vel ab officio, quia officium ſe mortuis facere arbitrabantur. Nam *Munus* proprie officium antiquis; ſicut *Munis*, officioſus: & e con-

(a) *Quatuor ludorum genera.*
[b] *Munus cur dicta ſpectacula.*

e contrario *Immunis* dicitur, qui nullo fungitur officio. (*a*) Is qui præbebat, ab ea voce *Munerarius* dictus, Gloſſæ, *Munerarius*, ἀγωνοθέτης: cujus vocis primum patrem Quintilianus facit Auguſtum. Nam antea vel *Domini ludorum*, vel *Editores*, & res ipſa *Editiones*. Quamvis hæ voces communes ſint omnibus ludis, *Munerarius* non niſi is, qui munera edit, id eſt, Gladiatores aut Venationes. Hunc Florus magis nove dixit *Muneratorem*. Et *Gladiatores* plus ſemel pro ſpectaculo & munere ipſo uſurpat Cicero aliique, homines pro re. *Gladiator* autem ipſe eſt, qui in arena populo ſpectante pugnavit.

In hac autem re de Gladiatoribus *quatuor* ſunt dicenda. 1. ORIGO *progreſſuſque*. 2. LOCUS. 3. HOMINES. 4. MODUS.

I. DE ORIGINE GLADIATORUM.

ORigo Gladiatorum a re funebri: exemplum ab Hetruſcis. At fortaſſe Hetruſci ipſi a Græcis. Undecumque exemplum, cauſa tamen & ori-

(a) *Munerarius quis*. (b) *Gladiator quis*.

origo Funus. (*a*) Nam quoniam olim animas defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, captivos vel malo ingenio ſervos mercati in exſequiis immolabant. Poſtea placuit impietatem voluptate adumbrare: itaque quos paraverant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabant. Hæc muneris origo. Atque Gladiatores illi a buſti cineribus *Buſtuarii* dicti.

Itaque prætextu hoc religionis dati publice Romæ (*b*) primi gladiatores in foro boario, A. V. 490. Dederant M. & D. Bruti, cauſa mortis patris. Dixi, *publice*; quia facile ſuſpicor, jam ante privatim & per convivia innotuiſſe. Nam in lætiori convivio ſolemne fuit, in triclinio paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam, qui cum applauſu convivantium occidebant, occidebantur. Ortus mos a Campanis; ab iis avide hauſerunt Romani, perſeveravitque ille mos ad extrema imperii tempora. Atque hi convivales gladiatores ſunt, quos *Cubicularios* vocat Lampridius.

Olim

[a] *Cauſa muneris Funus*. [b] *Primi Gladiatores*.

Olim in funere tantum data munera gladiatorum; (*a*) nec eo omni, ſed virorum Principum, illuſtriorumque. Non enim dabantur, niſi in funere Indictivo: Imperatorum ergo, Procerumque. Sed paulatim, ut ſolet, res increbuit, & a tenui canali in mare quoddam [fas ſic loqui] excrevit editionum. (*b*) Dare enim cœperunt vulgo etiam privati; & pleriſque ea cura in teſtamentis: cavebant enim poſt mortem ſuam tot & tot paria ſibi edi. Immo uſque eo mos evaluit, ut ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret velut debitum, & ex præſcripto legis. Nec vero hoc fine, aut in virorum ſaltem funeribus ſtetit mos, tranſiit etiam ad fœminarum. Dux & auctor rei ſtirps illa Veneris Julius Cæſar, qui munus populo epulumque in filiæ memoriam pronunciavit, quod ante eum nemo. Nec dubium, quin Divi exemplum cupide imitatus ſit vulgus.

De Progreſſu Munerum.

Præter funus & religionem, etiam Voluptatis cauſa (*c*) dati gladiatores.

[a] *Dati in funere illuſtrium.*
(b) *Poſtea & aliorum.* (c) *Voluptatis cauſa data munera.*

res. Poſtquam enim res placere populo viſa eſt, & omne vulgus cupiens harum voluptatum, ecce anſa præbendi reperta eſt etiam citra funus. Scilicet nimis raræ illuſtrium divitumque mortes: & inventum, ut Magiſtratus darent, Sacerdotes, Principes, denique omnes, qui gratiam a populo exambire vellent aut honorem.

Primi (*a*) e Magiſtratibus dederunt *Aediles*. Quidni enim exemplum rei primum ab illo Magiſtratu cenſeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Editio tamen ea quando cœperit, non ſcitur; vix eſt ut ante 600. Urbis annum. Quandocumque cæperint, manſere tamen ad extrema Imperii.

Secundo dedere (*b*) *Pretores*, more item vetere. Auguſtus hac in re aliquid innovavit & aſtrinxit; e publico aliquid eis dari præcepit, & interdixit, nequis a ſe aliquid amplius altero impenderet, niſi Senatus decreviſſet. Neve ſæpius, quam bis quoque anno Gladiatores daret, neu plurium quam 60. parium. Poſtea tamen edictum illud, qua de ſumptu eſt,

[a] *Primo dederunt Ædiles.*
(b) *Pretores.*

eſt, laxavit idem Auguſtus: immo e publico aliquid dari ultra vetuit. Caligula etiam aliquid ſtatuit hac in re. At Claudius prorſum vetuit, & a Prætoribus ea munera removit. Videntur tamen iterum irrupiſſe.

Tertio (*a*) *Quæſtores*, inſtituto Claudii: quod tamen conatus Nero tollere, qui ſanxit, ut ne deſignatis quidem Quæſtoribus gladiatores edendi neceſſitas eſſet. Sed reduxit denuo Domitianus, & quæſtoria munera olim omiſſa revocavit. Non levavit, ſed auxit Quæſtorum onus Alexander, qui Quæſtores candidatos juſſit ex ſua pecunia munera populo dare.

Quarto dedere (*b*) *Conſules*, exemplis tamen haud ita crebris. Non enim ſæpe reperias Conſularia munera gladiatorum, venationem ſæpe. Hæc de Mag ſtratibus.

Jam vero dedere etiam (*c*] *Sacerdotes*. Atque ita Pontificales & Sacerdotales ludi paſſim obſervantur.

Item novo nomine & re *Ærarii*. Hos alii vocant *Arcarios*, qui præerant arcæ fiſci.

Denique [*d*) *Imperatores*, ita quidem frequenter, ut hoc eximium cenſuiſſe

---

[a] *Quæſtores*. (b) *Conſules*. (c) *Sacerdotes*. (d) *Imperatores*.

ſuiſſe videantur inter munia Principatus. Dabant enim Natali ſuo, dabant Quinquennalibus, Decennalibus, Viceſimalibus; dabant in dedicatione publicorum operum, in victoria & triumpho, & per variam occaſionem. Iſta Romæ.

Munera extra Urbem data.

Sed & Provincias pervaſit ſtudium hujus ludicri, velut tabes. Primus (*a*) Perſeus Macedonum Rex tranſtulit in Græciam, majore primo cum terrore hominum inſuetorum ad tam cruentum ſpectaculum, quam cum voluptate. Nec dubie alii Reges & Dynaſtæ in ſua regna. Et profanæ ſolum gentes? immo ipſi ecce Judæi, apud quos Herodes Rex ſub Auguſto in ſingulis pene oppidis Theatra & Amphitheatra conſtituit. Et Agrippa una commiſſione dedit paria 700. Romanos quodammodo ipſos exſuperans.

Nec Reges ſolum inſanierunt hanc inſaniam, ſed etiam in provinciis paſſim Proconſules (*b*) Præſideſque. Editiones ejuſmodi aliquando vetitæ, ſed obedientia non diuturna. Jam vero coloniæ & municipia æmulabantur,

[a] *Dati gladiatores a Regibus.*
[b] *Dati a Præſidibus.*

tur, & paſſim inter reliquias vetuſtatis Amphitheatra etiamnunc, cædium iſtarum ſedes. Atque ut Romæ magiſtratus præbebant, ſic in coloniis municipiiſque Duumviri aut Ædiles. Sed & multi (*a*] privati dabant, nulla lege, ad populi tantum gratiam, & pecuniæ ſuæ illudentes, immo & cerdones & libertini. Et ab hac cauſa in lapidibus frequenter decreti honores leguntur, frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris; quamquam id Claudius, quod in ſe erat, vetuiſſet. Atque hi fortaſſe *Honorarii ludi* Svetonio dicti, quia in honorem Principis ſuſcepti.

Poſtremo non homines ſolum certi qui darent, [*b*) ſed etiam tempora quædam quibus darentur. Saturnalia in primis. Deinde Quinquatruum feſti dies. Atque etiam per adulationem Senatus dies unus alterve gladiatoribus ſæpe additus, in honorem Cæſaris.

Crebritas Gladiatorum & Numerus.

Munerum crebritas, & multitudo pugnantium ſupra noſtram fidem. (*c*) Cæſar Ædilis 320. paria dedit. (*d*) Adrianus Cæſar Gladiatorum munus per 6. dies

[a) *A privatis.* (b) *Certis diebus dati.* [c] *Munera Cæſaris* (d). *Adriani.*

6. dies continuos exhibuit. [*a*] Gordianus ædilitatis ſuo tempore populo Romano 12. munera, id eſt, per ſingulos menſes ſingula exhibuit; ita ut gladiatorum nonnumquam 500. paria exhiberet, numquam minus 150. Ergo unus ille non minus 3000. dedit unno anno. (*b*) Titus Gladiatores, Venatus, Naumachias per 100. dies dedit. Bonus & moderatus Princeps [*c*] Trajanus ſpectacula ejuſmodi per dies 123. continuavit, & gladiatorum 10000. dedit. (*d*) Cajus 1000. paria. Itaque magna copia Romæ & in provinciis gladiatorum fuit. Gordianus Romæ habuit gladiatorum fiſcalium paria 1000. nec tamen aut imperium tunc, aut ipſe ad ævi illius opes. Otho Imperator 2000. gladiatorum contra Vitellium armavit: credo; ex iis tantum, qui in Principis fiſco,

Legibus inhibita munera.

Calamitas Orbi invecta per hos ludos: (*e*) nullum enim bellum tantam cladem vaſtitiemque generi humano intulit, quam hi ad voluptatem ludi. Numerum dierum hominumque recen-

(a) *Gordiani.* (b) *Titi.* (c) *Trajani.* (d) *Caji.* (e) *Deteſtatio horum ludorum.*

recenſe; mentior, ſi non unus aliquis menſis Europæ ſtetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Neronem culpamus aut Caligulam, qui 100. aliquot homines vita interfecerunt, ira ſive metu: ecce unus Editor homines ſupra 1000. ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabat, & çibum oculorum; fiebantque non per unius alteriuſvè laſciviam, ſed velut publica lege & decreto. Itaque eo ventum eſt, ut aliis legibus effuſio iſta fuerit coercenda.

Primo [*a*] ad ambitum reprimendum, cautum fuit, ne quis daret candidatus. Legem eam tulit M. Tullius Conſul. Cautum etiam de numero aliquid gladiatorum, ſub idem tempus, ſupra quem ne haberent in Urbe. Sicut in Catilinaria conjuratione item remoti gladiatores ab Urbe. Sed Auguſtus certe etiam de numero parium cavit, edixitque A. V. 732. nec Gladiatores ſæpius quam bis anno dari, nec plurium quam 60. parium: At Tiberius firmus contra iſta, certum numerum in commune præſcripſit. Sed poſt Tiberium Caligula, conculcato hoc edicto, permiſit volentibus cunctis, etiam ſupra numerum defini-

N tum,

(a) *Gladiatorum munera repreſſa.*

tum, gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio ſuo & ſæculo videtur.

Nec de numero ſolum Tiberius, aliquid etiam ſtatuit de Munerariis, (*a*) cavitque SC. nequis gladiatorium munus ederet, cui minor 400000. res. Fortaſſe & idem vetuit, nequis edidiſſe vellet libertus. Quin & Nerone Principe ſtatutum, nequis Præſes aut Procurator, qui provinciam obtineret, gladiatores daret. (*b*) Sumptus etiam ad munera coercitus plus ſemel. Antoninus Pius profuſionem vetuit, certa pecunia definita. Poſt illum Marcus Philoſophus. Alexander vero habuit in animo, ut munera per totum annum diſpergeret, ut per 30. dies munus populo daretur: ſalubri conſilio, ſed ſine effectu. Perrupit enim omnia ſepta inveterata licentia; nec jam Princeps aut lex, qui capere poſſet tam effuſis cupiditatibus modum.

Tarde, immo ſero deſcenſum eo, (*c*) ut gladiatoria ſpectacula prorſum tollerentur. Pulcherrima hæc laus ad Conſtantinum Imperatorem referenda: is primus Romanorum Principum gladiato-

(a) *Qui dare poſſet qui non.*
[b] *De ſumptu cautum.* (c) *Tandem ſublati gladiatores.*

diatoria ſpectacula e toto orbe Romano ſubmovit, A. V. 1067. pene 600. annis poſt ea inſtituta. Repreſſit igitur Chriſtianus Princeps: (*a*) tamen & ſub Conſtantio, & poſtea ſubTheodoſio & Valentiniano conati irrumpere; immo irrupere. (*b*) Etiam ſub Honorio, qui tamen ſuſtulit, occaſione Telemachi cujuſdam Monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodam ardore diducere conatus, a populo lapidibus obrutus fuit. Ita obviam itum ludo non ludo, & ſublata adeo res cum memoria gladiatorum, ut ægre nunc ad intelligentiam retrahere poſſimus morem fugitivum.

De habitu edentium, ſpectantium.

Duo genera fecimus Editorum: *Magiſtratus* & *Privatos*. Qui enim munus mortis cauſa dabant, plerique videlicet fuere privati, tamen dabant non quaſi privati: [*c*] per dies enim omnes muneris prætextæ illis jux, lictorum, accenſi, omninoque imaginem quandam gerebant Magiſtratus. Nec illud occaſione prætereundum, [*d*] propriam quandam veſtem fuiſſe in munere funebri ipſorum ſpectatorum: ſpe-

N 2

(a) *Reſtituti*. (b) *Denuo aboliti penitus*. [c] *Editores prætextati*. (d) *Habitus ſpectatorum*.

ſpectabant enim in penula pulla. In munere vero voluptuario ſpectabant togati.

2. DE LOCO GLADIATORUM.

L*Ocus* Gladiatorum duplex: (*a*) *Ludus*, & *Arena*. Ille, ubi habiti altique gladiatores; hæc, ubi dati & producti. De priore prius.

DE LUDO GLADIATORIO.

Ludus gladiatorius inde dictus; (*b*) quod in eo juvenes uſum armorum condiſcerent. Nam primo gladiatores domi & in reliqua familia fuerunt: mox creſcente numero, & crebritate editionum, aperti iis velut publici quidam ludi, & in his armorum Magiſtri. Ita quidam ſplendidiores, etiam poſt inſtitutos ludos, habuere domi eos aut apud amicos. Quod tamen perrarum, & vulgo ars pugnandi docta exercitaque in ipſis ludis. *Luſorium* appellaſſe videtur Lampridius. Græce καταγωγιον μονομαχων, appellat Herodianus, quaſi dicas *diverſorium domiciliumque*. Suidas μονομαχοτροφεῖον.

In

(a) *Locus duplex*. (b) *Ludi gladiatorum unde*.

In Urbe autem (*a*) plures ejuſmodi ludi, nominibus ſuis noti & diſcreti: ut *Ludus Gallicus*, *Dacicus*, *Magnus*, *Mamertinus*, *Matutinus*, *Aemilius*. Ex his aliqui etiam Beſtiariorum fuerunt; uti certe *Matutinus*, nam matutina ſpectacula ferarum. Et diſtincti ludi beſtiariorum & gladiatorum.

Hiſce ludis non Laniſtæ ſolum præerant, (de quibus mox dicetur) ſed etiam digniori nomine (*b*) *Procuratores*: nec ii de plebe, ſed ex civium primis, fuitque velut inter dignitates & infulas id munus. Nec longe ab iſtis diverſi Curatores munerum ac venationum. (*c*) Medici etiam ſui ſingulis his ludis; nec id invento novi ſæculi, ſed diu ante Imperatores, anno Urbis *663*. adeo antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Exemplum translatum e Græcia, apud quos Medici athletis. (*d*) Medicos autem hic haud tam arcte acceperim, ut hodie; ſed incluſerim etiam Chirurgos, uſurpatione priſca: ii autem opus certe gladiatoribus læſis, luxatiſve. De-

(a) *Ludi plures in Urbe*. (b) *Procuratores ludorum*. (c) *Medici*. (d) *Quo fine*.

inde & ratio victus gladiatorii ea, ut ſalvi eſſe ſine Medico non poſſent: large enim edebant, bibebant, & dabantur velut in ſaginam; eo fine, ut domini valentes eos producerent, & ut Cicero ait, cum gladiatoria totius corporis firmitate. Inde *Gladiatoria ſagina* Tacito. Inde *Sagina* nomine ludum ipſum Propertius intellexit. Plinius videtur attribuere hordeum iis in cibum. Sed non credo eo uſos; male alibilis eſt is panis, flatus genitor malique coloris, ideoque ignominiæ cauſa militibus datus qui deliquiſſent. Seneca etiam eum inter viliſſima genera habet. Quæ omnia contraria huic gladiatoriæ ſaginæ.

Luſti iſti non ſolum Romæ fuerunt, [*a*]ſed in coloniis municipiiſque:Capuæ in primis & Ravennæ. Nam Ravennæ ludum exſtruxit, aut certe voluit Cæſar.

De forma ludorum nihil dixerim, præter multiplices in iis minutaſque [*b*] cellas fuiſſe, in queis ſeorſim haberentur ſinguli gladiatores: exemplo ſcilicet ſervorum, quibus cellæ. Sed & meretricum cellæ (ex Juvenale & Pe-

(a) *Ludi in Coloniis*. (b) *Cellæ in ludis*.

Petronio) & capitum omnium vilio-rum.

De Laniſtis, Ludorum præfectis.

His ludis præfuiſſe Laniſtas ſupra tetigi. Vocem (*a*) *Laniſta* vulgo a laniandis corporibus formant; nec perſuadent. Iſidorum potius audio, qui Tuſcum verbum eſſe vult, & illis carnificem ſignare: & audio eo libentior, quia res gladiatoria petita a Tuſcis. Laniſtæ avium etiam apud Columellam, qui aves condocefaciunt ad pugnam. Emebant autem Laniſtæ futuros gladiatores, aut expoſiticios pueros huic rei tollebant.

Tota autem manus, quæ ſub uno Laniſta, (*b*) *Familia* appellabatur; & eum dicebant Familiæ præeſſe. Hinc natum proverbium Ciceroni familiare: *Ducere familiam*, quod idem eſt, ac Familiæ præeſſe, ſumptumque ab hac ipſa Laniſtarum præfectura.

Hi iidem Laniſtæ honeſtiore & invidendo verbo [*c*] *Doctores* dicti, & *Magiſtri*: videlicet: quia gladiatores novitios & tirones docebant. Quin iidem *Commentarii* dicuntur, & *Di-*

(a) *Laniſtæ unde dictus.* (b) *Famili gladiatorum.* (c) *Doctores pro laniſtis.*

Dictata dare, verbis omnibus a meliore ludo ſumptis. Nec inepte *Dictata*, quia revera præcepta ſua armorum commiſere etiam ſcripris.

In ludo duo erant genera: *Tirones* ſeu novitii, & *Veterani*. Veterani nobiliores, & uſu longo edocti. [*a*] Ad Tirones cura & inſtitutio præcipue pertinebat. Ratio moduſque inſtituendi, ut rudibus batuerent cum Laniſta: ſive etiam ad palum exercerentur, militum inſtar. Sed prius illud de rudibus proprie *Batuere* dicebant: & gymnaſium ipſum, *Batualia*, vulgo *Battalia*, γυμνασίαι τῶν μονομάχων. Erat autem *Rudis*, [*b*] gladius e ligno. Et quidem pro modo cujuſque armaturæ, Threci incurvus, Secutori rectus, Retiario dentatus. Fortaſſe etiam e ferro, ſed tamen hebes. Amplius, (*c*) duplex fuit Rudis: Laniſtarum, & Tironum ſive exercentium. Laniſtæ ſua rudis, qua ſecerni cognoſcique potuit; ea fuit e ferula, qualia ſceptra Pædagogorum: & *Ferula* etiam nominata priſcis, qua novos auctoratos, & novitios gladiatores abberrantes Laniſta cædebat, velut legitimus magiſter. Nam

(a) *Tirones in ludis docti.* (b) *Rudis quid.* (c) *Ea duplex.*

Nam & hæc res a litterario ludo. At Rudis ad gymnaſia diverſa ab hac, & gladii forma, fortaſſe etiam ponderoſior, graviorque. Hæc exercitatio & velut meditatio novis gladiatoribus ad cædem.

DE LOCO PUGNÆ.

Dictum de loco, ubi habiti gladiatores; ſupereſt locus pugnæ, qui non unus: [a] ad rogum enim dati, in foro, in Circo, in Amphitheatro, in ſeptis; vicatim, & regionatim. Ad rogum olim in exſequiis, iſque antiquiſſimus locus. Poſtea non placuit circumducere populum, & omiſſo rogo ipſi gladiatores funebres in foro dati. [b] Forum ergo locus vetus pariter & diuturnus, nam & ſub Auguſto fuit; & Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in ſeptis. Tamen cœptum vileſcere & forum: forte ideo, quia loca ſeſſui & ſpectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Conſules Magiſtratuſque clientibus tribulibuſve ſuis adſignabant, & in beneficii loco. Igitur ſtructa Amphitheatra, [c] deſtinata proprie huic ludicro & Venationi. Et plerumque

(a) *Gladiatores ubi dati*. (b) *In foro*. (c) *In Amphitheatro*.

exhinc in iis dati gladiatores, tamen non omiſſo prorſus foro. Etiam in ſeptis Agrippæ. Sed & Circus interdum huic rei. Sæpe vici, & 14. regiones Urbis, quod ſub Imperatoribus factitatum.

De Spoliario.

In loco ludi etiam Spoliario ſuus eſt locus. Eſt autem (*a*) *Spoliarium* non ipſe ludus, ſed ludi pars. Ductum nomen a re balnearia: nam exteriores cellulæ in balneis, *Spoliaria* dictæ, Græce ἀποδυτήριον. Ubi ergo in balneis exuebantur, ſeque veſte exſpoliabant, *Spoliaria* dicta; & a cauſa ſimili in ludis. Nam ibi gladiatorum veſtes & ornamenta. Immo amplius, locus ille receptor vulneratorum cæſorumque. Quin & ii, qui ſine ſpe curationis læſi, illic interficiebantur.

Erat (*b*) & locus obſcænus in ludo, ubi ſpongia damnata, de qua Martialis & Seneca.

De Diludiis.

Tempora, (*c*) quæ gladiatoribus concedebantur inter dies munerum, quibus pugnatur, dicebantur *Diludia*, ut vult Horatii vetus Scholiaſtes.

(a) *Spoliarium*. (b) *Pars ludi fœda*. (c) *Diludia quid*.

ſtes. Verum potius Diludia videntur eſſe, cum medii ludi alio genere ſpectaculi interrumpuntur, & quaſi diſfinduntur. Ita enim mos, ut in media ſæpe Comœdia aut Tragœdia Venationem, aut paria aliquot gladiatorum poſcerent, tædii levandi.

LIBER II.

3. DE HOMINIBUS PUGNANTIBUS.

DE *Origine* & *Loco* dictum: Tertium nunc de *Hominibus*, de quibus *duo* dicenda: *Quæ* CONDITIO *fuerit gladiatorum*; *&* *Quæ eorum* GENERA, *quodque diſcrimen*.

CONDITIO GLADIATORUM.

Ad *Conditionem* quod attinet, (*a*) e ſervis plerumque fuerunt, aut captivis. *Servi* aut vendebantur in ludum, aut damnabantur, adeoque id increbuit, & ob levem ſæpe cauſam. Eos conquiri moris etiam in provinciis fuit. De (*b*) *Captivis* etiam non

 igno-

(a) *Gladiatores Servi*. (b) *Captivi*.

ignotum : aut enim venditi illi ipſi laniſtis, aut ab Imperatoribus, poſtquam in triumpho ducti, dati in ludum; ſæpe & ſine triumpho. Servi ergo captivique primo ad hoc munus.

Sed paulatim etiam (*a*) liberi & ingenui, nulla quidem aliunde vi, ſed precio inducti vel mala libidine pugnandi. Et vero paulatim, non deſidentibus ſed corruentibus moribus, eo ventum, ut (*b*) primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent; quidam deſperatione & bonis exuti, alii Principibus gratificantes. Quin vulgo jam ſub Principibus (*c*) Equites polluti arena & Senatores. Origo prima rei a C. Cæſare, qui permiſit Equitibus Romanis uti pugnarent. Eoque temeritas hæc, ſive inſania fuit, evaſit, ut lege cavere Auguſtus debuerit; qui tamen Equitibus palam id permiſit, non item Senatoribus. Sed denuo id vetitum SC. & fraudem, quæ huic legi fiebat, repreſſit Tiberius. Sed non ad Tiberii ſeveritatem Principes ſecuti, qui ſolute adeo permiſerunt, ut Caligula una commiſſione 26. Equites dederit: Nero exhibue-

[a] *Liberi*. [b] *Nobiles*. (c) *Equites & Senatores*.

buerit ad ferrum 40. Senatores, 60. Equites Romanos. Vitellius (*a*) quamquam ipſe infamis, infamiam hanc genere quodam ſuſtulit, cavitque ſevere, ne Equites Romani ludo aut arena polluerentur.

Nec ſolum Romana juventus tam prodiga ſanguinis ſui pariter & honoris, (*b*) ſed & fœminæ ipſæ in arena nudæ pugnarunt veram illam gladiatoriam pugnam. Hoc adeo verum eſt, ut, Severo Principe, vetandum SC. fuerit. Nec tantum fœminæ venerunt in hanc pugnam, (*c*) ſed pumili & nani, improbo quodam ſtudio novitatis.

De Auctoratis.

Fuerunt ergo in univerſum duo genera gladiatorum, Coacti & Voluntarii. *Coacti*, ſervi, damnati, captivi. *Voluntarii*, liberi, quique pretio ſe addicebant. Hi poſtremi proprie [*d*] *Auctorati* dicti. Inde *Auctorandi* verbum, notione pari: ab eodem [*e*] & *Auctoramentum*, pretium ipſum gladiatoris & merces. *Gladiatorium* Livius appellavit.

Hæc

(a) *Vitellius morem ſuſtulit*. (b) *Fœminæ in arena*. [c] *Nani*. [d] *Auctorati*. [e) *Auctoramentum*.

Hæc autem *Auctoratio* non ſimplex. Quia enim liberi, juramento ſolemni interpoſito fiebat, quod vinclum ſervitutis; jurabatque novitius gladiator, ſe omnia paſſurum auſurumque, quæ legitimum gladiatorem jus mos eſſet. Formula adeo ipſa juramenti in Petronii Arbitri fragmentis: *In verba*, inquit, *Eumolpi ſacramentum juravimus*, *uri*, *vinciri*, *verberari*, *ferroque necari*, *& quidquid aliud Eumolpus juſſiſſet*, *tamquam legitimi gladiatores*, *domino corpora animoſque religioſiſſime addicimus*. In tria jurabant, uſtionem, verbera, necem; quæ gladiatores patiebantur ex more: Necem, cum cecidiſſent, & ferrum juberentur recipere: Flammam, & Verbera, ſi quando timidius pugnarent, aut fugerent e ferro. Hoc fine Lorarii fuerunt, ſive Maſtigophori in Arena & in Scena.

GENERA GLADIATORUM.

Sequuntur genera & diſcrimen gladiatorum. Nec enim gladiatorum unum nomen, aut una claſſis; (*b*) ſed Ab *armis*: A *locis*: A *tempore*: aliiſque *cauſis* diverſi. Ea omnia operæ eſt accurate perſequi, quia nec vul-

---

(a) *Juramentum in Auctoratione*.
(b) *Varia genera unde*.

vulgo nota, & litteratorum in his ſæpe error.

In prima claſſe, qui armis & ratione pugnæ diverſi, collocantur iſti: (*a*) *Secutores*, *Retiarii*, *Threces*, *Myrmillones*, *Hoplomachi*, *Samnites*, *Eſſedarii*, *Andabatæ*, *Dimachæri*, *Laquearii*. De his ſingulis dicendum.

De Secutoribus.

Secutor, ab inſequendo Retiarium dictus eſt. Nam [*b*] *Secutor* proprie eſt aſſecla, comes, ἀκόλουθος. Itaque extra rem gladiatoriam legitur, *Secutor Tribuni*, *Secutor Cæſaris*; muneris operæque nomen. Et forte ſic dicti milites, qui ex inſtituto priſco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum. Ab hac eadem notione Mars cognomento *Secutor*, apud Apulejum. In Petronio etiam legitur *Secutuleja mulier*, ab hoc eodem etymo, quæ virum appetat, & ſectetur ipſa. At Secutorum, inter cætera gladiatorum nomina, mentio multa.

Arma (*c*) Secutoris deſcribit Iſidorus, ſed parum ex fide: Geſtabat enim

[a] *Varietas gladiatorum ab Armis.* (b) *Secutor qui dictus.* (c) *Arma Secutoris.*

enim cuſpidem ſeu gladium, clypeum, & galeam; quæ communis pleriſque gladiatoribus. Iſidorus ipſi tribuit etiam maſſam plumbeam, quæ adverſarii jaculum impediret, ut antequam ille feriret rete, iſte ſuperaret.

De Retiariis.

Retiarius plerumque commiſſus cum Secutore. Interdum etiam cum Myrmillone: nec enim novum, ut unus cum diverſis componatur; ſicut Myrmillo cum Threce. Retiarium Iſidorus deſcribit: (*a*) *Retiarius*, inquit, *qui contra alterum pugnantem occulte ferebat rete jaculum, ut adverſarium cuſpide inſiſtentem operiret, implicitumque viribus ſuperaret: quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis cauſa*. Origo (*b*) & exemplum ejus armaturæ non dubie a Pittaco, qui inter ſapientes. Ita enim ille ex provocatione cum Phrynone pugnavit.

Juvenalis cum cura ejus (*c*) arma deſcripſit, & velut ex profeſſo. Non erat ei clypeus, non ſica, non galea, quia fuit contentus ſolo galero: nuda facie ſoli hi ex gladiatoribus. Ita autem docti Retiarii factique, ut arte quadam collectum ſuſpenſumque dextra

[a] *Retiarius quis*. (b) *Origo*. (c) *Arma*.

tra manu rete in adverſarii caput jacerent: & ſi erraſſent, effuſe fugerent donec forte iterum rete collegiſſent. Tridens ſive fuſcina illis pro gladio: inermes & in ſola tunica. Tertullianus tamen ſpongiam iis attribuit, pectori nimirum tegmen.

De Threcibus.

Thraces, vel (ut libri fideliores) (*a*) *Threces* gladiatores, a ſimilitudine parmularum Thraciarum. Immo non ab armis ſolum, ſed quia ipſi ex ea gente. Certe ſuo ingenio ea gens prona ad pugnas & cædes: & jam antiquitus ad rogum ſingulari certamine decertabat. Sane Monomachia hæc ad gladiatores Threcas ſpectat, quorum ſparſa in libris mentio.

Arma (*b*) videamus; quæ Ciceroni aliiſque *Threcidica* dicta: & inde *Pugnare Threcidicis*. Feſtus & Martialis iis parmam dant: ſumpta enim parma a Thracum populo, quibus velut propria. Harpe etiam, id eſt, enſis falcatus Threcum, Latinis *Sica*, Curtio *Copis* dicta.

De Myrmillonibus.

Mirmillones (*c*) venerunt e Gallia, *Crupellarii* iis forte dicti: quaſi qui ob gra-

(a) *Threces qui*. (b) *Arma eorum*.
(c) *Myrmillones qui*.

gravitatem armorum reperent, non irent; hinc *Crupellares* aut *Prorepos* vocarunt. Certe Myrmillones toti in armis. Videntur inter pugnam ſoliti ſubſidere, ad excipiendum adverſarium, & vitabundi. Mirmillo plerumque cum Threce compoſitus; nonnumquam etiam cum Retiario. Unde eſt illud Feſti: *Retiario pugnanti adverſus Myrmillonem cantatur: Non te peto, piſcem peto; quid me fugis Galle? quia Myrmillonicum genus armaturæ Gallicum eſt, ipſique Myrmillones ante Galli appellabantur, in quorum galeis piſcis effigie inerat.*

De Hoplomachis.

Hoplomachi Græcum nomen, univerſe ſonat quemvis gladiatorem, qui pugnet armatus: Romanis tamen etiam certa species. [*a*] Confundi poſſunt cum Myrmillonibus, vel Samnitibus. Nam & in Myrmillonem vox Græca convenit, quia tectus armis. At verius fotaſſe in Samnitem, cujus nomen ante Ciceronem celebre, deſiiſſe ſub Imperatoribus videtur, & abiiſſe in Hoplomachum: at res armaque eadem.

De

(a) *Hoplomachi iidem cum Samnitibus.*

De Samnitibus.

Samnitium (*a*) originem non celat nos Livius: *Campani*, inquit, *odio Samnitium gladiatores eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt.*

Arma eorum idem Livius deſcribit. (*b*) Scutum auro & argento cælatum, cujus ſummum latius, qua pectus & humeri teguntur, faſtigio æquali, ad imum cuneatius, mobilitatis cauſa. Spongia ſive Baltheus pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocrea tectum: pinnæ in galeis. Itaque *Pinnirapi* non alii, quam qui cum Samnite compoſiti, quique rapiunt ejus pinnas. Hos Cicero vocat *Provocatores*, qui cum Samnitibus ſolebant componi: Artemidorus *Probactores*, voce, ut videtur, peregrina.

De Eſſedariis.

Eſſedarii [*c*] ſunt, qui ex eſſedo pugnant: quamquam mixtim modo e curru, modo pedites præliati ſint. Nam deſiluiſſe, & pedibus pugnaſſe, præit ad ſuſpicandum Seneca. Servum etiam habuiſſe videntur in pugna, qui pro auriga.

De

(a) *Samnitium origo.* (b) *Arma.* [c] *Eſſedarii qui.*

De Andabatis.

Andabatæ (*a*) his proximi, ſive *ἀναβάται*. Hi pugnabant ex equis, galea frontem oculoſque tecti: inde origo adagii apud D. Hieronymum: *Clauſis oculis Andabatarum more pugnare*. Galeæ iſtis ex auro.

De Dimacharis.

Dimacharus [*b*] ſive Orbelas parum notus, & inter legendum repertus, ſed non inventus: Colligas tamen facile duobus gladiis pugnaſſe.

De Laqueariis.

Laquearii [*c*] Iſidoro ſunt, quorum pugna erat, fugientes in ludo homines injecto laqueo impeditos conſecutoſque proſternere, amictos umbone pelliceo.

De Suppoſiticiis gladiatoribus.

Receptum erat, ut feſſo gladiatori aut victo alius atque alius ſufficeretur, & contenderet cum victore. Ii (*d*) *Subditicii*, vel *Suppoſiticii* dicti. Græci, apud quos idem in Athletis mos vocant ἐφέδρυς. Subſtituebatur autem ſæpe unus, alter, tertius; unde in Gloſſis, ἔφεδρος, *Tertiarius*. Id autem non fiebat ad cujuſque arbitrium, ſors decidebat.

De

(a) *Andabatæ*. [b) *Dimachæri*. (c] *Laquearii*. (d) *Subditicii*.

De Pegmaribus.

Dictum de Gladiatoribus, (*a*) qui ab armis appellati; ad reliqua genera eundum. Inter hos primi ſe offerunt (*b*) *Pegmares:* ii a loco nomen habent, quia pegmatis impoſiti pugnabant; licet tantum captivos aut inſignis ſceleris damnatos in pegmatis ſolere oſtendi conſtat. Ad pegma autem moliendum movendumque multi e numero fabrorum adminiſtri. Ii ergo admoti per occaſionem, tractique in arenam a Caligula, deficientibus beſtiariis.

De Meridianis.

Meridiani occurrunt, (*c*) quibus hoc nomen ſcilicet a tempore, quia ſub meridiem darentur. Nec hi tamen legitimi deſtinatique gladiatores, ſed beſtiariorum velut reliquiæ quædam & purgamenta. Duplex enim ſpectaculum, Matutinum & Meridianum. Mane cum beſtiis depugnabant; poſt meridiem, ii qui ſuperfuerunt, inter ſeſe, & *Meridiani* gladiatores vocabantur. Cæterum nec docti factique ad pugnam erant, nec armis in ea utebantur aut arte: cædes tantum promiſcua, & velut laniena.

De

[a) *Gladiatores a loco denominati.* (b] *Pegmares.* (c) *A tempore.*

Alia Gladiatorum cognomenta.

Gladiatores (*a*) *Fiſcales* ſunt ii, qui in Cæſaris bonis, & velut fiſco. Nam Principes ipſi proprios & peculiares gladiatores alebant, ad inſtruendum ſuas populique voluptates. Itaque recte Arrianus dixit iſtos καισαρειος μονομαχους, *Gladiatores Cæſarianos*, aulicoſque. Nec gladiatores ſolum, ſed alebant etiam hiſtriones.

Ab his orti (*b*] *Poſtulaticii* gladiatores. Quia enim Cæſariani iſti eximii viribus arte, ornatu, (ornati autem auro & apparatu aulico) ſæpe a populo poſtulari ſolebant, velut muneris auctarium & ornamentum. Et nominatim hunc illumve gladiatorem flagitare in pugnam ſolebant, ſive manu, ſive ſcelere notum.

Sunt & [*c*] *Catervarii* inter gladiatores, a modo pugnæ: ſcilicet cum non ſinguli, cum ſingulis, ut moris, ſed confuſi mixtique pugnant, & per catervas. Nec ab alia mente *Catervarii pugiles* Tranquillo.

Inveniuntur & (*d*) *Victores*; dubium, an γενικῶς & ab effectu, an cognomine certo, & diſcernendi cauſa.

Eli-

---

[a] *Fiſcales*. (b) *Poſtulaticii*. (c) *Catervarii*. (d) *Victores*.

Eliciunt aliqui ex Plinio [*a*] *Conſummatos*; ſed rejiciuntur, niſi accipias conſummationem gladiatorum, apud Plinium, cum conjuncti omnes congregatique pugnant, redacti tamquam in unam ſummam.

Poſtremo [*b*] *Ordinarii* gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur; a prioribus illis (Poſtulaticios dico, & Catervarios) diverſi.

De Veſte, & Ornamentis Gladiatorum.

Veſtis Gladiatorum in genere, (*c*) *Tunica*; ut decuit ſervos. Sed Togatos facit Tertullianus & Capitolinus: forſan labenti ævo mutata res. Togam certe, cum in honore & uſu fuit, quis credat fœdatam miniſteriis arenæ?

Arma gladiatorum antiquis proprie appellata [*d*] *Ornamenta*. Svetonius ipſos gladios vocat Ornamenta. Feſtum audite: *Ornatus*, inquit, *dicitur bene aptus, ut miles, aut gladiator, aut acturus fabulas*.

4. DE

(a) *Conſummati rejecti*. (b) *Ordinarii*. (c) *Veſtis tunica*. (d) *Arma gladiatorum Ornamenta*.

4. DE MODO PUGNÆ.

QUartus terminus & ultimus ſupereſt, de *Modo*; de quo modice dicendum, aut potius intra modum. Et *tria* erunt ſermonis capita. 1. *Quid ante pugnam*. 2. *Quid in pugna*. 3. *Quid poſt pugnam*.

1. QUÆ ANTE PUGNAM.

Ante pugnam quædam fiebant ante diem muneris, & quædam ipſo die pugnæ, ſed tamen ante pugnam. Ante diem muneris fuit *Apparatus* & *Invitatio*. Ipſo die ante pugnam, fuit *Pompa*, *Compoſitiones*, *Oſtenſio ornamentorum*, *Praluſio*, *Tubæ cantus*, & *Verſa arma*.

Apparatus & Invitatio.

Ante pugnam moris, (*a*) ut Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: ſcilicet alliciendæ plebi, & exſpectationi commovendæ. Id vocabant, *Prŏnunciare munus*, *Oſtendere munus*, *Proponere munus*. Seneca vocat *Edicta*. Edicebant enim deſcribebantque futurum munus in libellis, quos tamquam ludorum indices vendebant deſcribebantque palam, ut

(a) *Libelli gladiatorii*.

ut in provincias mitterent & ad amicos abſentes. *Libellum munerarium* appoſite vocat Pollio.

Nec vero in libellis ſolum pronunciatio hæc munerum, ſed etiam (*a*) in tabulis & pictura. Pingi, inquam, jubebant habitum formamque pugnantium gladiatorum, item loci, muneriſque totius. Picturæ hujus primum auctorem Plinius facit C. Terentium Lucanum. Idemque in Venatione ſervatum eſſe, ex Capitolino diſcere eſt. Et hodie ſervant noſtri in iſto Batualium ludicro, quod *Gladiatorium* vocant, etſi priſci illius vix umbram. Atque hæc ante muneris diem.

Pompa & Traductio.

At die ipſo, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & (*b*) inibi ſolemni quadam pompa circumduci. De qua traductione Quintilianus: *Jam oſtentata per Arenam periturorum corpora mortis ſuæ pompam duxerant*. Ad hanc traductionem etiam accommodatur illud Capitolini, Fauſtinam quondam, cum gladiatores tranſire vidiſſet, unius ex his amore accenſam.

O Com-

(a) *Pictæ tabulæ gladiatorum.*
(b) *Pompa gladiatorum.*

Compoſitio.

Poſtquam introducti, paria inter ſe (*a*) componebantur, ſive ut Græci decenter appellant, ζευγη. Hoc enim dicebant, *Componere*, *Comparare* etiam; item *Committere*. In hac compoſitione prima Editoris cura, ut pares cum paribus confligerent: atque adeo id volebant ipſi gladiatores.

Armorum oſtenſio.

Poſt comparationem, gladii armaque, quibus pugnaturi, (*b*) Munerario oſtendebantur, explorandi cauſa, & an ſatis acuti. Facit ad hunc invulgatum adhuc ritum, quod Dio ſcribit, gladios acutiſſimos Druſianos vulgo vocatos: videlicet, quia crudelis ille & cruentus editor acutiſſimos ſemper exigebat. Contra leniſſimus Marcus Imperator, qui ferrum acutum nemini gladiatorum permiſit.

Prælusiones.

Ipſi pugnæ præmittebatur [*c*] Prælusio. Quidam enim arte quadam jaciebant haſtas; quidam velut feriebant gladiis: ſed haſtæ illæ puræ a ferro, obtuſi gladii; denique prolude-

(a) *Compoſitio.* (b) *Arma inſpecta.* (c) *Proluſio ſive Prælusio.*

debant & eludebant. Præluſionis diem vocat Symmachus; qui præmiſſus legitimo certamini. Sed ille de Venatione aut Circenſibus intelligendus: Gladiatores illo ipſo die pugnæ proludebant.

Præluſio autem in *Haſtis*, *Rudibus*, *Armis*. Præludentes Haſtis, Quintilianus vocat [*a*] *Pilarios*, & *Ventilatores*, qui ea, quæ emiſerant, ita librabant, ut venire in manus viderentur, quaque juberentur decurrere. Rudes autem Seneca appellat *Luſoria tela* ſive *arma*: Tertullianus *Exercitatoria tela*. E contra, vera & acuta tela, *Decretoria*: forte ideo, quia hæc velut decreto Prætoris ſive Editoris dabantur, poſtquam inſpecta acriter & probata. Eadem *Arma pugnatoria* dixere. Seneca *Pugnatorium mucronem* dixit. Præluſerunt item armis: Nam parmas aut clypeos in altum jaciebant, recipiebantque cum venuſtate; nec parmas ſolum, ſed & haſtas, ut dixi, fortaſſe & gladios. Id vocabant proprie *Ventilare*, (*b*) Hoc ergo erat *Præludere*: at cum deſierint, dicuntur *eluſiſſe*, aut *deluſiſſe*. Nec abſimili notione *Litus* defi-

(a) *Pilarii qui*. (b) *Ventilare quid*.

niebat Aquilius, qua fluctus eluderet, id eſt, ludere deſineret. Plinius *Deludere* videtur dixiſſe.

Tuba cantus.

Cantus tubæ ſignum fuit commiſſionis & veræ pugnæ. Ideo Apulejus (*a*) *Tubam terminalem* appellat, quia primitias & ludrica certaminis finiret terminaretque. Idque in omnibus ludis factitatum, etiam ſcenicis.

Arma verſa.

Dirempta ergo præluſione, abjectiſque luſoriis armis, (*b*) tranſibant ad vera. Atque hoc eſt, quod *Dimicare ad certum*, Tertullianus vocat. Appellabant id etiam, *Pugnare verſis armis*, id eſt, tranſmutatis.

2. QUÆ IN PUGNA.

Componebant (*c*) ſe gladiatores & colligebant in arma, mira arte curaque ſui defendendi, alterius petendi. Nec mirum: nam gladiatori compoſito ad pugnandum hæc propoſita ſors eſt, aut occidere, ſi occupaverit; aut occumbere, ſi ceſſarit. Hanc ex arte poſituram vocabant *Statum:* (*d*) & *In ſtatu ſtare*, Curæ enim iis fuit, atque adeo laudi, manſiſſe in ſtatu.

(a) *Tuba terminalis.* (b) *Arma verſa.* (c) *Modus pugnæ.* (d) *Stare in ſtatu.*

ſtatu. Immo nec læſi deſerebant. Idem eſt, *Stare in gradu*. Hinc apud Tertullianum legimus, *De gradu pellere*, *Cedere de gradu*, *Conſtruere gradum*. Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus ſemel uſurpat, *Dejici*, *Deturbari de ſtatu animi*, *de ſtatu mentis*.

Cum hoc modo igitur paria in ſtatu; petebat alter, vitabat alter. Et hoc proprie dicebant (*a*) *Petere*: & ictus ipſos *Petitiones*. Videntur etiam appellaſſe conatus invaſioneſque ſingulas, *Manus*. Unde Seneca dixit, *Manum mittere*. Eſt igitur *Petere*, arenæ verbum: etiam *Repetere*: ſic enim appellabant geminare ictum.

Hæc invadendi verba: at vitandi cavendique, *Exire*: etiam *Excedere*. (*b*) Prudentius & Manilius id ipſum *Ludere*, vel *Eludere* dixerunt. In vitando præcipua cura, ut latus tegerent. Et latus certe adverſarius maxime petebat. Nec rarum erat, ut cum plura paria pugnarent, vulneraretur quiſpiam per alterius latus. Unde *Per alterius latus peti*, dicebatur.

Cum (*c*) quis læſus eſſet, aut cecidiſſet, vox adverſarii inſultantis, aut

O 3

(a) *Petere quid hic*. (b) *Exire quid*.
(c) *Quid in vulnere & læſione*.

aut acclamantis vulgi erat : *Hoc habet*; aut ſimpliciter : *Habet*. Læſi autem & mortis metuentes gladiatores ſubmittebant arma, id ſignum victi fractique. Solebant etiam digitum tollere gladiatores, cum ſe victos faterentur, & veniam a populo oſtenſione digiti poſtulare. Hinc proverbium, *Digitum tollere*. Nec ideo tamen liberi, a nutu populi pendebat mors eorum vel ſalus: ſive etiam ab Editoribus. Imperatori etiam, cum præſens, ſemper jus liberandi. Quinimmo & ſolo interventu ſuo. Hæc liberatio, (*a*) *Miſſio* dicta; diverſa a Rudi: nam Miſſio ad victos pertinebat, Rudis ad victores. Illius effectus, ut ab imminenti periculo, & in eum diem dumtaxat liberarentur: hujus, ut ætatem. Mittebantur ergo læſi. Itaque *ſine miſſione dare gladiatores*, & *ſine miſſione pugna*, non aliud, quam ad certam mortem dari, niſi vincas; jus non eſſe vulneratos ſupplicesque liberandi. Auguſtus decreto prohibuit, gladiatores ſine miſſione edi. Clementer, quoniam reperti ſævi Munerarii, qui omnes dabant in certam mortem. Qualis Domitius avus Neronis.

Po-

(a) *Miſſio quid*.

Populi (*a*) ergo in arena præcipuum jus, & ad ejus voluntatem domini plerumque ſe conformabant. Intercedebat pro victis læſiſque, interfici jubebat idem. Signum, converſus pollex. Hoc Tranquillus dixit, *infeſtis ſpectatoribus dimicare*. Cauſa huic malevolæ notæ a contrario proverbio, in favore pollices premendi. Hinc dicitur, *Pollicem premere*, in favore: nam pollex preſſus, ſignum liberationis. Contra *Pollicem convertere*, minus favere. Hac in re multum potuit audacia & conſtantia gladiatorum, quæ accepta populo: ignavia odio fuit.

Poſt hæc ergo ſuffragia vulgi, ſi alba quidem favenſque ſententia, miſer ille mittebatur, ſed in eum diem aut id munus dumtaxat: ſin funeſta, boni gladiatoris erat decumbere, & libenter fortiterque recipere ferrum. Id enim imperabatur: (*b*) *Recipe ferrum*. Iis verbis ſubjecta vis, ut jugulum ultro præberent, ne membra contraherent, ne manum apponerent. Mira firmitas, ſi in re bona ſeriaque. Et tamen miſericordia (ſi ita placet] admixta his ſceleri-

(a) *Populi in gladiatores jus.*
[b) *Ferrum recipere juſſi.*

leribus, ſi quis caderet gladiator famoſus. Immo & quidam quaſi mitiores, avertebant ſe a vulneribus. [*a*) At illud feritatis inauditæ, percuſſos jacenteſque repeti jubebant, & cadavera ictibus diſſipari, nequis illos ſimulata morte deluderet. Et ſupereſt alius ad ſævitiam gradus: Nam & manum mittebant in vulnus, & ſanguine velut ſe proluebant. Nec defuerunt e populo, qui gladiatorum ſanguinem ex ipſo vulneris hiatu biberent; calidum adhuc ſpirantemque contra morbum quidem; ſed juſta Plinii deteſtatione, cum plagis ne ferarum quidem admoveri ora fas ſit humana. Non ergo injuria in hanc feralem arenam illata, una cum reliquo apparatu, (*b*) Libitinæ inſtrumenta, ut eſſet videlicet quo mortui ſubito efferrentur. Ab hac re certa porta in Amphitheatro, quæ *Libitinenſis* dicta.

QUÆ POST PUGNAM.

Jam ad exodium perducta res, & pugna pugnata eſt. Venio ad ea, quæ poſt pugnam: *Præmia* & *Rudem*.

De

(a) *Mira crudelitas*. (b) *Libitina in Amphitheatro*.

De Præmio & Rude.

Præmium victori duplex: (*a*) *Palma* & *Pecunia*. Nam præter palmam iiſdem & pecunia data. Quæ donationes effuſe creverant, & coercendæ a Principibus ſæpe. Sed & ultra legitima præmia, corollaria adjiciebantur, exemplo a ſcena.

Rudem (*b*) indulgebant gladiatoribus veteranis, quaſi magiſterii ſignum; aut etiam novis, in novo aliquo & ſtrenuo facto: idque populo imperante. Hanc enim gladiator ſtans ad crepidinem Circi ſub circulo Amphitheatri a populo petere & impetrare ſolebat. Dabat eam Editor, vel Laniſta etiam ipſe; ſed tamen populi arbitrio aut poſtulatione: quod etiam in aliis præmiis obtinuit.

Rudis mentio apud omnes ſcriptores crebra; cujus effectus, liberatio ab arena. (*c*) Quod tamen aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim liberi erant, (*d*) ſive Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant: ii donati rude, redibant in veterem prorſus libertatem,

O 5 nul-

[a) *Præmia gladiatorum*. (b) *Rude donati*. (c) *Diſcrimen in data rude*. (d) *Auctoratio*.

nullo ultra vinculo ſervitutis. Alii e gladiatoribus conditione [*a*] ſervi: hi donati rude non libertatem accipiebant, ſed vacationem dumtaxat a pugna; Laniſtæ deinceps, prove laniſtis erant, doctores tironum, & batuebant, non pugnabant. Ideo *Tuta rudis* Ovidio dicta. Quod ſi libertatem etiam impetrarent, mos erat, uti pillearentur; id eſt, exemplo reliquorum ſervorum pillei impoſitione liberi judicarentur. Itaque Tertullianus bene Rudem a Pilleo ſejunxit. (*b*) Quæ tamen præmia ne temere conferrentur, cautum eſt, quid in noxiis damnatiſque ſervaretur: tempus rudi, tempus pilleo præſcriptum.

Qui donati rude, (*c*) *Rudiarii* dicti: ii non ultra depugnabant, niſi pretio aut ſponte inducti. Moris etiam fuit, uti gladiatores emeriti arma ſua ſuſpenderent ad Herculis; ſacra videlicet ejuſmodi gymnaſiorum Deo. (*d*) Nam & athletis & gladiatoribus Hercules præeſſe putabatur; qui facta ejus ſcilicet & robur æmularentur. Igitur ut in Circo Ne-

---

(a) *Servis*. (b) *Damnatis non temere data*. [c] *Rudiarii*. (d) *Hercules athletarum præſes*.

Neptuni, in Theatro Veneris: ſic in Amphitheatro Herculis ædes vulgo.

De ſtudiis & factionibus in Arena.

Viliſſimæ animæ addictæ his ludis, & velut conſecratæ, (*a*) in partes diducebantur, & magno ſtudio huic generi gladiatorum favebant aut illi. Atque ut in Circo alius in Venetum pannum, alius in Praſinum pronus: ſic in Amphitheatro hic in Threcum armaturam, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Hinc *Parmularii* fautores Threcum dicti, quia parmæ favebant: & ſimili modo *Secutoriani*.

Sed & (*b*) ſponſiones interponebantur vulgo, uter vinceret. Et vulgus hæc tantum? Principes immo ipſi imbuti hoc favore vel odio. Titus Imperator ſtudium armaturæ Threcum præ ſe tulit. Domitianus contra, in hoc quoque diffidens a fratre, Myrmillonibus fautor. Nec ſimplex hic favor, & in re ludicra ludus; in iram, inimicitiam erumpebant, immo cædem.

(a) *Factiones in gladiatores.*
(b) *Sponſiones.*

Concluſio.

Profuiſſe potuerunt hæc bellica ſpectacula publice & privatim. *Publice*, quia hujuſmodi meditationes fortitudinis fecerunt ad mortis contemptum; ideoque dari ſolebant tempore belli. *Privatim*, erat exhortatio ad conſtantiam.

AD-

ADMIRANDA
SIVE
DE MAGNITUDINE ROMANA.

LIBER PRIMUS.

INter Imperia & Magnitudines, quas Deus a condito Orbe eſſe voluit, eminet & primas fert Romana. *Nulla enim umquam*, Livio teſte, *Reſpublica nec major, nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit.* Ideo Ammianus *Romam Imperii Virtutumque omnium Larem* appellat. Hieronymus (*a*) duplicem interpretationem nominis ROMÆ, rei aptam reddit: *Roma*, inquit, *aut Fortitudinis nomen apud Græcos eſt, aut Sublimitatis apud Hæbreos*. Jungatur & tertia, quam dederit lingua noſtra, quia Roma *Gloriæ* & *Famæ* nomen eſt Germanis, *Roem*. Quid, quod apud Orientales Indos *Rumes* appellantur [Oſorio ita traditum] milites boni & fortes?

(a) *Interpretatio nominis, ROMA.*

tes? an quaſi Romani , & admiratio vetus apud eos manſit? an vox indigena id quoque notat?

Ob (*a*) duplicem autem cauſam Romana Magnitudo anteferenda omnibus, ob POTENTIAM, & VIRTUTEM.

In POTENTIA conſideranda	In VIRTUTE conſideranda
FINES,	VIRI,
COPIÆ,	& ipſæ
OPES,	VIRTUTES
OPERA.	in ſpecie

De his ergo ſingulis dicemus, & quaſi in umbra & imagine conabimur repræſentare formam faciemque illam veterem, & qualis, & quanta Roma fuit.

DE FINIBUS.

FInes (*b*) Romanæ potentiæ fuerunt ampliſſimi, & ſpatia terrarum ac maris, uno velut ſinu & junctim incluſa quanta in ullo priorum aut poſteriorum imperiorum nunquam fuerunt. Itaque attollunt haud vane hæc veteres, & magnifice loquuntur, paſſimque illi ſermones feruntur: *Roma-*

(a] *Propoſitio dicendorum*. (b] *Finium amplitudo*.

manos Orbis dominos: Solem utrumque in eorum imperio currere, & talia, animoſe magis, quam ſuperbe dicta. Non quidem habitata omnia loca ſub imperio habuit, nam multa ſub Parthorum jure ad Orientem fuere; multa libera, aut ſub Regibus ad Septentrionem ac Meridiem. Sed quidquid opportunum aut dignum vinci, vicit: cætera non tam non potuit, quam contempſit, & judicio reliquit.

Illud nemo negaverit, florem Aſiæ, Africæ, Europæ in hoc Imperio fuiſſe; ipſa gentium robora, ingenia, opes. (*a*] Termini igitur fineſque Imperii, cum maximum & in culmine ſuo ſub Auguſto, ab Oriente Euphrates: a Meridie Nili cataractæ, & deſerta Africæ, & mons Atlas: ab Occidente Oceanus: a Septentrione Danubius & Rhenus. Ita enim Auguſtus bono conſilio inſtituit, claudere Imperium naturæ aliquibus limitibus, & cuſtodes ac milites ad eos habere. [*b*) Poſteri conſilium hoc neglexerunt, nec ſolum regna aliquot, defunctis aut everſis ſociis Regibus imperio adjecerunt; ſed etiam ultra terminos, nova quæſiverunt, ut Claudius,

(a) *Imperii fines ſub Auguſto.*
(b) *Prolati a poſteris.*

dius, qui Britannias in ipſo Oceano devicit; ut Trajanus maxime, qui ab Oriente Arabiam, Armeniam, Meſopotamiam; a Septentrione Daciam ſubegit. Ita moti prolatique tunc termini trans Euphratem ad Tigrim: iterumque parte alia ad mare rubrum; & trans Danubium ipſum tota Dacia addita fuit.

Provinciæ Romani Imperii.

In Aſia (*a*) habuit *Colchidem*, *Iberiam*, *Albaniam*, *Pontum*, *Boſphorum*, *Cappadociam*, *Galatiam*, *Bithyniam*, *Armeniam*, *Syriam*, *Arabiam*, *Palæſtinam*, *Ciliciam*, *Pamphiliam*, *Lydiam*, *&* *Aſiam totam minorem.*

In Africa (*b*) *Ægyptum*, *Cyrenaicam*, *Marmaricam*, *Getuliam*, *Africam propriam*, *Numidiam*, *Mauritaniam*, aliaſque minores aut ignotiores.

In Europa (*c*) *Italiam*, *Hiſpanias*, *Gallias*, *Inalpinos*, *Rhætiam*, *Noricum*, *Illyricum*, *Macedoniam*, *Epirum*, *Græciam*, *Thraciam*, *Meſiam*, *Daciam*, *Pannoniam*.

Conſulto (*d*) omiſi magnam partem, quidquid Inſularum mari ambitur. Eæ quam multæ & magnæ quædam

---

(a) *In Aſia*. (b) *in Africa*. [c] *In Europa*. (d) *Præter Inſulas*.

dam in toto illo mari mediterraneo fuerunt, a columnis Herculis ad Pontum uſque? profecto, quæ vel decimam partem pene provinciarum terreſtrium æquent, ſi Britannias in exteriore mari adjungas.

DE COPIIS ROMANIS.

Fines (*a*) Imperii Romani mari, amnibus, montibus clauſi ac muniti, ſed Milite & Copiis multo magis. Nam Romanus mos & inſtitutio, duplici via provincias munire, COPIIS, & COLONIIS, de quibus utriſque breviter dicendum.

Copiæ (*b*) nihil aliud ſunt, quam perpetuus miles, qui ad tutelam Imperii, ex inſtituto Auguſti fuit. [*c*] Eæ triplices fuerunt, *Provinciales*, *Urbanæ*, *Claſſicæ*: illæ maximæ, alteræ ſatis validæ, & tertiæ utiles ac opportunæ. Omnia hæc ab Auguſto, qui ſapienter pleraque in novo Imperio aut inſtituit, aut reſtituit, ut res viſæ poſtulare.

De Copiis Provincialibus.

Miles ad limites poſitus, ubi minimo oneri ſubditis, maximo uſui in ho-

(a) *Munitio finium.* (b) *Copiæ quid.* [c] *Triplices.*

hoſtes eſſet. [*a*] Sub Auguſto & Tiberio 25. legiones fuerunt; poſtea tamen auctæ, ut ſub Trajano & Hadriano eſſent 30. aut etiam ſupra. Hæ legiones Auguſti & Tiberii ævo, ſic diſpoſitæ. In Hiſpania, legiones 3. In Gallia ad Rhenum, 8. In Africa, 2. In Ægypto, 2. In Syria ad Euphratem, 4. In Mœſia ad Danubium, 2. In Pannonia ad Danubium, 2. In Dalmatia, 2. Sed mutabant interdum, & ob cauſas huc atque illuc ibant, aut ſedebant. Et quamvis legiones pleræque in caſtris, (*b*) tamen & in oppidis erant, quæ valida aut magna, & ideo motui aut rebellioni opportuna. Talis Alexandria in Ægypto.

Sed præter legiones ipſas fuerunt etiam [*c*] cohortes ſociæ, aliæque numero ſatis grandi. Atque alibi in minoribus provinciis ſolæ cohortes aut alæ fuerunt, ut in Rhætia, Judea, talibus, & quæ Procuratoribus regebantur. Interdum & in oppidis interioribus ad coercendum: ut Lugduni in Gallia, item Forojulii, auctore Tacito, & alibi.

Hæc

(a) *In provinciis legiones* 25. (b) *In oppidis*. [c] *Cohortes*.

Hæc ita ſub Auguſto, [*a*] ſed creverunt, ut tetigi; & primum Claudius Imperator Britannia domita, legiones in ea 3. locavit, manſeruntque. Tum Veſpaſianus 2. etiam in Cappadocia: & Trajanus deinde in Dacia 2. Et iſtæ Copiæ *Provinciales*.

De Copiis Urbanis.

Copiæ [*b*) *Urbanæ* fuerunt, quæ ſedem Romæ & in ipſa domina Urbe habuerunt: duplici fine, ut *Principem* in ea tuerentur; & ut ipſam *Urbem*.

Principis cuſtodiæ triplex miles fuit: *Prætoriani*, *Evocati*, *Batavi*.

Prætoriani [*c*] in 9. cohortes diviſi ab Auguſto, flos militum, fide, robore, & gente. Exemplum inſtituti hujus fuit a Prætoriis cohortibus in exercitu, quæ circa ipſum Imperatorem, & ad ejus tutelam erant; ſed plerumque una. Auguſtus autem plures habuit in bellis civilibus, & victor quoque retinuit in pace, contra motus ſubitos, & ad plebem Romamque coercendam. Nam fuere 9000. militum, non robore ſolum, ſed ſtirpe & domo eximii; nec capti niſi ex Hetruria, Umbria, Latio, & Coloniis.

(a) *Legiones auctæ*. (b) *Copiæ urbanæ diviſæ*. (c) *Prætoriani quot*.

niis antiquitus Romanis. [*a*] Alii Imperatores poſt Auguſtum Prætorianos auxerunt. Vitellius videtur primus, qui 16. Prætorias, 4. Urbanas cohortes habuit [*b*] Iſtis Caſtra Prætoria fuere ad portam Viminalem, ut arctius & in diſciplina haberentur, ſecreti a civibus & urbe.

Evocati, propria quædam & ſeparata manus, vites ferebant, inſtar Centurionum, ut circa cubiculum Principis excubias agerent. Horum cohors una millenaria erat.

Batavi, (*c*) equites peditesque, quos Dio equitandi peritiſſimos facit. Videtur autem intelligere ſuperiores illos Batavos, maxime, qui Geldriæ nunc accenſentur; nam inferi & ad mare, nec ipſi, nec regio eorum equis ſatis facti aut apti. Hos puto haud minus duabus alis plenioribus fuiſſe, & ut minimum 1000. equites, pedites etiam olim ad 1000.

Alter nunc miles in Urbe, & pro Urbe, duplex eſt: *Urbanæ*, & *Vigilum cohortes*.

Urbanæ cohortes, (*d*) Tacito 3. Dioni 4. eæque grandes, atque etiam ſupra Prætorianas. Nam harum ſingulæ fue-

[a] *Aucti*. [b] *Caſtra eorum*. [c] *Evocati*. [d] *Batavi*. [e] *Cohortes Urbanæ*.

fuerunt 1500. militum. Earum officium præcipuum, tueri urbem: id eſt, motus aut turbas plebis coercere: noctu circum templa, fora, baſilicas excubare; ſtationes agere contra graſſatores aut ſicarios; itemque Præfecto Urbis, qui caput iis erat, apparere. Itaque & extra Urbem interdum diſpoſiti, cum ejus juriſdictio ad centeſimum lapidem porrigeretur.

Vigilum cohortes, [*a*] & ipſæ ab Auguſto fuerunt. Nam is, cum crebra incendia in magna illa & frequenti urbe videret, remedium quæſivit firmum & perpetuum, militemque ex libertinis collegit, & in 7. cohortes digeſſit. Id factum A. V. 759. Et quamquam præcipuus hic finis & inſtituendi cauſa fuit; tamen ſerviiſſe etiam tutelæ Urbis, & contra nocturnos fures aut graſſatores, non eſt ambigendum. Minus lecta hæc manus fuit, & miniſterio potius quam militiæ facta: tamen ut regi melius juberique poſſent, digeſti in cohortes, & Centuriones Tribunoſque ſuos accepere.

De Copiis Claſſicis.

Terreſtri milite ſatis limites, itemque

[a] *Cohortes Vigilum.*

que vitalia Imperii, id eſt, Romam ipſam, munivimus; nunc & maritimo, ſive fluviatili etiam muniamus. Nam cum mare medium per totum illud Imperium iret, cum etiam flumina magna clauderent & ambirent, utile cenſuerunt, Claſſes perpetuas in utravis parte eſſe, quæ & piratas cohiberent, & hoſtes excluderent; & ſuis etiam tranſitum aut tranſvectionem, cum opus eſſet, ſtatim darent. Prudens & pulchra inventio: fueruntque (*a*) Claſſes in ipſo Mari *Quatuor:* in Fluminibus *Tres*.

Primæ (*b*) duæ majores in mari ſe offerunt, *Miſenenſis* & *Ravennas*. Dictæ Prætoriæ, forſan dignitatis cauſa, & quia inter minores alias, ut Prætoria aliqua navis eminerent: nam Præfectus ſane earum non fuit Prætor. Poſſunt & exemplo Prætoriarum cohortium eſſe dictæ, quia ad Italiæ & Principis tutelam. (*c*) *Miſenenſis* Claſſis apud Miſenum, pulcherrimo ſinu, ſtetit, & Galliam, Hiſpanias, Mauritaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Etſi autem naves ibi & claſſis, tamen caſtra etiam in terra, & ad

(a) *Claſſes quot*. (b) *Duæ majores in mari*. (c) *Miſenenſis*.

ad portum ipſum fuiſſe, commoditas eorum exigit. In his item portibus, præter caſtra, Pharos ſive turres quaſdam ad prælucendum noctu fuiſſe, Plinius ſuggerit. (*a*) *Ravennas* Claſſis, ad notum & nobile illud oppidum, ob ſedem ibi poſtea regni Gothorum, Epiron, Macedoniam, Achajam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum, petere directa navigatione conſueverat. Atque hæ ſunt duæ majores illæ Claſſes maritimæ, utræque navium 250.

Sequuntur [*b*] duæ minores: Prior in Gallia, colonia & portu Forojulienſi: tum ad ipſam Galliam, tum ad Hiſpaniæ illam oram tuendam. [*c*] Eſt autem hoc Forum Julii in Gallia Narbonenſi. Ab hac cauſa urbs illa Plinio *Claſſica* dicta: & *Colonia Octavanorum*, quod octava legio eo deducta. [*d*] Altera minor in ipſo Ponto: id eſt, in capite & fonte mediterrei maris. Statio ei ſupra Byzantium fuit; 40. naves roſtratas habuit.

Ex Claſſibus fluminum [*e*] *prima* fuit

(a) *Ravennas*. (b] *Duæ minores in mari*. [c] *Forojulienſis*. (d) *In Ponto*. (e) *Claſſis prima fluviatilis*.

fuit in Rheno, per partes diviſa: pars Bonnæ & Geldubæ, pars & certo ad exitum fluvii fuit, ubi Pharus olim, quam nunc *Arcem Britannicam* vocant. Pars enim hujus Claſſis *Britannica* dicta, quia & in Britanniam ea commeabat. Sed tota Claſſis communiter *Germanica* dicta, *Altera* (*a*) Claſſis fluviatilis in Danubio, cujus naves vocabant *Luſorias*, quibus pererrarunt totum amnem. Videtur & *tertia* (*b*) Claſſis fluviatilis fuiſſe, in Euphrate. Quidni in magnô flumine, & contra Parthos? Ammiani aliquot loca ſuadent, etſi non cogunt.

Copiarum Summa.

Hæc eſt tota munitio Imperii, terra marique; an non valida, utilis, opportuna? Hinc ergo partium dictarum numerus, & totius præſidii ſumma facile patebit cogitanti. (*c*) *In provinciis* enim copiæ non minus fuerunt, legionum, cohortium, alarum, 250000. aut circa; & ſic, ut nec legiones pleniſſimas, ſed 4000. accipiamus. (*d*) *In urbe* ponere licet in univerſum ad 26000. militum: & poſt Se-

(a) *Altera*. (b) *Tertia*. (c) *Provincialium*. (d) *Urbanarum*.

Severum vel ad 60000. (*a*) *In Claſſibus* omnibus haud minus 100000. militum remigumque. (*b*) Ita fient in univerſum ſupra 400000. ordinariorum: etſi Agathias Hiſtoricus plures etiam, & largiter, fuiſſe aſſeveret; colligi enim ex Romanis militibus vult 645000.

DE COLONIS.

Præſidia militum in longinquis limitaneiſque locis fuerunt, pauca aut nulla in provinciis mediis: immo pleræque earum ſine milite & armis ullis. Quid ergo tuebatur interiora, & quieta præſtabat? (*c*) Coloniarum deductio, optimo & ſapientiſſimo Romuli invento. Nam ad illum conſenſu referunt; qui victis finitimis oppidis aut gentibus, partem earum ſolitus in Urbem & ad ſe traducere; partem illic relinquere, ſed ſic, ut Romanos ſuos miſceret, cuſtodiam & regimen, ne quid moverent. Eos ita miſſos *Colones* appellaverunt, & ab agrorum novæ dedicatione culturæ, ipſas *Colonias*.

Ratio (*d*) & modus erat, ut agri dividerentur viritim, idque a Triumviris,

[a] *Claſſicarum*. [b] *Omnium*.
[c] *Coloniarum auctor Romulus*.
(d) *Ratio Colonias deducendi*.

viris, quos graves & prudentes viros huic rei legere ſolebant; qui & ſedes, agroſque, & ipſum oppidum (ſi condendum eſſet) diſponebant, & jura ac formam novæ quaſi Reip. dabant. Sic tamen, ut omnia Romam & Urbem matrem referrent: ipſis quoque locis, Fora, Capitolia, Templa, Curiæ, pro illa imagine eſſent; & in gubernatione Duumviri pleriſque Coloniis, quaſi duo Conſules, & Decuriones pro Senatu.

Utilitates & Cauſæ Coloniarum.

Varia in hoc inſtituto utilitas. (*a*) *Prima*, quod allevabatur urbs ipſa princeps, & ſuperfluam nimiamque multitudinem, ut ſanguinem emittebat. Ita victus facilior, ita turba minor; & turbæ quoque, faciles oriri inter tam confertos. Sed & ſoboli magis vacabant libentiuſque, ſic vacui: non aliter quam arbores aut plantaria magis ſe diffundunt & propagant, ubi in arcto non ſtipantur.

Altera (*b*) utilitas ipſos hoſtes aut ſubditos tangit. Ubi enim Coloniæ ſic collocatæ, loca frequentabantur, colebantur, poliebantur etiam, novorum hoſpitum adventu, & artium inve-

(a) *Prima utilitas*. (b) *Secunda utilitas*.

vectu. Divina providentia hoc ſine Græcos olim in Aſiam, Europam hanc noſtram, iiſque in Hiſpaniam; per maritima loca miſit & diſpoſuit, ut rudes feroceſque humanitate & elegantia percolerent, atque ad mitiora ſtudia & mores transferrent. Quod idem Romani mox fecere; & iis cultum hunc omnem debet pulcherrimus noſter Europæ tractus.

Tertia (*a*) utilitas, quæ præcipue in oculis Romulo & Romanis, præſidium in ſubjectos. Sparſa hæc tot oppida locis opportunis, & in iis Romanus ſanguis, quid niſi tot arces & propugnacula erant imperii Romani? Dicamus quidlibet, nihil tam validum, quam talis aliqua deductio: & ubi ii, qui agros in alieno accepere, ſemper obligantur aut tueri jura imperiumque donantium; aut pelli, ſi & ii pellantur. Atque hic primus præcipuuſque aſpectus.

Acceſſere mox, valde aucta re Romana, (*b*) duo alteri, *Prior*, ut plebem inopem & gravem ſic exhaurirent. *Alter*, ut militibus emeritis præmia largirentur. Nam ecce in tanta Urbe, & creſcente civium tenujo-

(a) *Tertia utilitas: & Prima cauſa.* (b) *Duæ aliæ cauſæ.*

rum numero per tot manumiſſiones, quæ ratio alendi aut ſubſiſtendi fuit, niſi ut emitterent? non aliter, quam ubi alvearia plena, nova examina in alia & nova transfunduntur. Sic & occulto Politico conſilio, ſentina & fæx urbis educebatur; purior meliorque pars aſſervabatur. Jam vero in militibus pulchrum: & quis non libens in eam militiam ſe impenderet, ubi & poſt eam tam magna & certa præmia eſſent? Agri & ſedes dabantur, regimen illic & honores, pecunia etiam (nam ſic Auguſtus inſtituit) ad inſtrumenta, jumenta, & ſi quid opus, coemendum.

Frequentia Coloniarum.

Iſta fuit deductio Coloniarum, & cauſæ, [*a*] in quibus tamen tyranni aut violenti aliquot cives fraudem & injuriam miſcuerunt; ut Cornelius Sylla, qui non, ut olim, agros ex hoſte captos diſtribuit, ſed in ipſa Italia, quod ſciebat milites appetere, ſedes iis dedit. Quod fieri non potuit, niſi pacatis fidiſque populis per ſummam injuriam & ſcelus expulſis.

Appianus [*b*] auctor eſt, 23. legio-

[a] *Coloniæ per vim deductæ.*
[b] *Coloni Syllæ.*

giones a Sylla ſic deductas, quæ facerent 120000. cum iis qui adjuncti. [*a*] Simile & Cæſar Julius in pace & Conſulatu fecit, qui agrum Campanum & Stellatem 20000. civium, colonia Capuam deducta, diviſit. Idem jam Dictator in tranſmarinas colonias 80000. civium diſtribuit, in Carthaginem maxime & Corinthum. (*b*) Auguſtus ſub quintum Conſulatum, bellis civilibus jam finitis, 120000. deduxit: & poſtea multa millia adjunxit. Immo in ſola Italia 28. colonias collocavit; quid apud tot exteras gentes, & Imperio tam diuturno? Itaque hujus Principis plurimæ, & in toto Orbe fuerunt: quod ipſa agnomina earum oſtendunt. Denique paulatim tanta frequentia, ut negem regionem, immo vix regiunculam fuiſſe, in qua coloniæ aut colonia non eſſet. Tot illis vinclis miramur Orbem compeditum, & aſtrictum in Romana ditione & imperio manſiſſe? (*c*) Harum alia atque alia genera tamen erant, & quædam *Romani*, aliæ *Latini*, quædam & *Italici* juris. Fuerunt & *Patritiæ*, & *Equeſtres* agno-

(a) *Cæſaris.* (b) *Auguſti.* (c) *Genera coloniarum.*

minatæ: haud dubie, in quam dignio-res civium militumve deducti.

Fuerunt in ſola Italia coloniæ (*a*) 150. In Africa circiter 60. In Hiſpaniis ad 30. paulo minus in Galliis; & idem de reliquo orbe judicandum.

Ratio adſciſcendi gentes.

Romani primum (*b*) pauculi fuerunt, & cum Romulus militiam & Rempublicam ordinavit, vix ad millia terna peditum cenſa, & equitum trecentos. At idem ille, cum e vivis abiit, peditum reliquit 46000. & equitum 1000. Tantum viri opeſque creverunt in annis circiter, quibus Romulus regnavit, 37. Hoc autem aſſecutus eſt apertione (*c*) Aſyli, quæ haud dubie aliquid adjuvit, & e vicinis, etſi non optimos, elicuit. Lege de liberis lata, qua juſſit quidquid natum eſſet tolli, modo ne mutilum aut monſtroſum. (*d*) Receptione in civitatem, quam non exteris ſolum confluentibus, ſed victis & hoſtibus dedit. Atque id ſane diu retentum Romæ, ut e provincialibus, honeſtiſſimos hoc beneficio civitatis obli-

(a) *Numerus coloniarum*. [b] *Romani pauci, quomodo aucti*. (c) *Per Aſylum*. (d) *Per receptionem exterorum*.

obligarent, & ita ſimul ſe augerent, ſimul diſcrimen, & tacitum pene diſſidium ob æmulationem, inter illos conciliarent.

Sed tertia etiam ratio augendi cives, ex inſtituto non quidem Romuli, ſed Servii Tullii. [*a*] Ille cum videret pleroſque tunc ſervorum, aut bello captos, aut e præda emptos eſſe, atque eos fere e liberis & ingenuis, & ante etiam liberos; humanum bonumque putavit in civitatem recipere, ſi qui a dominis manumiſſi eſſent. Nam & Romanis moribus ingeniiſque aſſuefacti jam erant; & ſic fore providebat, ut ſemper, tamquam ex fonte domeſtico, proles ſcaturiret ad belli alioſque uſus.

Difficile id perſuaſum primo civibus, & inquinari eo conſortio videbantur: ſed nempe oſtendit, & origine bonos eos eſſe, & jam diu ipſos etiam hoſtes in hoc jus admiſſos: ita cur non idem domeſticis & fidis ſervis indulgerent, cauſam nullam eſſe. Maxime, cum in eorum manu totum hoc beneficium; & videre poſſe, ut nec temere manumittendo darent; & illos adniſuros, ut omni ſedulitate ac fide emererentur. Amplius, futuros

[a] *Per receptionem ſervorum*.

eos nihilominus velut in cura & clientela Patronorum: & ſic nobiliores cives, in comitiis aut ſuffragiis ſemper manum aliquam faventem & obnoxiam habituros. Ita illis perſuaſum: ſed Regi in oculis præcipue frequentia & multitudo civium, fundamentum omnis potentiæ & diuturni ſtatus. [*a*] Nec tamen ii æquiparati ſtatim dignioribus & veteribus civibus: rejecti in quatuor urbanas tribus fuere, & inventa ratio, ut minimum in ſuffragiis, aut alia publica re, pollerent. Quin & a militia legionaria & honeſtiore excluſi ſunt, donec paulatim nepotes ac pronepotes eorum, vere jam Romanus ſanguis, pervenirent. Liberti ipſi & Libertini, veteri quidem republica, arcebantur. Hoc inſtitutum, incredibile eſt, quantum civitatem auxerit, in qua aliquot ſervorum millia pauculis annis manumiſſa. Neque negandum eſt, utile initio & præclarum fuiſſe, (*b*) ſed lapſu temporis (ut fit in humanis rebus) hic quoque lapſus: cum jam Syri, Cappadoces, Aſiatici, Græci, Barbari in ſervos recepti, & multi ex iis facinoroſi & perditi, qui

(a) *Servi manumiſſi ut habiti.*
(b) *Lapſus hujus inſtituti.*

qui pretio, blanditiis., aut & fœdis obſequiis libertatem meriti, quam colluviem in civitatem non invexerunt? Immo per eos effectum, ut egregia illa animi ac morum, Romana olim plebs, viliſſima facta hominum ſit, & uno verbo, cloaca & ſentina vitiorum. Sed iſta ſæculis aliquot poſt Tullium.

Interea profuit largiter inſtitutum, & effecit, ut cum primo cenſu ac luſtro Servi Tullii 74000. cenſa eſſent, illo qui ſub primis Conſulibus fuit, (*a*) 130000. cenſerentur, idque eorum, qui puberes & in virili toga eſſent. Poſt aliquot ætates, id eſt, A. V. 414. cenſa ſunt 260000. & paulo ante bellum Marſicum, A. V. 639. circiter 400000. paulo minus. At poſt id bellum, ſociis jam in civitatem paulatim receptis, crevit valde numerus, & ad 900000. cenſa. Quid jam ſub Auguſto? In Conſulatu ſuo ſexto luſtrum condidit, quo cenſita ſunt civium Romanorum capita quadragies centum millia & ſexaginta tria. At etiam crevit aſſidue, & ſub Claudio Imperatore Tacitus ac fidi auctores accenſent, ſexagies novies centena ſexaginta quatuor millia. Ultra quærere ſupervacuum ſit, cum jam

(a) *Civium Romanorum numerus.*

jam paſſim in civitatem totæ urbes regioneſque receptæ.

Ratio transferendi populum.

Non è ſolis civibus Romani copias ſcripſerunt. Olim quidem & a Latino nomine: (*a*) at poſtquam ii civitate donati, Principum temporibus maxime, cœperunt & e provinciis auxilia ſcribi. Auguſti id inventum: & præter conſpicuam utilitatem in militia, cauſam occultam etiam hanc habuit, ſubditos ſic exarmandi, & quaſi obſidibus traditis in fide continendi. Nam quotannis dilectus iſtos habebant, & optimum ac robuſtiſſimum quemque abducebant. Ita enerves provinciæ; & illi qui dilecti, in longinquas & diſſitas oras conſulto trahebantur. Non enim facile res novas audere aut movere inter ignotos & alienos. Atque ejuſmodi auxiliorum e variis gentibus magna copia.

Sed (*b*) judicio & conſilio in hac re opus, ne plures ſuſcipiantur aut traducantur, quam coercere poſſis: peccatumque a ſecutis Imperatoribus, qui barbaris receptis, Imperium & Urbem prodiderunt. Alioqui multum commodi aut tutelæ translatio hæc ha-

(a) *Unde Romanis auxilia ſcripta.*
[b] *Inſtituti hujus utilitas.*

habere poſſit, qua Philippum Macedonem uſum Juſtinus prodidit. (*a*) Parabat & Alexander ſimile, firmando Imperio, niſi mors interveniſſet. (*b*) Antipater, qui in partem potentiæ ſucceſſit, in idem hoc conſilium: & Athenienſium urbis potens, ipſam ejuſque regimen ditioribus honeſtioribuſque conceſſit; tenues, & quidquid inopia turbidum, eduxit, & ad 20000. eorum in Thracia, agris datis, collocavit. (*c*) Lego & Tigranem Regem, cui bellum Pompejus fecit, 300000. e Cilicia & Cappadocia in Armeniam & Meſopotamiam traduxiſſe, ad ea loca frequentanda, & meliori genere implenda. Et ut vicina magis temporibus lociſque tangam, (*d*) Carolum Magnum ſatis ſcitum eſt, Saxones ſæpe rebelles translatione domuiſſe, & in Belgicæ oris poſuiſſe. (*e*) Ludovicus etiam XI. Galliæ Rex, Atrebatium fidei infenſus, & quia a vita divelli, quam a Burgundiaco Imperio malebat, ſparſit eos per Galliæ Urbes aliquot, & ſuos in locum introduxit. (*f*) Reges Perua-

(a) *Exempla*. (b) *Antipatri*. (c) *Tigranis*. (d) *Caroli Magni*. (e) *Ludovici XI*. (f) *Regum Perù*.

ni tractus novi orbis, quos *Ingas* ipſi appellant, pro firmamento ſtatus habebant, populos victos ſtatim cum tota ſobole transferre ad interiora loca, & in illa limitanea alios ſuos fidoſque ſupponere. Hoc genus *Mitimaes* patria lingua vocabant.

L I B E R II.

DE OPIBUS ROMANIS.

IN Romanorum potentia tertium OPES. Eas conſiderabo PUBLICAS & PRIVATAS. In *Publicis* 1. *Vectigalia* ſive *Tributa*. 2. *Triumphales manubias*. 3. denique *Liberalitates* aut *Erogationes*.

1. DE VECTIGALIBUS.

Vectigalia (*a*) olim fere triplicia, e *Decumis*, e *Paſtione*, e *Portoriis*.

Decumæ, (*b*) cum decimam partem fructuum in agris ſativis ſibi retinerent. Quid in ea re fuerit, Cicero in Verrinis ſatis dixit; nec obſcurum eſt vel ex moribus hodiernis.

E Pa-

(a) *Vectigalia triplicia*. (b) *Decumæ*.

E Paſtionibus genus alterum eſt, quod proprie & vulgo (*a*) *Scripturam* appellabant. Hinc *Scripturarius ager*, eſt publicus, in quo ut pecora paſcantur, certum æs eſt: quia Publicanus ſcribendo conficit rationem cum paſtore.

Tertium eſt (*b*) *Portorium*, quod ſcilicet in evehendo aut invehendo pendebant. Fuit (*c*) & *Portarium* antiquis, & faciunt diſcrimen Gloſſæ: Portorium, τέλος ἐν λιμένι, *Vectigal in portu*. Portarium, τέλος πύλης, *Vectigal in porta*. Et vero hoc quoque fuiſſe videtur, ævo præſertim inferiore, & ſub Principatu, ut & in pontibus, & in viis, & portis adeo oppidorum dederint, pro tranſgreſſu aut ingreſſu. Italia hodie, ſed & Belgica, hæc non ignorat. Hæc ſunt illa vetera, & Vectigalia proprie dicta, quibus dies & ſagacitas, addo & neceſſitas, aliquid ſemper addiderunt.

De Tributis.

Vectigal plura ſub ſe continebat, ſed primo ſolum ipſum Portorium, quia id ſcilicet e vectura, unde Vectigal. Græcis etiam hic diſcrimen ali-

(a) *Scripturæ*. (b) *Portorium*. (c) *Portarium*.

aliquod, quibus *Vectigal* (*a*) propriè eſt τέλος, *Tributum* φόρος. Sed & in re ipſa differunt, quod illud res, & fundos magis ſpectat & ligat: hoc capita ac mobiles opes. Atque ita peſſima conditio eorum, qui Stipendiarii, ipſi atque agri eſſent. (*b*) Tales Pœni, Hiſpani, & plures, qui per vim ultimam & bello pertinace victi eſſent: Nam & corpora ſive capita (ut Latini magis loquuntur) onuſta erant, & terra ipſa. Hoc autem non niſi in vere victos, & vi ſubditos uſurpatum: olim quidem, ſed Imperatores, & ipſe Auguſtus produxerunt, & valde hæc tributa dilatarunt.

Magnitudo Vectigalium.

Sola Aſia (*c*) pro vectigalibus pependit annua 20000. talentum, id eſt, 12. milliones, (juvat his compendiis; vulgariter magis quam eleganter uti) Pompeji & Syllæ tempore. Decumas unius (*d*) Siciliæ, atque eas tenuiter æſtimatas, Cicero fuiſſe dicit nonagies HS. quod nobis eſt 225000. Philippicum. Decumas dico frumenti: & hordei non computat, & le-

[a] *Differunt Vectigal & Tributum.* [b) *Qui Tributarii.* (c) *Vectigal Aſiæ.* (d) *Siciliæ.*

& leguminum: quid jam vini, olei? quid Portoria, & Paſtiones? Valde tenui ore atque animo eſt, qui non auſit concipere hæc univerſa ex proportione, ſupra quadringenties, ſive unum millionem. Atqui Sicilia quanta pars fuit Romani illius orbis? profecto nec centeſima quidem. Hinc liquere poteſt magnitudo reliquorum vectigalium per Orbem.

Sed ex Portoriis etiam conſtare in parte poteſt magnitudo vectigalium. (*a*) Unus portus Syracuſanus ex unius hominis Verris exportationibus pauculis menſibus, idque ex Viceſima tantum, perdidit ſexaginta HS. quæ ſunt more noſtro circiter 1500. Philippæi. Quid ergo reliqui portus, in omni evectione, invectione, & in totum annum? præſertim ubi Octava, ubi Quadrageſima (ut factum conſtat) capiebatur. (*b*) Hæc enim pro locis, aut mercibus, ſed & temporibus variaſſe opinandum eſt; maxime tamen pro mercibus, & ut gravius vectigal ſolverent peregrinæ, ad delicias magis aut pompas, quam uſum invectæ. C. Cæſar ejus rei auctor. Quæ haud dubie ipſa Italia etiam pe-pen-

(a) *Portorium Syracuſanum.*
(b) *Vectigal ex mercibus peregrinis.*

pendit, etſi reliqua portoria, lege Metelli, in ea ſublata eſſent. Hæc ſane magna fuiſſe, quis poteſt ambigere, ex pretio & copia rerum? Nam gemmæ, lapides, veſtes, ebur, mancipia, aromata, unguenta, & plura ejuſmodi exotica inferebantur: quibus ſi Octavam imponis, quanti ea ſint?

De Capitatione.

Capitatio, ſeu vectigal capitarium vel maximum certiſſimumque fuiſſe arbitror; ſed in modo, tenebras & nubes ſuas habet. (*a*) Videtur autem centeſima impoſita pro ipſo capite, æſtimatione omnium facta: ut ſi 10000. aureorum in cenſu habeam, ſolvam ex iis annua centena. Hoc placeat ob æqualitatem, & quia pauperes & tenues non ſic preſſi, quam ſi uniforme in omnia capita indiſcretim fuiſſet Tributum. Sed alia ſunt quæ refellunt, aut certe morantur. Quid enim tum ſervis fiet? quid filiis familias grandioribus? qui peculium ſuum nullum habent. Sed de ſervis reſponderi poteſt, dominum dependiſſe in ſuo capite, dum eorum æſtimatio cenſibus ejus accedit: & ſervi alioqui in jure caput non habere ſcribuntur. Quod ad

(a) *Ratio Capitationis inveſtigata.*

ad filios, certum eſt, parentes pro iis exſolviſſe. Probabile ergo videtur, Capitationem fuiſſe ex cenſu, non uniformem.

Multum rediiſſe ex ea, (*a*) multitudo capitum dicet, quæ in Romano Orbe. Sola Ægyptus 750. myriadas (id eſt, 7. milliones cum dimidio) hominum habuit, Alexandria excepta, quæ & ipſa aliquot centena millia habuit. Si igitur talis ille Ægyptiorum numerus, facile intellectu eſt, in quantum creverit capitarium hoc vectigal ex 300. non minus millionibus hominum, quos in Romano orbe fuiſſe, ratione colligitur.

Tributa, (*b*) quæ Ægyptus ſolvit, Ptolomæi ævo, fuerunt annua 12500. talenta, id eſt, 7. milliones & ſemiſſis. At eadem Auguſti & Tiberii ævo ad 10. aut 12. milliones producta fuiſſe credendum eſt. (*c*) Gallia quoque videtur primo reddidiſſe quater millies, id eſt, 10. milliones; poſtea hæc tributa aucta largiter, & vel in duplum ab Auguſto, ad 15. vel 20. milliones. (*d*) Jam ſi ſolæ Ægyptus & Galliæ ad 30. aut circiter millio-

nes

(a) *Capitum multitudo*. (b) *Tributa Ægypti*. (c) *Galliæ*. (d *Summa tributorum*.

as pependerunt, quid totus Orbis reliquus? An non Syria & Aſia tantum? Africa & Hiſpania? Græcia & Illyricum? Inſulæ omnes ſimul? Ita ut ſupra 150. milliones ſummam tributorum fuiſſe aſſerere poſſimus. Quod vel hinc colligi poteſt, quod Veſpaſianus initio ſtatim Principatus profeſſus eſt, quadringenties millies opus eſſe, ut Reſpublica ſtare poſſit. Sunt ipſi 1000. milliones noſtro ritu. Unde ſic ſubito parandi, ſi non tales tantique reditus? Sed & noſtro ævo; (ut deſinant obloqui, qui noſtra aut nova tantum cogitant) Rex Sinarum accipere in tributo annuo aſſeritur 120. milliones. Et Sinas aliquis ad totum Romanum orbem comparabit?

De Ærario militari.

Auguſtus ille, qui valde rem Romanam auxit, etiam onera, & hic quoque pro nomine ſuo fuit. Nam is Ærarium militare ſeorſim inſtituit, & ad id explendum reditus novos & certos. (*a*) Ii triplices: *Viceſima*, *Viceſimaquinta*, *Centeſima*.

Viceſima (*b*) fuit hæreditatum & legatorum, quæ cuique obveniſſent teſtamento. Deus bone, quanta & quam

(a) *Reditus Ærarii*. (b) *Viceſima hæreditatum*.

quam crebra ea, vel in Roma tantum? Quot illic divitiæ, & quoties, per captaturas & aucupia ad externos translatæ? Solvebant igitur ſæpe Viceſimam. Excipiebantur tamen proximi ſanguine juncti, & pauperes, quos hoc onere liberarunt. Atque ut verum fatear, hoc tributi genus imitabile videtur, nec grave etiam pendentibus; cum lætitia magni & inopinati ſæpe proventus obruat vel minuat ſenſum inferendi.

Viceſimaquinta (*a*) erat mancipiorum, anno poſt Viceſimam inſtituta. Quanti hoc vectigal fuerit, is agnoſcet, qui crebra mancipia in Romano orbe, crebram mutationem, & maxima deinde eorum precia cogitabit. Quis neſcit, Daphnidem veniſſe 3700. ſeſtertiis? id eſt, 7517. Philippæis cum dimidio: grande pretium in uno fluxo & mortali homine, & quem ſolus Grammatici titulus commendabat. Ab eadem claſſe & arte Lælius Præconinus, emptus 200000. nummum, quæ ſunt 5000. Philippæorum. Jam Calviſius ille Sabinus plures anagnoſtas habuit, & ſingulos 100000. emptos. Quot aurei igitur prodeunt e talibus ſingulis? quot ex millenis ali-

(a) *Viceſimaquinta mancipiorum.*

aliquot, qui, quotidie pene dixerim, væniebant? Et Juriſconſulti quidem pretia ſervorum definiunt in communi aliquo 20. aureos; in artifice, Medico, Notario, Eunucho 30. 50. 60.

Centeſima (*a*) rerum venalium fuit. Si omnium autem venalium, quæ, & quam infinita ſumma fuit? Si in auctione tantum, minor, ſed & ſic grandis. Hæc de Ærario militari, quæ proprie quidem ad ipſum faciebant. Alias non neſcio, & pœnas ſive mulctas legum; item damnatorum confiſcationes ſæpe in hoc ærarium relatas.

De Metallis.

In iſta re pecuniaria, non omittenda ipſa ejus materies, *Metalla:* magni ex iis reditus, & in variis locis.; & reditus quidem innoxii, (*b*) juſti, & ſine onere ſubditorum. Terra, benigna illa mater, hæc quoque nobis donat. Aurum per bella quærere, nefas eſt; per maria, periculum; per falſitates, opprobrium; in ſua natura, juſtitia. Sed neſcio tamen, an non ſævitia aliqua admixta. Nam multa millia hominum huc adigebant, quoſdam mercede conductos,

(a) *Centeſima rerum venalium.*
(b) *Reditus ex metallis juſti.*

ctos, pleroſque damnatos ad metalla, quos in ſubterraneo illo carcere fames, labor, vapor, & ruina ſæpe etiam necabat. Ægyptiorum hoc inventum fuit. Atque hi tali interdum numero apud Romanos, ut Polybius ad Carthaginem novam, fodinis in Hiſpania, non minum 40000. hominum ſcribat aſſidue in opere verſari. Plinius etiam notat, Cenſoriam legem fuiſſe, qua cavebatur, ne plus 5000. hominum in opere Publicani haberent. Nec id credito miſeratione aut cura pereuntium factum, ſed cautione, & diſpenſatione operis, ut ne in una conductione Publicani totum aurum exhaurirent. Itaque lex in elocatione dicta fuit de numero operarum.

Ex hac quoque metallaria parte igitur magnum uberemque factum quæſtum, & noſtra ætas doceat: maxime cum pulcherrimas fœcundiſſimaſque (*a*) fodinas varie haberent, ut in Hiſpaniis, Galliis, Norico, Salaſſis, Illyrico, Pannonia, Thracia, Macedonia, Proconneſo. Habuit & Italia, putatque Plinius, aliam nullam fœcundiorem metallorum quoque tellurem eſſe; ſed interdicto Patrum cau-

[a] *Multitudo fodinarum.*

cautum, uti ei, velut parenti, parceretur. Præter hæc fuerunt & Cretariæ; & Picariæ, Salinariæ, Ærariæ, Ferrariæ; & nullum genus quæſtus e terra omiſſum.

De Vectigalibus pudendis.

Ab Auguſto & priſcis ad noviores, atque adeo avidiores, veniamus. Veſpaſianus (ut communiter de illo Svetonius) auxit tributa provinciis, nonnullis etiam duplicavit. In paucis verbis quanta acceſſio rerum, attritio ſubditorum? Et quidni ille ſolita augeret, vel duplicaret, qui inſtituit & excogitavit etiam pudenda? (*a*) Nam urinæ vectigal commentus eſt: & notus, cum filio pecuniam ad nares admoviſſet, in ea re ejus jocus. Origo huic vectigali & cauſa, quod in publico amphoræ aut dolia ſtabant ad urinam reddendam, quam fullones vertebant deinde in ſuum uſum. Principes etiam ſecuti tenuerunt, ſive auxerunt: & videtur hoc fuiſſe triſte illud (*b*) *Chryſargyrum*, Hiſtoriis decantatum; ut ſcilicet quiſque mendicus aut pauper, meretrix, ſive jam emerita, omnis ſervus, itemque libertus, inferrent in ærarium pro urina

& ſter-

[a] *Veſpaſiani Vectigal urinarium*.
(b) *Chryſargyrum*.

& ſtercore, jumentorum etiam & canum; ſive in agris, ſive in oppidis habitarent. Et homines quidem utriuſque ſexus, numiſma argenteum; equus, mulus, bos tantundem; aſinus & canis, folles ſex. Quanta hæc pecunia fuiſſe debuit, ex omni genere pene viventium? Viri Proceres & Reipublicæ primi hoc munus colligendi ambibant, non aliter quam militarem aliquam Præfecturam, aut civilem magiſtratum. O indignitas: ſed Princeps dignitatem addebat, qui & in ſacrum ærarium hanc pecuniam recipiebat. Atque iſti pudendarum ſordium lucrique exercitores aut conductores ſunt, quos *Foricarios* Juriſconſulti appellant.

Caligula ex capturis proſtitutarum (*a*) vectigal inſtituit, quantum quæquæ uno concubitu mereret: ſed cum illo periit, etſi poſtea quoque ſub Heliogabalo Lenonum vectigal, & meretricum, & exoletorum fuit. Iſta fœda, & Romano nomine indigna, nec ſuſtulit tamen optimus Imperator Alexander Severus; ſed dumtaxat in ſacrum ærarium vetuit inferri, & ad inſtaurationem Theatri, Amphitheatri, Circi deputari. Ex quo vere

(a.) *Vectigal meretricium*.

re dixeris, magnum & hoc vectigal fuiſſe, cum ad tantorum operum reſtitutionem conferret.

De opibus Imperii Byzantini.

Divitiæ Imperii Græcanici quoque mirandæ: neque hic lubet in rationes aut vias omnes pecuniæ inquirere, ipſam dabimus.

Baſilius (*a*) Imperator, qui vixit ſub annum Chriſtianum octingenteſimum, implevit totum ærarium, & ipſos aditus viaſque, pecuniis confertis ſtipatis. Habuit in theſauris 200000 talentum auri, [id eſt, 1200. milliones] Nam alterius pecuniæ nec numerus iniri poterat, adeo ut terræ eam infoderet, ærariis aut repoſitoriis ubique repletis. Quin & arculas habuit lapillis gemmiſque precioſis plenas, quæ æquarunt omnino ſummam illam auri. O mira, o rejicienda, niſi e dictis & dicendis fidem caperent, & mutuo ſibi atteſtarentur. Nam hæc Judæus ſcriptor, nomine Benjamin, in ſuo Itinerario, ab Aria Montano edito, affirmat: Is ante annos 400. Europam, atque alia peragravit, & ſcribit ſe Conſtantinopolim quoque veniſſe, & in ea opes inenarrabiles vidiſſe. Deferuntur enim in

(a) *Opes Baſilii Imperatoris*.

in Principis palatium quotannis tributa, quibus turres implentur, coccinea purpureaque veſte, & auro; ita ut nullibi terrarum par congeſtæ pecuniæ exemplum reperiri poſſit. (*a*) Affirmatur etiam ipſius ſolius Urbis vectigal, ex foris venalium, & portu ac mercatorum penſionibus collectum ad 20000. aureorum in ſingulos dies accedere. Sint ergo menſtrua 600000. aureorum noſtrorum, ſint annui 7. milliones, & pene quadrans: ſed nempe Byzantium, id eſt, Nova Roma hoc dedit, & tunc quidem in ſuo flore, quid autem cenſes illam veterem olim dediſſe?

I. DE MANUBIIS TRIUMPHALIBUS.

ALia nunc via ſe oſtendit & aperit, lata, trita, & per quam cumuli & acervi pecuniarum invecti. (*b*) Pecuniarum? immo vaſorum, coronarum, veſtium, gemmarum, & quidquid dici appetendum, aut æſtimandum poteſt; Opes nimirum, quæ e præda & manubiis per Triumphos inferebantur. Quot autem iſti fuerunt?

Q

[a] *Vectigal Byzantinum.* (b) *Opes magnæ triumphorum.*

runt? quam multi, ſupra modum & fidem, uberes diviteſque? Nobis ſatis ſit tangere, & ſpecimem eorum aliquot per ætates dare.

Fuere igitur Triumphi a Romulo, uſque ad extrema Auguſti, circiter 312. & ex his primi non nimis uberes, tamen modici, & magis magiſque creverunt. Sub Regibus L. Tarquinii Superbi (*a*) triumphus reperitur, qui victa Sueſſa Pometia & capta, tantum prædæ retulit, ut ſacratæ Diis decimæ explerent 400. talentorum numerum. Ergo fuit in cumulo 4000. talentum: id eſt, viciesquater centena millia Philippæorum.

Poſt ejectos deinde Reges, inſignis (*b*) L. Papyrii Curſoris de Samnitibus triumphus, quo æris gravis magna vis tranſvecta, vicies centum millia, & quingenta triginta tria millia. Id æs redactum ex captivis dicebatur, quos ingenti numero ſub corona venundabant. Argenti, quod captum ex Urbibus erat, pondo 1330. Summa autem illa æris efficit 25330. Philippæos: argenti, 13300. Ac tales fere, aut minores, omnes illi uſque ad Tarentinum triumphi, qui incidit

(a) *Triumphus Tarquinii Superbi.*
(b) *Papyrii Curſoris.*

cidit in A. V. 478. Purpura etiam, ſigna, tabulæ, atque adeo quidquid notabile aut optabile Orbis, aut in eo urbs aliqua haberet, per hanc viam portamque triumphalem id Romam fere invectum: etſi quædam etiam extra bellum, vi aut perſuaſione magiſtratuum.

Jam vero poſtquam copiæ & arma extra Italiam miſſa, in grandes illas, & priſcis opibus, aut victoriis quoque inclytas regiones, quid auri, argenti, ſpoliorum non relatum? (*a*) P. Scipio ex Hiſpania argenti præ ſe in ærarium tulit 14342. pondo, & ſignati argenti magnum numerum. Ea pondo faciunt 143420. Philippæos. Idem iterum, victa Carthagine, intulit in ærarium argenti pondo 133000. quæ ſunt nobis ter & decies centena triginta millia Philippnm. [*b*] At alter Scipio, victa & diruta eadem Carthagine, retulit 4470. pondo. Ea efficiunt 404700. Philip. Neque miremur, minus, quam antea relatum, quia pleraque urbs, dum capitur, incenſa & diruta fuit: ita opes perditæ, aut ruinis oppreſſæ.

L. Æmilius [*c*] triumphans de Macedo-

[a] *P. Scipionis.* (b) *Scipionis alterius.* (c) *L. Æmilii.*

cedonibus, tantum priores exceſſit, vel magnitudine Regis Perſei, vel ſpecie ſimulacrorum, vel modo pecuniæ, ut bis millies HS. ærario contulerit, id eſt, quinquagies centena millia Philippum. Nam reperta in theſauris Regis Perſei in auro argentoque 6000. talentum, id eſt, 3600000. Philippum. Quod ſi in ſolis theſauris & ærario peculiari Regis, quid in reliqua præda publica oppidorum, aut privata hominum fuit?

Cornelius Sylla, (*a*) etſi ſplendido triumpho minus intulit, tamen tranſtulit auri pondo 15000. (1500000. aureorum) argenti pondo 115000. (1150000. Philipp.)

Exceſſit omnes deinde (*b*] Cn. Pompejus, in illo, quem de Rege Mithridate & Oriente duxit; intulit enim in ærarium 20000. talentum: ea ſunt centies vicies centena millia Philippum, præter ea, quæ in milites expendit: iis enim ſolis donativi triumphalis nomine largitus eſt 16000. talentum, id eſt, 9600000. Philipp. adeo ut is, qui minimum accepit, habuerit drachmas 1500. Magna hæc omnia ſunt, & vere illo Magno digna: ſed hunc

(a) *Cornelii Syllæ*. (b) *Cn. Pompeji*.

hunc hic quoque (*a*) C. Cæſar, uti acie, vicit & ſuperavit. Is enim intulit 65000. talentorum; efficiunt nobis 39. milliones. Ex paucis his videre eſt, immenſas opes in ærario cumulatas e triumphis, quos non omnes, immo nec decimam partem dedimus.

De Auro coronario.

Aurum (*b*) coronarium dicitur, quod ſpecie triumphorum vel oblatum fuit, vel exactum. Origo ejus, ut ſocii & amici Imperatori victori coronas aureas offerrent, quaſi gratulantes, & meritum ei caput cingentes. Itaque primo quidem coronæ ipſæ datæ, aut miſſæ: poſtea invaluit, ut pro iis pecunia offerretur. Hæc accepta a ſociis, aut ſubditis; & ſicut manubias ab hoſtibus legebant, ſic ſpolia iſta occulta ab amicis. Mos plane vetus, & a Græcis ad Romanos imitationetranslatus. (*c*) Cn. Manlius cum Gallogræcos viciſſet, eoque terrore Aſiam liberaſſet, in triumpho tulit 212. coronas aureas, pondo: id eſt, ut ſingulæ fuerint librales. Ita enim obtinuerat, ut eæ coronæ ante ipſum victorem latæ in triumpho populo oſten-

(a) C. *Cæſaris*. (b) *Aurum coronarium quid*. [c] *Coronæ Manlii*.

derentur. Jam ante etiam in [*a*] Quinctii Flaminii triumpho, coronæ aureæ, dona civitatum, translatæ 114. In (*b*) Scipionis Aſiatici triumpho Livius numerat aureas coronas 234. Appianus in [*c*] Cæſaris 2822. eaſque pondo 20414. ita ut 10. pondo, aut circiter, pleraſque neceſſum ſit fuiſſe. (*d*) Claudius cum de Britannia triumpharet, inter coronas aureas unam habuit ut minimum 700. pondo, quam contulit Hiſpania citerior: item alteram 900. vel potius 1000. pondo, quam Gallia comata. Etſi non ad uſus tales, ſed pompam modo fuiſſe ſciamus. Sicut & in torque aureo, quem 100. pondo D. Auguſto Galli dederunt. Hæc in ſpeciem tantum; immo plerumque nudo nomine, pecunia ipſa data. Neque coronæ ſolum ipſæ, ſed aurum aut pecunia ad coronas: atque id proprie *Aurum coronarium*.

Non ab ipſis victis (quod putavit Servius) ob vitam hoc aurum datum, ſed a ſociis amiciſque: (*e*) datum tamen in pecunia, titulo coronario. Et hoc prætextu rapinæ extorſioneſque uſurpatæ. Immo vero & ab

[a) *Flaminii*. (b) *Scipionis*. (c) *Cæſaris*. (d) *Claudii*. (e) *Auri coronarii exactio*.

ab ipſis Italis, qui tamen immunes talium videbantur eſſe: decretis enim coronis ſtatuiſque, pecuniam ipſam dari ſibi curabant. Eo paulatim ventum erat, ut hoc Coronarium non minus tributis fere attereret; nec in triumphis modo, ſed in lætitia quacumque, & primordiis Imperii daretur; atque velut honorarium tributi genus exigeretur. Quid, quod legamus civitates in alia occaſione, atque etiam triſti, coronas has miſiſſe? Appianus in Syllæ funere ſupra 2000. coronas aureas, magna celeritate confectas, prælatas ſcribit.

Poſt prælationem (*a*) hæ coronæ in templis, & Capitolio maxime, videntur dicatæ. Immo & triumphale ipſum aurum interdum, aut pars ejus, ibi condita: fortaſſe ut religio magis ſervaret. Solebant tamen & alia templa auro coronario exornare. At Cæſar coronas ſuas in triumpho ductas vendidit, & ex earum pretio militibus promiſſa perſolvit.

3. DE EROGATIONIBUS.

PEragravimus & emenſi ſumus Triumphalem viam, tempus de- ſine-

[a] *Coronæ templis dicatæ.*

ſinere, nec addere ultra, ſed erogare. Ne ergo omnis Roma illationibus tot auri impleatur, nunc exhauriemus, & expendemus non loculis, ſed totis ſaccis: ut ipſum iterum admirandum ſit, unde ad tot expenſas ullæ opes. Oceanus ſi ærarium fuiſſet, dices deſiccandum.

Impendia igitur ſub Principibus (*a*) *duplicia* fuere, *Neceſſaria*, & *Arbitraria*: ex quibus ſane colligas immenſas & vere admirandas quaſdam opes.

De Impendiis Neceſſariis.

Neceſſaria illa impendia fere trium generum: In *Militem*, in *Magiſtratus*, in *Populum*.

De (*b*) *Militibus* res clara eſt; ſtipendiis alendos, emeritis proſequendos; & id perpetuo, in legionibus & præſidiis perpetuis jam factis. De his in Militia Romana dictum, ſupra pagina 217. & ſeqq.

Magiſtratus (*c*) duplices fuerunt, in quos largiter & ſtatim expendendum: *Urbani* & *Provinciales*. Urbanis quidem Auguſtus inſtituit, ad onera ſublevanda, ad ludos præbendos, & talia, aliquid dare: præſertim Prætoribus, quaſi ex lege. Provinciales autem

(a) *Impendia duplicia*. [b] *Impendia in Milites*. [c] *In Magiſtratus*.

tem vel plurimum auferebant, ut ipſi-plures, & per provincias diſperſi. Ea-expenſio immenſa, vel hoc argumento, quod Cicero L. Piſoni objecit, eunti in Macedoniam, ut Proconſuli, ſeſtertium centies octogies quaſi Vaſarii nomine datum. Ad ſola vaſa, inquam, id eſt, ornatum & inſtructum. Et objicit, non quia contra morem fuerit, ſed quia ſupra modum. Quid igitur? eſto vel centies tantum ſumma ordinaria (250000. Philip.) eſto vel quinquagies (25000. Philipp.) in tot illis talibus nonne immenſum accreſcet? Et plura accedunt huic generi, ut Curatores variorum munerum alendi, vel ornandi; ut Legati exterarum gentium admittendi, & munerandi; & quæ ſcimus in omni Republica eſſe.

Jam de (*a*) *Populo*, perpetui etiam & certi in eum ſumptus, & præſertim ad alimenta. Nam jam ante inſtitutum, Principes tenuerunt, ut plebem egenam aut tenuem perpetua frumentatione paſcerent; atque ea labore & ſumptu magno paranda, advehenda, & tum gratis diſtribuenda.

(a) *In Populum.*

De frumentatione.

Frumentatio (*a*) vetus Romæ, & ab ipſo etiam Senatu. Ille in rebus & annona arcta, quaſi benignus pater, miſeritus plebis, frumentum aliquando diviſit, non tamen nullo, ſed modico ære. Acceſſere Tribuni ſtatim, & hoc tam populare ſibi vindicarunt, variis frumentariis legibus latis. Ultimus in hac re Clodius Annonariam legem tulit, ut frumentum, quod antea populo ſemiſſe æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur. Atque hæc origo, deinde & continuatio (*a*) gratuiti frumenti fuit. Et ſtatim a conjuratione Catilinæ, in Prætura C. Cæſaris, frumentationis ſumptus fuit 1250. talentorum. Id ſit trecenties HS. more Romano; noſtto, 750000. Philippicorum. Quin & ſub Imperatoribus largiter crevit, cum plures adſcripti, & claſſes etiam inſtitutæ ad tranſvehendum.

Numerus (*b*) accipientium aliquando ad 320000. fuit. Sed Julius Cæſar minuït. Auguſtus deinde auxit, & 200000. fecit. Hi pauperes, aut ſaltem qui ſublevari gauderent, inter

(*a*) *Frumentatio vetus.* (*b*) *Gratuita.* (*c*) *Qui, & quot acceperint.*

inter quos liberti, & id genus, maxime fuere. Et fraudes etiam hic factæ: multi enim ideo manumiſſi, ut frumentum in ſingulos menſes accipientes, & ſi qua alia liberalitas Principum in pauperes fieret, id totum dominis ferrent, a quibus facti ſunt liberi: ſic quos puderet ipſos è publico paſci, id fecerunt ſuccidane a libertorum perſona.

Diſtributio frumenti erat (*a*) menſtrua: nam in cujuſque menſis initio accipiebant per teſſeras; quique eas habebat, ad Curatores frumenti dividendi ibat, munus inſtitutum ab Auguſto. Quatuorviri enim erant, iique ex honeſtioribus, & qui ante quinquennium. Prætura functi eſſent. Etſi Præfectus etiam annonæ proprius, illuſtri honore; ſed qui de advehendo & adſervando in horreis ſatageret, non proprie de dividendo.

Ad hanc (*b*) frumentationem Auguſti tempore ex Ægypto Urbi annua ducenties centena millia frumenti inferebantur: intellige, modios. Atqui Africa jam addenda eſt, quæ duplum ad Ægyptum dedit. Ex hac igitur ratiocinatione frumentum Urbi illatum

(a) *Diſtributio menſtrua.* (b) *Frumentum ad frumentationem quantum.*

annuum fuerit ſexcenties centena millia modiorum. Sint in dies circiter 164083. Ingens copia, & quæ ſufficiat vel vicies centenis hominum millibus alendis. Nam modius paulo plus minuſve Romanis pendit 25. libras; ſed Romanas tamen libras, id eſt, 12. unciarum. Igitur cenſendum eſt, pleroſque iſtorum qui caperent, Patresfamilias fuiſſe, uxorem, liberos, ſervulos habuiſſe. Itaque largius valde quam in unum caput capiebant: & videtur teſſera ſive donatio ordinaria fuiſſe in ſingulos, 10. modiorum. Jam & hoc cogitandum, plures etiam in conſortium hujus frumenti veniſſe. An non probabiliter urbanos illos omnes milites? Quid ipſam deinde aulam & Palatinos? nonne item probabile annonas ſuas hinc accepiſſe? An non & Claſſiarios ipſos in Italia milites?

Circa Flaviorum imperium, non ipſum frumentum, ſed [a] panis diſtribui cœpit: credo, quia lucrum aliquod ex eo fiſcus captaret, & quo minore modo in plures largitio ſpargeretur. Is *Panis gradilis* dictus, quia in gradibus divideretur. Idem *Fiſca-*

[a] *Panes diſtributi*.

Fiſcalis, quia è publico & fiſco. Ii panes fuerunt bilibres. Aurelianus obſonium addidit, & populo (*a*) porcinam carnem diſtribuit, quæ diſtributio uſque ad tempora Conſtantini fuit. (*b*) Oleum quoque perpetuum populo dedit & inſtituit Imperator Severus. Vinum etiam, ut nequid deeſſet, Aurelianus ſtatuerat, ſed morte præreptus non fecit.

De Impendiis Arbitrariis.

Arbitraria impendia trium maxime generum fuerunt: In *Ludos*, *Opera*, *Dona*.

Impenſæ in Ludos.

Ludos (*c*) ſingulatim ſi perſequar, aut exempla accumulem, ſeorſim theatrum mihi ſtruendum ſit, & novi aliquot ſermones. Capita impendiorum tangam, de quibus univerſe ſic Lactantius: *Quid dicendum eſt de iis, qui populari levitate ducti, vel magnis urbibus ſuffecturas opes exhibendis muneribus impendunt?* Item Ambroſius: *Magiſtratus in theatris, mimis, athletis, gladiatoribus, aliiſque hujuſmodi generibus hominum totum patrimonium ſuum largitur & prodigit, ut unius horæ favorem vulgi acquirat*

(a) *Caro porcina*. (b) *Oleum*.
(c) *Impenſæ ludorum*.

acquirat. Merito damnant noſtri Patres damnoſam hanc inſaniam, & quæ privatos homines bonis per ludum exuit. Principes ipſos attenuat & delibat. Atque id diſcere cum ex frequentia eorum potes, tum ex apparatu.

Unus Auguſtus [*a*] fecit ludos ſuo nomine quater & vicies; pro aliis magiſtratibus, qui aut abeſſent, aut non ſufficerent, ter & vicies. Vix arbitror: ullos ex iſtis principalibus ludis minoris quingenties, aut & millies ſeſtertio ſtetiſſe, (id eſt, millione cum quadrante, aut & duobus millionibus cum dimidio) quod apparatus & pompa facile perſuadebunt. Nam in ipſo Theatro, Amphitheatro, aut Circo adornando qui ſæpe ſumptus? cum ſemper gratia aliqua & illicitum novitatis in ipſa forma quæreretur.

Nero (*b*) Theatrum totum, non ſcenam ejus tantum, auro illevit & obtexit. Sed & quidquid illatum fuit, & omne inſtrumentum ac choragium aureum; itemque vela, quæ ſuperne contra Solem obumbrabant, purpurea tota, & aureis ſtellis interſtincta.

(a) *Ludi Auguſti*.
(b) *Neronis*.

ſtincta. Ex quo & dies ille *Aureus* appellatus.

Quid [*a*] Julius Cæſar ante Neronem, & nondum Princeps? Is primus in ædilitate omni apparatu arenæ argenteo uſus eſt, ferasque argenteis haſtis laceſſere, tum primum viſum. Cæſar igitur hoc primus, ſed non ultimus: nam paſſim & in coloniis & municipiis argenteæ jam ſcenæ L. Muræna, & (*b*) Cajus Princeps, in Circo pegma duxit, in quo fuere argenti pondo 124000. quæ faciunt 1240000. Philipp. Nec id pro Cajo aliquo ſit magnum. immo nec pro privato nimium, quia argentum recipiebant, nec totum peribat, ſi tamen vellent.

Vis nunc unum & extremum furorem? (*c*) Heliogabalus Imperator in Euripis vino plenis navales Circenſes exhibuit. Tu cogita, quantum profuſum vini, foſſis illis & Euripis in Circo ita eo plenis, ut naves inter ſe concurrere ac certare de velocitate poſſent. Quid jam dicam tot gladiatorum millia? tot ferarum ex toto Orbe quæſitarum? tot equorum nobi-

(a) *Cæſaris*. (b) *Caji*.
(c) *Heliogabali*.

nobilium? quæ in vita actiſque Principum aſſidua leguntur.

Addo huc Miſſilia (*a*) & ſparſiones in populum, id eſt, Teſſeras ligneas cum notis rerum, aut interdum res ipſas, magno certamine diripiendas. Quæ item velut legitima jam erant in omnibus ludis, ad populum illiciendum. Horum pretia & ſumptus ex Neronianis iſtis colligantur apud Svetonium: (*b*) *Sparſa & populo miſſilia omnium rerum per omnes dies, ſingula quotidie millia avium, cujuſque generis multiplex penus, teſſeræ frumentariæ, veſtis, aurum, argentum, gemmæ, margaritæ, tabulæ pictæ, mancipia, jumenta, atque etiam manſuetæ feræ; noviſſime naves, inſulæ, agri*. Notetur hæc jactatio, quanti ea, & quantarum rerum. Præter aurum, gemmas, margaritas, inſulas & totos agros dedit; inſulas nempe urbanas, & habitabiles domos.

Neque Nero hæc ſolus, de more fiebat, etſi alius largius parciuſque, pro opibus, præberet. (*c*) Titus ſane Veſpaſiani filius item profuſiſſime in ludis, quos per 100. dies dedicatione Amphitheatri ſui fecit. Nam

(a) *Miſſilia & Teſſeræ*.
(b) *Miſſilia Neronis*. (c) *Titi*.

Nam globulos ligneos quoſdam de loco ſuperiore in theatrum jaciebat, qui ſymbolum haberent inſcriptum, hic alicujus eſculenti, ille veſtis, alius argentei vaſis, alius aurei, equorum, jumentorum, mancipiorum; quæ oportebat eos, qui rapuiſſent, ferre ad Curatores ludorum, & ab iis accipere quamque rem inſcriptam. Credis tu hæc per tot illos centenos dies fieri potuiſſe ſine impenſa bis terque millies HS? ego non opinor: & ubi ſumptus ludorum reliqui? Neque miror jam profecto [*a*] Hadrianum, cum in adoptione Cejonii Commodi multa in populum profudiſſet per ſimiles ludos, & in militem; atque is Cejonius ægro corpore, vitalis non videretur, ſæpe dixiſſe: *Perdidimus quater millies HS. quod populo & militibus dedimus*. qui ſunt noſtri 10. milliones.

Sed dices, Principum virorum modo hæc fuiſſe. Erras: [*b*) de Milone hoc jam olim Cicero, tria patrimonia in has res effudiſſe. [*c*] Probus, filius Alypii, cum ipſe Præturam gereret, 1200. pondo auri abſumpſit, id eſt, 120000. aureorum. (*d*) Symmachus

(a) *Hadriani*. (b) *Milonis*.
[c] *Probi*. d) *Symmachi*.

machus Senator, unus e mediocribus, in filii Symmachi Præturam 2000. effudit, id eſt, 200000. aureorum. At [*a*] Maximus, ſcilicet e divitibus, item in filii Præturam 4000. id eſt, 400000. aureorum. Edebant autem ludos Prætores non niſi 7. diebus. Vide dies, vide ſumptus: quanto immaniter plus olim alii? quanto ſcilicet tunc Reſp. florentior, & majores privatim opes. Si igitur ſola ſparſio, id eſt, miſſilia in populum, tanti, quid reliqui omnes ludi, & eorum apparatus?

De Donis Principum.

Dona ſequuntur [nam de impendiis *Operum* toto libro 3. agetur] magnitudine ſua non jam inter admiranda, ſed ſtupenda. Si quis Midas fuiſſe fingatur, qui omnia tactu faciat aurea defecerit inaurare, quantum iſti ſunt largiti. Per Principes aliquot lubet ire, & hoc oſtendere.

Ordiar a capite ipſo, [*b*] *Cæſare Julio*, qui nullum largitionis aut officiorum genus in quemquam publice privatimque omiſit. Militibus ſingula interdum mancipia vel prædia viritim

(a) *Maximi*. (b) *Dona Julii Cæſaris*.

tim dedit. Quid in Senatum & digniores? vel invitatos, vel ſponte ad ſe commeantes uberrimo congiario proſecutus eſt. Nec hic finis, extra Urbem quoque & Italiam ea largitas ſe diffudit: & non minore ſtudio Reges atque provincias per Orbem terrarum illiciebat; aliis captivorum millia dono offerens; aliis quo vellent, & quoties vellent, auxilia ſubmittens; urbes præcipuis operibus exornans. Atque hæc privatus Cæſar fecit, & nondum in faſtigio illo principali. Magis mireris, ſi accogites, jam ab adoleſcentia profuſum hunc fuiſſe, & (a) grandi ære alieno oppreſſum: debuit enim, priuſquam ullum magiſtratum caperet, 1300. talenta. Ea ſunt nobis 780000. Philippicum. Quid vero jam in ipſis magiſtratibus? materies & cauſa amplior largiendi. Itaque Appianus ſcribit, euntem ex Prætura in Hiſpaniam, creditoribus retinentibus, dixiſſe joco: *Mille ſibi opus eſſe, ut nihil haberet*: id eſt, ut ſolum æs alienum ſolveret, in ſuo nihil haberet. Ea reddunt viciesquinquies centena millia. Auxit etiam in Conſulatu, & deinceps ad Principatum,

[a] *Cæſaris æs alienum.*

patum, ut hominis hujus ingenium erat, tantum ut daret quærentis. Sed unde habuit & repoſuit? Non longe te duxero. Gallias vide: iſte fons, e quo hauſit; ibi enim fana, templaque Deum donis referta expilavit, urbes diripuit, ſæpius ob prædam, quam ob delictum. Denique e tot præliis acceſſit ingens captivorum multitudo, e qua divendita pecuniam redegit.

Sed habet ſingulatim inſpicere viri (*a*) dona. Inſtante civili motu, in Gallia cum eſſet, L. Paulum Conſulem deſignatum 1500. talentis flexit, ne contra ſe ſtaret. Tot talenta reddunt 900000. Philippicum, id eſt, pene millionem; in virum unum. Quid jam in Curionem, ut pro ſe ſtaret? amplius longe dedit, æs alienum ejus totum exſolvit; illud fuit ſexcenties HS. Ea faciunt 1500000. Philippicum, quid niſi plurium Senatorum cenſus?

Sequuntur (*b*) Milites, quibus unice ſe dedit, atque idipſum privatus. Certe adhuc in Gallia, cum Pompejus duas legiones colore belli Parthici revocaret; ipſe, ut animos ſibi

(a) *Dona Cæſaris in Senatores*.
(b) *In Milites*.

ſibi pigneraret, ſingulis abeuntibus 250. drachmas diviſit; id eſt, 25. Philippicos noſtros. Cogita jam duplum in Centuriones, triplum quadruplumque in Præfectos & Tribunos; valde ea largitio creſcet. Sed quid in ipſo jam bello civili? privatim haud dubie multa; communiter hæc largitio fuit. Veteranis legionibus decem, prædæ nomine, in ſingulos pedites ſuper bina ſeſtertia (nobis ſunt 50. Philippæi) quæ initio civilis tumultus numeraverat, 20000. nummum dedit. Ea ſunt ipſi Philippici 500. atque ita viritim, & in gregarios milites diviſi, cum duplum Centurionibus, Tribunis Præfectiſque alarum quadruplum: præter hos ergo, & equites, ſoli gregarii milites acceperunt 15. milliones; ſunt autem 30000. militum in decem legionibus.

Atqui an finis eſt? immo ſub ipſum idem tempus largitionem (*a*) ad populum extendit. Præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim diviſit, ac centenos pro mora. Populi vero illius, qui frumentum acciperet, grandis

[a] *In Populum.*

dis numerus, & ſub id tempus 320000. erant: accepit ergo totus populus viritim 400. nummos. Sunt Philippici 10. Ergo in ſummam tres milliones ducenta millia. Ubi olei deinde modus? ubi frumenti? nam viritim quoque denas libras olei, & denos modios frumenti elargitus eſt.

Auguſtus non diuturnitate ſolum Imperii, (a) ſed etiam liberalitate patrem ſuperaſſe videtur. Dona ejus quædam ante Imperium, alia in ipſo ſunt: & illa magis miranda. Primum militibus & Evocatis, quos contraxit metu Antonii, adita hæreditate Juliana, dedit ſingulis 500. drachmas. Is numerus Evocatorum ad 10000. fuit, ergo hic 500000. Philippicorum. Amplius, eodem pene tempore, cum legiones Quarta & Martia ad ſe tranſiſſent ab Antonio, dedit ſingulis totidem illas drachmas: iterumque cum in armis decurriſſent & ſpeciem prælii perite aſſimilaſſent, alteras totidem; quæ certe fuerunt ad dictam ſummam, & longe ſupra, ſi Equites & Centuriones ſuo more computentur, quod & in Evocatis fieri debuit. Jam vero in ipſo primo Conſulatu, cum ſignis a Mutina

(a) *Dona Auguſti, adhuc privati.*

Mutina motis Urbem intravit, dedit qui ſe deduxerant ſingulis 2500. drachmas, ſive 250. Philippæos; atque eæ 8. legiones fuerunt; minima legionum frequentia ſurgent 6. milliones, & Equites ac Ductores omittentur. Ubi autem prædæ, quas egit, aut ſpolia, quæ cœpit? adhuc nulla: quo magis in admirandis hæ donationes tres, a privato Octaviano, & ſola ſpe futuræ magnitudinis, ſuſceptæ & perfectæ. Sed quarta etiam donatio in privato immenſa, aut certe immodica. In Philippenſi prælio, ubi de Principatu actum vel libertate, hic ipſe Octavianus cum Antonio promiſerunt viritim 5000. drachmas 19. legionibus, quæ in pugna erant, & aliis 40. quæ in præſidiis aut Italia ſparſæ: præter Auxilia, quæ haud longe infra legiones. Itaque hæc ſumma eſt ſupra 150. milliones. Atque hæc ille fecit ante Principatum; in ipſo tenuit & cucurrit eundem liberalitatis curſum.

Donationes (*a*) Auguſti in Principatu proponimus ex lapide Ancyrano. In prima, ex teſtamento patris dedit viritim populo centenos vicenos

(a] *Dona Auguſti jam Principis.*

nos ſeſtertios . Ii ſunt 3. Philippici in ſingulos. In ſecunda, in quinto ſuo Conſulatu, ſtatim poſt Actiacam & Alexandrinam victoriam, ſub ttiumphum, 400. nummi viritim dati, qui ſunt Philippici 10. nec viris tantum puberibuſque, ſed etiam pueri, in gratiam Marcelli, ſororis filii, adjecti: ita ut ad minimum fuerint ad 600000. capientium. Fiunt in pecunia impenſa 6. milliones. In tertia, Conſulatu decimo, populo dedit congiarium bis 400. id eſt, bis 10. Philipp. viritim. In quarta, Conſulatu undecimo, datæ 12. frumentationes, privatim frumento coempto. In quinta, in Tribunitia poteſtate duodecima, quæ incidit in A. V. 741. cum peregre & e Gallia rediit, plebi refovendæ & conciliandæ diſtribuit ter uno anno 400. id eſt, Philippicos ter denos, ſive in univerſum 30. In ſexta, in 320000. capita plebis urbanæ dedit ſexagenos denarios viritim, quæ ſumma ad duos milliones, paulo minus (1800000. Philipp.) ſe attollit. In ſeptima, donatione militari iis dedit, qui in colonias miſſi aut mittendi, 1000. nummum; acceperunt autem viritim hominum circiter 120000. In octava, in Conſulatu decimotertio,

tio, ſexagenos denarios dedit in 200000. capita frumentantium. Liberalitates ejus plures ex facili dederim, ut ipſe dare facilis, etiam per ludum & jocum. Cujuſmodi iſta: Omnibus qui ſecum pila luſiſſent, ſeſtertia 100. dari Cæſar Auguſtus juſſerat, ſoli Cœlio 50. Magna donatio in ludrica iſta cauſa, ſingulis 2500. Philippici. Iterum totidem Græculo cuidam pro carmine, & audaculo dicterio factoque.

Aliorum quoque Principum carptim aut ſaltuatim quædam tangam. In *Tiberio* pauca ſunt, parca ille manu & reſtricta fuit; atque ita moriens in theſauris reliquit [*a*] viciesſepties millies HS. (id eſt, *66.* milliones, & 50000. Philipp.) velut alii verius, ter & tricies millies HS. Sunt 81. milliones. Quod Caligula non toto vertente anno abſumpſit; ille vero ſtatim exhauſtus & egens, atque ad rapinas ſe vertit.

In *Claudio* [*b*] notatur prima liberalitas in auſpiciis Imperii, cum militibus omnibus ubique viritim promiſit 5000. drachmarum, qui ſunt 500. Philippæi. Quæ donatio ſupe-

R rat

(a) *Tiberii theſaurus.* [b] *Claudii liberalitas.*

rat omnes jam dictas, & fortaſſe dicendas.

Nero (*a*) ſequitur, qui divitiarum & pecuniæ non alium fructum putabat, quam profuſionem. Itaque nepotinos ejus ſumptus fruſtra colligam, in Suetonio atque aliis patent: quædam addam, quæ magni & laudabilis animi ſunt viſa. Militi Prætoriano ob cauſam aliquam juſſerat centies HS. numerari: id eſt, 250000. Philippicum. Et cum Agrippina mater, mirata improvidam fortaſſe liberalitatem, juſſiſſet totam eam pecuniam ipſo coram, in menſa exponi & expandi, ut ſic vel aſpectu pœnitentiam eliceret: ille magno animo juſſit alterum tantum addi, & *Neſciebam*, inquit, *tam exiguum me dediſſe*. Hoc Nero in militem: ſed quid in regii ſanguinis Teridatem? is per 9. menſes continuos Romæ, aut in finibus Romanis fuit, & toto eo tempore immunis habitus ab omni ſumptu. Decreta igitur ei in diem 800000. quæ ſunt 20000. Philippæorum. Numera in menſem, quid ea niſi 600000.? In 9. menſes, 5. milliones 400000. Jam ambeunti datum millies HS. quaſi in viaticum, quod

(a) *Neronis profuſiones*.

quod iterum efficit 2. milliones & dimidium. Atque iſta conſpicua & ſignata liberalitas Neronis eſt; quid minores aliæ & ſparſæ, ſed coaleſcentes in grandem ſummam? nam donationibus bis & vicies millies HS. effuderat. Ea ſunt 55. milliones.

Severus (*a*) Imperator Decennalia Imperii celebrans, una donatione in populum, qui frumentum ſolebat accipere, & in Prætorianos, effudit bis millies HS. id eſt, 5. milliones. *Commodus* (*b*) vero Imperator pene triplum ejus, quod Severus poſtea dedit, populo congiarium donavit. Hæc de *Opibus publicis*.

DE OPIBUS PRIVATIS.

OPes privatæ & ipſæ magnæ fuerunt, & per multos ſparſæ. Quis neſcit, Senatores aut Senatorios plurimos fuiſſe, & plures longe Equites Romanos? Atqui primis illis cenſus ſub Auguſto fuit decies HS. ſive 25000. Philippæorum. (*c*) Iſtis, id eſt, Equitibus cenſus 400. quæ faciunt 10000. Philippæorum. Hic cenſus, quem ne-

R 2 ceſſa-

(a) *Donatio Severi*. (b) *Commodi*. [c] *Cenſus Senatorum, & Equitum*.

ceſſario haberent; quam multi autem, & plerique omnes exceſſere? Ac lubet pauli ſper recenſere hos divites.

Craſſus, cognomento *Dives*, dicebat, neminem divitem eſſe, niſi qui exercitum, 6. legionibus, & magnis equitum ac peditum auxiliis conſtantem, ſuis fructibus alere poſſit. (*a*) In agris ille poſſedit bis millies HS. ſolos architectos & fabros in ſervis habuit ad 500. quorum operam elocabat in Urbe ruinis vel incendiis obnoxia. Quid deinde ſervorum ad reliquos uſus, domi vel in agris? Univerſæ ejus opes fuerunt bis millies, ſive 5. millionum, ditiſſimus poſt Syllam Quiritium. Poſt eum plures etiam opulentiores, qui ad ter millies, aut circa pervenerunt.

L. Domitius, (*a*) ſucceſſor in Galliam Cæſari deſtinatus, agris ſane abundare debuit, qui Corfinii obſeſſus, ad animandos milites, in concione agros ex ſuis poſſeſſionibus pollicetur; quaterna in ſingulos jugera, & pro rata Centurionibus Evocatiſque. At enim 30. cohortes ibi militum, id eſt, circiter 12000. Ea ſint igitur 48000. jugerum: quid jam in Centurio-

[a] *Craſſi divitiæ* (b) *Domitii latifundia*.

turionibus & Evocatis, quibus duplum debebatur?

Poppæus (*a*) quidam ſub Caligula poſſedit aliquot flumina in ſuo orientia, in ſuo cadentia, ut loquitur Seneca. Oportuit igitur totas regiones poſſediſſe. Uti C. Antonius ille, collega Ciceronis in Conſulatu, totam Cephaleniam Inſulam, velut proprium patrimonium habuit, atque ibi oppidum etiam novum ſtruxit.

Inter divites (*b*) L. Cornelius Balbus etiam merito locandus, qui moriens populo Romano viritim legavit denarios 25. ſive aureum Romanum unum. Quid putemus nunc hæredes, & legatarios habuiſſe? (*c*) Senecam ter millies HS. id eſt, 7500000. Philipp. poſſediſſe, amicus illi Tacitus ſcripſit, & inimici cum multa invidia objecerunt. (*d*) C. Lentulus Augur, divitiarum maximum exemplum, antequam illum liberti pauperem facerent, quater millies HS. ſuum vidit. Hic ſtupor ergo poſſedit ipſos 10. milliones, Regum aut certe Regulorum opes. (*e*) Pallas libertus quater millies in bonis habuit, id eſt, 10. mil-

(a) *Poppæus locuples.* (b) *Cornelius Balbus.* (c) *Seneca.* (d] *C. Lentulus.* (e) *Pallas.*

milliones. Et hoc ipſum de colliberto ejus Ælio Narciſſo Dio narrat.

Sed aula hos beavit, inquies. Vis igitur & homines, non e Senatu vel aula? ecce e media plebe unum. Sub Auguſto (*a*) C. Cæcilius Claudius Iſidorus teſtamento ſuo edixit: Quamvis multa civili bello perdidiſſet, tamen relinquere ſervorum 4116. juga boum 3600. reliqui pecoris 250000. in numerato HS. ſexcenties, id eſt, 1500000. Philipp. Funerari ſe juſſit HS. 11000. (*b*) Beliſarius ille ſub Juſtiniano magnus, 12000. puerorum propria habuit. Athenæus affirmate ſcribit, quoſdam Romanorum ad 10000. aut 20000. ſervorum habuiſſe; nec ut quæſtum ex iis facerent, ſed ut aſſeclas aut ſubſequas eos modo haberent. De aliis armentis ſimile quid legimus in Vopiſco de villa Valeriani privata, in qua 500. ſervi, 2000. vaccarum, equæ 1000. ovium 10000. caprarum 15000. fuere. Et communia hæc, certe non nova, in opibus illo ævo.

Quid autem, (*c*) quod etiam inferiore ævo, rebus & imperio labentibus, magnæ iſtæ opes? Multæ Romano-

(a) *Cæcilii Claudii opes*. (b) *Beliſarii ſervi*. (c) *Opes ævi inferioris*.

norum domus in annuo reditu accipiebant e poſſeſſionibus ſuis ad 400000. aureorum, idque abſque frumento, vino, & aliis ſpeciebus, quæ ſi venderentur, facile trientem æquarent illati auri. Secundariæ autem domus quindecim centenarios aut decem auri recipiebant. Addam diſtincte & unum exemplum. (*a*) Gordianus adhuc privatus ditiſſimus & potentiſſimus fuit; in provinciis tantum terrarum habens, quantum nemo privatus. Quæſturam magnificentiſſime geſſit. Ædilitatis ſuæ tempore populo Romano 12. munera, id eſt, per ſingulos menſes ſingula de ſuo exhibuit, ita ut gladiatorum nonnumquam 500. paria exhiberet, numquam minus 150. Feras Libycas una die 100. exhibuit, urſos una die 1000. & plura deinde animalium nominatim, quæ omnia populo rapienda conceſſit. Amplius de eo; in omnibus civitatibus Campaniæ, Hetruriæ, Umbriæ, Flaminiæ, Piceni, de proprio illum per quatriduum ludos ſcenicos & Juvenalia edidiſſe: Qui bene hæc tollit ſingula & penſitat, quique ſcit quid ſit ludos olim edere; neſcio quam trutinam reperiet ad tot illa ponderanda aut æſtimanda.

(*a*) *Gordiani divitiæ.*

LIBER III.

DE OPERIBUS ROMANIS.

AD *Opera* ducimur, quæ ordine ſequuntur. Duplicia autem iſta Romana opera: (*a*) *Temporaria*, & *Diuturna*. Illa, quæ ſubito & in breve tempus aliquod excitabantur, e terra aut ligno plerumque. Iſta, quæ in longum, & manſura, e latere, lapide, & materie firmiore.

DE OPERIBUS TEMPORARIIS.

TEmporaria [*b*] iterum duplicia: *In militià*, & *Extra eam*; atque utraque merentur juſtam admirationem. Nam ſive militiam videas, quis Foſſas, Vallos, Aggeres, & talia terrea; iterumque materialia, Turres, Teſtudines, Muſculos, Vineas legit, tam multa, tam crebra, & aut induſtriam, aut vires hæc patrantium non æſtimet & admiretur? Sive

(a) *Opera duplicia*. (b) *Opera temporaria duplicia*.

Sive extra eam quædam in voluptatem aut ſplendorem ſtructa, quomodo idem affectus non inſinuet animo vel irrumpat? De Militaribus jam dictum in libris *De Militia Romana*, & *De Machinis*. Igitur pauca ex civilibus tangam.

Inter (*a*) Opera civilia ludicra præcipuæ fuere; ut Theatra, Amphitheatra, Circi, & magnæ ejuſmodi moles, ſtructæ ſæpe in paucos dies, & pene ut dejicerentur. Duo exempla in Plinio, etiam cum ejus, qui tam multa admiranda viderat aut legerat, nimia admiratione. (*b*) *M. Scaurus in Ædilitate ſua fecit opus omnium maximum, quæ umquam fuere humana manu facta. Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex, in altitudinem* 360. *columnarum. Ima pars ſcenæ e marmore fuit, media e vitro, inaudito etiam poſtea genere luxuriæ. Summæ tabulis inauratis columnæ; imæ* 38. *pedum. Signa ærea inter columnas fuerunt* 3000. *numero. Cavea ipſa cepit hominum* 80000. *Sed & reliquus apparatus tantus, Attalica veſte, tabulis pictis, cæteroque choragio fuit, ut in Tuſculanam villam reportatis quæ ſu-*

[a] *Opera civilia* (b) *Theatrum Scauri.*

ſuperſuerant quotidianis uſus deliciis, incenſa villa ab iratis ſervis, concremaretur ad HS. bis millies, id eſt, 5000000. Philipp.

Alterum exemplum ex eodem Plinio, qui jam dictis ſubnectit: *Auſert animum, & a deſtinato itinere digredi cogit contemplatio tam prodigæ mentis, aliamque connecti inſaniam e ligno.* [a] *C. Curio, qui bello civili in Cæſarianis partibus obiit, funebri patris munere, Theatra duo juxta fecit ampliſſima e ligno, cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento; in quibus utriſque ante meridiano ludorum ſpectaculo edito, inter ſeſe averſis, ne invicem obſtreperent ſcenæ: & repente circumactis, ut contra ſtarent: poſtremo jam die, diſcedentibus tabulis, & cornibus inter ſe coeuntibus, faciebat Amphitheatrum, & gladiatorum ſpectacula edebat, ipſum magis auctoratum Populum Romanum circumferens. Quid enim miretur quiſque in hoc primum? inventorem, an inventum? artificem, an auctorem? auſum aliquem hoc excogitare, an ſuſcipere? parere, an jubere? ſuper omnia erit populi furor, ſedere auſi tam infida inſtabilique ſede. Ecce Populus Romanus* uni-

[a] *Scena Curionis.*

univerſus, velut duobus navigiis impoſitus, binis cardinibus ſuſtinetur, & ſe ipſum depugnantem ſpectat, periturus momento aliquo, luxatis machinis. Diſerte iſta Plinius, & culpans ſimul ac laudans.

Plura hujus generis paſſim, ſed in circumfuſa rerum copia, excerpimus pauca & eligimus. (*a*) C. Caligula pontem ſtruxit in ipſo mari navibus impoſitum, magnitudine trium milliarium & quadrantis: id eſt, toto illo ſpatio, quantum eſt a Puteolis ad Baulos. Per hunc triumphantis ritu cum Senatu militibuſque inceſſit, ſpectante toto populo; in eodem epulatus, noctem etiam pervigilem egit, inter laſcivias & ludos. In paucis etiam diebus pontem hunc totum ſtructum narrant; immenſum opus perpendenti, ſed cui laudem vanitas detrahit? nam quo fine ſtructum, niſi ut deſtrueretur?

Caracalla, (*b*) quem alterum Caligulam licet dicere, non ſuis ſolum, ſed alienis opibus proterve abuſus, cum adigeret homines Senatorii ordinis, quoties Roma egrederetur, domos & prætoria varia ſtruere,

(a) *Pons Caligulæ.* [b] *Caracallæ inſania.*

item diverſoria ſplendida, etſi in pleriſque non ſolum non acturus hæſuruſque erat, ſed nec ea viſurus. Amplius, ubicumque hyematurus erat, aut etiam putabatur hyematurus, cogebantur Amphitheatra & Circos ſtruere, nec in ſumptum quidquam ab eo capientes: & ea ipſa mox diruenda.

DE OPERIBUS DIUTURNIS.

A Damnoſis iſtis & Temporariis ad ſtabilia & utilia veniamus, & quæ ſunt perpetua. In hoc genere multa ſunt. [a]Romanæ magnificentiæ, nec in Urbe ſolum aut ipſa Italia, ſed per terrarum orbem ſparſa. Licet dicere, divino munere Romanos datos, ad quidquid rude, expoliendum; ad quidquid infectum, faciendum; & ad loca hominesque elegantia & artibus paſſim exornandos. Quot oppida nova ſtructa? vetera ampliata, aut reparata? in iis *Templa*, *Baſilicæ*, *Fora*, *Porticus*, *Aquæductus*, *Viæ*, *Theatra*, *Circi*, & plura, quæ aut uſum haberent, aut amœnitatem. Quid jam privatæ ſtructuræ? ut *Domus* & *Villæ*? omnia ſplendida, ab ingenio ſimul & pretio commendanda. Non per ſingulas provincias, urbes, agros ibo:

(a) *Romana magnificentia.*

ibo: ſolam Romam oſtendam, omnium operum opus, & in qua ſola fuit, quidquid ubique fuit. Nam & coloniæ ſua Capitolia, Fora, Baſilicas, Theatra, & talia habebant ad urbis dominæ & parentis ſuæ ritum.

De Situ & forma Urbis.

Non ſine cauſa Dii hominesſque hunc (a) Urbi condendæ locum elegerunt: ſaluberrimos colles, (hodie tamen vix ita ſunt, ſed cauſa, ſolitudo & deſertio; tum & auræ e vicinis paludibus vel æſtuariis) flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges devehantur, quo maritimi conventus accipiantur, (Tiberis ille pater, qui Urbem ſecat, latus circa eam, ut Dionyſius monuit, 4. jugera, ſive pedes 400. profundus ſic, ut maximas naves ſuſcipiat & portet) mare vicinum ad commoditates, nec expoſitum nimia propinquitate ad pericula claſſium externarum; (nam diſtat 16. millibus paſſuum, ſive 120. ſtadiis) regionum Italiæ medium: In longitudine quidem, nam latitudinem ſi ſpectas, finem tenet. Eſt & munitiſſimo loco ſita Roma, nec Alpibus ſolum

(a) *Situs Romæ.*

ſolum ab omni vi ſubita, ſed Apennino defenſa.

Forma veteris Romæ, (*a*) qualis ſub Romulo fuit, quadrata. Sed in ſuo flore propemodum rotunda (etſi haud juſte tamen) & ſeptem ſuos colles amplexa, grandem ambitum fecit. Scribunt veteres, Servium Tullium Regem, ad quinque colles jam incluſos urbi, duos addidiſſe, Viminalem & Eſquilinum, & talem tantamque deinceps fuiſſe Romam.

Liquet autem, [*b*] Romam quaſi duplicem fuiſſe: unam clauſam muris; & alteram non clauſam, quæ tamen in orbe circumjecta eſſet, & continentibus ædificiis inſtructa. Illa habebat in ambitu 23. milliaria: hæc 42. Itaque totus ambitus interioris & exterioris Romæ erat 42. milliarium. Aurelianus vero muros Urbis ſic ampliavit, ut 50. prope millia murorum ejus ambitus tenerent. Quid miraris? an adeo tale nihil alibi? Ecce in ipſa Italia urbs Locrorum (nec ea inter has maximas) 12. millia in ambitu habuit. Quid Carthaginem illam, Romæ æmulam? 24. millia paſſuum circumdedit. Ipſa Con-

(a) *Forma Urbis*. (b) *Ambitus Romæ*.

Conſtantinopolis olim 22. ut hac quoque parte compar matri ſuæ eſſet. Denique ad Tartaros & Sinenſes ſi abeas, hodie reperies exempla.

Iſte Urbis fuit ambitus, [a] ſed deſiit. Nam ecce cum Conſtantinus ſedem Imperii tranſtulit, & una ſecum tot nobiles familias abduxit, frumenti etiam trientem abſtraxit, denique ſe ipſum & aulam; nonne probabile eſt, Romam iterum valde minuiſſe? idque in extremis & longinquis maxime, ut ſolet: atque ita reditum, collapſis aut disjectis Aureliani muris, ad veterem ambitum & modum. Nec mihi aliquis rurſus dixerit, muros hodiernos contra nos eſſe. Tunc veteres eos potes credere? & ita neſcis, toties dirutam, incenſam, vaſtatam, iterumque inſtauratam & refectam eſſe? Noli arbitrari, quod in iiſdem veſtigiis; nam qua ſpe ejuſdem frequentiæ aut felicitatis? Immo Honorius contraxit, poſt Beliſarius, Narſes, denique & Pontifices Romani; e quibus Hadrianus Primus muros eos, qui nunc exſtant, 100000. aureorum e Tuſcia contractis exſtruxit.

Ma-

[a] *Valde minutus ævo poſteriore.*

Magnitudo Suburbiorum Romæ.

Romam duplicem hactenus habuimus, veteri ambitu, & novo: eſt & tertia quædam ſine ambitu, & quæ in ſuburbiis procurrit. (*a*) Ea quoque ingens, & Plinii imagine oſtendenda, qui ait: exſpatiantia tecta multas addidiſſe urbes. Plures, inquam, ſunt urbes, & tot quot ſuburbia. Quæ Tybur, Ocriculum, Ariciam, atque alio excurrebant, ſed maxime Oſtiam, & mare verſus. Illuc vel ad 15. aut circiter milliaria procedebant: & fidem huic aſſertioni Neronis conſilium ac deſtinatio faciat, cui ab hac cauſa viſum, Oſtiam tenus mœnia promovere, atque inde foſſa mare veteri Urbi inducere: etſi non effecit.

De hac magnitudine jam ſuo ævo Dionyſius: (*b*) *Omnia loca circa urbem habitata ſine mœnibus eſſe; in quæ ſiquis intuens, magnitudinem Romæ exquirere velit, fruſtra eum fore, & hæſurum ubi deſinat urbs, ubi incipiat. Adeo ſuburbana*, inquit, *ipſi urbi adhærent & innexa ſunt, & ſpeciem immenſæ longitudinis exhibent ſpectanti*. Et Ariſtides Rhetor, qui vixit ſub Hadriano, cum Urbs in ſummo flore,

(a) *Suburbia magna Romæ*. [b] *Magnitudinis teſtimonia*.

re, haud vana μεγαληγορία dixit: *Tantam Romam eſſe, ut in quacumque parte quis conſtiterit, nihil impediat & in media eum eſse.* Quem locum hæc talia habeant, niſi in magnitudine iſta adſtructa?

De Hominum in Urbe multitudine.

Opportune additur multitudo habitantium, argumentum pro magna noſtra Roma. Hanc colligere & affirmare poſſumus ex veſtigiis Scriptorum, quæ ſagaciter ibo indagatum.

Ex lapide Auguſti, itemque e Svetonio conſtat, (*a*) 320000. aliquando fuiſſe plebis urbanæ: plebis, dico, tenuioris, & quæ e publico victitaret; immo ſupra. Conſidera, & iuſtitue ratiocinium; ſi tanta multitudo inopum iſtorum, quanta jam etiam (*b*) divitum? Quot illi Senatores aut Senatorii? Quot Equites, & ex ipſa plebe honeſti? Viſne illos quoque 300000. fuiſſe? age ſunto vel 200000. tantum; quid conficitur? (*c*) pueros fœminaſque addendas; & quo numero? profecto duplo triploque (ſi non ultra) ſuperarunt: & ita ubique gentium aut urbium obſervamus

(a) *Numerus plebis.* (b) *Divitum.*
(c) *Puerorum & fœminarum.*

Magnitudo Suburbiorum Romæ.

Romam duplicem hactenus habuimus, veteri ambitu, & novo: eſt & tertia quædam ſine ambitu, & quæ in ſuburbiis procurrit. (*a*) Ea quoque ingens, & Plinii imagine oſtendenda, qui ait: exſpatiantia tecta multas addidiſſe urbes. Plures, inquam, ſunt urbes, & tot quot ſuburbia. Quæ Tybur, Ocriculum, Ariciam, atque alio excurrebant, ſed maxime Oſtiam, & mare verſus. Illuc vel ad 15. aut circiter milliaria procedebant: & fidem huic aſſertioni Neronis conſilium ac deſtinatio faciat, cui ab hac cauſa viſum, Oſtiam tenus mœnia promovere, atque inde foſſa mare veteri Urbi inducere: etſi non effecit.

De hac magnitudine jam ſuo ævo Dionyſius: (*b*) *Omnia loca circa urbem habitata ſine mœnibus eſſe; in quæ ſi quis intuens, magnitudinem Romæ exquirere velit, fruſtra eum fore, & hæſurum ubi deſinat urbs, ubi incipiat. Adeo ſuburbana*, inquit, *ipſi urbi adhærent & innexa ſunt, & ſpeciem immenſæ longitudinis exhibent ſpectanti.* Et Ariſtides Rhetor, qui vixit ſub Hadriano, cum Urbs in ſummo flore,

(a) *Suburbia magna Romæ.* [b] *Magnitudinis teſtimonia.*

re, haud vana μεγαληγορία dixit: *Tantam Romam eſſe, ut in quacumque parte quis conſtiterit, nihil impediat & in media eum eſse*. Quem locum hæc talia habeant, niſi in magnitudine iſta adſtructa?

De Hominum in Urbe multitudine.

Opportune additur multitudo habitantium, argumentum pro magna noſtra Roma. Hanc colligere & affirmare poſſumus ex veſtigiis Scriptorum, quæ ſagaciter ibo indagatum.

Ex lapide Auguſti, itemque e Svetonio conſtat, (*a*) 320000. aliquando fuiſſe plebis urbanæ: plebis, dico, tenuioris, & quæ e publico victitaret; immo ſupra. Conſidera, & iuſtitue ratiocinium; ſi tanta multitudo inopum iſtorum, quanta jam etiam (*b*) divitum? Quot illi Senatores aut Senatorii? Quot Equites, & ex ipſa plebe honeſti? Viſne illos quoque 300000. fuiſſe? age ſunto vel 200000. tantum; quid conficitur? (*c*) pueros fœminaſque addendas; & quo numero? profecto duplo triploque (ſi non ultra) ſuperarunt: & ita ubique gentium aut urbium obſervamus

(a) *Numerus plebis*. (b) *Divitum*.
(c) *Puerorum & fœminarum*.

mus. Habebimus jamnunc in noſtra Roma 2. hominum milliones.

Rurſus probabile eſt, totidem (*a*) Servos Romæ, quot liberos fuiſſe, immo plures. Nam tenuium quotuſquiſque fuit, cui non unus alterve ſervulus? At divites illi agmina eorum poſt ſe trahebant: nemo certe divitum iſtorum aut lautorum fuit, cui minus centenis aut ducenis, qui in varia ſua officia aut munia diviſi. Jam igitur 3. aut 4. milliones ſervorum, quantum nec in provinciis quibuſdam & regnis. (*a*) Quot jam peregrini ex toto Orbe Romam venerunt? alii negotii ſui cauſa, alii publici, multi & manſionis. Ita ſemper ea urbs referta iis, cum hi inirent, alii exirent; atque ipſa, ut mare, admitteret, emitteret, nec creſceret minueretve. Itaque Ariſtides Romam dicit eſſe velut commune totius terræ oppidum. Athæneo Roma eſt Orbis compendium & Epitome. Eadem Urbs urbium dicta, quia videre in ea eſt omnes urbes collocatas: Nam & totæ Nationes illic ſimul & confertim habitant. Ut jam igitur hoc claudam & definiam, putaſne & ſervos & peregrinos minus duobus millio-

[a] *Peregrinorum*.

lionibus feciſſe? Ita in univerſum ſint 4. Romæ, & circa eam, nec mitius aut contractius poſſum. Quid autem hoc magnum ſit? cum & alias (*a*) urbes reperire eſt affatim populatas. Cæſarea Cappadociæ (nec ea inter urbes principes) 400000. incolarum habuit. Et nunc ipſum numerum aut circa, Lutetia Pariſiorum in cenſum deferebat ante ultimas iſtas turbas. Agrigentum Siciliæ olim 800000. hominum inhabitarunt. Sed hodie nonne Cairum in Ægypto ſcribitur ad 7. milliones hominum habere? Et Quinzai illud famoſum, ad 1600000. familiarum? præ quibus noſtra illa frequens Roma decreſcat.

At ecce hodierna Roma quam relinquitur, & a veteri illa abeſt? nam præcipuos illos colles; & valles etiam, vacua habet & deſerta. In veteri (*b*) illa, etſi ubique obvia Templa, Porticus, Baſilicæ, Theatra, Circi, Fora, Balneæ, Thermæ, cætera publica, quæ vel magnam partem, ſi non maximam urbis occuparunt; non tamen vacua, ſed pleniſſima fuerunt. In balneis & thermis

an

(a) *Urbes populatæ aliæ.* (b) *Loca omnia in veteri Roma.*

an non multitudo curantium, miniſtrantium, ad obſervandum, purgandum, aquam aggerendam, lavandum etiam, fricandum, ungendum, ſi quis ſervum non habuiſſet? Templa autem, baſilicæ, fora, ſuos cuſtodes & æditúos habebant, ſatis grandi ſane numero, ob ſacrificia, ob ornatum, & tutelam. Et paſſim curatores, & ſervi item publici in publicis iſtis locis.

Sed duo non omittendi ad frequentiam urbis, (*a*) Milites, & Palatini. Milites tot illi in præſidio Principis aut Urbis erant: iis ſui calones, & honeſtíoribus ſervi plures; certo ad 100000. excreverunt. (*b*) At Palatinos dico totam Principis aulam, in qua tot officia aut miniſteria fuerunt. Eſt & tertium genus. (*c*) Meretrices & ſcorta utriuſque ſexus ingentem numerum reddiderunt, ut in Urbe, quam multi cœlibes, multi exteri ſine uxoribus inhabitarent aut frequentarent. Quid jam gladiatores, venatores, ſcenici, quàdrigarii, xyſtici? multa millia fuerunt.

Duo adhuc argumenta multitudinis addam: Primum quidem jocoſum ex

Lam-

(a) *Milites in Urbe.* (b) *Palatini* (c) *Meretrices.*

Lampridio. Heliogabalus ſervis imperavit, ut omnes (*a*) araneas colligerênt in urbe; atque ii collegerunt ad 10000. pondo: ut vel hinc intelligendum, quam magna Roma eſſet; quot enim domorum angulos excuti oportuit ad hoc pondus? Alterum argumentum triſte, & a peſte. In Euſebii Chronico traditur, ſub Veſpaſiano ingentem Romæ (*b*] luem factam, ita ut per multos dies in ephemeridem 10000. mortuorum referrentur. Nec nimium pro noſtra Roma, quando in Cairo etiam legimus ad 20000. hominum in dies abſumpta. Sub Nerone peſtilentia unius autumni 300000. funerum in rationem Libitinæ venerunt. Per hanc ergo frequentiam Romæ factum, ut paulatim Italia pene deſerta eſſet, cum plerique eo confluerent, ob frumentationes, ludos, & alios uſus aut voluptates: multi quoque maluerunt manus in thatro movere, quam in aratro, Quod maxime fuit, poſt frumentationes ſic largiter & firmiter inſtitutas.

De Aedificiis Urbis communiter, & de eorum Altitudine.

Ini-

(a) *Multitudo aranearum.* (b) *Peſte mortuorum.*

Inimus nunc ipſam Romam, & perambulamus ac luſtramus. *Tria* in Urbe (*a*) miranda canit Claudianus, *Altitudinem*, *Spatium*, & *Decorem*. De *Spatio* hactenus dictum, duo alia exſequamur.

Altitudo (*b*) conſideranda, ſive in collibus ipſis ædificatio, pulchra ſpecie; ſive ſingillatim in operibus ipſis. Quod ad colles, quomodo non bellum, videre eos publicis privatiſque ædibus inſeſſos, gradatim declinantes & velut ſuperas quaſdam urbes urbi inferæ imminentes? Itaque Plinius, cum de magnitudine dixiſſet: *Quo*, inquit, *ſi quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto æſtimationem concipiat, fateaturque, nullius urbis magnitudinem in toto Orbe potuiſſe ei comparari*. Quæ altitudo tamen in templis, aut publicis maxime. Cæteræ ædes non communiter ſic altæ, nec humiles tamen fuerunt. (*b*) Nam Auguſtus Princeps, cum ambitionem in ædificando videret, atque alte attollendo, eamque cum diſcrimine & periculo ruinæ; ſive etiam quia aerem interciperent, & nimis inum-

(a) *Quæ in ipſa Urbe miranda.*
(b) *Altitudo*. (c) *Ab Auguſto definita.*

inumbrarent, coercuit, & 70. pedes definivit in modo ædificiorum. Nero hoc ipſum poſtea ſecutus, cum ab incendio Romam inſtauraret. Sed non ſic communiter; nam multa ædes, & in primis omnes publicæ extra legem hanc fuerunt. Quid ſi & divites illi nobileſque neglexerint? ego arbitror, ſive gratia impetrata, ſive & ea neglecta. Et titulus ſane fuit: quia lex in futuras novas ædes cavebat, ſtructas non diruebat, & fas eaſdem ſic reparare. Quidquid tamen ſit, ſi vulgo ædes omnes ſeptuagenum pedum, ſatis conſpicua ea altitudo, præſertim ubi tecta compluviata, aut teſtudinata, quod ſæpe. Noſtra hæc pectinata, & in anguſtum ſurgentia, aliquid de dignitate minuunt, ſed & capacitatem tollunt. In tali autem illa altitudine quid minus quam quaterna aut quina (*a*) cœnacula? quorum frequentiæ ſtudebant.

De Decore ædificiorum.

Ad (*b*) *Decorem* tranſeo, qui varius, in mole, in materia, in artificio, in ſymmetria, & ſi quid aliud elegantia aut peritia amat. In hac quoque

(*a*) *Cænacula*. (b) *Ornatus Urbis* *quantus*.

quoque parte quin Urbs omnes Orbis urbes ſuperaverit, nemo dubitet. Quidquid artificum inſigniorum Græcia aut Aſia habuit, Romam evocabantur, aut ultro veniebant: quippe hic præmia. Et quidam ex iis, quibus ingenium & audacia erat, etiam quæ natura denegaviſſet, per artem tentarunt. Sed primus aut præcipuus decoris hujus auctor Auguſtus, qui urbem neque pro majeſtate imperii ornatam, & inundationibus incendiiſque obnoxiam excoluit adeo, ut jure ſit gloriatus, *Marmoream ſe relinquere, quam lateritiam accepiſset*. Alter ab eo Nero Imperator, qui ambitione impulſus urbem incendit, ut novam melioremque repararet. Sub Trajano autem videtur culmen fuiſſe pulchritudini urbanæ: adeo ut & Plinius & Caſſiodorus [a] Romam totam, ac per partes, Miraculum eſſe, & inter prima Mundi ſpectacula cenſuerint. Sed paulo diſtinctius membra hujus pulcherrimi corporis videamus.

De Capitolio.

Divina, a quibus rerum hominumque ortus, præeant, & totum hoc

(a) *Roma Mundi miraculum.*

hoc pulchritudinis agmen ipſa ducant. Fuerunt Romæ (*a*) 424. templa; pleraque ex his magnifica, & aliter atque aliter ſtructa, vel inſtructa. A templo Tarpejo ſive Capitolino exordiemur, non quod pulcherrimum, ſed quia primarium, & Dei Principis; itemque quia multa ſubſtructionum mole, & opibus ac tempore pleraque præibat.

Mons *Saturnius* primo dictus fuit, in quo hæc ędes, tum *Tarpejus*, & mox (*b*) *Capitolinus*, a capite hominis (cui vivo *Toli* nomen fuiſſe Arnobius tradidit) invento, dum fundamenta moliuntur. Sed hæc nota, non vulgo nimis illud, duplex (*c*) Capitolium fuiſſe, *Vetus*, & *Novum*. (*d*) Illud in regione ſexta Circi Flaminii, a Numa conſtructum. Iſtud in regione octava fori Romani, a Tarquinio Priſco. Is complanato monte Tarpejo ſtruere cœpit, ex voto, quod voverat bello Sabino; idque oppido Apiolis capto, e manubiis & præda: ſed fato præventus abſolvendum nepoti L. Tarquinio Superbo reliquit, Regum ultimo; etſi Servium quoque

S Tul-

[a] *Templa Romæ*. (b) *Mons Capitolinus*. [c] *Capitolium duplex*. (d) *Auctores Capitolii novi*.

Tullium aliquid addidiſſe, ſociorum ſtudio adjutum, Tacitus (ſed ſolus) dixit. Præcipuus tamen auctor operis Superbus, qui Sueſſa Pometia e Volſcis capta, divendita præda, cum 400. talenta argenti aurique recepiſſet, [ea ſunt 240000. Philippæorum] concepit animo eam amplitudinem Jovis templi, quæ digna Deum hominumque Rege, quæ Romano Imperio, quæ ipſius etiam loci majeſtate eſſet. Nec tamen vel Tarquinius ſupremam manum impoſuit, & gloria operis libertati reſervata. Pulſis Regibus, Horatius Pulvillus Conſul dedicavit ea magnificentia, quam immenſæ poſtea populi Romani opes ornarent potius, quam augerent.

Capitolium ipſum Tarquinii deſcribit his fere verbis Dionyſius: (a) *Situm eſt in alta crepidine, habetque in ambitu 8. jugera, ſic ut latera ſingula* 200. *fere pedum ſint, exigua latitudinis & longitudinis differentia, niſi quod iſta illam vincit vix pedibus quindenis. Qua parte frons ejus meridiem ſpectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab aliis lateribus duplici. In ipſo ſunt tres cellæ ex ordine, a lateribus communione parietum*

(a) *Deſcriptio Capitolii.*

tum clauſæ. Media eſt Jovis, utrimque altera Junonis, altera Minervæ, ſub eodem laqueari eodemque tecto. Verba ſi examinemus, 8. jugerum ambitu fuiſſe dicit, id eſt, pedum 800. ſed ſic, ut quadrum eſſet, immo pene quadratum, niſi quod longitudo 15. pedibus ſuperaret. Egregia capacitas, & apta proportione. Ait, frontem ad meridiem ſpectaſſe, id eſt, Forum Romanum & Palatium verſus, frequentiſſimam Urbis partem. Ergo ab ea quoque parte 100. gradus, quibus ſuperbe adibatur: quos tamen continuos fuiſſe non arbitror, & retractiones ſuas habuiſſe, id eſt, areolas, ubi feſſi pedem figerent & reſpirarent, quas poſt ſingulos 7. aut 9. graduum ordines ſolere interponi, Architecti notarunt. Gradus autem iſti haud dubie ad majeſtatem, eoque & in aliis templis, etſi pauciores, ſoliti uſurpari. Sed ibi ratio, hic neceſſitas & locus editior voluerunt. Addit columnarum triplicem ordinem, quas L. Sylla Athenis, e templo Jovis Olympii advexit. Quam multæ eæ fuerint, haud dixerim, quia varia proportio in collocandis. Tres in ipſo cellas locat Dionyſius pro tribus Diis: nec alii quidem Dii in Capitolio, excipio Juventutem, & Termi-

num, qui cedere ſcilicet noluerunt exaugurantibus. Mons tamen paſſim & pene totus Deorum aris, ſtatuis, templis inſeſſus.

Sed notandum, quatuor in hoc ipſo loco, ex ordine, fuiſſe Capitolia. Nam (*a*) *primum* illud Tarquiniorum, bello civili Syllano, incendio periit, negligentia cuſtodum. *Alterum* ipſe Sylla inſtruxit, ſed non dedicavit, quod unum felicitati ſuæ defuiſſe, ipſe apud Plinium fatetur; Lutatius Catulus dedicavit & nomen inſcripſit. *Tertium* fuit a Veſpaſiano nam illud Catuli arſit civili iterum; bello Vitelliano: atque iſte reparavit iiſdem veſtigiis, ſed & dedicavit. *Quartum* Domitianus inſtauravit. Sunt hæc igitur 4. Capitolia, ſed in eodem loco repoſita ſemper, atque innovata. (*b*) Capacitas Capitolii pro menſura jam aſſignata largiter data, erit hominum 8000. (*c*) Altitudo, quæ minima eſſe potuit; fuit 200. pedum, ſicut in Pantheo Agrippæ; par item latitudo & altitudo. Juvit & decuit altitudo, ubi tanta multitudo, ut aer laxior ac liberior ad reſpirandum, ad refrigerandum: alioquin ubi arcta-

tio

(a) *Capitolia quatuor*. [b] *Capacitas*. (c) *Altitudo*.

tio & compreſſio, ſcimus quam ſubito animo male fiat.

Ab ædificiis ad ornatum pergo, qui tamen varius in vario iſto opere. In illo Tarquinii (*a*) Capitolio ænea limina, & trium menſarum argentea vaſa in cella Jovis, Jovemque in culmine cum quadrigis aureis Ædiles poſuerant: item clypea inaurata. Poſt Carthaginem everſam laquearia inaurata fuerunt, id eſt, totum illud internum cœlum & cameratio. Illud (*b*) Catuli faſtigiatis ſupra tectis auro puro fulgens præluxit Capitolium, Catulus enim primus tegulas æreas Capitolii inauravit. Sane hoc magnificum & vere ſplendidum fuit; & quis ille fulgor, Sole irradiante? Fuit & ad firmitatem aptum æs, & contra æruginem aut rubiginem valuit inductum aurum. Cætera donorum & ornamentorum varia, Coronæ aureæ, Victoriæ aureæ, candelabra, vaſa, & quæ tu tibi ſubjicias. Illud omnino obſervandum, omnibus his detractis, ex Ægyptiaca præda alia victorem Auguſtum repoſuiſſe; detractis ex SC. ut tam multis his novis & melioribus locus fieret. Id vero ipſum tempus fuit,

(a) *Ornatus Capitolii Tarquinii.*
(b) *Catuli.*

quo una (*a*) donatione in cellam Jovis Capitolini contulit 16000. pondo auri [id eſt, Philippicorum 1600000.] & quingenties HS. in gemmis, id eſt, 1250000. Philipp. Quid cenſes in duas alias collatum? nam & eas ſua dona accepiſſe Dio diſertim dicit. Pleraque tamen horum periere incendiis. Sub (*b*) Domitiano quæ & quanta fuerint, ex Plutarchi verbis ſuſpicemur, qui ait, in ſolam inaurationem privatum omnem modum excedentes opes impenſas, nempe ſupra 12000. talentorum. Ea ſunt nobis 7200000. Philippæorum, ſive 7. milliones, & quod excedit. Tanti igitur inauratio, quæ fuit non in lacunaribus ſolum, ſed in tegulis æreis, ut illo Catuli. Nec tecta modo inaurata, ſed ipſæ fores auratæ, & craſſis laminis obductæ: quæ manſere ad Honorii Imperatoris ævum. Tunc in pecuniæ inopia Stilico mandaſſe perhibetur, ut fores in Capitolio Romano, quæ auro magni ponderis erant obductæ, laminis iis ſpoliarentur. Cum autem qui hoc facere juſſit erant, id agerent, in parte forium ſcriptum repererunt: *Infelici Re-*

gi ſer-

[a] *Donatio Auguſti*. (b) *Domitiani*.

gi ſervantur. Quod eventus docuit; nam Stilico paulo poſt infeliciter periit.

De Templo Panthei.

Pantheon (*a*) ab Agrippa genero Auguſti ſtructum fuit, & opus notum eſt, hodieque (etſi ornamentis omnibus ſpoliatum) ipſum corpus exſtat. Struxit in tertio Conſulatu ſuo, quod inſcriptio frontis indicat; ſed perfecit biennio poſt & dedicavit, A. U. 729. Quæ cauſa nominis, ipſe Dio dubitat. In Gloſſis illis priſcis legitur, πάνθειον, (*b*) *Omnium Deorum*. Sed & Athenis, atque alibi, τὸ κοινὸν τῶν θεῶν ἱερὸν fuiſſe, *commune Deorum templum*, ex Pauſania diſco: cui & origo eſſe apud Romanos potuit, ex communi Deorum ſacro, de quo Feſtus. Sed Dio tamen aliter; & movit ipſum, credo, quod paucæ & certæ in eo ſtatuæ eſſent, neque Diis communiter poſitæ. Fuit enim Martis, Veneris, (in cujus auribus ſectus famoſus ille unio Cleopatræ) & Cæſaris Julii; ipſius Auguſti cum ſua in veſtibulo poſuit Agrippa. Jupiter autem præcipuus, & præſes ibi Deus fuiſſe videtur: ſed & plures alii, eoque nomine haud male Pantheon, etſi Dio

[a] *Panthei auctor*. (b) *Nomen*.

a cœli forma magis petit, quoniam id ſcilicet receptaculum & ſedes Deorum.

Hoc inter pulcherrima operum Plinius recenſuit: quid mirum vel ab ipſo iſto corpore, ſed ſpoliato & nudo? [*a*] Nam artificium & ſymmetria per omnes partes maximas, minimas, in eo mirabilis; decor, ordo, devinctio ſingularis, ut Sebaſtianus Serlius, vir peritiſſimus talium, habendum cenſeat hoc velut unicum exemplar conſummatæ Architecturæ. Latitudo atque altitudo par eſt, pedum 144. Amiſit de ſpecie, quod rudera locum ſuſtulerunt, & gradibus in templum nunc deſcenditur; atqui antea aſcendebatur. Tectum & ipſum æreis tegulis, quæ pręgrandes aliquot in fornice repertæ, nec dubitandum & has auratas fuiſſe. Abſtulit eas tegulas Conſtantinus Heraclii filius, ut pleraque alia ornamenta Romæ reliqua; avexit in Siciliam, & Saraceni invadentes omnia abſtulerunt in Ægyptum avehentes.

Exuſtum (*b*) fuit magno illo incendio ſub Tito, cum & Capitolium tertio arſit: & refecit Domitianus. Sed

(a) *Architectura*. (b) *Exuſtum & reparatum*.

Sed nec diu poſt, Trajani anno 13. fulmine ictum conflagravit: & ab Hadriano reſtitutum. Itaque non ſoli ii reſtituerunt, qui in fronte operis hodieque inſculpti leguntur, L. Septimius Severus, & M. Aurelius Antoninus; ſed jam dicti. Mutavit & tranſiit in melioris templi uſum, & a Venere ad noſtram Virginem, faciente Bonifacio IV. Pontifice, ſub Annum Chriſti 607.

De Templo Urbis.

Habuit & Domina Urbs, illa æterna & cœleſtis, ſuum templum. O inſaniam! ædificiis & inanimato corpori non vitam ſolum attribuere, (*a*) ſed numen! Atqui fecerunt, & Urbs hæc, in qua ſedes tanti Imperii tamquam in ea potentia & divinitas, ſic culta. Inventio & adulatio a Græcis Aſiaticis eſt, apud quos Smyrnæi primi templum Urbis Romæ ſtatuerunt, circa A. U. 558. Nec defuerunt alii ſequi exemplum, ſtatimque Alabandenſes in ſua Urbe ſtruxere. Non alio fine, niſi ut propitiam ſibi non Urbem, ſed Urbis incolas & rectores haberent. Ita igitur initium, ſed in provinciis; immo nec ſub Principibus ſtatim Romæ, in ipſa Roma, templum.

[a] *Roma ut numen culta.*

Hadrianus fecit, & ob eam cauſam Coloſſum tranſtulit: qui idem Veneris templum ſtruxit; non inepte, ut Venus, Æneadum mater, cum ſua prole jungeretur. Credendum eſt, fuiſſe templum (*a*) Urbis ad radices montis Palatini, circa aut in comitio: in diviſione tamen Urbis accenſitum Regioni Pacis.

De Templo Genii.

Fuit & *Genii publici* (*b*) templum Romæ, diſtinctum ab iſto Urbis; & hoc verecundius paulo, & minus inſolenter excogitatum. Nam Genium locis, regionibus, civitatibus tribui, ſatis eſt frequens & notum. Itaque in Dione templum *Genii populi* aliquoties numinatur: ſed diu ante Urbis, & quidem ab anno 741. ante Principatum Auguſti. Sed & Antiochiæ, Alexandriæ, atque alibi Templum Genii leges.

De Templo Pacis.

Templum *Pacis* (*c*) Veſpaſianus Romæ conſecravit, magna ſpe & animo manſuram, poſt civilia tunc quoque bella. Fuit foro proximum, ac nunc veſtigia exſtant, & ex iis operis ipſius forma. Grande fuit, & lon-

(a) *Ubi templum Urbis.* (b) *Temdlum Genii.* (c) *Templum Pacis ubi.*

longitudo 300. pedes attigit, latitudo 200. Igitur ſupra Capitolium ipſum. Hac cauſa merito Herodianus id appellat, *Maximum & pulcherrimum omnium in Urbe operum*: additque, ditiſſimum item fuiſſe, ornamentis auri & argenti excultum.

Feciſſe id ſub initia Imperii, & poſt triumphum, (*a*) Veſpaſianum ex Joſepho diſcas. Magnis enim opibus in hanc rem uſus, & priſcorum etiam præclara omnia adhibens, picturis & ſtatuis pulcherrimis adornavit. Omnia enim in hoc templum collata & diſpoſita ſunt, ob quæ homines videndi cupiditate antea per totum Orbem vagabantur. Conſonat & Plinius, qui paſſim pulcherrima aut rariſſima operum in templo Pacis fuiſſe adnotat. Quod magis impreſſiuſque refertur, ut triſtius (*b*) damnum cognoſcatur, quod factum eſt templi hujus incendio ſub Commodo. Tunc enim levi terræmotu prævio, ſive ictu fulminis, ſive igne e terra exſpirante, ſubito & improviſo totum conflagravit, itemque porticus, & totus ejus ambitus: malo ſane augurio, ut tunc Romani haud vane interpretabantur, periiſſe ſibi Pacem.

(a) *Auctor Veſpaſianus.* (b) *Ruina ejus*

Inter adjecta autem vel circumjecta periit & Bibliotheca, quæ in ambitu ejus templi erat ; cujus in A. Gellio memoria exſtat.

De Foris Romanis.

Fora Romana, ſed & Græca, alia quam pro noſtris moribus hodie. (*a*) Græci in quadrato ampliſſimis & duplicibus porticibus fora conſtituunt, crebriſque columnis, & lapideis aut marmoreis epiſtyliis adornant, & ſupra ambulationes in contignationibus faciunt. Atque hæc ipſa Romam, niſi quod non quadrata æqualiter, ſed oblonga magis faciebant, nec niſi tertia latitudinis parte. Sed nec columnas tam crebras interponunt, & Romæ etiam magnis circumpoſitis ædificiis, ut Templis, Baſilicis, Chalcidicis, magis ornabant. Ambitus ipſe fori porticibus claudebatur, viis relictis & ſpatiis ad intrandum: exterius deinde templa, & quæ dixi, circumponebantur, & late ſuper porticus illas eminebant. Sed membra ſingula videamus.

Porticus (*b*) erant duplices, in altitudinem & latitudinem; magis tamen in latitudinem, ut latius inambula-

[a] *Fora Græcorum.* (b) *Fora Romana.* [c] *Porticus in foro.*

bularetur; quamvis nec de illa negem. Duplex ergo columnatio in altum ſolita uſurpari, ſed in latum ſæpiſſime, atque adeo triplex, quadruplex, quintuplexque: pulchra ſane tot columnarum ſeries, & ſuperba facies. Jam ſuper iſtas porticus, ambulationes erant.

Fora [*a*] duorum generum Romæ, & in univerſum 17. numerant deſcriptores Urbis. Erant *Civilia*, erant *Venalia*. Illa, in quibus res & lites agebantur: hæc, in quibus merces aut ſpecies certæ venales; (*b*) ut Forum *Suarium*, *Piſcatorium*, *Piſtorium*, *Boarium*. *Olitorium* & talia. In utriſque & cætus, ac circuli, ac ſermones hominum erant, ut ſolet in vacuis; ſed magis in Civilibus illis. Hæc olim fuerunt tria, (*a*) *Romanum*, *Julium*, *Auguſtum*: Quartum Domitianus inchoavit, quod *Tranſitorium* vocabant, & poſtea Nerva abſolvit, ab eo etiam *Nervæ* dictum. Quintum denique addidit Trajanus, ab ipſo ſic appellatum. Lubet breviter luſtrare ſingula, & quædam in iis levi oculorum injectu præcipua obſervare.

De

(a) *Venalia*. (b) *Civilia*.

De Foro Romano.

Forum (*a*) *Romanum* eſt, quod *Vetus* appellant, aſpectu ad hæc poſteriora; itemque *Magnum*, quia ſpatio ſuperavit; & *Latium* dictum. Id a Romulo inſtitutum, inter Capitolinum & Palatinum montes, ad hujus finem: ſic ut templa Capitolina ei imminerent, Palatii variæ ſtructuræ, & varia in ambitu templa. Sed hæc poſtea fuere; Romuli ævo, ſimplex planicies. L. Tarquinius Priſcus poſtea exornavit, (*b*) & tabernis ac porticibus cinxit. Alii deinde tam multa & varia (quia quiſque opus ſuum in conſpicua maxime & celebri parte exſtare cupiebat) addiderunt, ut multæ & curioſæ curæ ſit ſingillatim recenſere. Statius quædam recenſuit in Equo Domitiani. Ille enim ex ære coloſſæum illum, & ſe inſeſſorem conſtituit in hoc foro.

De foro Julio.

Julium [*c*] Forum C. Cæſar, etiam privatus, & Proconſul adhuc Galliæ concepit, atque adeo cœpit. Nam locum & aream emit, ac purgavit; magno ſane, ſiquidem area ſuper HS. mil-

(a) *Fori Romani nomina.*
[b] *Ornatus ejus.* [c] *Forum Julium a Cæſare.*

millies conſtitit. Ea ſumma eſt nobis 2500000. Philippicum. Svetonius palam hoc inter Gallicanæ liberalitatis exempla refert. Tunc igitur emit, ſed bellis impeditus aut tardatus, non niſi poſt bellum Africum perfecit. Pulchrius Romano fuiſſe narrat Dio; quod equidem credo, vel quia a Cæſare, vel quia poſteriora opera prioribus fere antecellunt. Fuit autem hoc Julium haud longe nimis a Romano, poſt templa Pacis & Fauſtinæ.

De Foro Auguſto.

Tranſeo ad Forum (*a*) *Auguſti*, quod nominatim Plinius inter maxima operum collocavit. Profecto gradatim ſcandimus, & meliora ac majora in his damus. Mars *Ultor* hic in medio, ut in ſuperiore Julius, aut Venus. Ovidius *Biſultorem* cognominat, quia & ob vindicatam patris necem hoc cognomen Auguſtus impoſuit, & ob Craſſianam cladem, ſignis a Partho receptis. Porticus in eo, de more, ad latera: ſed hoc in iis ſingulare, & ab Auguſti invento, quod in altera ordine omnes Latini Reges a capite & principe Ænea eſſent; in altera Romani Reges, aut Duces clari a Romulo ipſo. Inter eos & ipſe Auguſtus locum

(a) *Forum Auguſtum.*

cum habuit, atque ejus tituli & acta. Ergo illic ſub quoque viro aut ſtatua ſuæ res geſtæ breviter & index. Atque iſtæ novæ ſtatuæ: quot deinde veterès, & priſcæ raræque artis? Situm autem hoc forum ſupra ipſum Romanum, ad latus Capitolii, poſt ædem hodie Divæ Martinæ.

De Foro Nervæ.

Quartum Forum eſt (*a*) *Nervæ*, quod Domitianus inchoavit, iſte perfecit & agnominavit. In hoc Alexander Imperator ſtatuas coloſſas, vel pedeſtres nudas, vel equeſtres, Divis Imperatoribus locavit; omnibus cum titulis & columnis æreis, quæ geſtorum ordinem continerent, exemplo Auguſti, qui ſummorum virorum ſtatuas in foro ſuo e marmore collocavit, additis geſtis. Iſtud fuit ſitum inter Capitolinum & Quirinalem colles, dictumque ideo *Tranſitorium*, quod per id in alia opportune velut tranſitus eſſet. An & quia Jani in eo templum? quod quatuor portarum ibi fuiſſe Servius tradidit. Forum hoc etiam *Palladium* dixere, quia Minerva etiam ibi, familiare Principi Auguſto numen.

(a) *Forum Nervæ.*

De Foro Trajani.

Quintum Forum (*a*) *Ulpium* ſive *Trajani*, quia Trajanus fecit. Quale hoc fuerit, Ammianus paucis verbis dixerit, clamitans *ſingularem ſub omni cœlo ſtructuram, etiam Numinum aſſenſione mirabilem*. Conſentit Caſſiodorus, & *Trajani forum*, inquit, *vel ſub aſſiduitate videre, miraculum eſt*. Apollodorus Architectus fuit, ſummus in arte vir, & quem Hadrianus poſtea, livore quodam ductus, occidit. Porticus & columnas fuiſſe, ſatis ſcitum eſt, & puto in altum plures. Et ſane altitudo columnæ, quæ in medio ſita fuit, hodieque apparet, eſt pedum 128. Credibile ergo eſt, aut tam altas, aut non longe infra porticus ipſas fuiſſe. In quarum faſtigiis ſimulacra equorum, & ſignorum militarium, ſubſcriptumque erat, *Ex manubiis*. Et hæc omnia inaurata fuerunt, & probabiliter etiam ſtatuæ, quæ ſubter porticus collocatæ. Has M. Antoninus numero auxit. Ibidem & Templum, & Equum æneum fuiſſe, Victor oſtendit, & circum Bibliothecam, alii.

De Thermis, & Balneis.

Thermas & Balnea Romæ fuiſſe ma-

(a) *Fori Ulpii laus.*

magna, ruinæ docent, ornata valde & magnifica. Quo reſpiciens Ammianus ſcribit, (*a*) *Lavacra in modum provinciarum exſtructa*, quaſi quæ non urbes, ſed regiones totas æmularentur. Videntur hodie illæ parietinæ Thermarum Antonini, aut magis Diocletiani, in quibus mira laxitas. Nam Thermæ Antoninianæ in uſum lavantium habebant 1600. ſellas e marmore factas; Diocletiani autem circiter 3200. quid niſi igitur tot perſonæ inibi ſimul lavari potuere? Ubi jam reliquum Thermarum corpus? Cellæ, Solia, Piſcinæ? Ubi capaces & longæ illæ Porticus, Xyſti, Nemora, Sphæriſteria, & reliquæ partes? De ſplendore porro & paratura earum audi hæc Senecæ: [*b*) *Pauper ſibi videtur ac ſordidus, niſi parietes magnis ac pretioſis orbibus refulſerint; niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſint; niſi illis undique, & in picturæ modum variata circumlitio prætexatur; niſi vitro condatur camera; niſi Parius & Thaſius lapis, quondam rarum in aliquo templo ſpectaculum, piſcinas noſtras circumdederit; niſi aquam argen-*

[a] *Thermarum magnitudo*. (b) *Ornatus Thermarum*.

argentea epitonia ſuderint. (ſignificat fiſtulas & canales argenteos fuiſſe, ipſa etiam labra) *Et adhuc plebejas fiſtulas loquor, quid cum ad ænea libertinorum pervenero? quantum ſtatuarum, quantum columnarum eſt nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum, & impenſæ cauſa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum venimus, ut niſi gemmas calcare nolimus*. Quod ſi igitur privata hæc ita culta, credo equidem & Principes in ſuis, quæ publicabant, parcos aut ſordidos non fuiſſe. Ejuſmodi publica & gratuita balnea (*a*) 12. P. Victor agnoſcit Romæ fuiſſe; omitto alia publica, quæ meritoria licet agnominare. Nam parvo ære, & quadrante ad ea lautum ibant.

Sed ideo tam multa balnea Romæ, quia aſſidua [*b*] lavatio, & quotidie de more lavabant ituri jam ad cœnam. Hinc Artemidorus ſcripſit, balneum nihil aliud ſuo ævo fuiſſe, quam tranſitum ad cœnam. Itaque qui ſæpius etiam cibum capiebant, ſæpius lavabant. Commodus Imperator notatur ſepties aut octies in die laviſſe. Etiam inter Chriſtianos Siſinnius qui-

(a) *Numerus*. (b) *Frequens lavatio Romæ*.

quidam Epiſcopus bis in die, non ſine ſuſpicione intemperantiæ & voluptatum: ſed ille dicterio culpantes illuſit: *Quia ter lavare non poſſet* ſignificabat bis ſe comedere, bis igitur lavare, tertio non ferre valetudinem.

De Odeo, & Roſtris.

Alia quoque erant publica opera, ut Theatrum, Amphitheatrum, Odeum Stadium, Suggeſtus, quæ ſingulos tractatus requirerent. De *Amphitheatro* alibi dictum. [*a*] *Odeum* Plutarchus in Pericle deſcribit, ad Muſica certamina ſpectanda ſtructum fuiſſe, interiore forma ſedilibus inſtructa, & multis columnis, tecto declivi, & ad imaginem atque inſtar tabernaculi Regis Perſarum.

Suggeſtus conſularis huc ſpectat, ſcilicet *Roſtra*, (*b*) quæ *Julia* dicebant, ſive *Nova*. Nam vetera illa non in tanto nunc honore, vel uſu. Vocat Ammianus *Suggeſtum*, a forma, quam oſtendit per gradus ſurrexiſſe, cum dicit, vertice ſcanſili fuiſſe. Dicit & imitamenta priorum Principum portaſſe, id eſt, vultus & ſtatuas eorum, quas equidem arbitror in gradibus, ad extrema latera, diſpoſitas in

(a) *Odeum*. [*b*] *Roſtra*.

in ordine fuiſſe. Eorum baſim, ſive ima, ornata roſtris navium ex Actiaca victoria, Dio Caſſius docuit: & inde *Roſtrorum* nomen. Ideo autem (*a*) *Conſulum Suggeſtum* appellat Ammianus, quia initio magiſtratus eo conſcendere ſolebant Conſules, & populum ſalutare; eodem iterum, cum deponerent magiſtratum. Mos ab antiquo manſit; quia & adire, & orare illic, ac gratias agere populo ſolebant pro honore. Sed inferiore & Principum ævo nihil factum niſi ut conſcenderent, ſalutarent, itemque jurarent, aut ejurarent. Immo & ſediſſe illic in ſella curuli videntur, & ſic ſe oſtendiſſe, quaſi auſpicii cauſa.

De Statuis, earumque cuſtodia.

Unum etiam in his omnibus operibus locisque monendum, de *Statuis*, quarum incredibilis [*b*] multitudo, pretium, ſpecieſque. Nullum publicum opus, quodcumque nomines; nullus adeo locus publicus aut vacuus, ubi non hæc ornamenta. Et credo equidem nihil magis in tota Urbe admirandum elegantioribus ingeniis fuiſſe. Earum originem & au-

(a) *Suggeſtus Conſulum*. (b) *Statuarum multitudo*.

augmentum breviter in Caſſiodoro habes. (*a*) *Statuas primum Tuſci in Italia inveniſse referuntur, quas amplexa poſteritas, pene parem populum Urbi dedit, quam natura procreavit.* Fuerunt (*b*) & *Tabulæ* magnorum illorum artificum, ob quarum unam alteramque vel Romam philocali & elegantes illi venirent.

Iam de (*c*) pretio ſtatuarum quod tetigi, quis non vel e materie cernat? Omitto marmoreas illas & æreas infinitas; dico argenteas, aureas, eburneas fuiſſe. Et argenteæ quidem ſub Auguſto maxime increbuerunt: ſed ille moderatus eſt, & ſuas conflavit; non ita alii Principes, & nominatim Domitianus, qui ſuperbo arbitrio ſtatuas ſibi in Capitolio (locum hunc ſacerrimum profanus Princeps ſtatuis ſuis ſedem eligebat) nonniſi aureas argenteaſque poni permiſit, ac ponderis certi. Nota materiem, nota pondus: & ex ſolido utraque igitur metallo fuiſſe. Fuerunt etiam graves pondere: atque adeo Commodus Imperator ſtatuam 1000. librarum auream habuit, cum tauro & vacca, quaſi Urbis conditor. Claudio Po-

(a) *Origo*. [b] *Tabulæ*. (c) *Statuarum pretium*.

Populus Romanus ſumptu ſuo, in Capitolio, ante Iovis Opt. Max. templum ſtatuam auream 1000. pondo collocavit. Eidem Principi in Roſtris poſita columna eſt, & palmata ſtatua ſuperfixa, librarum argenti 1500. Diſce hinc pondus grande in utroque meliore metallo: quod crebrum omnino fuit, & crebrius etiam miſceri, & æs vel argentum inaurari. Et id dicebant, *Sub auro ſtatuam poni.*

Harum ſtatuarum (*a*) tanta erat frequentia, ut Claudius Imperator coercere ſit conatus; quia nimia jam copia Urbem, vias, vicos, non ornabant, ſed ſtipabant & arctabant. Atqui exceptio quam poſuit, & permiſſio item a Senatu, fræna iterum laxabant; & qui in Urbe non potuit, is ſe in villis aut agris publicabat. Variæ (*b*] ſtatuarum fuerunt ſpecies; quædam Coloſſææ, Curules, Equeſtres, Pedeſtres, & habitu variante & diverſo. Quid, quod equorum, leonum, ſphyngum, & variorum animalium? ut Obeliſcos, & hæc talia omittam.

Ne autem aliquis (*c*) e ſtatuis illis aliquid abraderet aut reſecaret, cuſto-

---

(a) *Magna ſtatuarum copia.* (b] *Species variæ.* (c) *Cuſtodia ſtatuarum.*

ſtodia & cautela antiqua fuit. Miles in Urbe excubabat, Urbanus ille & vigilum ad templa, ad loca item publica. Sed præterea certus etiam Præfectus huic ſtatuarum cuſtodiæ, & qui militem haberet. Vocarunt id officii, *Comitivam Romanam*. Atque hic eſt, qui *Comes Romanus* appellatur, quia Romam, & ejus opera ſervabat.

De Viarum operibus.

Non Romam ſolum, ſed quædam circa eam oſtendam. [*a*] Tria autem occurrunt vel maxime admiranda, *Viæ*, *Aquæductus*, *Cloacæ*. Quæ tria Dionyſius vult veluc ſpecimen & argumentum eſſe Romanæ opulentiæ & potentiæ, ſive ab uſu conſideres, ſive ab impendiis & ſumptu.

Primæ ſunt (b) *Viæ*, quas illi non in Urbe ſolum, ſed extra eam, ad longiſſima ſpatia, plurimas, & plurimo opere muniverunt. Vel una via Appia conſiderantem in ſtuporem dabit, de qua audi Procopium, quem afferimus, & paſſim explicamus: (c) *Hanc* (viam Appiam] *Appius Romanorum Cenſor ante annos* 900. *ſtruxerat* (imo 850. circiter) *& a ſe dederat nomen. Longitudinem ejus* 5. *dierum ſpa-*

(a) *Tria circa Romam admiranda.* (b) *Viæ.* (c) *Viæ Appiæ deſcriptio.*

ſpatio vir expeditus poſſit emetiri. Ab urbe Roma Capuam pertinet, (nimirum a porta Capena Capuam uſque, quæ ſunt milliaria 124. Deinde fuit uſque Brundiſium lapidibus ſtrata, an ab Julio Cæſare, an ab Auguſto, incertum: quæ longitudo eſt milliarium circiter 350. Addit de latitudine) *ea latitudine, ut duo currus ex adverſo obvii, libere queant pervadere & commeare.* (Ergo haud minus 25. pedes patuit.) *Et eſt ſane hæc via præter cæteras ſpectabilis, ſiquidem Appius ex alia & longinqua tunc, ut reor, regione exciſos lapides, & hos quidem ſiliceos, & ſuopte ingenio duriſſimos in hanc viam vehendos curavit:* (intelligit ſilicem, durum aſperumque lapidem, & e rupibus, non illum minutum & tenuem, quem vulgo vocamus, & qui in glaream potius venit. Sed e qua regione petiti? in vicinia tales non eſſe, Procopius indicavit. Onufrius Panvinus hoc amplius, duos montes oſtendi, ad Sinueſſam unum, alterum inter Puteolos & Neapolim, e quibus ſaxa ea, colore & duritie ferrum referentia, videantur exciſa. At Leander ſpecus & fodinas in Bruttiis exſtare, ad *Seminariam*, e quibus lapides ad vias eruti, præſertim ad Appiam. Quidquid ſit, opus mirum &

T labo-

laborioſum fuit. Nos in Procopio pergamus, qui addit) *Quos planos deinde ac læves redditos, & quadratos inciſione factos, junxit & in ordine locavit*. (conſpiciuntur hodie tales, diverſa magnitudine, 3. 4. 5. etiam pedum quaquaverſus. Cætera de junctura & firmitate, utque unum corpus appareat, ſunt miranda magis, quam explicanda) *metalli nihil vel alterius rei inſerendo, ſunt tamen ita connexi, & valide inter ſe hærent, ut ſpeciem viſentibus præbeant non conjunctos ita eſſe, ſed congenitos. Et quamvis tot jam ſæculis atterantur, aſſiduis plauſtris jumentiſque; tamen neque ſerie ſua vel minimum exeunt & dimoventur, neque franguntur, aut lævorem ſuum amittunt*. Nec brevior quoque (a) *Via Flaminia*, quæ Roma Ariminum uſque, & inde porro Aquilejam ducebat.

Obſervanda hoc loco duplex ratio ſternendi vias apud veteres, vel *glarea*, vel *ſilice*. Amplius (*b*) Marginare ſolebant: quod caput ſane erat, & agger ille viæ cum altiuſculus, & inſtar pulvilli eſſet (ita ſolet firmiter arctari & ſtringi lapidibus grandioribus

---

(a) *Via Flaminia*. [b] *Marginare quid*.

ribus ad oras debebat, ne diffluerent & ſpargeretur. Hoc *Marginari :* & ibidem etiam alii lapides duplices, & ad uſum duplicem poſiti. Priores, (*a*) Cippi quidam eminentes, in quibus inſidere feſſis, onera reclinare, aut & aſcendere ex iis in equum fas eſſet: Ii crebiores diſpoſiti per totam viam. Alteri autem rariores, qui ut columellæ exſtabant, & notis numerorum inciſi, milliaria notabant. Utrumque hoc C. Grachus inſtituit; & gratum id vulgus fuit. Cur non eſſet? nihil magis ad tædium & fatigationem, quam ignaros ſpatiorum oberrare; & contra, refici animum ac vires ea ſignatione. Hinc ille mos per lapides computandi, quos Græci ab hac notatione milliarium, Σημεῖα vocant, id eſt, *Signa*, ſive *Notas*.

Quod ad (*b*) munitionem viarum, pleræque ſimiles, nec in Italia ſolum plurimæ, ſed in provinciis ipſis. Nam ſcripſit Iſidorus, Pœnos primos lapidibus vias ſtraviſſe, quas poſtea Romani pene per totum Orbem diſpoſuerunt; exciſis ſæpe montibus, complanatis vallibus, ut æquabiles & faciliores ita viæ eſſent. Præcipuum ve-

(a) *Cippi in viis*. (b) *Munitiones viarum*.

ro in viis, ſi non in uſu, at ſplendore & voluptate fuit, quod monumenta & Sepulchra paſſim ad viam aſſita, & latus utrumque prætexebant. Quam [*a*] pulcher ille aſpectus viantibus? quanta & ſeriorum & jocorum materies? Illic illuſtrium ingeniorum, aut clarorum virorum memoria & inſcriptio; alibi libertorum, ſervorum, ſcortorum, ſuperba monumenta. Mirari, dolere, illudere, etiam deteſtari occaſio erat: & quid in tot titulis & inſcriptionibus paſci? Quædam enim a meliore ingenio, & ſcitæ; quedam aliqua nota aut inventiuncula ſpectabiles; & iſtæ quæ hodie exſtant, dicent. Sed & utilis [*b*] aſpectus ille; nam monumenta ſecundum viam prætereuntes admonent, & ſe fuiſſe, & illos eſſe mortales. Quid amplius? omnium illorum, qui diſparibus monumentis teguntur, parem in exitu ſortem fuiſſe: Æquat omnes cinis; impares naſcimur, pares morimur.

De Aquæductibus.

Jam (*c*) *Aquæductus* videamus, & pulverem ſordeſque, ſi quas e Via contraximus, abluamus. Diu Roma ſine Aquæductibus; & Tiberis, ac ſi qui fon-

---

(a) *Ad pulchritudinem*. (b) *Ad utilitatem*. (c) *Aquæductuum origo*.

fontes nativi erant, ſufficiebant populo, ſed nondum ſic aucto. Urbe dein magna, plena, & cum in collibus, procul a flumine degerent, optimum rerum aqua (ut Poeta canebat) quæſita, & per tubos ac canales, in fornicibus latericiis Romam advecta. Id factum primum A. U. 441. cum Appius Claudius Cenſor, idem qui vias ſternere inſtituit, hoc quoque bonum invenit. Ab eo eſt *Aqua Appia*, per milliaria circiter 11. deducta. Hoc initium: ſed Deus bone, quæ mox [a] incrementa? Nam egebant ſane aquis populus ille, non ſolum ad potum, ſed ad balnea, ad fullonicas, ad Naumachias & Circos. Atque ita ubertim inducta fuit, ut quiſque domi, aut in vicino haberet copiam. Ita autem flumina per Urbem & cloacas videbantur fluere, ut unaquæque domus propemodum haberet fiſtulas & canales, quibus aquam induceret. De hac re Plinius: *Si quis diligentius æſtimaverit aquarum abundantiam in publico, balneis, piſcinis, domibus, euripis, hortis, ſuburbanis villis, ſpatioque advenientium exſtructos arcus, montes perfoſſos, convalles æquatas, fatebitur, nihil magis mi-*

(a) *Incrementa*.

mirandum fuiſse in toto Orbe terrarum. Nec Romæ tantum, ſed in coloniis pleriſque & majoribus oppidis hæc fuere.

Fuerunt in Urbem perducti (*a*) 14. Aquæductus (P. Victor 20. numeravit) coctili laterculo per priſcos illos ædificati, ea latitudine ac ſimul altitudine, ut vir eques commode per eos poſſet incedere. Sed hæc altitudo de ipſis modo eſt, quid arcus & fornices arbitraris? quos in quibuſdam locis ſublevatos 109. pedes, Julius Frontinus affirmat. O rem ſtupendam! & magis, quod a tot milliaribus continuo opere (etſi non ubique ſic alto) perducebant. Reperies quoſdam a quadrageſimo milliari perductos eſſe, & nempe per valles, per montes, per tot inæqualia, ſupra, infra terram. Exſtant juxta Sublaqueum Aquæductus (*b*) Claudiani fornices, & ingentes pilæ ſuſtentantes; de quo Plinius ita ſcribit: *Vicit antecedentes aquarum ductus noviſſimum impendium operis, inchoati a Cajo Cæſare* (Caligulam intelligit) *& peracti a Claudio. Quippe a quadrageſimo lapide, ad eam excelſitatem, ut in omnes Urbis montes leva-*

[a] *Multitudo Aquæductuum*. (b) *Aquæductus Claudii*.

levarentur, influxere Curtius & Cœrulius fontes. Erogatum in id opus HS. ter millies. Fuerunt 7. noſtri milliones & ſemis.

Idem Plinius quedam de Lacubus, aliiſque additamentis Aquæductuum ſcribit, non ſine miraculo etiam audienda. (*a*) *Agrippa in Ædilitate ſua, adjecta Virgine aqua, cæteris corrivatis atque emendatis, lacus* 700. *fecit; præterea ſalientes* 105. *caſtella* 130. *complura etiam cultu magnifica. Operibus iis ſigna* 300. *ærea aut marmorea impoſuit, columnas ex marmore* 409. *eaque omnia annuo ſpatio.* Hæc unus Agrippa, & uno anno. At ſcripſit Plinius, lacus 700. ab eo factos; recte ab eo: ſed plures longe fuere in univerſum, & alibi 1352. legimus. Iſti (*b*) non aliud, quam aquarum in publico receptacula, e quibus petere omnibus fas eſſet: etſi gratior, æſtimatiorque e ſalientibus ipſis ſumpta. Nota autem in Plinio tot ſigna, tot columnas, ad ornatum lacuum, ſalientium, caſtellorum: atque ea ab uno Agrippa; quid arbitraris ab aliis prioribus & ſecutis fuiſſe? Atque alia etiam aſſidua multa impendia circa has aquas.

(a) *Opera aquaria Agrippæ.* (b) *Lacus quid.*

Harum (*a*) aquarum Curatores ab Auguſto fuerunt inſtituti, cum lictoribus, ſervis, ſcribis, librariis, accenſis, præconibus. Sed præcipuum, quod familiæ & homines certi ad tuenda hæc opera, ſumptu publico tolerati. Audi hac de re Frontinum, qui ipſe inter Curatores aquarum; is ergo ſcribit, Agrippam primo per ſervos privatos ſuos hæc feciſſe, eamque familiam Auguſto morientem legaſſe. Auguſtum deinde publicaſſe, & deinceps manſiſſe; atque habuiſſe homines circiter 240. *Erat autem & altera*, inquit, *familia Cæſaris dicta, & numerus ejus 360. quam Claudius, cum aquas in Urbem perduceret, inſtituit.* Addit, in utraque familia varia miniſteria fuiſſe, Villicos, Caſtellarios, Curatores, Silicarios, Tectores, alioſque opifices. Habes igitur perpetuos homines 600. ad aquarum tuitionem.

De Cloacis.

Ponimus & *Cloacas* inter magnifica, & ſordes has inter illos ſplendores; immo & ſub terra theſauros oſtendimus, & latentium quorumdam operum moles. (*b*) *Cloacæ* a Tarquinio Priſco Rege ſtructæ, ad munditiem,

(a) *Curatores aquarum*. (b) *Cloacarum origo*.

tiem, ſordeſque omnes vel abluendas, vel evehendas: ſed & ad ſanitatem, quæ illam amat. (*a*) Cloacæ operum omnium maximum, ſuffoſſis montibus, atque Urbe penſili ſubterque navigata. Quid magni, ſi tam magnæ, ut vehem fœni onuſtam large tranſmitterent? Id enim non Plinius ſolum ſcripſit, ſed & Strabo. Latitudinem Marlianus reperit 16. pedum; nec forſan minor altitudo. Fecit id Agrippa in Ædilitate, per meatus corrivatis 7. amnibus, curſuque præcipiti torrentium modo rapere omnia atque auferre coactis. Fuerunt enim (*b*) 7. Cloacæ præcipuæ, tot quot ſunt montes. Nam ex iis diffluebant ac derivabantur aquæ ac ſordes, & in magnam unam confluebant. Quin enim plures minutæ fuerint, non ambigendum eſt; ſed iſtæ tot fuere quaſi flumina, & alveo grandiore, atque eæ per plana Urbis ferebantur.

Cloacarum (*c*) firmitatem commendat Plinius, & cauſas concutientes 4. commemorat, quarum vel ſingulæ firmiſſima opera evertant; at non labefactant iſtud. Sunt, pugna aqua-

(a) *Magnitudo.* (b) *Cloacæ 7. Majores.* (c) *Firmitas.*

rum & copia intus : moles & columnæ vaſtæ, quæ per vias, & ſuper illas trahuntur: ruinæ variæ & pondera incidentium ædificiorum : denique validi aliquot terræmotus, Quidni igitur firmum & rara duritie opus, quod omnibus reſiſtit ? & id per tot ſæcula? Etſi tamen (*a*) repararunt, aut fulſerunt interim, quod omnino neceſſe fuit. Quam ſumptuoſa autem illa reparatio, dicit apud Dionyſium C. Aquilius, qui ſcripſit, neglectis aliquando cloacis, & non defluentibus, Cenſores in earum inſtaurationem 100. talenta impendiſſe in redemptores. Ea ſunt 600000. Philippæorum. Quid igitur & quanti paratio univerſa, ſi tanti in partibus reparatio?

De Trajani Ponte in Danubio.

A Tiberi ad Danubium magno ſaltu imus, ut ejus aquis ſordes Cloacarum abluamus. Libet (*b*) Pontem in Danubio memorare, quem Trajanus Imperator ſtruxit; operum omnium fortaſſe arte & difficultate maximum, ſi non ſumptu. Deſcribit graphice Dio Caſſius, & gratia ſectori ejus Xiphilino eſto, quod hanc par-

(*a*) *Cloacæ reparatæ*. [b] *Pons Trajani*.

partem non recidit. O quam pulchras valenteſque ille alias! (a) *Pilæ igitur*, inquit ille, *ejus ſunt* 20. *e lapide ſecto & quadrato, quæ altitudinem habent* 150. *pedum, latitudinem* 60. *Diſtant inter ſe* 170. *pedes, fornicibus devinctæ*. (Grande hoc concamerationis ſpatium, nec efficiendum, niſi altitudo illa pilarum acceſſiſſet, & tarde ac lenta inclinatione fornix ſurrexiſſet. Ex hoc autem numero pilarum, & diſtantia earum colligo & efficio fluvii latitudinem 4770. pedum fuiſſe, id eſt, paulo minus unius milliaris.) *Quomodo autem non aliquis ſumptum in iſtas pilas admiretur? quomodo non & deſtituendi firmandique modum? idque in flumine magno & vorticoſo, & fundo ipſo infido & limoſo: nam nec avertere quidem curſum fluminis licuit ullo modo.* Hæc de Operibus publicis.

Privatorum quædam Opera.

In privatis Operibus duo nunc conſidero, *Domos*, & *Villas*.

De Domibus privatis.

Domos (*b*) fuerunt in tam ſplendida & nitenti urbe, pro ipſa urbe, & ut pulchri corporis apta ac decora mem-

(a) *Ejus deſcriptio*. (b) *Domus urbanæ quales.*

bra. Domus, dico, magnificæ, ornatæ, inſtructæ, columnis, marmore, auro, ſtatuis, & quidquid excogitare ambitio aut luxuria poterat. Sed eædem etiam laxæ, patentes, amplæ, & præſertim magnatium virorum procerumque. Hinc Valerius cum indignatione ait: *Anguſte ſe habitare nunc putat, cujus domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt*. Quid domus? immo earum aliquod membrum, Cellaria Piſcinæ, Culina. Et Seneca increpat paſſim ædificia laxitatem magnarum urbium vincentia: habebant enim aulas æmulas urbium. Quod non neſcivit Olympiodorus, qui ſcribit: *Quæque magnarum domuum omnia in ſe ipſa habet, quæcumque mediocris urbs poſſit continere, nempe Circum, Fora, Templa, Fontes, Balnea diverſa*. Per *Fora*, puto intelligere hypæthra quædam & ſubdivalia, inter illas porticus, & ſtatuis alioque ornatu, in fori faciem. Quid autem ſi revera ibi judicia & forenſes conventus? Fuere, & clientium, libertorum, ſervorum ſuorum cauſas domi cognoſcebant. Clientium autem magnus olim populus. Tales autem domus in tota Urbe fuerunt (*a*) 1780.

(*a*) *Numerus domorum*.

1780. Inſulæ vero [quæ diſtinctæ a domibus] 46602. Illarum longe minor numerus, ut quæ tanto grandiores, inſtructioreſque eſſent, & propriæ *v*irorum procerum.

Apparatus (*a*) jam & inſtructio domorum admiranda. Columnas ingentes, e longinquis petitas, ſive ex Ægyptiis arenis, ſive ex Africæ ſolitudinibus, diſponebant in porticibus & capacibus cœnationibus. Calliſtus, Claudiani libertus, in una cœnatione habuit columnas 30. eaſque e Sudine, lapide Germanico, cui ingens tunc pretium & novitas. Scaurus in atrio collocatas habuit maximas, atque adeo 38. pedum, Lucullæi marmoris. Vide hanc altitudinem in uno atrio, quam multæ domus totæ vix æquant. Deinde parietes marmore inducebant; quod genus (*b*) *Incruſtationes* Latini, Græci μαρμαρώσει dicunt. Id non aliud fuit, quam marmor in tenues cruſtas ſectum parieti imponere ſcite, & pro tectorio ei dare. Secandi ratio arena & ſerra, in prætenui linea verſante arenas, tractuque ſecante. Primum autem Romæ parietes cruſta marmoris ope-

(a) *Apparatus. Columnæ.* (b) *Incruſtatio.*

operuiſſe totius domus ſuæ, in Cœlio monte, Mamurram Equitem Romanum, Præfectum fabrum Cæſaris, Plinius tradidit. Iſtæ marmorum cruſtæ ſæpe picturatæ & variegatæ fuerunt, velut aliquod Muſivum opus. Solebant præterea laquearia tota (*a*) inaurare, quod paſſim ſcriptores & tradunt & damnant. Nec ſolum levi inductione, ſed ſolido ſæpe auro. Trabes nonnumquam auratas faciebant, ſed cameras gemmatas & eboratas, ad ſplendorem & varietatem, ut quaſi cœlum imitarentur, & (ut Arnobius loquitur) *ſidereos evomant variata interſtitione fulgores*. Longius hoc quoque producebant, ad parietes & columnas.

Sed alia hic etiam & ingenioſa luxuria; nam lacunaria iſta (*b*) verſatilia faciebant, & alia atque alia ſubinde facie convivas delectabant. En privata ingenia & luxuriam; quid exiſtimas Principes tentaſſe & feciſſe? Nero Cæſar [*c*] in veſtibulo ædium ſuarum Coloſſum 120. pedum poſuit. Hoc principium: deinde porticus triplices milliariæ; item ſtagnum, maris inſtar, circumſeptum ædificiis ad ur-

(a) *Inauratio*. (b) *Laquearia verſatilia*. [c] *Neronis ædes*.

urbium ſpeciem. Rura inſuper, arvis atque vinetis, & paſcuis, ſilviſque varia, cum multitudine omnis generis pecudum ac ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita, diſtincta gemmis, unionumque conchis erant. Cœpationes laqueatæ tabulis eburneis verſatilibus, ut flores: & fiſtulatis, ut unguenta deſuper ſpargerentur. Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo, diebus ac noctibus, vice Mundi circumagerentur. Omnia illa Capitolina, quæ & quanta fuerunt, nugæ & quiſquiliæ viſæ, præ uno membro aliquo Palatinæ domus.

Inter tecta & domos incluſæ aliquando (*a*) ſilvæ, & intermixtæ veræ aves. Luci enim & arbuſta in magnis iſtis ædibus erant, immo & ſuper ædes. Seneca caſtigans & increpans, ut ſolet, ſuum ævum: *Pomaria*, inquit, *in ſummis turribus ſerunt, quorum ſilvæ in tectis ac domorum faſtigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egiſſent.*

De Villis Romanorum.

De *Villis* hoc univerſe Strabo pronuuciat: *In villis velut more Perſarum regias quaſdam ſtruunt.* Quid majus ampliuſque in hanc rem dicam? Vis ta-

(a) *Silva in ædibus.*

tamen ſpecimen aliquod in una villa? Capitolinum audi: *Exſtat Gordianorum* (*a*) *villa via Præneſtina*, 200. *columnas uno periſtylo habens, quarum* 50. *Caryſteæ Claudianæ*, 50. *Sienitides*, 50. *Numidicæ, parimenſura ſunt. In qua Baſilicæ centenariæ tres: cætera huic operi convenientia; & thermæ, quales, præter Urbem, nuſquam in Orbe terrarum*. Sed nec Hadriani villam in Tiburtino ingero, cujus ſuperbæ reliquiæ exſtant. Quid tot aliarum in ſolo Latio, & circa Romam?

LIBER IV.

DE VIRTUTE ROMANA.

QUartus noſter limes, de Viris & Virtutibus Romanorum. Plinii enunciatio eſt: *Gentium in toto Orbe præſtantiſſima una, & in omni virtute, haud dubie Romana exſtitit*. Quid homo Gothici ſanguinis Caſſiodorus? *Roma Virtutum omnium latiſſimum templum*. Profecto ſedes ſuas per

[a] *Villa Gordianorum*.

per aliquot ſæcula ibi habuere, nec injuria ipſi Romani templum ſtruxere *Honori* pariter & *Virtuti*. (*a*) Utramque colebant: ſed & *Fortunam* etiam, id eſt, providentiam & fata ab alto, quæ incredibile eſt, quam preſſo nec tardanti pede ſecuta ſint Virtutem. His duobus incrementa ſua Roma debuit, his duobus ſtatum ſuum & firmitatem. Nullum imperium mihi dabis, & tam magnum ſimul, & tam diuturnum. Nam [ut breviter & nervoſe Florus) *ad conſtituendum Romanum imperium Virtus & Fortuna contendiſſe videtur*. Sed amica contentio fuit, in qua tamen ipſa Virtus vicit. Habuit igitur Fortunam, ſive cœlitum illum favorem, ſed habuit a cauſis, quas iidem cœlites per Virtutum gradus nexuſque præſtruxerunt. Ut id liqueat, videamus primum univerſe qui *Viri* in imperio illo fuerint & tum quæ *Virtutes*.

DE ORDINIBUS IN POPULO ROMANO.

VIros conſidero (*b*) dupliciter, & eos qui in Magiſtratu, Imperiis,

[a] *Virtus & Fortuna Romanos extulerunt*. [b] *Romani duplices*.

riis, Conſiliis fuerunt, id eſt, *Capita Reipublicæ*; & parte altera *minora* etiam *membra*, id eſt, Populum, & eos qui paruerunt. Utrique egregii, nec quibus alia gens facile, aut ex vero comparetur. Primores igitur illi in duplici diſcrimine ſunt, *Senatores*, *Equiteſque*.

De Senatoribus Romanis.

Senatores ſi inſpicias, qui proprie ſedebant ad clavum, proh Deus, (*a*) quanta gravitas, ſapientia, majeſtas! Ut merito illum ordinem, *Regum conſeſsum*, Cyneas legatus Pyrrhi Regis, vir nec mentis, nec oris egens, appellaverit. Profecto talis fuit, & nec ſub Principum imperio nimis degeneravit: etſi poſtea quidem diſceſſit ab illa ſua præſtantia, & ut grande ædificium, paulatim mole ſua deſedit, & mox ruit.

Erant autem in illo Senatu civium eximii, genere, cenſu, virtute. Nam hæc ſpectabant; nec temere viles aut ſordidos, (etſi plebejos interdum, quos magna virtus eveheret) inopes numquam, & improbos raro admittebant: aut ſi tales, non tenebant. Cenſores (*b*) enim legebant hunc Sena-

(a) *Gravitas Senatorum*. (b) *Quomodo lecti Senatores*.

Senatum, atque iidem per ſingula luſtra examinabant, ac relegebant; ſiquis loco eo indignus, aut ſi quid in privata etiam vita turpe ac maculoſum, notabant, & emovebant. Fiebat id ſilentio, & ſine accuſatione ulla, aut cauſæ apud judices dictione. Dumtaxat (*a*) in recitando Senatu, quod publice & ſolenniter fiebat, nomen ejus præteribant, quem motum Senatu vellent. Ita cum in albo illo non eſſet, nec in Senatu conſebatur. Cauſa quidem iis movendi ſemper erat, & hanc ſubſignabant, & volentibus edebant: ſed certare de ea lite nihil opus erat, judicium ſufficiebat, quod a tam gravibus viris (nam primores fere Senatus erant) bonum meruiſſe, laus & approbatio habebatur; culpa & damnatio, triſte. Rarenter, & vix eveniſſe legimus, ut Cenſores illi per affectum judicarint. Nam voces ſtatim omnium damnaſſent, & exagitaſſent. Et fac tamen ſemel iterumque eveniſſe, quid magni mali præ magno illo bono erit? Non enim alia pœna quam ignominia, facile aut contemnenda, aut eluenda, qui publica judicia aut teſtimonia pro ſe haberet. Denique alii Cenſores mox reponebant.

(a) *Quomodo ſenatu moti.*

bant. Nam & hoc ſciendum, non in gravibus & grandibus peccatis hanc cenſuram interveniſſe; ea enim legibus & judiciis ſervabantur: ſed minoribus delictis, aut domeſticis flagitiis a quibus vacare & caſtos eſſe primos illos ordines maxime volebant, & quorum vita erat in exemplum.

Initio a Romulo centum facti, & *Patres*, iidemque *Senatores*, vel a cura, vel ab ætate dicti. Poſtea ad [a] 300. crevere, & in libera Republica ſic manſere uſque ad Livium Druſum: is in Tribunatu, cum opes Senatus vellet extollere, eoſdem judiciis etiam proponere, numerum auxit, & ad 600. fecit. Manſiſſe ita ad Cæſarem videtur, qui per bella civilia non opes ſolum, ſed honores multis largiturus, amplificavit, & vel ad 1000. allegit. Diſplicuit Auguſto, & magna cura, atque iterata aliquoties recenſione, purgavit, & denique ad modum veterem, id eſt, 600. redegit. Qui ſane ſatis amplus numerus, etſi in amplo illo Imperio: atque ex his plerique non ſolum conſiliis publicis ſemper adhibebantur, ſed etiam in provincias, ad imperia, aut exercitus mittebantur. Itaque Curia hæc velut

(a) *Numerus Senatorum.*

velut promptuarium erat, e quo ſtatim Princeps caperet viros, ad omnia civilia aut militaria munia aptos: & ſuffecturos. Et hoc aſpectu tenuerunt Senatum, grande vel unicum fulcrum illius Principatus.

Elogia [*a*] de Senatu res & veritas multis dictavit. In Cicerone leges, *Senatum principem ſalutis, publicæque mentis*. In Ammiano, *Aſylum Mundi totius*. In Caſſiodoro, *Glorioſum Senatum, morumque lumina*. In Petronio, *Recti bonique præceptorem*. Jam in Tacito etiam dicitur, *Caput imperii, & decora omnium provinciarum*. Quia jam ſub Principibus ex omni regione capiebantur Senatores: & ut ditiſſimi honeſtiſſimique provincialium civitate donabantur, Equites fiebant, ita & mox Senatores. Utile inventum, & ad populos ſub unum imperium firmiter colligandos. Symmachus ea cauſa ſcripſit: *Pars melior humani generis Senatus*. Caſſiodorus: *Quidquid humani generis floris eſt, habere Curiam*.

De Equitibus Romanis.

Alter ordo eſt [*b*] *Equitum*, qui & ipſi ab illis notis tribus probati, aut probandi. Nam de genere, multi erant

(a) *Elogia Senatus*. (b) *Equites qui*.

erant a Senatoribus & Patribus orti ; & certe liberti aut libertini , nec ſi cenſum haberent (niſi beneficio Imperatorum) in hunc ordinem veniebant. Erant tamen ex ingenuis multi, & fere omnes, qui cenſum equeſtrem haberent . Is fuit 400. id eſt , 10000. Philippicorum . Igitur latus hic ordo & amplus, ut tunc opes pleriſque amplæ erant ; & ideo quod ad vitam ; coercendus aut recidendus . Apud veteres id quoque Cenſores fecere , ſive in Tranſvectione , (quæ tamen eorum modo erat, qui equum publicum habebant) ſive per luſtra ſingula , cum ordines digerebant , & recognoſcebant. Nam hic quoque album erat, ſive tabulæ, & recitabant; quique primus ex iis nominatus, *Princeps juventutis* dicebatur, plane ut qui in Senatu primus recitatus, *Princeps* item *Senatus*, auguſto titulo dicebatur. Ideo autem dictus *Princeps juventutis*, quod olim & prima Republicâ, pauci Equites, nec fere niſi filii Senatorum. Crevit paulatim largiter numerus, & magnam civitatis aut civium partem comprehendit, ſed nomen tamen *Juvenum* manſit . Sed & *Juvenes* antiquis dicti ad annum

(a) *Princeps juventutis quis.*

num 45. Hæc cauſa & origo nominis.

Sed Senatorum filii an non Senatorii, aut Senatores? Cave erres; diſtinctione hic opus. Aliud *Senatus*, ſi Principum tempora aſpicias, aliud *Senatorius ordo*. (*a*) Ille certo numero ſtetit, ut diximus, & intra 600. ſub Auguſto quidem: at iſte latius patuit, & juvenes quoque ac Senatorum filii, ſed & alii Equites in eum cooptati. Cenſebantur enim Senatorii, qui jus lati clavi a Principe impetraſſent, id eſt, inſigne ipſum Senatorum: & in Senatum quidem ii veniebant, ſed ſententiæ jus fuiſſe non putabis. Inſtitutum enim Auguſti fuit, qui liberis Senatorum, quo celerius Reipublicæ aſſueſcerent, protinus a virili toga latum clavum induere, & Curiæ intereſſe permiſit. Hoc ita Auguſtus, ſed reſtricte in Senatorum liberis: poſtea Caligula etiam aliis quibuſdam Equitibus permiſit. Permiſit dico, aliique Principes; ſed ſic, ut ab ipſis peteretur. Hi ipſi *Senatores* interdum dicuntur. Atque iſti ſunt, qui *Illuſtres Equites* a Tacito atque aliis, ad diſcrimen appellantur; & palam ipſe Tacitus cum Senatoribus jungit, aut coæquat.

Ge-

(a) *Senatorii qui.*

Genus (*a*) Equitum diffuſum, & in vario diſcrimine. Erant qui *Equo publico*, erant qui *Judices*, erant communi nomine *Equites* dicti. Illi qui equo publico, tempore Auguſti, ad 5000. erant aut ſupra. Qui in Judicibus, haud pauciores; immo plures, ex Plinii teſtimonio. Claſſis reliqua eorum, qui immunes. Atque iſti Equites, quos Perſeus Rex apud Livium ita laudat & inſignit: *Equites enim illis, Principes juventutis; Equites ſeminarium Senatus; inde lectos in Patrum numerum, Conſules, inde Imperatores creant.*

De Plebe Romana.

Supereſt tertius ordo, [*b*] *Plebis*. Is triplici diſcrimine fuit, *Ingenui*. *Libertini*, *Liberti*. Et in militia diſcrimen erat ab hoc genere: itemque a cenſu, ſicut & in aliis muniis, ſiqua publice ſubirent. Vita etiam cenſuræ permiſſa: quam tamen neglexiſſe poſtea (malo ſane publico] Imperatores conſtat, contentos duplicem illum priorem ordinem recognoviſſe.

Iſti ordines ſtatim poterant agnoſci in occurſu ab habitu. [*c*] Nam etſi toga communis omnium civium veſtis

[a] *Equites triplicis generis*, [b] *Tria genera Plebis*. [c] *Cognita ex habitu*.

veſtis eſſet, tamen diſcrimina alia ab aliis notis. Ut ſolis Senatoribus, aut iſtis quaſi Senatoribus, jus lati clavi geſtandi erat: quod non aliud, quam velut bullæ e purpura, & capita clavorum intexta aut inſerta. Equitibus autem aurei annuli, qui hunc ordinem a plebe diſtinguebant. Qui his duabus notis carebant, Plebs erant.

DE VIRTUTE ROMANA MILITARI.

IAM quod propoſitum de *Virtutibus* addamus: nam Viros illos laudabiles, vel potius admirabiles fuiſſe dico, idque a duplici virtute, *Militari*, vel *Civili*. (*a*) Illam in imperio & Republica jure conſidero, ut tutelam ejus, immo augmentum; ſine qua fruſtra aliquis ſtatus aut commune ſe jactet. Præmitto igitur, & duo hic in Romanis miror: *Juſtitiam*, & *Fortitudinem*.

Juſtitia Romanorum.

Quod ad (*b*) *Juſtitiam*, neſcio an alia gens conſideratius, & cauſis in rationis trutina libratis, bellum ſuſceperit, quam iſta. Nam plerique aut

(a) *Virtutes bellicæ Romanorum.*
(b) *Romanis juſte bella ſuſcepta.*

Regum ſuorum arbitrio arma induerunt, aut primorum aliquot in Republica, qui decernebant. Hic aliter: & nec Senatui, nec populo toti plenum hoc jus, niſi cognitio & judicatio Sacerdotum publicorum intervenisſet, quos *Fetiales* dicebant. Eorum arbitrio ſumpta arma, poſita arma: & religio, non ſolum juſtitia, ea temperabat. Etenim ſemper duplici hoc titulo uſi Romani, ut aut pro *Salute* arma caperent, aut pro *Fide*. Pro illa, ubi res eorum ageretur: pro iſta, ubi Sociorum. Et hoc de Sociis late patuit, & eſt illa catena, quæ bella & terras conjunxit aut ſubjunxit.

Vis pauca exempla? (*a*) Ecce Carthaginenſes validi ſunt, immo æmuli virium Romanarum: obſtant creſcentibus. Quid fit? removendus ille obex, & cauſam ipſi præbebunt. Siciliam invadunt, & Mamertinos: iſti ad Romanos appellant, ut Socios. Veniunt ſubveniunt, pellunt eos, & quæſita jam ipſis ad ſe trahunt. Fit pax, & Sardinia etiam Siciliæ adjicitur, conceſſu ipſorum. Vides augmentum? Sed enim jam ſiſtimus, & illi manent ac florent? non: in Hiſpaniam mala cupidine tranſcendant, arma etiam Sa-

(a) *Exempla juſtitiæ.*

Saguntinis inferant, & amicum ſociumque Romanis oppidum evertant. Bellum ergo iterum juſtum: quo fine, & fructu? Victi illi, & in Africam compulſi, Hiſpania aucti Romani. At enim Græcia & Macedonia jam deſunt. Vis juſte dari? Philippus Macedo fœdus cum Annibale coibit, Romanos & Græcos ſimul laceſſet, atque iſti eos advocabunt, & ſibi primum, mox & Macedonibus imponent. Talia in Antiocho, Jugurtha, ipſo Mithridate; qui ſceleratiſſimus non Regum, ſed mortalium, quid de fraude vel injuſtitia Romanorum queritur? ut volet; ipſe ab illis & nobis audiet, *Væ victis*. Non dicam, pereant; ſed tamen pareant, qui vincere aut quieſcere non potuerunt. Hæc de antiquis ſaltem Romanis, & ante Syllam civili bello nondum infectis, &, ut ſic loquar, decoloratis. Pleraque omnia tunc pura & juſta. At poſtea degenerarunt, avaritia & ambitio quædam dictarunt, ad hoc rationis examen non dirigenda. (*a*) Punivit quidem populos quoſdam, fateor, ſed non niſi imperio ſuo, & ſtipendiario illo jugo. Quam multis autem & pacem indulſit, ſi

(a) *Clementia in victos.*

uti ea potuiſſent, aut voluiſſent? Ipſis Carthaginenſibus bis; Philippo etiam, & Antiocho, & Tigrani: atque hos omnes cum pellere terris in eorum manu eſſet: contenti fuerunt reſtringere, & ut imagine hac utar, pennas incidere, ne temere & laſcive ſic evolarent.

Fortitudo Romanorum.

De *Fortitudine* Romanorum *militari*, ſatis in libris *De Militia Romana* dictum: ſed argumenti & contextus etiam cauſa pauca dicantur. Igitur & *Milites*, & *Duces* præſtantiſſimi huic genti fuerunt, & in omni ævo admirandi.

Vide mihi (*a*) legiones illas, quæ binæ junctæ, & cum totidem Sociis, equitatum autem 1800. ad quæcumque bella & hoſtem ibant, ſed & victrices fere redibant. Tota autem ea manus quid amplius, quam 18000.erat? Jam ſi 10. legiones jungeres, quod item factum, quid niſi Hirtii verbis dicam, *Vel Cælum diruere eas potuiſse?* Ecce gigantes novos, & veros, nec e fabulis petitos.

An non tales ibi videbuntur, ſi in *Opere*, *Agmine*, *Acie*, pauliſper eos conſideras? Quod ad *Opus*, (*b*) fodiebant,

[*a*] *Militia Romana qualis*. (*b*) *Miles Romanus qualis in Opere*.

bant, vallum & foſſas ducebant; aggerem, teſtudines, turres ſtruebant: omnia celeriter & induſtrie, ut fidem ſuperet, homines paucos tanta in tantulo tempore ſtruxiſſe. Jam de *Agmine*, quid iſtud eſt? (*a*) arma omnia peditem ferre, cibos ſemeſtres aut menſtruos, utenſilia, & ſeptenos aut plures interdum vallos. Jumentum ita oneres, negabis par futurum. Adde ordinem in toto inceſſu, a ſignis non diſcedere, pari paſſu omnes ambulare, decurrere etiam, cum opus eſſet, in plenis armis. Denique in *Acie* quis par Romano miles erit? (*b*) nam non fuiſſe quidem, id conſtat. Cum omnibus gentibus, omni genere armorum aut pugnarum concurrerunt, ecquando victi ſunt ignavia ſua aut culpa?

Quid autem mirandum tales fuiſſe, apud quos a prima adoleſcentia (*c*) vita omnis in armis, honos omnis ab armis erat? Nemo honeſtiorum ad Rempublicam accedere, aut magiſtratus capere poterat, niſi decem annos militaſſet. Et pedeſtris ipſa militia, 20. annorum decurſu denique terminabatur. In ipſa pace, an quie-

(a) *In Agmine.* [b] *In Acie.*
(c) *Exercitia in armis.*

tem egiſſe cenſes? exercitia aſſidua erant, vel in campo illo Martio, vel in ipſis alibi caſtris: Quis jam neſcit locum in acie, vel in præſidio militi ſervandum, vel moriendum fuiſſe? Leviter ab eo diſcedere, a vita erat abire, ut ſeveritas quidem volebat ſaluberrimæ illius diſciplinæ. Inde contemptus periculorum & hoſtium: & in medios illos vel exiguam manum ſi Dux miſiſſet, quis non ſine cunctatione parebat? (*a*) Exemplum illuſtre & notum, ſed admirabile eſt, in bello Punico primo. Conſul parum provide ſuos ductans, in locum humiliorem, & collibus undique cinctum inſinuarat. Hoſtes aditus inſederant, & ſine ferro confectum bellum videbatur. Ibi Tribunus conſilium ſuppeditat. *Conſul*, inquit, *vides tu collem illum ab hoſtibus nondum occupatum? illuc cenſeo mittendam cohortem aliquam militum, ſi te & alios vis ſalvos. Hoſtes enim in illos irruent, interea tu, ſi vir es, te explicabis, & pervades.* Placuit Conſuli ſententia, & vera erat: nec de militis obedientia dubitabat, ſed *Ducem*, inquit, *illum, qui in incertam mortem eat, quem habemus? Me ipſum*, ait ille. Dictum, factum, 400. ad moriendum pro-

[a] *Exemplum obedientiæ militaris.*

proficiſcuntur, & cadunt; ſolus Tribunus inter mortuos, ſemimortuus ipſe, repertus convaluit, & ſæpe utilem operam Reipublicæ poſtea navavit. Viros iſtos tali robore, tali obedientia alibi mihi dabis? Sed hæc infelix audacia; illa lætior, cum Punico item bello, fugientem eorum claſſem pedites in mare ſe conjicientes & natantes, quaſi in camporum firmitate aggreſſi, manibus ſuis in litus retraxerunt.

In Hirtio (*a*) legimus, Numidarum copias in coronæ modum Cæſaris copias cinxiſſe; Cæſariani interim non amplius tres aut quatuor milites veterani ſi ſe convertiſſent; & pila viribus contorta in Numidas infeſtos conjeciſſent, amplius 2000. ad unum terga vertebant. Vis nominatim (*b*) & L. Sicinium aliquem citem, qui centies & vicies in aciem deſcendit? 36. ſpolia ex hoſtibus retulit? 8. ex provocatione occidit? 45. vulnera pectore excepit, tergo nullum? Vis (*c*) Caſſium Scævam? qui in Britannico litore cum 4. commilitonibus in ſcopulo relictus, cum mari abeunte hoſtibus adire fas eſſet, atque ii confertim irruerent, deſertus ab aliis, ſolus

(a) *Exempla Fortitudinis*. [b] *L. Sicinius*. (c) *Caſſius Sceva*.

impetum ſuſtinuit, multos dejecit aut occidit, denique armis ſuis onuſtus, ſolo ſcuto abjecto, in mare ſe dedit, & ad Cæſarem natavit. Qui ſtupens ad viri virtutem, laudare parabat: at ille diſciplinæ memor: *Da veniam Imperator*, inquit, *quod ſcutum reliqui*. O dictum factis illis ipſis laudabilius! & quid a tali animo, non enim jam manibus ſolum, non ſperes? Idem Pompejano bello, ad Dyrrachium caſtello præpoſitus, ſolus inporta conſiſtens, contra Romanas legiones & copias id ſervavit. Quo tempore ei oculus effoſſus, humeri trajecti & femur, ſcutum 130. ictibus perforatum.

Sed in victoria quid milites iſtos miror? magis pene in clade & morte. (*a*) Miles in Cannenſi prælio, cum vulneribus confectus, manus etiam mutilatus eſſet, ſpoliare ſe conantis Numidæ cervicem brachiis invadens, ad ſe traxit, & naribus atque auribus corroſis (cum alia tela non eſſent, aut tractare non poſſet) deforme cadaver aſpicientibus reliquit. De uno loquor: ſed quinam illi viri fuerunt, quos ab elephantis obrutos Pyrrhi prælio accepimus? omnium vulnera in pectore, quidam hoſtibus ſuis immortui, omnium

(a) *Alia Fortitudinis exempla*.

nium in manibus enſes, & relictæ in vultibus minæ, & in ipſa morte ira vivebat. Vide mihi iſtos, non homines, ſed Martes, ſi fas dicere; & nec victos quidem vincendos.

Tranſeo ad *Duces*: etſi quomodo non iſti omnes Duces? (*a*) Sed tamen Duces etiam aliqui eximii: ut parens ille Romulus; ut M. Furius Camillus; ut L. Papyrius Curſor, quem vel Alexandro parem (ſi veniſſet) Livius opponit; ut M. Claudius Marcellus, igneo impetu; ut Q. Fabius Maximus, ſalubri tarditate; ut P. Scipio Africanus prior, divina felicitate; & poſterior, divina virtute; ut denique (nam omnes quis numeret?) caput & culmen C. Julius Cæſar, fortuna, peritia, magnitudine & celeritate animi ſuper omnes, qui arma tractarunt, aut tractabunt. Sed concludimus, ſi poſt Cæſarem tamen unum addidero, alterius Cæſaris o fidum utilemque miniſtrum! Is M. Vipſanius Agrippa fuit, vir bello providus & fortis, & vel cauſa victoriarum Auguſti, vel inſtrumentum.

(a) *Duces ſtrenui.*

DE VIRTVTE ROMANA CIVILI.

AD *Civilem* jam Virtutem venio, domi & in toga ſpectandam. Eam per omnes ordines diffuſam triplicem maxime reperio, (*a*) *Pietatem*, *Probitatem*, *Conſtantiam*.

Pietas Romanorum.

Pietas eminet, vana illa quidem, dixerit aliquis, ſed tamen in aſſiduo Numinis cultu (pro ipſorum captu) reverenter occupata. (*b*) Incredibile eſt, quam omnia publice & privatim religioſe cœpta, adminiſtrata, patrata: ut totam civitatem ſacris operatam & addictam poſſis arbitrari. Atque id ſecundum vetera inſtituta, nec novitati aut mutationi dabant hic locum. Miratur hoc Dionyſius, quod quamquam 600. nationes pene in urbem confluxerant, quibus ſingulis ſacra ſua ritusque patrii eſſent; tamen nulla peregrina religio publice ſuſcepta, aut ſi qua oraculorum monitu introducta, ea ipſa Romano more culta, abdicatis fœdis vanitatibus, aut fabularum portentis. Quo valde faciebat,

(a) *Virtus Civilis triplex.* (b) *Romani religioſi.*

bat, quod ſacris præeſſent, & ipſi non interpretarentur ſolum, ſed adminiſtrarent, viri in Republica primi, honoribus honeſti, qui & exemplo plebem eo trahebant, & prudentia ac maturitate, nova aut nocitura ſpernebant.

Probitas Romanorum.

A Pietate, tamquam capite, aliæ Virtutum membra, & in primis illa (*a*) *Probitas*, id eſt, animi morumque integritas quedam & candor. Sine fuco, ſine fallacia diu mores illi fuerunt, & in proverbium abierat, *Homo Romani ingenii: Romana ſimplicitas*, & *Romana fides*. Et ſane diſſerere alibi de virtute crebrum, hic uſurpare. Nec ſolum in pace, ſed etiam in bello candor is fuit, & raro aſtu aut fraudibus victoria quæſita aut parta. Tangit graviter M. Aquilium Imperatorem Annæus Florus, quod is bello Aſiatico veneno fontes miſcuiſſet, ad deditionem quarumdam urbium. Jam & huic Probitati *Abſtinentia*, ſive etiam *Continentia*, adhærent: non fœde aut injuſte appetere alienum, parce & modice ſuo uti. Et illius quidem (*b*) (*Abſtinentiæ*, dico) quam pulchrum, nec jactatum nimis

V 6 exem-

---

[a] *Probitas in Romanis quanta.*

(b) *Abſtinentia Romanorum.*

exemplum fuit ab univerſo populo editum, Mariana & Cinnana proſcriptione? Quippe cum ii hoſtium ſuorum penates omnibus opibus aut elegantiis plenos, vulgi manibus diripiendos ultro objeciſſent, nemo inventus eſt, nemo qui juſtam hanc prædam e civibus peteret, caperetque: ſed tamquam e ſacris ædibus, omnes manus & cupidinem abſtinuerunt. Et quid in toga miramur hæc exempla, cum in ipſo bello, & inter hoſtes prædæ abſtinentia fuerit? quæ non niſi permiſſu capta, & ſic quoque tota ad Duces relata.

Jam in [*a*] *Continentia* quam laudabiles, ſi cibum, veſtem, aut externa alia ſpectes? Plinium & Plautum teſtes habemus, populum Romanum per aliquot ſæcula non niſi farre & pulte vulgo uſum. Quod ſi nuptiæ, feſtivitas, aut lætius convivium eſſet, pro magno pauci piſciculi, & porcinæ aliquot pondo in obſonium adjecta. Similis in veſtibus frugalitas, & omnium, ditium pauperumque, e lana; atque ea nativi & albidi coloris, niſi quod ditiorum ſplendentes paulo magis & nitidæ a fullonia arte eſſent. Nam Sericum, Holoſe-

[a] *Continentia Romanorum*.

loſericum, & ipſa Lintea, ſero innotuerunt, & timide etiam in uſum paucorum venerunt.

Adderem *Modeſtiæ* laudem, & reverentem Senatus & Procerum ſuorum populum, niſi Tribuniciæ interdum procellæ turbaſſent, quam ego peſtem unicam & labem reperio in re Romana.

Conſtantia Romanorum.

Tertia Virtus [*a*] *Conſtantia* : o vere admiranda in Romana gente! Nam in aliis pares alios habeant, in hac nec comparandos. Mucius ille olim oraculum protulit: *Et facere, & pati fortia, Romanum eſt*. Quaſi hæc in malis magnis patientia (quæ ipſa eſt Conſtantia) peculiaris eorum virtus eſſet. Et tu diſpice: Umquamne unum aliquem hominem plus invicti & obnixi in omnes caſus roboris oſtendiſſe, quam populum hunc univerſum? Exemplis doceatur.

Pyrrhus (*b*) ille in Italiam venerat, cum novi generis gentiſque copiis, & in primis inaudito terrore elephantum: victor grandibus præliis erat, Italiam percurrerat, & a trigeſimo pene lapide Romam proſpe-

xerat.

(a) *Romanorum Conſtantia*.
(b) *Contra Pyrrhum*.

xerat. Quid Romani? trepidant ſcilicet, & pacem petunt? Immo oblatam ultro reſpuunt, & legatos ejus cum animoſo hoc reſponſo dimittunt: *Pyrrhus Italia cum copiis excedito; ubi exceſſerit, de pace, ſi volet, agito. Ni exceſſerit; arma & viros, & aciem exſpectato.* Qui animi iſti, aut verba ſunt? non contra Pyrrhum ſed contra Fortunam, & pene dixerim, cœlum dimicantium. Etſi mos ille eorum ſemper in bellis (notandus & admirandus) nihil largiri armato hoſti, ſed ubi ea poſita, & obſequioſi aut flexibiles illi viſi, tunc denique conditiones ferre & æquas, & ſæpe nec exſpectatas. Generoſorum hoc eſt, ire in adverſos, parcere aut abſiſtere jam abjectis. Fructus autem Conſtantiæ in Pyrrhum fuit, ſponte Italia illum fugere, ipſos ejus dominos & potentes fieri.

Vide & bellum Punicum primum: quot ibi (*a*) clades, raræ aut novæ? Rara in Africa ipſa, cum Atilius Regulus Conſul, cum toto exercitu oppreſſus, & vivus veniſſet in hoſtium poteſtatem. Novæ aliquot in mari, cujus antea expertes & imperiti, claſſes plures vel naufragio vel pugna ami-

(a) *Clades aliquot Romanæ.*

amiſerant. Polybius ſcribit, & ipſe miratur, 700. quinqueremes eo bello amiſſas fuiſſe. Satis autem jacturam eam æſtimas aut intelligis? in quaque earum 300. remiges ferme erant, milites 120. Hos tu ſi una computas & colligis, videbis paulo minus 300000. hominum periiſſe. Et qui Romani tunc erant? nec tota etiam Italia plene adhuc potiti. O conſtantiam, o robur, o Fortunam! nam hæc ſe vertit, & puduit tam merentibus non ſe dare.

Jam ad mortem plaga, [a] Punicum bellum tertium. Annibal ſummus Ducum in Italiam ipſam venit, ſylvam exſcindere parat, in qua ſtabulabantur Martiales iſti lupi; & pene fecit. Tribus præliis magnis victor, & ultimo illo Cannenſi, quid niſi totum virilem ſanguinem Romanum exhauſit? Heu cladem! 50000. ſelectorum militum una cum altero Conſulum, cum tot Tribunis & Centurionibus, tot Senatoribus & Equitibus Romanis jacent. Et tu Roma adhuc ſpiras? quibus freta? ſenibus, puerisque & fœminis, quos ſolos pene reliquos habes? Spiro, inquit, immo alta & vetera ſpiro. De pace nul-

(a) *Bellum Punicum tertium.*

nulla mentio: veniat vel Romam Annibal, arx & Capitolium nos defendet, & e cinere iſto ſuſcitabuntur rerum domini Romani? O inſanas, dixerit aliquis, cogitationes! Sed res & exitus docuit, conſtantes & felices. *Magna populi Romani fortuna* (ait Florus) *ſed ſemper in malis major reſurrexit*: & pueros, ſenes, vinctos, ſervos armavit, & imbecillo aut fœdo exercitu victrices illas copias profligavit. Plura poſſim; nam in omni Romana hiſtoria propria hujus virtutis exenpla ſunt: ſed quid majus iſtis poteſt?

Jam quid admirabilius, (*a*) quam, cum Varro auctor & cauſa tantæ cladis (nec falſo) diceretur, Romam redeunti obviam itum ab omni ordine & populo, & gratias actas, quod de Republica non deſperaſſet? Si qua alia hæc plebs fuiſſet, itane gratias funeſto & furiali capiti? ſputa, ſaxa, tela, nec unam mortem. Illi fecerunt: quia hoc quoque Conſtantiæ proprium, mederi malis potius, quam iraſci.

Eſt & minutum aliud. (*b*) Nam cum Urbem ipſam Annibal obſideret, & ter-

(a) *Conſtantia in adverſis.*
(b) *Fiducia Romanorum.*

& terreret, fundus, in quo caſtra ejus poſita, publice ſub haſta Romæ væniit; nec minoris, quam ſi liber, nec inſeſſus ipſe, aut Italia ab hoſte eſſent. Item alterum, eodem illo tempore, cum ad unam portam Annibal pugnaret & invaderet, altera militem & auxilia in Hiſpaniam emiſerunt. Fiducia hæc humana non fuit; a Deo inſpirante venit.

OBIECTIONES.

Contra Probitatem Romanam.

De candore & fide Romanorum multa ſunt dicta: ſed proh ſancta Fides, quæ legimus alibi & videmus contra tuum numen aut nomen admiſſa? Caucæi, populus Hiſpaniæ ſatis potens & notus fuit, qui cum pares Romanorum armis & violentiæ non eſſent, legatos ſupplices in caſtra ad Lucullum (*a*) Imperatorem miſerunt, pacem & fœdus quacumque lege facturos. Ille obſides imperat, & argenti ſtatim talenta 100. (id eſt, 60000. Philippæorum) equites auxiliares certo numero. Omnia fiunt ſedulo & obnoxie. Imperat tum amplius, ut 2000. militum in urbem ſuam accipiant, præ-

(a) *Perfidia Luculli.*

præſidii cauſa. Id quoque factum. Sed illis occulto mandatum, ut muros portaſque occuparent: atque ita Lucullus reliquum exercitum induxit, & tuba ſignum datum, ut ſine diſcrimine, ſenes, pueri, viri, fœminæ interficerentur. Ita oppidum direptum, deletum; ipſa 20000. hominum per ſummum ſcelus interempta. O candorem, o ſimplicitatem!

Ecce aliam in eadem Hiſpania ſimilem. [*a*] Sulpicius Galba Luſitaniam hoſtiliter ingreſſus vaſtabat, mirantibus illis, nec cauſæ aut culpæ ſatis conſciis, legatos mittunt, fœdera priora renovant: illo recipiente, & ultro miſerante, quod ſic affligerentur: *Sed*, inquit, *egeſtas vos impulit prædas agere, & belli ſpeciem præbere: medebor. Tripartito vos dividam, & in agro ac ſolo pingui collocabo, ubi reliquum beati ac tuti agatis. Venite cum uxoribus, cum liberis, in talem vallem, talis illa pars, aſſignabo*. Venerunt miſeri, læti ac ſecuri, & in triplici regione diſtincti; ad quorum primos cum acceſſiſſet, arma ponere quaſi amicos ſocioſque juſſit; & iis poſitis, milites immiſit, & fidem ac Deos implorantes, ad unum omnes occidit. Idem alte-

[a] *Fraus Sulpicii Galbæ*.

alteris, tertiiſque celeriter factum, & priuſquam fama prioris facinoris ad eos veniſſet. Vide. ſi tale aliquid infidum & barbarum in ulla barbarie factum. Vis antiquiora? accipe. Auſonum gens in Italia fuit, uno tempore, nullo ſatis certo crimine exciſa. Livius ipſe narrat, ſuſpectos & delatos a paucis, quaſi deficere ad Sannites vellent: præventos autem a Romanis, qui occulte ſubmiſſis militibus, quibuſdam & togatis; portas trium oppidorum occuparunt, & eadem hora, cædibus promiſcue factis, urbes & gentem deleverunt.

Contra Abſtinentiam Romanorum.

Jam quæ, aut ubi *Abſtinentia?* Romæ & inter cives fortaſſe credo, & ex veteri dicto, *Corvus corvo oculum non eruit*. Sed an eadem in provinciis, & ubi occaſio aut facultas peccandi? O Dii Deæque (ſi fas ſic exclamare) quæ illic occulta aut aperta (*a*) furta, libidines, nundinationes, raptus? Poetæ Harpyias aliquas finxerunt, quæ contactu & unguibus omnia diriperent, aut fœdarent: in re iſti Romanorum Præſides fuerunt. Optimus & belliſſimus quiſque ita ſe gerebat, ut bella omnia do-

[a] *Romanorum rapina.*

domum auferret. Demades olim dictitare ſolitus, cum ad tribunal aut magiſtratum iret, ad auream meſſem ſe ire: mihi crede, iſti ibant, & Colchos quiſque Jaſon ſibi ſpondebat, Legiſti Ciceronis illa de uno Verre? Pleraque talia in aliis, & miſeri provinciales non niſi præda & ſpolium Præſidibus ſuis erant. Quod ſi in pace talia, per bellum & arma quid ſuſpicamur fuiſſe? Dabo exempla.

L. Sylla (*a*) in Aſia, cum communiter 20000. talentum exegiſſet, privatim edixit, ut hoſpes militi, apud ſe divertenti 16. drachmas in diem daret; cænam inſuper ipſi, & ſodalibus quot vocaſſet; Centurio autem acciperet in diem 500. drachmas, id eſt, 50. Philippæos, veſtem præterea duplicem, domeſticam & forenſem. Hæc Sylla, inquies, homo nequam, & natus ad diſciplinam militarem diſſolvendam. Bene eſt, accipio excuſationem. Quid ergo (*b*) L. Paulus, qui Macedoniam vicit, inter optimos civium? Deſtinatum ei Epirum totam diripere, & in prædam militibus dare, quia cum Perſeo Rege ſenſiſſent. Quid facit? Centuriones ſubmittit, per

(a) *Syllæ dura exactio*. (b) *L. Pauli impietas*.

per ſpeciem liberandi, decem primos evocat, ut conſilio & ducibus ſpoliet: o candidum factum! Milites deinde immittit, diripit, cædit: o clemens abſtineſque factum. Sed pulcherrima clauſula, tot millia capitum abducta; nec finis, in miſeros muros & tecta ſævitum, & dirui ea juſſa.

In vicina Græcia quid Hortenſius (*a*) Prætor patravit? Legati Abderitæ in ipſa Roma audiantur: Flentes ante Curiam, querenteſque, oppidum ſuum ab Hortenſio expugnatum direptumque eſſe. Cauſam excidii fuiſſe, quod cum 100000. denarium (id eſt, 10000. Philipp.) & tritici 50000. modium imperaret, ſpatium petierant, ut de ea re ad Hoſtilium Conſulem, & Romam legatos mitterent. Vixdum ad Conſulem ſe perveniſſe, & audiſſe oppidum expugnatum, principes ſecuri percuſſos, ſub corona cæteros væniiſſe. In ipſa Italia, Locrorum oppido, Q. Pleminius, legatus Scipionis Africani, cum milite præfuit. Sed quomodo? In corpora, in liberos, in conjuges infandæ contumeliæ editæ.

Et quid ego Conſules, Prætores, Legatos nomino aut conquiro? ecce puſillus

(a) *Hortenſii crudelitas.*

ſillus unus Præfectus Equitum, titulo tenus, (*a*) Scaptius, cum pecuniam deberi ſibi a Salaminiis diceret, illi ad Senatum appellarent, ejuſque conſultum: homo probus & juſtus, 50. Equites ab Appio Conſule impetrat, incluſum in Curia ſenatum habet in multos dies, adeo ut interierint nonnulli fame. Quid plura dabo? claudat mihi Polybius teſtium agmen; qui ſcribit, Scipionem, capta Carthagine nova, omnes obvios occidi juſſiſſe, nec ut ulli parcerent. Tum addit, ſolemnem hunc morem Romanis fuiſſe: *Videntur enim*, inquit, *terroris gratia hoc illi facere. Itaque frequenter videre eſt, quando Romani civitates capiunt, non homines modo occidi, ſed etiam canes diſſecari, & aliarum animantium membra truncari.*

Contra Continentiam Romanam.

Continentiam, & frugalitatem veterum illorum Romanorum, ſed plane veterum, ſi laudas, ego ſuccino, & Fabricios, Curios, Quinctios tecum miror. Sin longius trahis, ut non ego, lectio & obſervatio tacite refellent. Quid? leges illæ ſumptuariæ ab antiquo latæ, & ſub bellum Punicum ſecundum, non oſtendunt morbos in ea parte fuiſſe, cum

(a) *Scaptii fraus.*

cum ad publica hæc remedia recurrendum? (*a*) ipſæ cœnæ & lautitiæ quæ narrantur, non id clamant? Reminiſcere Pontificiæ illius cœnæ apud Macrobium, ubi incognita & nobis quærenda ciborum genera. Reminiſcere & Salluſtii verborum de Metello, Proconſule in Hiſpania: conſidera cœnaculi apparatum, cœnantis habitum aut honores, cœnæ ipſius exotica fercula; quis ganeonum & lurconum poſſit vel auſit imitari? Quis noſtrum hodie aves aut feras trans mare, cœnæ cauſa, conquirit? Atqui olim non Metellus ſolum aliquis, ſed jam vulgus lautiorum. (*b*) Seneca, acer ille talium quæſitor & cenſor: *Non eſt neceſſe* (inquit, ad ſeculi ſui mores) *omne perſcrutari profundum, ac ſtrage animantium ventrem onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto litore eruere. Dii Deæque iſtos perdant, quorum luxuria tam invidioſi imperii fines tranſcendit. Ultra Phaſim capi volunt, quod ambitioſam popinam inſtruat; nec piget a Parthis, a quibus pœnas n ndum repetiimus, aves pet re.* Quid Latinus [*c*] Pacatus in Panegyrico? Laudat Theodoſium Princi-

(a) *Luxus Romanorum in victu.* (b) *Querela Senecæ de luxu.* (c) *Pacati.*

cipem, quod nihil tunc opus eſſet ad penum regiam flagitare remotorum litorum piſce, peregrini aeris volucrem, alieni temporis florem. Et tum addit imaginem prioris ſæculi: *Nam delicati illi ac fluentes, & quales ſæpe tulit Reſpublica, parum ſe lautos putabant, niſi luxuria vertiſset annum, niſi hibernæ poculis roſæ innataſsent, niſi æſtiva in gemmis capacibus glacie Falerna fregiſsent. Horum gulæ anguſtus erat Orbis noſter: namque appoſitas dapes non ſapore, ſed ſumptu æſtimantes, illis demum cibis acquieſcebant, quos extremus oriens, aut poſitus extra Romanum Colchus imperium, aut famoſa naufragiis maria miſiſsent*. Ecce vitia & prodigioſum luxum, omnia faſtidientem, niſi remota & ſumptuoſa.

Sed inferioris tantum illa ævi? immo vero a bello Punico ſecundo, (*a*) aut circa: cum ecce Cato Cenſorius publice queſtus, *Non poſse ſalvam eſse urbem, in qua piſcis pluris, quam bos, væniret*. At ego dico, pluris quam decem boves veniiſſe unum piſcem: piſcem? piſciculum, addo. Mulli in quo tunc pretio? putantur fuiſſe, quos *Barbos* hodie, aut *Regulos marinos*

(a) *Incredibilis in piſces ſumptus*.

rinos vocamus; ſed quidquid fuit, piſciculus, & vix 5. aut 6. librarum. O non delicias, ſed inſanias! unum ex iis 5. 6. 8. 10. millibus HS. reperio emptum. Tiberius Cæſar mullum ſibi miſſum 4. pondo & ſelibrarum væniſe juſſit, quam P. Octavius 5000. HS. id eſt, 125. Philippæis emit. Aſinius Celer e Conſularibus, hoc piſce prodigus, unum mercatus eſt 8000. hoc eſt. 200. Philipp. Tiberius graviter queſtus eſt, tres mullos 30000. nummum væniſſe. Si numeri recti, certum eſt, exceſſiſſe, & ſingulos 250. Philippicis ſtetiſſe.

De Apicio res nota eſt, hominem (*a*) perditæ gulæ fuiſſe; de quo, ut alia ſileantur, mors ſola judicabit, quam Senecæ, verbis dicam: *Cum HS. millies* (duo milliones & ſemis] *in culinam congeſſiſſet, ære alieno oppreſſus, rationes ſuas tunc primum coactus inſpexit. Superſuturum ſibi HS. centies computavit, & velut in ultima fame victurus, veneno vitam finivit.* Quam luxuriam, & quam effuſam vitam privati hominis hanc fuiſſe putamus, cui centies HS. (id eſt, 250000. Philippæorum) paupertas & deſperatio fuit?

Sed hunc omitto, & duos eodem

X no-

(a) *Apicii gula.*

nomine alios, qui in exemplar & nomen tranſierunt hujus vitii, Claudium (*a*) Æſopum addamus, Hiſtrionem. De eo Plinius: *Maxime inſignis eſt in hac mamoria Clodii Æſopi, tragici Hiſtrionis patina, 600. HS. taxata.* (15000. Philippæorum) *in qua poſuit aves, cantu aliquo aut ſermone humano vocales, millibus ſex ſingulas coemptas, nulla alia inductus voluptate, niſi ut in his imitationem hominis mandere.* Atque iſte etiam fuit (alii ad ejus filium referunt) qui margaritas ſorbere ſolitus aceto ſolutas.

Sed quod ad illos gulones, de M. Antonii & Cleopatrę (*b*) ſponſione non meminiſti, cum hæc ſe centies HS. una cœna diceret abſumpturam? Ille negare, & rem ἀδύνατον cenſere: ad ſummum, judex & ſculna captus Munatius Plancus. Res non differtur, ſequenti die illa cœnam apparat pollucibilem, ſiquis umquam, & denique ut Cleopatra, ut Ægypti Regina. Nihil mirari Antonius, & calculos ad extremum poſcere: cum illa arridens, *Unum*, inquit, *ferculum rem confecerit*. Et ſimul ex compoſito, illata phiala acris aceti plena, unionem, quem aure dextra geſtabat,

Gg bat,

(a) *Æſopi*. (b) *Cleopatræ luxus*.

bat, ſingulare naturæ opus, detractum in phialam demiſit, eumque, ut natura eſt, ſtatim liquefactum abſorbuit: parata & in alterum, quem ſiniſtra gerebat, manum injicere, ni provide & propere Munatius, victum Antonium, clare pronunciaſſet. Quidni victum? cum ſola ea gemma vel centies HS. eſſet? ſive ut noſtra æſtimatio, 250000. Philippæorum.

Caligula, (*a*) quem a Natura editum, ut oſtenderet, quid ſumma vitia in ſumma fortuna poſſent, Seneca judicavit, centies HS. cœnavit uno die, & in hoc omnium adjutus ingenio, vix reperit, quo mediocrium provinciarum tributum una cœna fieret. Commentus eſt portentiſſima genera ciborum, unguentis calidis frigidiſque lavabatur, precioſiſſimas margaritas aceto liquefactas ſorbebat, convivis ex auro panes & obſonia apponebat.

Quid jam [*b*) Vitellius, ille helluonum omnium altiſſimus gurges? de quo Plinius: *Vitellius in principatu ſuo decies HS.* (25000. Philipp.) *condidit patinam, cui faciendæ fornax in campis exædificata erat.* Scripſit autem Svetonius, *In hac ſcarorum jocinera,*

X 2 *pha-*

(a) *Caligulæ.* (b) *Vitellii.*

phaſianorum & pavonum cerebella, linguas phœnicopterum; murænarum lactes, a Carpathio uſque fretoq; Hiſpaniæ, per navarchos ac triremes petitarum, eum commiſcuiſſe. Idem non ſolum ipſe prodigus, ſed alios impellens, indicebat eadem die jentacula, prandia, cœnas, commeſſationes, ipſe omnibus ſufficiens, vomitandi conſuetudine. Nec cuiquam minus ſinguli apparatus 400000. nummum conſtiterunt. Heu illuſum vel abuſum in alienis opibus! nam ea ſunt 10000. Philippicorum, ſive ipſe cenſus equeſter.

Iam [*a*) de Heliogabalo quid dicam? de quo Lampridius: *Numquam minus* 100. *HS. cœnavit, hoc eſt, argenti libris* 250. (2500. Philipp.) *Aliquando autem* 3000. *HS. cœnavit, omnibus ſupputatis quæ impendit.* (id eſt, 75000. Philipp.] *Cœnas vero Vitellii & Apicii vicit.* Si ergo centum HS. quotidie, eſſent 75000. Philippeorum in menſem. Quid jam convivia, quę ejuſdem totius ſummę in unum diem interpoſuit?

Sed jam monſtra omittimus; aliquid ad communem morem quærimus, a quo non nimis Philippus, Hortenſius, Lucullus, & hi tales, lumi-

(a) *Heliogabali*.

lumina Reipublicæ, abiverunt. Piſcinæ & vivaria iſtorum nota ſunt, & cœnæ, ex una Luculliana 50000. drachmarum, quæ ſunt 5000. Philippæorum. Quid plura adferam? unum hoc Senecæ: *Quid eſt ſumptuoſa cœna flagitioſius, & equeſtrem cenſum abſumente? & tricies tamen HS. adjiciales cœnæ frugaliſſimis viris conſtiterunt.*

De (*a*) luxu in veſtitu aliquid addendum. Sumam a Cenſore noſtro Seneca: *Quidquid eſt boni moris, extinguimus levitate & politura corporum. Muliebres munditias anteceſſimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos,* [*b*] *viri ſumimus. Tenero & molli ingreſsu ſuſpendimus gradum non ambulamus, ſed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma diſponitur.* Iſta de viris: (*c*) quid de juvenibus? Pater illius Senecæ: *Torpent ecce ingenia deſidioſæ juventutis, nec in ullius rei honeſtæ labore vigilatur. Cantandi ſaltandique obſcœna ſtudia effœminatos tenent, & capillum frangere, & ad muliebres blandicias voce extenuare, mollitie corporis certare cum fœminis, & immundiſſi-*

(a) *Luxus veſtium.*
(b) *Virorum.*
(c) *Adoleſcentum.*

mis ſe excolere mundiciis , noſtrorum adoleſcentium ſpecimen eſt . Fortaſſe de fœminis addam, quas ſcimus cum venia peccare, ubi viri gradum ſtruunt? Iterum Seneca: [*a*] *Video uniones non ſingulos ſingulis auribus comparatos: junguntur inter ſe, & inſuper alii bini ſuperponuntur. Non ſatis muliebris inſania viros ſubjecerat, niſi bina ac terna patrimonia auribus ſingulis pependiſſent* . Ille de auribus queritur, alius de toto corpore. Pedibus etiam aurum, & gemmæ adhibitæ; ac Plinius ſcribit: *Non tantum crepidarum obſtragulis , ſed & totis ſocculis addi. Neque enim* [inquit] *geſtare jam margaritas, niſi calcent, ac per uniones etiam ambulent , ſatis eſt*. Addit pro faſtigio inſaniæ, *Viſam a ſe Lolliam Paulinam, ne ſerio quidem ac ſolemni cæremoniarum aliquo apparatu , ſed mediocrium etiam ſponſalium cœna , ſmaragdis margaritiſque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite , crinibus , ſpiris , auribus, collo, manibus, digitiſque, quæ ſummam quadringenties HS. colligebant*, [decies centena millia Philippicum] *ipſa confeſtim parata nuncupationum tabulis probare*.

Ex-

(a) *Fœminarum*.

Excuſatio Obiectorum.

Non eſt magnum opus hoc, quod hic acervatum: unius alteriuſque manus impulſu diruetur, nec machina aut ariete alio adhibito cadent infirmi iſti muri. Triplex accuſatio ſtructa, in *Probitatem*, in *Abſtinentiam*, in *Continentiam*. Et videamus.

Fraudulenti quidam & perfidi fuere, rapaces quidam & crudeles, luxurioſi in cibis aliqui aut veſte, ſed quidam, ſed aliqui: (*a*) & hæc prima reſponſio, & ſcutum pro me firmum. Quid pungis aut invadis gentem totam ob pauculos tot ſæculis nominatos? Fuiſſe non miror, nec id prodigium aut monſtrum; immo eſſet, ſi non fuiſſent. An tu in hac fæce noſtra hominum puram meramque virtutem aliquam vis? Soles nobis imperiorum lucere ſine nube, aut tonitru, aut procella? nec fuere iſta, nec erunt: & Deus in ſuperis illis locis, & liquido æthere ſerenum hoc habet & ſervat, cætera omnia inferiora miſcentur & turbant. Galbam aliquem aut Lucullum in Hiſpania nominas; Hortenſium aut Pleminium alibi: quid iſta ſunt in tot millenis Præſidibus, qui boni & innoxii fuerunt? Vt ſi gut-

[a] *Excuſatio prima in genere.*

tas aliquot aceti in magnum vas aquę mulſæ jaciam, non ipſam corrumpam, ſed gratiam fortaſſe magis ab acore aliquo addam: ſic in magnis iſtis imperiis magis ſentitur bonorum bonitas, ſi pauci interveniant acidi & amari.

Et tamen [quaæ altera reſponſio) adverſa ſæpe fuere, atque etiam animadverſa. Hoc (*a*) excuſet Senatum & imperii pręſides, quod legibus pœnas dederunt, quicumque convicti ſunt leges alibi violaſſe. Nonne id in Galba, Hortenſio, Pleminio, Verre, & talibus? Nec Romanis igitur univerſis fraudi aut culpę ſit, peccaſſe aliquos, ſed impune & libere peccaſſe. Paulum Aemilium attuliſti, magnum virum, fateor, & uno illo vel colore culpę, non enim culpa indignum. Cur tamen cum invidioſe rem totam narras, hoc callide ſiles, Senatum juſſiſſe? Ex pręſcripto id fecit: & qualecumque eſt, non jam ipſe, ſed Senatus potius accuſetur. Cur tamen vel iſte? audi & diſce. Epirotę illi omnes firmiter pro Perſe ſteterant, Romanos oppugnaverant: quę injuria eſt, ſi hoſtes hoſtium pœnas luant? At nimias, inquies. Nollem factum; ſed ad coercendas rebelliones aut defe-ctiones

(a) *Excuſatio altera.*

ctiones talia quædam a modeſtiſſimis Regibus aut Rebus publicis facta, poſſim docere.

Addis ſolennem [*a*] ſævitiam Romanorum, ut putas, in expugnatione oppidorum; homines occidi, canes diſſecari, animantes truncari. Miſeranda ſunt, non nego: nec tamen, ut cenſes, referenda inter admiranda. Quid diſſimulas? non heri & hodie hæc fiunt in puberes & viros omnes, ubi vis ultima exſpectata? Et cauſa aliqua huic rei eſt, Terror: & non facile alioqui manum & finem bellis imponere, niſi hæc interdum, frangendæ pertinaciæ, uſurpentur. At canès etiam diſſecti. O ridiculum, ſi in canes non licet i, quod in homines! Hæc dici & excuſari poſſunt, & vere poſſunt: non infiteor tamen, ſub Sylla aliquo, Mario, aut Cæſare, & præſertim per civilia bella, jus omne & fas neglectum aut calcatum; ſed mox attollendum ab Auguſto, aut ſiquem bonum Principem Deus dedit. Illo medico opus fuiſſe fateor. Republica jam tam laxa & opulenta; & inter pares ſeveritas aut terror eſſe non poterat, ad ſatis reprimendum.

(a) *Excuſatio ſævitiæ.*

Venio ad Continentiam aſſerendam. Argumenta in eam præcipua duo erant, (*a*) Leges ſumptuariæ ab antiquo latæ, & Exempla aliquot luxus.

Quod ad leges, ajo & affirmo, non firmius pro frugalitate argumentum eſſe. Nam quod eæ coercent aut emendant, quale eſt? ex emendatione apparet, quam videamus. (*b*) Fannia ecce lex, ſub bellum Punicum tertium lata fuit in hanc ſententiam: *Permitti diebus feſtis centenos æris; cæteris, denos*. Centeni illi æris 10. drachmas nobis reddunt, deni unam. O nuptias, repotia, natales, apparatu celebri, quibus Philippæus unus ſufficeret in potum, in cibum! Quis de via aut ponte mendicus pene non plus hodie abſumpſerit? Atqui Reſpublica tunc ſatis opulenta & florens erat, & maxime ſub Sylla: tunc & Græcanicæ, & Aſiaticæ deliciæ cognitæ. Videamus igitur, & laxe lauteque jam epulemur. Nam ecce tulit (*c*) Sylla, ut feriis ſolemnibus 30. ſeſtertios liceret inſumere; cæteris diebus ternos. 30. ſeſtertii ſunt noſtro calculo, 7. drachmæ & ſemis, id eſt, nondum Philippicus: terni autem

[a] *Excuſatio luxus*. (b) *Lex Fannia*. (c) *Lex Syllæ*.

autem nec drachma. Lex (*a*) Licinia præivit, in qua non niſi 30. aſſes (tres denarii) permiſſi diebus feſtis. Laxavit igitur & auxit Sylla. Sed quid hic ſiſtimus? (*b*) Auguſtus ille, qui Romam opibus & gaza Ægyptia replevit, & ſub quo illa in ipſo flore, Cibariam legem hanc tulit: *qua profeſtis diebus* 200. *ſeſtertii*; *Kalendis*, *Idibus*, *&* *aliis quibuſdam feſtivis*, 300. *nuptiis autem & repotiis*, 1000. *finiuntur*. Sunt 5. Philippæi, profeſtis; feſtis, 7. cum dimidio; nuptiis 25.

Atqui (*c*) Apicios, Lucullos, Caligulas, Vitellios adduxiſti. Quid ad me? cum Rempublicam laudavi, plurimos in ea laudavi, nec aſpicere debui, ſi quæ in tanto ac tam uberi agro malæ alibi & nocentes herbæ. Non obſtant, quo minus hæc ſeges bona & laudabilis ſit: nec tales certe mihi dabis ante labentem Rempublicam, id eſt, Syllanum ævum.

Notandum quoque eſt, apud Romanos interdum tantam rerum (*d*) viſitatem fuiſſe, ut bos aliquis nonniſi quaternis aut quinis drachmis conſtiterit. Plinius ita ſcribit: *M. Varro*

X 6 *auctor*

(a) *Licinia*. (b) *Auguſti*.
(c) *Excuſatio de guloſis*.
(d) *Annonæ vilitas Romæ*.

auctor eſt, cum L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantes, aſſibus ſingulis farris modios fuiſſe, item vini congios, ficique ſiccæ pondo 30. olei pondo 10. carnis pondo 12. Si igitur carnis pondo 12. ſingulis aſſibus vænit, fac bovem pependiſſe 400. aut 500. libras, quid erunt niſi quaternæ aut circiter drachmæ? Sed illa nimis vetera ſunt, inquies. Nec id; quidem, ſed bello Punico primo, A. V. 502. evenerunt, haud longe a Catonis ævo. Bello Mithridatico, cum Lucullus præda e Ponto egit, ſic abundantes, ut mancipium 4. drachmis venale eſſet, bos una; capræ, oves, veſtes, alia, pari vilitate. Ecce bovem reduxi ad drachmam. Catonis ævo in Gallia Ciſalpina medimnus Siculus [ſex modios continet] non niſi duabus drachmæ partibus vænit, nempe 4. obolis: metreta vini (12. congii ſunt, ſi Atticam intelligit, & ſunt libræ menſurales 120.) tertia parte drachmæ. Viator in iis locis nihil cum diverſitore aut hoſpite paciſcebatur, ſed bene & laute habitus abiens ſolvebat dimidiatum aſſem. O ſi nobis peregrinari ita fas! tota juventus dilabatur, & abeat in beatas illas oras. Non tamen, ut ſerio loquamur, tam grandis vilitas hæc ſemper fuit.

Veſti-

Veſtibus [*a*] & viros, fœminaſque laſciviiſſe non nimis nego, neque excuſo: conceſſu omnium peccet in nugis ille ſexus, ad ſeria non aptus. Sed viri, parum aut nihil in veteri Republica; ſub Principibus cæpere, nec Principibus iſtis invitis. Frangi aut mitigari altos & generoſos animos, veſtium, conviviorum, ludorum deliciis, aut remiſſionibus, haud abs re eorum eſt, nec Auguſtus & ſagaciores illi ignorarunt. Itaque Tacitus ſcripſit: *Luxus menſæ a fine Actiaci belli uſque ad arma, queis Servius Galba rem Romanam adeptus eſt, per annos centum, profuſis ſumptibus exercitos fuiſse.* Sed antea negamus.

De Doctrina Romanorum.

Abſolvimus de *Virtute*, niſi placet ornamentum vel adjumentum ejus adtexere, *Doctrinam.* [*b*] Nam & ea Rome viguit, atque adeo ab ipſa condita Urbe, vel potius ante eam. Atque adeo erat transfuſa ipſa Græcia in magnam Italiæ partem, cui & nomen reliquit. Exoleviſſe tamen hæc paulatim fateri debemus, & uſque ad bellum Punicum ſecundum raras Romæ vel elegantias, vel literas fuiſſe;

Mars

[a] *De luxu veſtium, quid dicendum.*
[b] *Origo & progreſsus doctrinæ Romæ.*

Mars & horrida virtus omnia obtinebant. Poſtea capta ipſa Græcia, victores iterum cepit, & feliciter artes ſuas intulit & diffudit. Magno gradu tunc itum ad variam doctrinam, ſed primo ad eloquentiam maxime, ut quæ conjuncta cum rebus gerendis, & aptiſſima gubernantibus eſſet. Mox & Hiſtoria ſucceſſit, & Philoſophia, & quidquid ad animos moreſque colendos, aut honeſte oblectandos facere videretur. O hanc quoque curam laudabilem! & maxime quia cum modo & temperie fuit, quod nec omnes paſſim ſe darent, nec nimis etiam ſe darent liberis. Non omnes, ſed primores fere, & ii qui vel erant in Republica, vel ad eam ſe præparabant. E triplici illo ordine, Plebs ad militiam adſpirabat, neque erat harum rerum; [a] Senatus & Equites, præter illam, animi cultum aſſumebant, & mente, non manu ſolum conſpici volebant. Modum quoque plerique ſervabant, nec ut mancipia quædam literarum eſſent; ſed ut quatenus opus, haurirent, & ad rem atque uſum transferrent. Talis Scipio ille poſterior, talis Cornelius Sylla, Pompejus, Lucullus, Cæſar, alii, uno

(a) *Romani quomodo literas colerent.*

uno verbo, quicumque in Republica eminentes poſtea fuerunt.

Itaque ſtudium hoc doctrinæ publice viguit, & doctores paulatim, in privatis primo Principum ædibus, mox & in publico, ac ſtipendiis publicis, auditi, conducti & præmiis varie affecti. (*a*) Quis neſcit C. Cæſarem omnes liberalium artium doctores, qui Romæ eſſent, civitate donaſſe? qui ſummus extero honos, & nulla pecunia æſtimandus; etſi nec hæc defuit, primo quaſi e privatis loculis data, mox e fiſco annuatim appenſa. Primus id Veſpaſianus firmiter inſtituit, qui Latinis Græciſque Rhetoribus annua centena conſtituit. Ea reddunt 2500. Philippæos: ubi hodie vel eximiis doctoribus largiendos? Atqui & Medicis quingena HS. mercedem annuam fuiſſe, Plinius docuit: quæ ſunt 12500. Philippæi. Cur ergo non admittam vel 600. excellenti alicui honorarium fuiſſe? Immo fuerunt Eumeno Rhetori, & doctori in ſcholis Auguſtoduni, quem Conſtantius Princeps ſub Auguſtis Diocletiano ac Maximiano, ſalarium in 600000. nummum accipere juſſit. Scilicet alienum nimis a magnitudine Romana eſt, 15000. Phi-

(a) *Præmia literarorum.*

Philippæorum ſingulari doctori, & qui Magiſter Palatii fuiſſet, dari? nihil eſt: & credent mecum, qui veteres opes & animos ſatis ſciunt.

De Diuturnitate Imperii Romani.

Vidimus, quam magnum Imperium Romanum a *Finibus*, *Copiis*, *Opibus*, *Operibus*, *Virtutibus*, *Viriſque* fuerit: & potuiſſemus addere [*a*] a *Tempore*, ac diuturno ſtatu. Nam quod alibi imperium, modice magnum, tam diu perſeveravit? Atque iſtud maximum, tot ſæcula ſtetit, & reliquiæ ejus cum nomine, etiamnunc in Germania & Auſtriaca domo feliciter ecce vivunt. Itaque Plutarchi verba liceat uſurpare: *Cum Fortuna alata ſit ac vaga, & modo Aſſyrios, Medos, Perſas, Macedonas, Carthaginenſes luſtraverit, eoſdemque reliquerit; videtur ad Tiberim alas poſuiſſe, volubilem globum reliquiſſe, & Urbem quaſi perpetim inhabitatura intraſſe*. Quid Homeri jam olim vaticinium, quam mirabile eſt?

[*b*] *Nunc autem Trojana Æneas ſceptra tenebit,*
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.

Ille vero tenuit, & nati ejus; inter quos

(a) *Roma magna etiam a tempore.*
(b) *Homeri vaticinium, Iliad. v.*

quos Romulus primus Regum, ex eo ſanguine; & o occultam decreti vim! primus Imperatorum Cæſar. Etſi autem mutatio aliqua ſtatus intervenit, tamen imperium manſit; primo ſub Regibus, tum Conſulibus, tum Principibus: & ſub iſtis ſciſſum divulſumque, & caput alterum in Thraciam aut Græciam ttanslatum.

DE CRUCE.

LIBER PRIMUS.

MAteries & Ordo Operis hujus iſte. QUID CRUX, & CUJUSMODI fuerit: UBI, QUARE, QUOMODO, & QUATENUS uſurpata. De his omnibus accurate & diſtincte dicetur.

De Nomine Crucis.

CRux ſignificatione duplici, (*a*) *laxa* & *adſtricta*. Illa eſt, cum pro omni angore, tormento, atque etiam interitu ſumitur: ut a Comicis paſſim, qui jubent *Abire in malam Crucem*. Ut Gracchus, qui dixit, *Mala Cruce perire*. Sed & Terentius a cruciando, Meretrices dixit *Cruces*. Adſtricta ſignificatio eſt, & vulgo receptiſſima, cum peculiariter cruciatum & interitum notamus in ligno. Dixerunt & alio nomine (*b*) *Gabalum*, voce Hebræa: nam illis *Gab*, excel-

(a) *Duplex Crucis ſignificatio.*
(b) *Nomina Crucis.*

excelſum; *Gabal*, terminus, aut rectus ſtipes in agris. Quid niſi tale crux, que erecta, & in excelſo? Et Germani patibulum, *Galgen* vocant. Dixerunt aliter, *Infelicem arborem*, *lignum*, *ſtipitem*. Dixit & *Infamem ſtipitem* Poeta incertus. Natæ appellationes a judicio & ſenſu vulgi, quibus hoc ſupplicium in horrore pariter & vilitate. Et quamvis Crux proprie in ligno, tamen ſimilitudine etiam ita dicta ſuſpenſio aut fixio in alia paratura, puta in monte aut petra.

Nomina vero ſupplicii, quod per eam, ſunt iſta. (*a*) *Cruci ſuffigere*, *In Cruce ſuffigere*, *Cruci affigere*, *Cruci figere*, crebra ſunt; Illud minus, *Figere*, ἁπλῶς, & ſine additione; quod alii *Configere*. Suo etiam & proprio verbo appellarunt, *Cruciare*, *Crucifigere*. A *Crucio*, ſive *Cruce* ipſa *Cruciarius* dictus, is qui in Cruce, vel qui ea dignus. Quo modo & *Verberonem*, *Flagrionem*, *Maſtigiam* dicimus, verbere, flagro, maſtige dignum. Qua mente & *Vinum crucium*, inſuave, acerbum, Feſtus obſervat.

Græcis duo fere Crucis nomina, (*b*) σταυρὸς & Σκόλοψ. Illud frequentius: quod

[a] *Supplicii hujus nomina*.
(b) *Græca Crucis nomina*.

quod tamen proprie non niſi ſtipitem ſignat ſingularem & erectum. Latine dixeris *Palum*, ſive *Vallum*. Vox facta παρα την εἰς ἀέρα στασιν, ἢ παρὰ τὸ εἰς εὖρος ἵστασθαι hoc eſt, *quod ad aerem ſtent*, *vel quod in latum*. Lucianus derivat a *Tau* litera, quæ figura crucem refert. Jam Σκόλοψ proprie vallum, ſudemque ſignificat acutam. Appellant etiam ἴκριον, crucem. Duo autem ſunt verba, quibus ipſam crucifixionem ſignabant, (*a*) Ἀνασταυροῦν, & ἀνασκολοπίζειν. Ita enim plerumque compoſite, ad elationem ſcilicet fixionemque in alto notandam; etſi alias etiam ſimpliciter Σταυροῦν & Σκολοπίζειν. Sunt & alia duo verba, quibus vulgo valdenſi, Προσηλοῦν & κρεμᾶν, ſive ἀνακρεμᾶν. quorum illud clavationem ipſam in ligno proprie notat, hoc ſuſpenſionem. Tale apud Latinos ipſum *Suſpendere*, quod ad crucem referendum.

Deviſio Crucium.

Rem ipſa ordiamur; cui illuſtrandæ duplex genus ſtatuo, [*b*] *Simplex*, & *Compactum*. Illud voco, cum in uno ſimplicique ligno fit affixio, aut infixio. Quæ crux, meo judicio, prima

(a) *Crucifigendi nomina*. [b] *Crux duplex*. (c) *Simplex quæ*.

ma fuit. & in aliam ſpeciem a rudi hac ventum. Sed ea quoque. [*a*] duplex: altera ad *Affixionem*, altera ad *Infixionem*. (*b*) Nam alias ad arborem ſive ſtipitem alligabant figebantque hominem. Nec ambigimus, arbores plerumque huic rei ſerviſſe, præſertim in grandi numero cruciandorum, ſive reciſas leviter, & ad crucem aptatas, ſive etiam comantes. Sed & in ſtipite ſimplici idem fuit. Atque hæc fuit in ſimplici Cruce affixio.

Eſt & in eadem (*c*) *Infixio*, cum nudum hominem erecto acutoque ſtipiti infigebant, ea forma & facie, quam docent Scriptores. Seneca: *Cogita carcerem & cruces, & adactum per medium hominem, qui per os emergat ſtipitem*. Vident clare, medium hominem ſciſſum & transfoſſum. Vulgo dicitur *Impalatio*. Et hoc proprie eſt Σκολ ψς, & σκολοπιζειν. Ubi legitur, plerumque referendum ad hanc formam. In hac cruce, quam *acutam* vocat Seneca, habitus erat hominis ab infero in ſuperum ſic transfixi, quaſi ſederet. Hoc ipſum genus ἀνασκινδυλευεϑζ dictum Græcis, quaſi diffindere & diſſecare. Item ἀνασκολοπιϑῆναι.

At

(a) *Ea duplex*. (b) *Affixio*. [c] *Infixio*.

At (*a*) *Compacta* crux eſt, quæ manufacta, idque e duplici ligno. Hæc eſt plena & vera crux, in qua brachia etiam explicantur, atque ideo *Patibulum* non ſemel dicta. Hujus ſpecies triplex: Eſt [*a*] *Decuſſata*, eſt *Commiſſa*, eſt *Immiſſa*.

Decuſſata (*c*) eſt, in qua duo ligna directa & æquabilia inter ſeobliquantur. *Decuſſare* hoc enim Romani dixerunt. Hieronymus: *Decuſſare, eſt per medium ſecare; veluti ſi duæ regulæ concurrant ad ſpeciem literæ* X. *quæ figura eſt crucis*. Hæc illa eſt, quam *Andreanam* hodie dicimus, valida & ſatis veteri fama, divum iſtum in ea cruciatum.

Jam *Commiſſam* (*d*) crucem appello, cum ligno erecto brevius alterum ſuperne, & in ipſo capite committitur, ſic ut nihil exſtet. Ea forma examuſſim eſt in T. litera, quam uno ore omnes cum cruce componunt. Aſtruunt etiam picturæ, & noſtra lingua. In illis quidem, paſſim hodie videas D. Antonii (*e*) vetuſtiſſimi monachi penulæ & manui aſſui aut imponi hanc crucem. An quia Ægyptius ille vir, qui-

(a) *Compacta Crux*. [b] *Ea triplex*. (c) *Decuſſata*. (d) *Commiſſæ*. (e) *Crux S. Antonii*.

quibus jam olim notum, & inter ſacra hoc ſignum? Certe in obeliſcis, qui inde Romam vecti, ſculptum ſic videtur, cum annulo tamen vel anſula ſuperne. Certe in penula aut veſte monachorum crux, immo cruces. Quod autem manu tulerint, hodieque in Æthiopibus ſive Abyſſinis ille mos, uti vulgus reliquum cruces e collo pendulas geſtet, monachi hoc amplius etiam manu, auctor eſt Damianus à Coes. Ægyptiis autem litera T. olim inter notas hieroglyphicas, & ſignificabat *Vitam venturam*. Atqui & a lingua noſtra argumentum petii: nos enim Germani hodie bacillos in hanc formam, quos ægrorum brachiis ſuſtentaculum ſubjicimus, vocamus ipſa Latina voce *Crucken*.

Denique [*a*] *Immiſſa* crux eſt, cum ligno erecto tranſverſum alterum injungitur atque immittitur, ſed ſic, ut ipſum ſecet. Ita eminentia hic ſemper aliqua & capitellum, aliter quam in Commiſſa. Etiam anguli hic ſive fines quaterni, illic terni. Ingerunt eam oculis picturæ pariter & ſcripturæ priſcæ.

Habes omnium crucium ſpecies. In qua earum ille mortuus, qui morte ſua

(a) *Immiſſa*.

ſua nobis vita? (*a*) In illa poſtrema, quæ quatuor finibus univerſum Orbem complexa eſt, non ſine myſterio, quod toti Orbi mortuus Salvator noſter pependit. Nec ambigi profecto poteſt, in tam veteri Chriſtianorum ſenſu.

Crux Ubi uſitata.

Cruces ſatis vidimus: *Ubi* gentium eæ in uſu [*b*] fuerint, addemus; etſi uno verbo pene dixerim, ubique gentium receptas. Oriens quidem pleruſque uſurpavit, idque jam olim. De Syris, in Eſthere ſcriptum. De Judeis. in ſacris libris ſæpius. Ægyptios etiam uſos reperio: & Perſas crebro: ſed Afros vel omnium crebertime, qui non in viles modo, ſed illuſtriſſimas perſonas adhibebant. Atque a Senatu Carthaginenſium etiam in Duces, bella pravo conſilio gerentes. Video & Græcos uſitaſſe. Jam Romanis vetus veterrimumque ſupplicium patibulorum. Si Livio fides, ſtatim ſub primis Regibus uſurparunt; & exemplum in Horatio, cui id ſub Tullo parabatur. Etſi Cicero diſſentire videtur, & horridum illud carmen ad Tarquinium Superbum auctorem referre. Utrum horum eſt, video

(a) *Crux Chriſti quæ*. (b) *Crux quibus in uſu.*

deo etiam libera Republica ſtatim in uſu cruces. An Germani uſi, dubium.

Cauſæ variæ hujus ſuplicii.

Plurifariam igitur receptæ cruces, ſed vix tamen, niſi in homines viliores; Romano quidem ritu. Atque apud eos ſervorum fere hoc ſupplicium, aut plebejorum, qui juxta ſervos. (*a*) Et adeo peculiare hoc ſervis, ut nomine *Servilis ſupplicii*, crux veniat capienda

Servile igitur hoc ſupplicium, ſed non ob levem aut quotidianam noxam; (*b*) ſed graves erant, & in extremo ſupplicio extrema cauſa: ut (*c*) Delatura domini, & in genere omnis machina contra dominicam ſalutem. Item Fuga, (*d*) ſed diuturna, aut repetita. Hæc & plura in ſervis, quos mitiores durioreſve domini gravius, mitius, pro arbitrio ſunt puniti.

Quid autem (*e*) in liberis? Rara crux, ut prædixi. Quin removere prorſus ab hoc genere Lactantius videtur. Sed frænanda ea aſſertio eſt, & cive quidem indigna crux, nec credo uſurpatam in eos, niſi præter leges, & per ſævitiam: viliores liberi, & provinciales,

[a] *Crux ſupplicium ſervile.*
(b) *Cauſæ crucis.* (c) *Delatio.*
(d) *Fuga.* (e) *Qui liberi cruciati.*

non ab ea profecto immunes. Atque hæc crimina in iis cruciaria. Primum, [*a*] Latrocinium. Deinde, (*b*) Sicariatus. Tertio, crimen (*c*) Falſi. Anne & [*d*] Furtum? ita, ſed non Romæ. Et mirum, ni e Gallis Germaniſque iſti Reges, quorum moribus etiam nunc fures ad furcam. Alia etiam crimina in hanc pœnam ne ambigas.

Cum hæc vidimus, pie non curioſe quæro, in Servatore noſtro quis (*e*) prætextus (nam cauſa numquam fuit) ad crucem? Blaſphemiam aliquis dixerit, ex vocibus aut judiciis Judæorum. Atque ipſi ſane ita apud Pontificem accuſant, & huic noxæ teſtes quæruntur, & ipſe denique Pontifex ejus damnat. Attamen ſi legem ſpectes, hi tales lapidibus, non cruce puniti. An non verius ac ſimplicius, totum illud judicium, etſi judicii diſſimile, Romanis moribus legibuſque directum? Mihi videatur; & reſpondeam, damnatum innoxium noſtrum Agnum quaſi Seditionis nomine & Regni affectati. Certe Romana lege, Auctores ſeditionis aut tumultus

[a] *Latrones*. (b) *Sicarii*. (c) *Falſarii*. (d) *Fures alibi*. [e] *Prætextus, cur Chriſtus crucifixus*.

tus, pro qualitatis dignitate, aut in crucem tolluntur, aut beſtiis obiiciuntur. Quod autem ſic etiam apud Pilatum accuſatus, Lucas clare. Credidit, nec credidit Pilatus; & titulum tamen cauſamque mortis inſcripſit, *Rex Judæorum*.

In hos ergo tales ex ordine & more crux uſurpata. (*a*) Interdum regnum ei largius, & præſertim apud Reges: nam hi ex libidine ſæpe ita ſævierunt in hoſtes aut rebelles, & uno tempore multos. Alexander Magnus 2000. Tyriorum, capta eorum urbe, crucifixit. Alius minutus Alexander in Judæa, convivans in publico & conſpicuo loco, una cum pellicibus, juſſit in crucem dari Judæorum ad 800. Quinctilius Varus, ex eadem gente, ob neſcio quem motum, crucifixit circiter 2000. At Titus in obſidione illa exitiali 500. & plures, in ſingulos dies crucibus affixit: & ob multitudinem terra crucibus, & cruces corporibus deerant. Jam & Auguſtus confecto bello Siculo, 600. ſervorum, quorum domini non exſtabant, in crucem egit. Et in Chriſtianos Tyranni crebro adhibuerunt, atque eos numeros: ſic uno tempore, uno loco

[a] *Sæpe multi ſimul cruci affixi.*

ad 10000. interfecta. Atqui nec a fœmineo ſexu abſtinuerunt hoc ſupplicium: & Tiberius, ob adulteratam in templo Iſidis Paulinam, Sacerdotes crucifixit, & Idam (ancillæ nomen). quæ corruptelæ cauſa fuerat. E Chriſtianis etiam Beata Eulalia cruci affixa, Sancta Julia, & aliæ.

LIBER II.

DE MODO CRUCIFIGENDI.

Dixi ſatis *Quid* Crux, & *Cujuſmodi* fuerit, *Ubi* & *Quare* uſurpata; pergo longius, & univerſum hoc pœnale ædificium exſtruo, per ſingula etiam membra. Dicam enim *Quomodo* uſurpata; (*a*) & non ſolum animis, ſed pene oculis ſubjiciam ſævitiam & fœditatem ejus ſuplicii, quæ ſane magna; neç temere Cicero crudeliſſimum teterrimumque appellavit: & Poëta Nonnus, ἐλεγχιστόν τινα πότμον, *damnatiſſimum quoddam fatum*. Quin etiam Juriſconſulti nomine *Summi ſupplicii*, velut ob eminentiam, deſignant iſtud. Ab eadem mente *Supremum*

(a) *Magnitudo hujus ſupplicii.*

mum Vlpianus dixit. Dicta hæc ipſa *Extrema pœna*. Nam ex Juriſconſultorum mente, Crux etiam ſupra ignem, ſi infamiam, magnitudinem, & præſertim diuturnitatem pænarum in ea attendis.

Sed ſævi fœdique quid in hoc ſupplicio fuerit, *Modus* ipſe dixerit, quem graphice imus repræſentatum. Duplex autem iſte modus, (*a*) *Vulgaris*, & *Rarus*. Ille receptiſſimus, & quo vulgo utebantur. Alter magis ſepoſitus, nec in tam aſſiduo uſu. De illo prius, & quidem ordine hæc tria: *Quæ ante fixionem*, *Quæ in ipſa*, *Quæ poſt ipſam*.

Quæ ante fixionem.

Ante fixionem duo adhibita: (*b*) *Flagellatio* & *Deductio*. Flagellatio quidem ſolennis anteceſſor, & raro in crucem dati, niſi ſic purpurati. Solennis ergo mos, immo lex; & horrendum carmen diſerte canebat: *Verba intra aut extra pomærium*; & tum denique ſuccinebat: *Arbori infelici ſuſpendito*.

Verberati igitur, ſed utrum virgis an flagellis? Illas interdum reperio

(a) *Duplex crucifixio*. (b) *Flagellati ante crucem*.

ſed magis crebro iſta. Diſcrimen enim eſſe ſcimus, (*a*) & quia virgæ honeſtiores, inhoneſtiſſimo huic ſupplicio attributa flagra, ſervorum propria, ab ingenuis, tum a fœminis remota maxime. Flagella autem hæc aſpera, adeo ut Ulpianus ſcripſerit, miniſtrorum immanitate multos ſub ejuſmodi flagellis interiiſſe. Fuerunt (*b*) enim taxillata; ſiquidem inſitis talis, aut oſſiculis exaſperabant. Factum Romæ, & alibi. Apulejus agnoſcit, & *Flagrum pecuinis oſſibus catenatum*, ſcite appellat. Ille eidem Gallis Matriſdeum adſcribit. An tale aliquod flagri genus, quo Chriſtus etiam noſter cæſus? imaginantur aut pingunt per pietatem nonnulli. Haud ego aſſero; ſed illud Evangeliſtæ, cæſum eſſe, & quidem flagro. Hoc ἱμαϑλῃ Nonnus appellat, *flagellum loreum*.

Flagellatio (*c*) hæc non uno ſemper loco, aut tempore. Aut enim ante Deductionem utebantur, idque domi, aut in prætorio: quod in Servatore factum. Aut in ipſa Deductione, per viam: quod moris fuit magis priſci. Si domi, ligabant interdum ad columnam.

(a) *Diſcrimen inter Virgas & Flagella*. (b) *Flagella taxillata*. [c] *Flagellatio quando adhibita*.

minam. Id de Servatore noſtro non ambiguum, piis quidem & in religione antiquis: etſi enim Evangelia non exprimunt, ſecuti tamen Patres. Quid per viam? ſub furcam id factum, de qua ſuo loco dicetur.

Ad *Deductionem* venio, in qua duo obſervo: *Ludibrium* & *Tormentum*. *Ludibrium*, (*a*) quod ipſi coacti crucem ſuam ferre, aut certe ejus partem; ut vere eſſet illud, quod dicitur; *Suo ſibi jumento malum*. Atque ita Johannes de Chriſto: *Bajulans ſuam crucem, exivit in locum Calvariæ dictum*. Qua ſola cauſa vetera quædam vaticinia aut imagines, doctores noſtri ad Chriſtum trahunt. Et Chriſtus ſane totam plenamque crucem tulit: ni feciſſe, quid opus erat auxiliatore & ſubſequa, qui allevaſſet? Alii non ſemper totam: atque ideo caute prædixi, *ejus partem*. Nam qui ritu veteri ſub furca cæſi ducebantur, ferebant non niſi iſtam. Immo interdum nec iſtam: nam fac in arbore aliqua crucifixum, & ſubito, profecto præter ſe nihil tulit.

Tormentum (*b*) etiam in Deductione: quia trahere, divexare, & ſtimulis

(a) *Crucem ipſi ferebant.*
(b) *Tracti per viam.*

agere per viam ſolebant. Nec dubium eſt, quin impulerint, dejecerint, erexerint, per ſævitiam aut per luſum. De ſtimulis etiam non temere addo; & aperte auctor affirmandi Plautus.

Quæ in ipſa fixione.

In ipſa fixione tria conſideranda: *Suſpenſio*, *Adſtrictio*. *Inſcriptio*.

Suſpenſio præit, (*a*) & ante illam etiam nudatio, quia ſimul ad crucem ventum, ſpoliabant hominem, & ſic in eam dabant. Receptum hoc in pleriſque ſuppliciis, velut Naturæ ſuaſu, quæ nudos induxit in vitam, & educit; etiam in iſto. In Chriſto factum hoc obſerves, quem Evangeliſtæ narrant recepiſſe veſtes poſt flagellationem jam deducendum, & poſuiſſe iterum deductum. Ergo nudi dati in crucem: ſed jacentem, an erectam? (*b*) Pro jacente Acta vetera de Pionio martyre ſatis clare ſtant. Et ratio etiam aliqua ſuadet. Nonne enim facilius hominem ſic affigere ſupinum & inclinatum, quam tollere in erectam pendulum, labentem, fortaſſe & reluctantem? videtur. Tamen quod in erectam, pluſculi affirmant teſtes. Nec video quid obduci poſſit, niſi iſtud infirmum,

(a) *Nudatio ante ſuſpenſionem.*
(b) *Quomodo in crucem dati.*

mum, ſtatutas quidem, ſed ſub adventum noxii iterum demiſſas. Qui credat? aut irriti laboris quæ ratio? Abnuunt etiam phraſes veteres, quas ſcimus plerumque aſſimiles rebus ipſis. Dicunt enim *Tollere*, *Agere*, *Ferre*, *Dare in crucem*. Quæ omnia elationis ſunt aut molitionis. Item in ipſis fontibus, *Excurrere*, *Aſcendere*, *Salire in crucem*, quæ mihi videntur convenire non niſi in erectam. In hoc diſſenſu quid definimus? conſenſum qua licet. Dicimus utrumque uſurpatum, ſæpius tamen hoc poſtremum. Immo interim neceſſario hoc poſtremum. Pone enim in arbore ſuſpenſos, (ſæpe factum) quomodo demitti ea potuit, & tunc attolli? Quid ſi de tranſverſario tantum ligno capias, in eo figi ſolitos, & deinde ſubduci atque appendi? Pugna omnis ceſſet.

ADSTRICTIO facta clavis, aut funibus, ſed plurimum illis. (*a*) Atque ab hac re Græcis paſſim ipſa crucifixio, προσήλωσις dicta, quaſi dicas: *Clavi fixio*. Et προσηλȣ̃σθαι, *cruci affigi clavis*. Funes etiam adhibiti: & quorumdam judicio videntur neceſſarii fuiſſe in omni fixione: Nam volunt manus ligatas, ne ſe ſubdu-

(a) *Adſtrictio fiebat clavis, & funibus.*

cerent ad ictum, aut commoverent, tum etiam ut firmius & cum adminiculo penderent. Deinde & alterum funem ad pectus corpus ambiiſſe ſub ipſas alas, eoque ſublevatum hominem & attractum in ſummam crucem. Id porro factum admotis utrimque ſcalis. Et ſane de ſcalis, apponere eas pene neceſſarium videtur, utique ad erectam crucem. Quomodo alias ſubduxeris, aut fixeris? Funibus autem alligari, magis ſevum habitum. An ſic quoque appenſi latrones bini, qui cum Chriſto? Vulgo ſentiunt, nec aliter pingunt. Tamen falſo: quia illi pariter ac Chriſtus fixi. Nonnus affirmat, & magis Hiſtoria priſca; quæ eſt de Helena Conſtantini matre. Ea cum veniſſet ſacra & Deo-homini trita loca, cupidine viſendi & venerandi, de Cruce etiam quæſivit noſtra illa ſervatrice. Fodit, tres reperit, ac diu animi anceps hæſit, quæ eſſet illa vera: nam titulus, quo dignoſci potuiſſet, jacebat ſeorſim diſiectus. Denique miraculo & divina indicatione opus fuit ad diſcernendum. Quid autem opus, ſi veſtigia clavorum modo in una? Argumentum certum eſt, & res ipſa per Eccleſiæ Annales.

Clavos autem iſtos, ſive & funes,

in

in manibus pedibuſque fuiſſe ſatis notum [*a*]. At quam multi iſti clavi? enimvero diſſident. Alii de ternis aſſerunt. At contra tendunt alii, & ſuggerunt quaternos. Vtrique de Chriſto id volunt. Quid, quod Plautus ex more aſtruere videtur quatuor? Quam magis conſidero, tam magis hoc dictum cenſeo: cum id quoque reperiam, per ſævitiam multiplicatos alibi clavos, interdum & in alia corporis parte. Itaque ſi morem veterem vides, arbitrarium fuit de clavis, & fruſtra litigemus. Si de Chriſto tamen quæritur, neſcio; & in diſſenſu Patrum non eſt noſtrum arbitrari: pronior tamen ſum in quaternos. In templis Græcie hodie paſſim Chriſtus cruci affixus, diſparatis pedibus ſic pingitur. Modus figendi fuit, (*b*) ut manus primum figerent, inde pedes. Atque initium a manu dextra; tum itum ad pedes. Sed ambigas, manuſne fuerint toti moli ferendæ? Apparet enim corpus omne (præſertim ſi quis pedes inflecteret) pependiſſe a manibus ſolis. Ita arbitror. Quidni? Duræ & nervoſæ illæ partes, & lentæ frangi. Fortaſſe nec in media ſemper manus vola clavi fixi, ſed ſu-

 perius

(a) *Quot clavis affixi.*
(b) *Manus primum fixæ.*

circumduceretur: id quod etiam *Traduci* dicebant, cum oſtentui dumtaxat per ora populi ducebantur, & ſæpe alibi puniendi. Sed & appendi, aut apponi damnatis ſolebat titulus: & ſic Gladiatores quoque productos cum titulo, Quintilianus oſtendit. Sæpe etiam neglecto aut ſpreto titulo contenti Superdictione fuerunt, id *eſt*, ut Præconis præeuntis voce populo id nunciaretur.

Quæ poſt fixionem.

Bene jam & fideliter fiximus: quid poſt fixionem? Hæc tria, *Mors*, *Corruptio*, *Cuſtodia*.

MORS, (*a*) lenta, moleſta, & vel a ſtillante paulatim ſanguine, vel a fame. Quid etiam ab avium ferarumque laniatu? videbimus, & ſingillatim deducemus. De ſanguine, quem demittebant fixi, clarum eſt, nec teſtimoniis eget: & tum ea de cauſa, tum ex acri verberatione, quę præiverat, credo invalidiores multos obiiſſe. Itaque legas quoſdam diu in crucibus vixiſſe, ut iugentum ſcilicet robur erat aut vires. Beatus Andreas in cruce ſuſpenſus, in ea populum docens biduo ſupervixit. Tictorinus ſub Nerva; ju-

(a) *Mors in cruce qualis.*

juſſus ſuſpendi capite deorſum, ita per triduum vixit. Timotheus & Maura in cruce novem diebus vivi pendentes, ac ſe ipſos in fide corroborantes, martyrium conſumpſerunt. Unde hæc vis aut vitalitas, niſi a vitæ ipſo fonte? Quamquam & alii quidam animoſe egiſſe in extremiſſimis iſtis rebus legantur: velut Bomilcar apud Juſtinum, qui patibulo ſuffixus in foro medio, magno animo crudelitatem civium tulit; adeo ut de ſumma cruce, veluti de tribunali in Pœnorum ſcelera concionaretur. Quidam etiam petulanter: ut protervuli apud Senecam, qui ex patibulo ſpectatores ſuos conſpuerunt. Quidam etiam miſeratione Principis, aut Magiſtratuum e cruce ablati, poſt vixiſſe leguntur.

At de laniatu (*a*) etiam addidi, & cauſam illam quoque feci mortis. Haud temere: quia ſic ligati, & cum ſeſe non commoverent], dati revera canibus laniena, atque avibus cunctis; atque id vivi etiam. Quin reperio in ſententia judiciali quoque id aliquando expreſſum. Itaque Apulejus proprium hunc refert patibuli cruciatum, cum canes & vultures intima

[*a*]. *A feris & avibus laniati.*

tima protrahunt viſcera. Hinc diſcas licet, cruces non ſemper fuiſſe peraltas: quomodo enim, ſi canes attingerent, atque etiam lupi? Nam & hos Cattullus addit. Iſtæ mortes; [*a*] niſi quod interdum lanceis etiam tranſverberati legantur, an ad accelerandum fatum, an explorandum? Illud fuit in Marcelliano & Marco: Iſtud in noſtro Domino, cui miles jam mortuo lancea latus aperuit, ſcilicet periculum, an bona fide obiiſſet.

Non autem & crura iis fracta, (*b*) inquies, atque ita interempti? Vulgo invaluit hæc opinio, ſed vulgo. Qui penetrant & examinant, vident diſparata hæc ſupplicia & ſeorſim fuiſſe. Induxit vulgum, quod in ſacra hiſtoria latronibus duobus crura fracta leguntur. Atqui ſciant pro moribus Judæorum id fuiſſe; atque illic fortaſſe tantum. Et cur hoc Judæi? ne fraus legi fieret, quæ juſſerat ad Solem occaſum ſuſpendioſos deponi. At deponi niſi mortui non debebant, diutius autem plerique vivebant; ergo hac, aut alia via mors feſtinanda. Alia etiam dico via, nec crediderim fuiſſe hanc ſolam.

Er-

(*a*) *Lanceis etiam tranſverberati.*
(*b*) *Crura an iis fracta.*

Ergo (*a*) Crurifragium proprie nihil ad crucem; tamen quia ſeſe ingerit, & vile, atque item ſævum eſt juxta crucem, breviter de eo dicam. Vox ipſa proba & vetus. Gloſſæ priſcæ: *Crurifragium*, σκελοκοπία. atque alibi *Crurifrangium* recte etiam ſcribunt. Ipſa res antiqua, & jam Plauti, & antæ ævo, paſſim Crurifragium minati ſervis. Et credam, ut crucem ipſam, peculiare fuiſſe ſervis; ſed ita, ut liberi non immunes, ſive in crimine, ſive potius per ſævitiam vindicantis. Et in Martyres noſtros plurifariam ſic ſævitum. Modus hujus ſupplicii, ut incus cum malleo, vel vecte ferreo inferretur, ac tibias incudi imponerent, validis ictibus ſic frangendas. Sublatum hoc ſupplicium a Conſtantino, Victor aſseverat. Aliud autem eſt à fragio crurum, (*b*) *Exſecare crura*. Hoc enim proinde eſt, ac nervos aut ſuffragines ſuccidere. Vetus ſævitia, & Annibali uſurpata in Romanos. Uſurpatum etiam fuit Tyrannis in Chriſtianos.

CORRUPTIO jam poſt Mortem: (*c*) quam ſic intelligo, quod nec mortuos deponerent, ſed tabo illic paſſi-

(a) *De Crurifragio*. (b) *Exſecare crura quid*. [c] *Corrupti in crucibus*.

paſſi ſunt diffluere, & a Sole ac pluvia corrumpi. Hanc in cruce putrefactionem intellexit Theodorus Cyrenæus, cum Tyranno minanti eam reſpondit Sua nihil intereſse, humi, an ſublime putreſcat.

Itaque hoc fine aſservati in cruce, & deponi rarum omnino fuit. (*a*) Ne, quis autem deponeret, Miles & CUSTODIA aſsedit. Poſſis ad hanc cuſtodiam illud Evangeliſtæ referre: ἔχετε κȣςωδίαν, ἀπάγετε. *Habetis cuſtodiam, abite*. Quæ Pilati vox fuit ad Judæos petentes aſſervari monumentum. Videtur autem intelligere cuſtodiam, quæ paulo ante ad crucem: niſi quis malit, *Habete cuſtodiam*; quaſi ab imperante, & indignanter dante. Vox enim Græca in utrumvis valet.

L I-

(a) *Cuſtodes ad crucem.*

LIBER III.

DE MODO FIGENDI RARO.

ABunde, quæ ad *Vulgarem* crucifigendi modum, diximus: *Rarus* ſupereſt, quem ipſum pari cura imus expunctum. Eum ſupra deſcripſimus, (& vox præfert!) ſepo ſitum, & minus in aſſiduo uſu. *Sepoſitum* ÆVO, *Inuſitatum* vel SCHEMATE, vel FINE. De his tribus ordine & partite dicam.

Modus Rarus Sepoſitus ÆVO.

Ævo ſepoſita *Furca* eſt; olim quidem in creberrimo uſu, ſed quæ paulatim deſiit atque abolevit. Mentio crebra non in hiſtoriis ſolum, ſed Comœdiis priſcis; mentio tamen magis, quam explicatio. Furca duplex: (*a*) *Vetus* & *Nova*.

De Furca veteri.

Furca *Vetus*, (*b*) quæ priſcis Romanis (non enim apud alias gentes legi) uſita-

(a) *Furca duplex.*
(b) *Furca Vetus duplex.*

uſitata: atque hæc rurſus duplex: (*a*) *Ignominioſa* & *Pœnalis*. Illa eſt, qua collo impoſita ſervi circumduci ſolebant ob culpam aliquam, oſtentui & ad irriſum. Hinc (*b*) *Furcifer* dicebatur olim, qui ob leve delictum cogebatur a dominis, ignominiæ magis quam ſupplicii cauſa, furcam circa urbem ferre, prædicans peccatum ſuum, & monens ceteros ne quid ſimile peccarent. Atque hæc illa prima eſt, ab ipſa re & fine *Ignominioſa* dicta; quæ origo aut exemplar tamen *Pœnalis*.

Pœnalis (*c*) ea eſt, qua item collo impoſita circumducti, ſed cum verberibus., & pœnæ cauſa. Atque adeo mors plerumque huic conſequa, ſive ſub ipſa furca ad necem cæſis, ſive cum ea in crucem latis. Nec ſervi ſolum, ſed & interdum liberi ſub furca cæſi. Sed cum in crucem cum furca lati, ligati ad furcam, & ſub ea cæſi, per viam ducebantur; fixi deinde ad eam, tollebantur in crucem. Ergo ſub furca ad ſupplicium acti: ſed numquid in ea appenſi? Ita; quia hæc Furca (*d*) non aliud quam Patibulum fuit.

(a) *Ignominioſa*. (b) *Furcifer*.
(c) *Pœnalis*. (d) *Patibulum & Furca idem*.

fuit. Alligari autem brachia manuſque ad hanc furcam ſolent, atque ita circumduci, mox in ea attolli. Hinc in Plauto legis: *Diſpeſſis manibus patibulum habere*. Item, *Ire patibulatum per vias*. Atque hinc illa phraſis, *Patibulo crucis affigi*. quia Patibulum ſcilicet hoc ſenſu pars crucis. Diſtinguit & Tacitus, *Patibula, ignes, cruces*. Et quod patens hæc tranſverſaque pars ſic dicta, Seneca indicat. Sicut inferior defixuſque ſtipes *Crux* proprie dictus.

Quæ forma Furcæ fuerit, (*a*) obſcure traditum a veterum ſcriptis. Ex hi tamen tres elicio opiniones de Furca. *Prima*, Furcam potuiſse eſse facie, qua noſtrum hodie Patibulum; atque idipſum reliquias & exemplar eſse a pæna priſca. *Secunda*, lignum fuiſse geminum, quod a tergo per humeros, & ante per pectus hominem medium includeret, atque ita rectum ad expanſas utraſque manus iret. *Tertia*, Furcam, veram eſse furcam, quam hodieque dicimus, & quam Varro indicat, quod ſingula ibi extrema bacilla furcillata figuram habeant literæ V. Pro hac ſententia mul-

(a) *Furcæ forma*.

multa ſunt. Primum, quod furca δίκρανος. item διχρχινφορος. *Furcifer*. Quid, quod in curribus hodie, qua temo cum axe coit, furca eſt ſuſtentando illi aut fulciendo? Præterea cum deſcriptione Dionyſii convenire videtur examuſſim. Da furcam iſtam paulatim divaricantem, ab humeris per pectus, & inde manus veniat, eſt illud ipſum lignum, quod deſcripſit. Jam Plauti Carbonarium, quo niſi huc referas? Ecce qui lignarios faſces, aut carbonum ſaccellos hodieque ferunt, furcam jungunt, cujus caput] cum exſtantia aliqua bacillorum, a tergo eſt, longiores duo fines diverſi per pectus deſcendunt, & manu utraque (quaſi ad contranixum) ſuſtentantur. Atqui, inquies, manus hic non in alto expanſæ. Fateor, non in alto, expanſa tamen; & cum funibus traherentur, ligatis ad extremas manus, etiam protendebantur tollebanturque.

Suſpenſionis modus pro formis eſt diſtinguendus. (*a*) Si prima placet, res facilis: in trunco abſciſſo, in paxillo infixo, immo in fiſsura ſuperne facta, potuit firmiter appendi. Si altera, tum ſic cenſeo; ductos quidem cum duplici ligno ad crucem, ſed non cum

[a] *Suſpenſio in his tribus furcis.*

cum utroque in eam actos. Quod ante pectus, diſpoſitum putem, manus fixas in altero; atque idipſum in trunco, paxillo, fiſſura firmatum, ut prius. Nec abſurda aut vero nimis extranea ſententia eſt, cum & *Patibulum* reperiam ſingularem ejuſmodi rectumque ſtipitem dictum. Atque ego amplius arbitror: etiamſi olim Furca alia facie fuerit: tamen commodi cauſa, & quia pronior faciliorque hæc appenſio, ſucceſſiſſe ſingulare hoc rectumque lignum, & id tuliſſe in humeris, manibus inibi revinctis, in eoque mox figendis. At ſi tertia ſententia ſederit, duplex potuit fuiſſe ſuſpenſio. Prior iſta; quod hominem ſic revinctum clavis in loco fixerint, tum furca ſublatum appenderint funibus iis ipſis, onibus traxiſſent, vel etiam aliis. Poſterior, quod furcam ipſam, ſed inverſam, in trunco, aut paxillo appenderint.

De Furca Nova.

Sequitur Furca *nova*, quia ævi inferioris inventum. (*a*) Ea eſt inſtrumentum e ligno triplici, forma jugi veteris, cui appenſos homines laqueo ſtrangulamus. Hodie quoque uſum & ſpe-

(a) *Furca nova qualis.*

ſpeciem hanc habet in pleraque Europa: priſcis incognita. Pœna quidem laquei Homero expreſſa, qui facit impudicas ancillas ab Vlyſſe ſic puniri: atque idem *in famem & impuram mortem* vocat: Plinius *præpoſteram*, quia ſpiritus intercluditur, cui exitus quærebatur. Panegyriſta appellat *fœmineam*, Victor *poſtremam*; eſt enim ignava & viliſſima mors. Iſtud mortis genus in Græcis uſurpatum vix invenias; nec a Romanis quidem in publico; etſi ii in carcere damnatis gulam laqueo frangebant, ſed non ut appenderent. Credo cœpiſſe, cum crux deſiit, & vicariam illi factam. Iſidori quidem ævo nomen hoc & uſum habuit. In libris legum, quas Tribonianus atque ejus adjuvæ collegerunt, ſatis frequens hoc nomen: & ut opinor, (*a*) ſignificatione novitia, quia ſublato crucis ſupplicio, quidni etiam Furca vetus? Itaque ipſos juriſconſultos uſurpaſſe, non habet fidem apud juris & moris antiqui peritos, qui vere notant, ſubſtitutum id pro cruce: cauſa aperta & liquida, quia Conſtantinus lege lata ſuſtulerat crucem, Ergo ipſi quoque, qui leges col-

(a) *Furca nova pro cruce veteri.*

collectum ibant in ævi illius & ſequentis uſum. Quo ipſo ſenſu inferiores Græci dixerunt φȣλκίζειν, *in furcam agere*, aſperiore illa litera mutata. Credo autem hanc furcam primo non niſi dimidiatum Patibulum fuiſſe, id eſt, facie adhuc aliqua furcæ; paulatim, & quo plures appendi poſſent, immutaſſe.

Modus Rarus & inuſitatus a Schemate.

Alter modus, (a) qui *Schemate* a Vulgari diverſus, eſt, cum alio atque alio habitu hominem affigebant. Id quoque factitatum, ut ingenioſa eſt crudelitas in pœnas. Hæc ſchemata varia fuere. Eſt illud, (b) quod *Inverſum* dixeris, cum hominem in caput ſuſpendunt, pedibus ſublatis. Martyribus in Aegypto id factum, Euſebius oſtendit. Quod ipſum in D. Petro, ſed eo rogante, ne aſſimilaretur magiſtro. Et Petrum quidem etiam clavis inibi fixum, Chryſoſtomus teſtatur. Sicut & Calliopius Martyr. Tamen & funibus adſtricti, ut Philippus Apoſtolus.

Reperio & obliquos ſuper crucem cruceſve poſitos. Legitur id in Plu-

tarchi

(a) *Varii figendi modi*

(b) *Inverſo capite.*

tarchi Artaxerxe. Et hæc (*b*) *Obliqua infixio.* Video & inter duos palos diſpeſſis manibus pedibuſque alligatos: ut in Martyrologio de Anaſtaſia. Hæc (*b*) *Decuſſata.* Video & inter arbores appenſos, & reductis iis, ſciſſos. De Corona Martyre. Quod ipſum Schema ad cruces refert Propertius.

Modus inuſitatus a Fine.

Tertius figendi modus Rarior, qui *Fine* divertit a vulgato, eſt, cum cruces alio ſpectant, & hominem capiunt moriturum in ipſis, non per ipſas. Tale, (*c*) cum appenſi flamma aut fumo necati. Olim factum ex Cicerone diſcas. Alexander etiam Imperator quempiam, qui fumum vendiderat, quaſi compari pena affecit. Atque in noſtris Martyribus hoc genus crebrum: ut in Pionio, & Polycarpo, antiſtite Smyrnæorum. Quin uno etiam tempore plures appenſi pedibus in ſublime, capite verſo deorſum, ſuffocati fumo, & lento igne comſumpti ſunt. Et Tertullianus ſignificat, adeo crebrum in majores illos noſtros & in religione Proceres ſupplicium hoc

(a) *Obliqua infixio.* (b) *Decuſſata.* [c] *Fumo necati in cruce.*

fuiſſe, ut in illudium convitiumque venerit; & Chriſtiani vulgo *Semaxii*, a ſtipite, cui adſtringebantur; & *Sarmenticii*, a ſarmentis, quibus utebantur, ſint dicti. Lapidibus etiam in cruce obrutum Philippum Apoſtolum, videtur vulgata opinio eſſe.

Crux & iſta *Fine*, alio, (*a*) cum homines in ea fixos beſtiis obiiciebant. In publicis ſpectaculis id ſæpe factum. Sic Blandina Martyr in ligno ſuſpenſa, proſtituta eſt eſca & laniena incurrentium ferarum. Sed factum & non Chriſtianis. Atque ad hunc ipſum morem infamis & infanda illa turpitudo Neronis, qua viros feminaſque ad ſtipitem ligatos, ipſe feræ pelle contectus, emiſſus e cavea, medios invadebat.

Poſtremo (*b*) Crux fine alio, cum non vivi, ſed mortui in ea appenſi. Notabis, & quod nobis ſolemne in rota exponere ſupplicio jam affectos, ad notam ſceleris & infamiam, id olim in cruce, & Orientalibus præſertim. Plerumque id factum poſt mutilationem, membrorumque fractionem; aut etiam excoriationem. Nam deglubere olim crebrum Orientalibus;

(a) *Beſtiis objecti in cruce*.
[b] *Mortui in crucem dati*.

bus; & antiquum hunc morem excoriandi in ſuppliciis, Ægyptiis Perſiſque fuiſſe legimus; quem & hodie Ægyptii tenent. Nam graſſatores ſicarioſque ita puniunt, diu vivos, donec ad umbilicum carnifex perveniat.

Nec cadaver ſolum, (*a*) ſed imagines ſublatæ in crucem. Exemplo in Celſo, cujus corpus a canibus conſumptum eſt, & novo injuriæ genere imago in crucem ſublata.

De Materia & Loco Crucis.

Peregimus de Forma & Modo: duo velut ſucciſiva & extra diviſionem relicta, nunc adjungo, *Materiam* & *Locum*. E qua materie crux? [*b*] Ex obvio & prompto aliquo ligno. E qua noſtri Salvatoris? Cenſemus e quercu: Primum, quia, viri fide digni aſſerunt, fruſtra ſacratiſſimi hujus ligni, quæ hodie exſtant, ſpeciem hanc referre. Tum, quia crebra & frequens in Judea olim & nunc quoque illa arbor. Tertio, quia robuſtum lignum, & fixione laturæque aptum. Quod ſuperioris aliquot ævi ſcriptores tria aut quatuor genera ligni in Cruce dominica agno-

[a] *Imagines cruci affixæ.* [b] *Crux ex quo ligno.*

ſcunt (Cedrum , Palmam , Cupreſſum, Olivam) curioſe magis dictum, quam vere.

At quis (*a*) *Locus* cruci? Incertus, & pro arbitrio; tamen plerumque conſpectus aliquis, & juxta vias. Exempla enim exempla eſſe deſinunt, niſi aliorum animum oculoſque in ſe vertant. Quin etiam oppida certa loca habuiſſe videntur, huic rei adtributa. Hac ipſa de cauſa poſita eæ ſæpe in monte: ut Servatoris noſtri in Calvariæ. [*b*] Quin ipſa ſæpe alta, præſertim in noxio aliquo inſigni. Irriſio Galbæ huc pertinuit, qui cuidam imploranti leges, & civem Romanum ſe teſtificanti, quaſi ſolatio aliquo pœnam levaturus, mutari, multoque præter cæteras altiorem, & dealbatam ſtatui crucem juſſit: altiorem, ut digniori: albatam, ut civi, qui in veſte alba; ſive etiam, ut magis notabilis conſpicuaque eſſet. Jam illa Amanis præalta, qui Mardochæo crucem 50. cubitorum poſuit, ſed ipſi aſcendendam. Sane pleræque omnes altiuſculæ.

Crux

(a) *Locus crucis.*
[b] *Cruces altæ.*

Crux Quatenus uſurpata.

Nunc pedem in ultimo velut ſpacio pono, quod eſt, (*a*) *Quatenus* crux uſurpata. Poſtquam enim vitam ipſam interfecit, non diu illi vita; & ſuſtulit ex humanis, aut certe Romanis rebus Conſtantinus. Serio jam ille Chriſtianus, noluit ſalutare ſignum ſubſervire ad perniciem; & colendum illud atque eximium, pœnis vileſcere damnatorum. Ergo ſuſtulit; atque efficaciter etiam ſuſtulit, nec poſtea reperies reductam. Sed ſero ſuſtulit, nec niſi ſub Imperii extrema, & vitæ finem,

Hic exitus Pœnalis crucis fuit, & jam cæpta a Conſtantini primordiis Salutaris noſtra honorari. [*b*] Cauſa & origo a victoria contra Tyrannum. Nam cum Maxentium aggreſſurus eſſet, ambigenti & animo anxio ob iſta, figura ei crucis media die, ſtellis efficta, apparuit in cœlo, & ſcriptura circa eam Romanis literis, *In hoc vince*. Igitur ex auro ſtatim ſubitario opere efformans crucem juxta ſpeciem quæ apparuiſſet, & hanc jubens prægredi exercitum, cum Maxentianis prælium commi-

 ſit,

(a) *Crux e ſuppliciis ſublata.*
(b) *Honos primus Cruci.*

ſit, & ſuperavit. Itaque ſtatim victrix illud ſignum militaribus ſignis inſeruit, & maxime labaro, quod inter ea primum.

Nec vero in ſignis ſolum crux expreſſa, [*a*] ſed etiam ipſorum militum armis, clypeis & galeis: ſed ita ut Chriſti quidem nomen ipſum (literis & notis, quibus in labaro) clypeis inſcriberetur, galeis autem imponeretur ſuperne crux ipſa. Et merito Chriſtus in clypeis, eo ritu quo ſolent nomina Imperatorum. Atque etiam hodie Conſtantinopoli ſunt columnæ, a Coſtantino, ut putatur, in quarum baſibus clypei cum his notis.

Sed & crucem in ſuum caput, (*b*) & ad diadema effigiemque Imperator tranſtulit. Et videtur ab ipſo eſſe Conſtantino. Exemplum ſecuti Imperatores alii, in quorum nummis hodieque cruces varie videmus; etiam quorumdam, qui nec Chriſtiani. Alias victoriæ ſunt, quæ manu eas levent, alias ipſi, idque dupliciter: aut enim ſolam eam geſtant; aut globulum, cui eam infixa. Quin Principes Byzantini in progreſſibus publicis crucem hanc ſuapte manu prætuliſſe

tuliſſe

(a) *Crux in armis militum.*

[b] *Crux ab Imperatoribus aſſumpta.*

tuliſſe legimus. Ab hoc ritu etiamnunc crucifer ille globus inter ſacri illius Imperii inſignia.

Hoc (*a*) Signum *adorandum & venerabile*, Imperator appellat Nov. 5. Eaque cauſa vetitum in lapidibus ſculpi, qui in ſolo. Quamquam autem e pavimentis templorum remota, non etiam e tectis. Fulſit jam olim ibi, clarum certumque Symbolum Chriſtiani cultus.

(a) *Signum venerabile crux.*

DE VESTA
ET
VESTALIBUS
SYNTAGMA.

INter antiquas religiones, ea quæ VESTAM ſpectat, fuit præcipua; Romanis quidem.

Quid Veſta.

Veſta [*a*] plurium ſenſu, Saturni & Rheæ filia, ſorores habuit Cererem & Junonem, ipſa natu prima: fratres Plutonem, Neptunum, Jovem. Alii tamen diſſident, & Urani ſive Cœli uxorem Veſtam faciunt. Myſtica hæc ſunt, ut verbo abſolvam, varie tradita, ſed in re & interpretatione concordant. Nam Cœli uxor Terra fuit; ex iis omnia nata: & Veſtam ipſam paſſim (*b*) Terram interpretantur. Et a ſimilitudine, quia menſa nos alit, itemque rotunda eſt ſicut Terra, notat Plutarchus, Menſam ipſam quibuſdam *Veſtæ* no-

(a) *Veſta quæ.* (b) *Terra.*

nomine dictam. Cauſam deinde & hanc dat priſci moris ſive religionis; ne menſa vacua relinquatur; nam nec Terram ſic eſſe volumus aut optamus. Hinc Veſtam & (*a*) cum Cerere quidam confundunt, quæ ipſa eſt Terra: ſed diſtinguenda, quod hæc terra dumtaxat fertilis & frugifera; illa (Veſtam dico) ea univerſa. Inde & nomen petunt, quaſi quod vi ſua ſtet & immota libretur. Alii (ut Servius) quod variis veſtita ſit rebus.

Eſt etiam crebra, immo paſſiva opinio, [*b*] Veſtam ignem eſſe. Vox Græca adſonat, qui ἑστίαν appellant *Focum*, ſive ἐσχάραν. Eſt igitur iſta quaſi Publicus focus, ſicut privatim in ædibus alii conſecrantur; eoque haud abſurde Macrobrius, Veſtam inter Deos Penates, aut certe comitem eorum recenſet. Sunt qui *Statam matrem* hanc eamdem opinentur; ſed opinentur. Auguſtini traditio, ut fidem habeat, vix exempla, Veſtam etiam (*c*) Venerem dici. Noſtra Veſta Græcis Latiniſque culta, inter præcipua numina fuit, atque adeo inter duodecim illa prima.

(a) *Ceres*. (b) *Veſta Ignis*.
(c) *Venus*.

De cultu & origine Veſtæ.

• Sed (*a*) ad Romanam proprie Veſtam ut veniamus, [id inſtitutum] unde ei exemplum? & quando origo? Exemplum a Trojanis, atque una cum Ænea in Italiam venit. Nam primitus culta in Ilio, extulitque Æneas, elatam Lavinii conſtituit, condita a ſe urbe, & ſede regni. Inde in Albam Longam tranſtulit Aſcanius: & denique ab urbe ea matrice coloni Romam. Origo igitur a Trojanis!, & Alba; a immo manſit ſacrum Albæ, etiamſi Roma jam accepiſſet. Sed quando traducta? tempore Romuli, ut quidam volunt: ſed tamen communior farma ad Numam refert.

De Templo Veſtæ.

Numa (*b*) templum Veſtæ inſtituit, & quidquid ad certum & ſolemnem ejus cultum. Id fuit ſitum inter Capitolium & Palatium, medio fere ſpatio, & extra Romulæam urbem, quæ radicibus Palatii fere terminabatur. Condidit Numa anno Vrbis quadrageſimo, id eſt, regni ſui ſecundo. Olim id vile, ſed poſtea ære & marmore nituit.

Ro-

(a) *De origine Veſtæ apud Romanos.*
(b) *Templum Veſtæ a Numa.*

Rotundum (*a*] fuit id templum, quia Veſta Terram notat, Terra autem rotunda. Illud de die omnibus patuit, at pernoctare nemini maſculo fas fuit: intrabant quidem viri, non penetrabant, aut pernoctabant. In hac autem æde negant ſimulacrum ullum fuiſſe. Quæ ut ita ſint, [*b*] tamen Veſtæ imago paſſim in nummis aut ſtatuis expreſſa, hodieque exſtat. Plinius ſedentem effingi ſolitam oſtendit, a ſtabilitate; ſed nummi hoc amplius, & ſedentem exprimunt, & altera manu facem, altera diſcum ſive pateram libatoriam præferentem. De face, ad ignem pertinet: de diſco, ad ſacrificia ſolemniter & perpetim oblata. Interim etiam ſtantem in nummis videas.

Eſtne aliud Veſtæ templum? aliud, falſum & verum. (*c*) Falſum, quod Antiquarii hodie attribunt, ad Tiberim, juxta forum Piſcarium, ſub Aventino. Ædicula exſtat, forma rotunda, & extra murum interiorem columellæ. 18. velut porticum formant. Quia rotunda, quia extra pomœrium Romuli, faciunt veterem il-

(a) *Forma illius.*
(b) *Imago Veſtæ.*
[c] *Falſa opinio de templo Veſtæ.*

jam Numæ eſſe. Falli arbitror; nec aſſertor huic opinioni, in iſto quidem loco, erit: & quis neſcit, aliorum quoque Deorum templa ſæpe ea forma fuiſſe? Quod autem extra Romuli pomœrium, valde quidem: etiam extra Numæ. Sed ante diximus, hanc veram jam deſcripſeram, item extra finitionem illam fuiſſe. Ergo hæc valeat: altera eſt vera, & a nobis eruenda, in Palatio collocanda.

Auguſtus, (*a*) cum omnino in Palatio habitare vellet, & mos tamen, ac cæremonia haberet, Pontificem Max. in domo publica juxta Veſtæ, habitare; ipſe Veſtam potius ad ſe tranſtulit; & SC. partem domus ſuæ publicavit, atque alteram illi conſecravit. Ovidius notat, Patres ita cenſuiſſe, qui ſcilicet proni tunc valde in Principum deſideria ſive affectus. Immo non partem tantum, ſed mox totam publicavit. Hæc autem Regia domus erat in Sacra via, non procul a Veſta. Etſi Regis Sacrificuli domus fuiſſe etiam videtur propior, quam ipſam Veſtalibus Auguſtus dono dedit. Ibidem & (*b*) Atrium Ve-

(a) *Veſtæ templum ab Auguſto.*
(b) *Atrium Veſtæ.*

Veſtæ, quod Regiæ huic adjunctum. Hoc Atrium virginum habitationi ſerviebat, ut Regia propriæ dicta Pontificum. Illic igitur egerunt, ſed vi morbi exierunt, quia locus ſcilicet parum laxus, nec ægrorum curæ. Etſi major tamen jam ab Auguſto, Regia etiam iis conceſſa; ſed neque ſic amplus.

De Veſtalibus.

Satis de ipſa Dea, & templo: de miniſterio alioque ejus cultu videamus. Miniſtræ (*a*) Veſtales fuere, atque eæ virgines: cauſa duplex, prior, quod Juno & Ceres, ſorores Veſtæ, ambæ peperiſſe feruntur, reſtitit una de tribus impatiens viri, nempe hæc Veſta. Altera cauſa, quod Veſta ignis, qui nihil gignit. Cicero & duas alias dedit: *Veſtæ colendæ*, inquit, *virgines præſunt, ut ad vigiletur facilius ad cuſtodiam ignis; & ſentiant mulieres, in natura fœminarum omnem caſtitatem peti.* Advigilent facilius, quia liberæ a viro, prole, aliis curis. Caſtitatem peti, cum virgines placere Diis vident, ipſæ, pro parte ſua quæque, ſint caſtæ. Poteſt & ab exemplo eſſe, nam Plutarchus ſcribit, in Grecia qnoque, ut Athenis & Delphis, & ſicu-

(a) *Veſtales cur virgines.*

ſicubi ſervatur æternus ignis, præeſſe ſi non virgines, tamen viduas & a viro caſtas. Ejus ergo obtinuit Romæ, ut parvæ & tenera ætate caperentur certæ pudicitiæ, & vitii expertes. Minorem enim quam annos ſex, majorem quam annos decem natam, capi fas non erat.

Multæ (*a*) non erant, nec crebræ iſtæ lectiones; nam ægre parentes in hanc velut cuſtodiam, & adactam virginitatem ſuas dederunt filias. Numa in univerſum quatuor eas inſtituit, cepitque, Geganiam, Veraniam, Canulejam, Tarpejam. Duas deinde alias Servius Tullius addidit, ſive ante eum potius Tarquinius Priſcus; & ſic ſex ſemper fuerunt.

Modus capiendi Veſtales.

Quot (*b*) captæ fuerint, vidimus: nunc & Modum capiendi colluſtremus. Hoc enim verbo ſolemniter utebantur, cauſamque dat Agellius: *Capi virgo propterea dici videtur, quia Pontificis Maximi manu prehenſa, ab eo parente, in cujus poteſtate eſt, veluti bello capta abducitur.*

Cepit primas ipſe Numa, & jus deinceps capiendi voluit (*c*) apud Reges

(a) *Numerus Veſtalium.*
(b) *Cur capi dicta.* (c) *Ceperunt Reges.*

ges eſſe. At pulſis Regibus, Pontifex Maximus in locum venit; ſed non libera prorſus electione, legibuſque ſuis adſtricta. E quibus Papia fuit, qua cavetur, *uti [a] Pontificis maximi abitratu virgines e populo viginti legantur, ſortitioque in concione ex eo numero fiat, & cujus virginis ducta erit, ut eam Pontifex Max. capiat, eaque Veſtæ fiat*. Ergo arbitratu Pontificis lectæ, nempe ut jus probandi rejiciendique ipſe habeat, & ſitne idonea dijudicandi. Nam non ætatem ſolum, ſed *Genus*, *Corpus*, *Quæque adhærent*, inſpici ſolent, & ut omnia apta honeſtaque miniſterio eſſent. (*b*) In *Genere* quidem, ne cujus parentes, alter ambove ſervitutem ſerviiſſent; aut in negotiis ſordidis diverſantur. Item excuſari, cujus pater Flamen, Augur, Quindecimvir, aut Septemvir, aut Salius eſt: & talia minuta, quæ in Agellio legas. In *Corpore*, ne liugua debili, ſenſuve aurium diminuta, aliave qua corporis labe inſignita ſit. *Quæ adhærent*, ut patrima ſit & matrima, ut ne emancipata ſit, & talia.

Sequebatur in lege, (*c*) *Virgines viginti*

(a) *Pontifex*. (b) *Requiſita in Veſtali*. (c) *Quomodo lecta & capta*.

ginti. Magno ſatis numero ad unam dumtaxat capiendam; ſed cauſa eſt, ut ſors levior accidat, ſparſa ſic per plures. Addit, *E populo*: toto, inquam, populo, non enim e Patriciis tantum, ſed & plebejis. Immo vero Auguſti ævo, præter legem moremque veterem, etiam ex libertinis captæ. Sequitur, *ſortitionem in concione fieri*: In concione, Comitiis, puto, Curiatis, ut coram teſtibus res fieret, & dignitas ſacerdotio adcreſceret dignitate actionis. Sortitio autem adhibita, ut quaſi divinitus legi excerpique e pluribus talis videretur. Nec tamen ſemper ad ſortem ventum, oblatio locum habebat, & talis, ſi apta, præferebatur. Habet deinde lex, *Eam Pontifex Max. capiat*. Atque ipſa verba ſolemnia capiendi ſunt hæc: SACERDOTEM. VESTALEM. QUÆ. SACRA. FACIAT. JOUS. SIET. SACERDOTEM. VESTALEM. FACERE. PRO. POPLO. ROMANO. QUIRITIBUS. UTI. Q. QUÆ. OPTUMA. LEGE. FOVIT. ITA. TE. AMATA. CAPIO. *Amata* autem inter capiendum a Pontifice ideo vocatur, quoniam quæ prima capta eſt, hoc fuiſſe nomine traditum eſt.

De diſciplina Veſtalium.

Sed jam igitur captæ, & ſic puellæ

læ & teneræ; quid deinde? Diſciplina ſequitur, & quomodo ad miniſteſteria ſua factæ. Deducebantur in Atrium Veſtæ, atque ibi a ſenioribus ad ritus & cæremonias omnes (pluſculæ erant) inſtructæ, Nam in tres velut claſſes, etſi parvus hic numerus, dividebantur: [a] *Diſcentium*, *Exercentium*, *Docentium*. Tempus tricennale eas manere oportebat; quo tempore decem annos diſcere, decem ſacris operari, decem docere debebant. Itaque non niſi 30. annos obligabantur, & ante nefas excedere; poſt id tempus licitum nubere, haud peſſima adhuc ætate. Nam pone ab anno 7. (id licebat) ingreſſam: ergo anno 37. fas virum quærere, & ætate etiam frui. Ergo & interdum nubebant; etſi antiquitus obſervatum, infauſtas fere & parum lætabiles eas nuptias fuiſſe. An eadem autem annorum terminatio Albæ, unde oriundum hoc ſacerdotium? non videtur; lex Albana paulo durior Romana, & 50. annis manendum fuit. Et obſervamus, pleraſque ad ultimam ætatem in ſacerdotio perſeveraſſe.

Omnes *Præſidere ſacris*, [b] itemque An-

[a] *Tempus ſacerdotii*.
[b] *Ordo inter Veſtales*.

Antiſtites vel Antiſſitæ dicebantur. Etſi ordo tamen inter eas fuit, ſed miniſterii & ætatis. Una enim, quæ vetuſtiſſima, *Maxima* dicebatur: quod ad ætatem referendum.

De Muneribus Veſtalium.

Numerum, Capturam, Diſciplinam, Ordinem habemus: ad *Munia* earum tranſeamus. Neque enim vacuæ umquam aut feriatæ habitæ, ſed plures frequenteſque operæ, & mireris tam paucas ſuffeciſſe. Tria præcipua, in quibus deditæ: (*a*) *Vigilare*, *Adſervare*, *Sacrificare*.

Vigilia Veſtalium.

Vigilia ad ignem ſpectavit, quem ſine intermiſſione ali opus & reparari. Itaque *æternum*, ſive *ſempiternum* dicebant. Voluit enim Numa, ſicut ſidera æternum lucent, ſic debere, virginum aſſidua cura atque opera, hunc ignem. Atque ita erat, nam ignis (*b*) extinctionem ſuper omnia gravia & timenda Romani timebant, interitus aut imminutionis Reipublicæ id ſignum interpretantes, a quacumque tandem cauſa evenerit. Et miſeras Virgines, ſi eveniſſet. (*c*) Nam ignis Veſtæ ſiquando exſtin-

(a) *Munia Veſtalium.* (b) *Ignis exſtinctio ominoſa.* (c) *Punita.*

ſtinctus eſſet, verberibus afficiebantur a Pontifice, Sed pudore virgineo tamen ſalvo, in loco obſcuro, & velo medio interpoſito. Vigilia per vices iviſſe videtur, & ſingulæ ſuis noctibus dumtaxat excubaſſe.

Quod ſi autem (*a*) exſtinctus ignis, ſua & certa ratio accendendi iterum erat. Mos erat, tabulam felicis materiæ tamdiu terebrare, quouſque exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret. Quam rationem eliciendi ignis Simplicius in Ariſtotelem etiam agnoſcit: *Ignem e lignis excutiunt, alterum lignorum, tamquam terebram, in altero circumvertentes*. Hoc genus Igniarii Theophraſtus agnoſcit, & terebram e lauro ſæpe factam oſtendit, & addit alia quædam item ligna, ut rhamnum. Tangit & Iſidorus Peluſiota, & hodie aſſidue uſurpant occidui Orbis Indi. Similis cæremonia Græcis fuit, ſed paulo diverſa: nam ſiquando ſacer ibi ignis devixit, negant eum fas eſſe ex alio igne accendi, ſed novum parandum eliciendumque ex ipſo Sole. Addo, Romæ etiam ſine interſtinctione ulla

ignis,

(*a*) *Ignis exſtinctus quomodo accenſus*.

ignis, ſolitum novum accendi, novo anno, qui tunc primo Martii: cum enim Veſtales a Numa inſtitutæ, nondum ſic auctus & correctus annus. Eodem illo primo die reliqua ſcilicet innovabant, & laurus veteres tollebant, novas ſubrogabant.

Adſervatio Veſtalium.

Alterum Veſtalium munus fuit, (*a*) *Adſervare*. Quid autem? arcanum *imperii pignus*, ut appellabant. Quid autem pignus iſtud; & cujuſmodi fuerit, in arcanis habebant, & ideo variant auctores. Alii ſervari ſacrorum partem e Samothracia, quæ Dardanus Trojam, Æneas in Italiam advexerit, & cum Penatibus aliqui confundunt. Alii cœlo delapſum Palladium, quod verum idem Æneas aſportarit; nam falſum & adſimilatum Achivos furto ſuſtuliſſe. Et hæc de Palladio opinio in vulgus maxime recepta eſt, & nobile illud fecit ac decantatum.

Quid appellamus Palladium? (*b*) Palladis minutam effigiem, Græcanica ſermonis forma. Multa ſuper iſto multi. Apollodorus intelligendo ſufficiet: *A cœlo hoc delapſum eſt, &*

Ilo

(a) *Pignus Imperii adſeratum.*
(b) *Palladium quid.*

llo Regi traditum. Erat autem magnitudine tricubitale; habitu quaſi ingredientis, dextra haſtam ſublatam præferebat, ſiniſtra fuſum & colum. Viris videre nefas, ſolis ergo virginibus fas. Sed nec Pontifici Maximo fas, etſi eſſe ſciebat & coli. Itaque nec impune Metello fuit vidiſſe, cum trepidantibus virginibus, irrupit in ardens penetrale, ut ſacra e flammis eriperet & ſervaret; qui proinde orbam luminibus exegit ſenectutem. Tertia opinio eſt eorum, qui dicunt duo dolia recondi haud magna, atque unum ex iis plenum eſſe obſignatumque, alterum vacuum; utrumque tamen ſolis virginum oculis uſurpandum. Igitur incerta hæc, & bono religioſoque animo Dionyſius: *Quæ iſta ſint, neque me, neque alium, qui religioſe Deos & divina colit, inquirere curioſe oportere arbitror.* Atque ipſi ſane Romani velabant, ſi non vetabant. Itaque in operto habebant, in adyto & penetrali, quod *Penum* vocabant. (*a*) Penus enim vocatur locus intimus in æde Veſtæ tegetibus ſeptus, qui certis diebus circa Veſtalia aperitur. Ii dies religioſi habentur. Penum ſolæ

(a) *Adſervatum in Penu.*

ſolæ virgines, & Pontifices adeunt: Pontifices quidem non ut videant, ſed iis ſatis adire. Nam Palladium nudum non viſum, ſed velamento ſuo ſive ſeria obductum.

Sacrificia Veſtalium.

Tertium munus *Sacrificare*: atque id aſſiduum pene erat, diu noctuque. [a] Armata virgo dicebatur ſacrificans, cui lacinia togæ in humerum rejecta. De quo cultu aliquid Feſtus: *Suffibulum, veſtimentum album, prætextum, quadrangulum, oblongum, quod in capite Veſtales, cum ſacrificant, ſemper habent; idque fibula comprehenditur.* De ſacrificiis autem ipſis, aut eorum ritibus, longum & tenue ſit hic dicere.

Aquæ [b] etiam curam habebant Veſtales, ſed non aliam, opinor, quam quod fonti Camœnarum præeſſent, exque eo ſolo aquam ad ſacra peterent: idque ex mandato Numæ. Poſſit ſane aliquis ad Phyſiologiam referre, quaſi duo rerum principia coli Numa voluerit. Ille fons Veſtalibus dedicatus, ſacer habitus, & in Deos etiam relatus, delubrum poſtea accepit: Hinc *Fontinalia*, fontium ſa-

(a) *Habitus ſacrificantium.*
(b) *Aqua quæ in cura Veſtalium.*

ſacra. Fuit & alia aqua Veſtæ haud longinqua, Junturnæ fons & lacus. Sed nihil ad noſtram rem.

Præmia & honores Veſtalium.

Munia & labores vidimus: nunc juſte *Præmia & honores*, quibus ad illa excitatæ. [*a*] *Primo*, jus teſtandi habebant, vivo patre; ſcilicet quia ſtatim exibant ex patria aliaque omni poteſtate; & ætatis deliquium leges benigne ſupplebant. Adeo ut vel ſexennes, id eſt, primo anno quo captæ, teſtari poſſent.

2. Præmia habuerunt, (*b*) quæ trium liberorum matres: quod non quidem Numa, ſed Auguſtus inſtituit.

3. Alius honor; (*c*) præcedere & deducere eas lictorem. Id quoque non a Numa, ſed Triumviris referunt acceptum. Cauſam ſive προφασις habet Dio Caſſius, quod una aliqua earum veſperi a cœna rediens, & incognita, male habita ac violata eſſet. Tutela igitur & decus, lictor additus. Iſtis Conſules Prætoreſque via cedebant.

4. Morte [*d*] liberabant, ſi reo, ad ſupplicium qui ducitur, fortuitu factæ ſint

---

(a) *Jus teſtandi.*
(b) *Præmia matrum.* [c] *Lictorem.*
[d] *Liberare a morte.*

ſint obviæ. Oportebat autem jurare, a caſu, non a conſilio fuiſſe hunc occurſum. Non quod illæ ad juramentum cogerentur: ſed veniſſe in forum, & teſtes adhibitas conſtat, at religionis honore voluerunt vel injuratis credi.

5. Si quis lecticam earum aut ſellam ſubiiſſet, (*a*) per proterviam aut laſciviam, & quaſi velandis illis revelandis: vel ſiquis in idem vehiculum aſcendiſſet, morte luebat. Factitatum enim tale aliqnid ab improbulis in matronarum tranſvectione: ſed hic honori virginum morte vindicatum. Veſtales enim lectica aut ſella latas, ſed plurimum pilento ſive carpento, tecto ſuperne & cameræ in modum arcuato vectas legimus. Hoc pilentum non nimis diverſum a Thenſa (id quoque enim vehiculum ſacrorum) quod ad formam, ſed prius illud Diis adtributum, alia eorum etiam miniſtris.

Ornamenta aut inſignia Veſtalium.

Iſti honores ſive prærogativæ Veſtalium ex Plutarcho, aliæ alibi reperiuntur opportune adtexendæ. Sicut in ipſo cultu aliquid eximium. [*b*] In primis Vittæ in capite, ut in Deo De-

[a] *Pœna in protervos.*
[b] *Vitta Veſtalium.*

Deæve conſecratis. (*a*) Veſtes etiam iis purpuratæ fuerunt, nempe prætexta eæ uſæ, id eſt, limbo in oris purpureo, ita enim Magiſtratus & Sacerdotes ſolebant: ergo & Veſtales, ut ſupra in Suffibulo obſerves. Non unguentos iis, non floribus, non veſte uti conceſſerunt, niſi alba. Quæ vera ſunt, & inducta contra laſciviam; ſed purpuratas eas, non purpureas dicimus fuiſſe. Et obiter noto, & jocos, & cultum ſcitiorem vetita: omniſque cultus luxurioſior, converſatio cum viris licentior iis interdicta. Veſte alba uſæ, ſed limbo punicante; non tamen florida aut vaeiegata, ut aliæ ſolebant. In carbaſo rtiam aut tenui lino fuerunt,

Nec de cultu aliud, (*b*) niſi capillum in ſpiras quaſdam plexum & diviſum, tum vittis illigatum, a tergo & in cervices annulatim dependiſſe. Aliquis etiam ambigat, an non tonderi ſolitæ, ritu noſtrarum Virginum, quæ Deo ſacrantur? ſemel igitur tonſe, atque in ingreſſus fortaſſe: & capillum hunc Deæ Veſtæ ſuſpendebant. An & alias crinem eo, caducum, vulſum, ſciſſum, deferebant? in obſcuro hæc, atque etiam in parvo.

A a *De*

(a) *Veſtes*, (b) *De capillitio Veſtalium.*

De Stipendiis Veſtalium.

Præter hæc ornamenta aut inſignia, acceſſit etiam res & fructus, id eſt, ſtipendia & opes. [*a*] Numa enim his de publico ſtipendium ſtatuit, ut vacuæ ſcilicet ab aliis curis, Deæ & ſacris operarentur. (*b*) Et credo agros a Numa adtributos, quorum vectigalibus alerentur. Sed & Auguſtus adjecit. Immo & alios agros habuerunt, a privatis pietatis ergo (ut hodieque ſolet) legatos: quos omnes fiſcus eripuit, ſub Valente & Theodoſio Principibus, invidioſa & diſerta Symmachi querela; & Ambroſius contra obducit.

Sed præter agros, (*c*) video & pecuniam interdum cepiſſe. Tacitus de Tiberio: *Corneliæ Virgini, quæ in locum Scantiæ capiebatur, HS. vicies dedit*: quæ ſunt nobis 50000. Philippæorum. Vnde non immerito objicit iis Ambroſius Privilegia maxima, lucra ingentia.

Atque inter privilegia addamus, etiam ludos certo & honeſtiſſimo loco ſpectaſſe. (*d*) Auctoritas earum maxima, & in precibus, aut alia revix repudianda. Cicero, cum pro Fon-

(a) *Stipendia Veſtalium*. (b) *Agri* (c) *Pecunia*. (d) *Auctoritas earum*.

Fontejo cauſam diceret, ſororis ejus Veſtalis interceſſione uſus: *Superbum ſit*, inquit, *ejus obſecrationem repudiare, cujus preces ſi Dii aſpernarentur, hæc ſalva eſſe non poſſint*. Atque inter exempla eſt Claudia Veſtalis, quæ fratrem injuſſu populi triumphantem, aſcenſo ſimul curru, uſque in Capitolium proſecuta eſt, ne vetare aut intercedere cuiquam Tribunorum fas eſſet. Adeo & leges, & magiſtratus reveriti ſunt hanc impotentem, ut ſic dicam, poteſtatem.

De Pœnis Veſtalium.

Hæc Præmia igitur, ſed virginum; nam pollutarum *Pœnæ* etiam grandes & graves. (*a*) Vetus lex fuit Feſto tradita: *Probrum virginis Veſtalis ut capite puniretur: vir qui eam inceſtaviſset, verberibus necaretur*. Sed cujus hæc lex? credam Numæ Regis, qui ſimpliciter ſtatuit, inceſtam lapidibus obrui, ſine alia ſupplicii pompa. Alia autem Albæ, ante Romam conditam, (*b*) quæ juberet pollutam virgis ad necem cædi. Sed Tarquinius Priſcus, qui numerum earum auxit, idem & pœnam, & conſpicuam magis horrendamque fecit. (*c*) Cla-

(a) *Capite punitæ* [b] *Virgis necatæ* [c) *Vivæ ſepultæ*.

Clare narrat Dionyſius, & Pinariam quandam primam ſupplicio iſto affectam; verba ejus digna apponi, & illuſtrari: *Pœnæ*, inquit, *delinquentibus graves conſtitutæ, quarum arbitri & exactores ſunt, ex lege, Pontifices:* quod in omni earum culpa ſive delicto obtinuit, cauſamque apud hoc tribunal dixere. (*a*) Et Pontifices omnes, id eſt, Cullegium judicavit, Pontifice tamen maximo convocante, & præſidente. Moneo etiam, inferiore ævo aliquid huic Pontificio detractum, & cognoviſſe quidem de culpa, pœnam tamen non exegiſſe, quæ Præfecto Vrbis reſervata fuit. Pergit Dionyſius: *Qui virgis quidem cædunt compertas levioris delicti: probroſas vero & inceſtas fædiſſimo & maxime miſerabili mactant ſupplicio. Vivæ enim, funebri ritu & pompa efferuntur, amicis & cognatis cum luctu & lacrymis comitantibus.* [*b*] Plutarchus hoc expreſſius, qui ſcribit, lecticæ inditam per forum efferri, clauſæ undique & loris revinctæ, ut ne vox quidem ejus poſſit exaudiri. Idem non amicos tantum, ſed to-

(a) *Pœnæ arbitri Pontifices.*

(b) *Supplicium quomodo ſumptum a Veſtali corrupta.*

totam civitatem in luctu ponit & gemitu, neque ullam in ea diem triſtiorem. Obvios autem via decedere, vaſto ubique ſilentio, attonitoſque omnes ſtare, aute comitari. Iis vero, antequam deducerentur, ablatæ vittæ & ormamenta, quia ſcilicet polluiſſent. Amplius Dionyſius: *Delatæ autem ad portam Collinam* (ad locum nempe, qui *Sceleratus campus* ideo dictus,) *intra muros* (Plutarchus *Aggerem* dicit; non tamen exiſtimo totum aggerem, ſed proximam tantum portæ partem ejus huic uſui applicatam) *ſubterranea in cella, cum funeralibus ornamentis deponuntur*: quod accipio, ipſas ut cadavera velatas & cultas. Zonaras dixit, lectulum appoſitum, & lucernam, & menſam cum cibis; & cauſam adjungit Plutarchus, ne ſacratiſſimum illud corpus videretur fame conſumptum. Priuſquam vero deponerentur, Pontifex maximus arcanas quaſdam preces, manibus in cœlum ſublatis, fundebat: tum ipſe ſua manu eductam e lectica in ſcalis conſtituebat, & ſic carnifici ac miniſtris ſupplicii tradebat. Itaque his geſtis; ſcalæ attrahebantur, & ædicula multa humo injecta contegebatur, donec reliquo aggeri ſolum adæquaretur.

tur. Sed vinctam illam ibi, aut ſtantem ſedentemque obrutam, nemo declarat: putem in lecto depoſitam. Claudit deinde Dionyſius: *Nec monumento porro dignatæ, nec parentalibus, aliiſve ſolemnibus defunctorum.*

Hoc ſupplicium; cauſam aſſignat Ovidius: *quia quam violavit, in illa conditur.* Etſi duplex etiam alia in Plutarcho; Vel, *quia Romani igne mortuos cremant; igne autem funerare eam, quæ ignem parum caſte coluit, iniquum erat.* Vel, *quia corpus maximis conſecratum cæremoniis occidere, aut manus mulieri adferre, nefas putaverunt. Sub terram igitur condi, cum victu appoſito, ut quaſi ſponte exanimata videretur.* Atque hæc ſolemnia. Principes interdum immutarunt, aut mitigarunt.

Quando deſierint Veſtales.

Finivi de Veſtalibus, [a] quæ & ipſæ finem ſuum ſub Chriſtianis mox Principibus invenerunt, extremo Theodoſii ſenioris ævo. Nam etſi concuſſæ antea, & periclitatæ ſub Valentiniano, Theodoſio, Arcadio; tamen animam traxere ad ultimum Theodoſii, id eſt, 17. Imperii ejus an-

(a) *Sub Theodoſio ſublatæ Veſtales*

annum, cum ille templa claudi, & ſacrificia tolli lege juſſit.

Ignis cultus alibi.

Lubet pro Corollario addere, ubi locorum præcipue cultus etiam ignis, ſive imago aliqua Veſtalium fuit.

Apud (*a*) Iudæos primum, & Dei juſſio: *Ignis in altari ſemper ardebit, quem nutriet ſacerdos, ſubjiciens ligna mane per ſingulos dies.* Et mox: *Ignis eſt iſte perpetuus, qui numquam deficiet in altari.* Habuere & (*b*) Ægyptii, & Diodorus vult, ſervandi ignem perpetuum, cœleſti ſimilem, morem ab illis natum, & ad alias gentes probagatum. Item (*c*) Afri: & Plutarchus auctor eſt, in Iovis Ammonis λύχνον ἄσβεστον, ſive *lucernam inexſtinctam* arſiſſe. Apud [*d*] Indos. In (*e*) Perſis ſimile, ubi ignem perpetuum cuſtodiunt Magi. Idem apud (*f*) Cappadoces, apud quos Pyrathea, ſacella quædam modica, & in iis mediis ara, in qua cinis multus, & inexſtinctum ignem Magi ſervabant. Iam (*g*) in Græcia Prytaneis ipſa hæc Veſta, & æternus focus: iterumque diſtincte, Mantineæ in tem-

(a) *Apud Iudæos.* (b) *Ægyptios.* [c] *Afros.* (d) *Indos.* (e) *Perſas.* (f) *Cappadoces.* (g) *Græcos.*

templo Cereris, Athenis in Minervæ, Delphis in Apollinis.

Immo & (*a*) virgines ipſas aliquot locis habuere. Video & Perſas Soli virgines ſacraſſe. Simillimum nuper, priuſquam Hiſpani Regi & Religioni ſubegiſſent, in toto Pervano tractu, ubi crebra & magna templa dicata Soli, & in iis virgines ſæpe 200. fuiſſe tradunt qui viderunt; e quibus ſiqua corpus polluiſſet, morte luebat, niſi tamen e Sole ſe concepiſſe [ride credulitatem ſuperſtitioſam] ſancte adjuraſſet. Sed *de Veſta & Veſtalibus* ſatis.

De

(a) *Virgines Veſtales & alibi.*

DE BIBLIOTHECIS SYNTAGMA.

BIbliotheca tria ſignificat, (*a*) LOCUM, ARMARIUM, LIBROS. Græca vox, Latinis in uſum etiam venit; & quamquam *Librariam* dicunt, tamen magis eſt ea voce tabernam capi, in qua venales libri exſtant.

Bibliothecarum Origo.

Bibliothecarum res vetus, [*b*] & niſi fallor, cum ipſis libris adinventa. Nam ſimul ac ſcire & ſapere natum eſt, mox etiam ſcribere: & iſtud eſſe cum fructu non potuit, niſi ut libri adſervarentur & diſponerentur ad præſentium & poſterorum uſum. Privata primum ea cura, & quiſque ſibi ſuiſque ſtruebat. Poſtmodum Reges & Dynaſtæ uſurparunt, nec ad uſum ſolum, ſed ambitionem aut ſplendorem. Sane multos congerere, vix fuit privati hominis aut cenſus, cum tarda & impendioſa deſcriptio eſſet;

(a) *Nomen.*
[b] *Origo.*

donec utiliſſima hæc Typographia rem in compendium miſit:

Bibliotheca in Aegypto.

Qui primus [*a*] Regum illuſtrem habuit, is fuit Oſymanduas Ægypti, qui inter alia opera præclara, Sacram Bibliothecam ſtruxit, & in ejus fronte præſcripſit, ψυχῆς ἰατρεῖον, *Animi medica officina*. Et quamquam ille inter veteres Regum fuerit, non tamen dubium, exemplum, ſi non ipſam rem manſiſſe, & in Ægypto Bibliothecas ſemper aliquas exinde exſtitiſſe: idque in templis præcipue, & ſacerdotum cura. Sed reliquæ ibi in obſcuro, Ptolomæi Philadelphi Regis in magna luce & laude fuit. Is Ptolomæi Lagi filius, ſecundus eo nomine & ſtirpe Ægypti Regum, artium & ingeniorum cultor, & quod adhæret, librorum.

Itaque Alexandriæ ingentem (*b*) Bibliothecam compoſuit, inſtructione & exemplo Ariſtotelis adjutus, immo & ipſis ejus libris, Sed & ſacris, & e Judæa petitis libris inſtruxit. Nam cum aures ejus fama tetigiſſet Hebrææ ſapientiæ, miſit qui libros depoſcerent, & idoneos ſimul homines con-

(a) *Qui primus ſtruxit.*
(b) *Biblioteca Philadelphi.*

conduxit, qui in Græcam linguam verterent, communi omnium uſui. Ea interpretatio eſt, quam *Septuaginta*, a numero ſcilicet, qui operam dederunt, dicunt. Præerat Bibliothecæ vir ſcriptis & factis illuſtris, Demetrius Phalereus, exſul a ſuis Athenis, & quem Rex benigne habitum ad hæc & majora miniſteria admovit. Idemque a Chaldæis, Ægyptiis, Romanis etiam libros petivit, & pariter in linguam Græcam transfundi curavit. Numerus librorum ad 700000. pervenit, Agellio teſte. O theſaurum, ſed in re æterna non æternum! Nam totum hoc, quidquid fuit librorum, bello civili Pompejano periit, cum Cæſar in ipſa urbe Alexandria bellum cum incolis gereret, & tuitionis ſuæ cauſa ignem in naves miſiſſet, qui & vicina navalibus, ipſamque Bibliothecam comprehendit & abſumpſit. Triſte fatum, & Cæſari (etſi abſque deſtinata culpa) pudendum! Hic igitur finis nobilis Bibliothecæ fuit, Olympiade 183. cum vix 224. annos ſtetiſſet.

Revixit tamen, non eadem (qui id potuit?) ſed conſimilis, & eodem loci, id eſt, in Serapeo collocanda. Autor reparandi Cleopatra, illa amoribus Antonii famo-

ſa : (*a*) quæ ab eo in auſpicium & velut fundamentum operis impetravit Bibliothecam Attalicam ſive Pergamenam. Itaque totam cum dono accepiſſet: & transferri curaſſet, iterum adornata auctaque eſt, & Chriſtianorum etiam temporibus in vita & fama fuit, in porticibus Serapei, loco portui vicino: videturque ſtetiſſe, quamdiu ipſum Serapeum, immenſæ molis & artificii ſtupendi templum: quod Chriſtiani denique Theodoſii majoris imperio, ut arcem ſuperſtitionis, demoliti a fundo ſunt.

Bibliothecæ apud Græcos.

Apud (*a*) Græcos nobiliores Bibliotbecas ſtrictim tangit Athenæus: & Polycratem in hoc ſtudio parandorum librorum dilaudat. Agellius Piſiſtrato tyranno laudem primi auctoris in hoc ſtudio adſcripſit. Magnus vir [odioſum hoc modo cognomen tolle] & cui Homerum etiam digeſtum & correctum nunquam ſoluturi debemus. Adeo Critica hæc cura olim Principum, immo Regum fuit. Ea Bibliotheca ab ipſis deinde Athenienſibus varie aucta, donec ſpoliavit & avexit Xerxes, Athenarum poti-

(a) *Græcorum Bibliothecæ.*

potitas. Sed multis poſt annis Seleucus Nicanor, Syriæ Rex, liberaliter remittendam Athenas curavit, donavitque. Et manſiſſe deinde ad Syllæ tempora, qui & ipſe Athenas cepit, diripuit, afflixit: poſtea tamen inſtauratam, juſte opinor; quomodo enim mater artium ſine inſtrumento hoc librorum? Immo plures ibi Bibliothecæ poſtea. De Ariſtotele magnifice Strabo, eum copia & delectu inſignem Bibliothecam adornaſſe: quam tandem ad Ptolomæos Reges veniſſe, ſcribit Athenæus. Neque memoratu digna alia de Græciæ Bibliothecis leguntur: Romani haud dubie pleraque talia ad ſe traduxerunt, Græcia jam potiti; niſi placet Byzantinam his accenſere, quæ Principum ævo fuit; in qua 120000. librorum conflagrarunt; inter ea draconis inteſtinum 120. pedes longum, cui aureis literis Homeri Ilias atque Odyſſea fuerint inſcripta. Etſi hæc Thraciæ proprie, non Græciæ attribuenda.

Bibliotheca in Aſia.

Attalica ſive Pergamena proxima claritate ab illa Alexandrina fuit. [*a*] Nam Attalici Reges e parvis progreſſi, cum ſocietate opibuſque Romanis cre-

[a] *Bibliotheca Aſiæ.*

creviſſent, ſedem regni Pergamum va-rie, tum & Bibliothecis exornarunt. Eumenes, Attali Regis filius, hujus rei auctor. In hac Pergamena fuerunt librorum ſingularium 200000.

Bibliothecæ in Urbe.

Veniamus (*a*) ad Romanas Bibliothecas, ſitu & ævo magis propinquas. Satis enim tarda ibi hæc cura aut ſtudium, apud Martis, non Muſarum prolem: etſi, cum bono Deo, parvis primo initiis, ut ſolet. Iſidorus duos nominat, qui libros advexere, ſed publici uſus aut juris non prorſus fecere: Æmilium Paulum, & Lucullum: quorum iſte, quamquam jus mancipiumque ſibi retineret, uſum tamen eruditis conceſſit. Cornelius Sylla, poſtea Dictator, e Græcia Atheniſque magnam librorum vim traduxit, & Romæ depoſuit & diſpoſuit. Tamen vere publica Bibliotheca nondum ſtructa: quam cogitationem primus magnanimus ille & magnificus Julius Cæſar concepit, ac niſi fata interpellaſſent, effeciſſet, data M. Varroni cura comparandorum & dirigendorum librorum. Sed deſtinavit Cæſar, non perfecit. Auguſtus, adoptione filius, inter alia ornamenta urbis

(a) *Bibliotheca Romana.*

urbis & imperii, hoc quoque plurifariam adjunxit. Nam eo invitante atque incitante, [*a*] Aſinius Pollio, Orator & Senator nobilis, de manubiis Dalmatarum, atrium Libertatis in monte Aventino exſtruxit, atque in eo Bibliothecam publicavit.

Poſt hanc duæ mox aliæ ab ipſo Auguſto inſtitutæ. Prior (*b*) *Octavia*, quam ſororis ſuæ memoriæ & nomini dedicavit, in ſuperiore Porticus parte, tuto & decore, cum inferior ambulationi modo eſſet: in qua Junonis ædes, & nobiles ſtatuæ quoque fuerunt. Altera (*c*) *Palatina*, a loco dicta, quia in ipſo Palatio. Præter alia, præpoſitus ſive Cuſtos huic loco fuit C. Julius Hyginus, in Grammaticis celebris. Immo ſeorſim Græca cuſtodem ſuum habuit, & Latina. Ab Auguſto igitur artium, ingeniorumque amantiſſimo Principe duæ iſtæ fuerunt.

Ab aliis deinde aliæ, & videtur certamen in hac re Principum fuiſſe, & velut contendiſſe de palma. (*d*) Ecce Tiberius ſtatim ab Auguſto in ipſo Palatio etiam ſtruxit, ea parte, qua viam Sacram ſpectat: nam illic Ti-

---

[a] *Aſinia*. (*b*) *Octavia*. (*c*) *Palatina*. (*d*) *Palatina a Tiberio*.

Tiberii domum fuiſſe curioſi talium hodie autumant, & in domo ejus hæc locatur. Videtur & Veſpaſianus deinde ſtruxiſſe, & adjunxiſſe templo Pacis. Fuit item a Trajano alia, quæ a gentili ejus nomine, (*a*) Ulpia paſſim nominatur. Hæc in foro Trajani initio fuit, ubi Principis ejus alia opera, ſed ævo mutavit, & tranſlata eſt in collem Viminalem, ad ornandas Diocletiani Thermas. Fuit & [*b*] Capitolina in Urbe, inſtituta (ut divinare licet) a Domitiano. Nam ille ſervatus olim in Capitolio, templum ibi Princeps ſtruxit, quid ſi & hanc Bibliothecam? Conflagravit ſub Commodo, fulmine tacta. Sub ævum Conſtantini Bibliothecas publicas in Urbe 29. fuiſse, Principum ab interitu vindicatas, teſtatur P. Victor; ex iis præcipuæ duæ, Palatina & Ulpia. Heu quam memoria perierunt! nam ex illis 29. vix 7. induſtria noſtra indagare potuit, & nomina ſaltem ab oblivione vindicare.

Bibliothecæ extra Urbem.

Juxta Urbem etiam (*c*) Tiburti publica fuit Bibliotheca, in Herculis templo ſatis commode ſtructa (fere jux-

(a) *Ulpia*. (b) *Capitolina*.
(c) *Tiburtina Bibliotheca*.

juxta templa, aut in illis Bibliothecæ: quidni, ſacra illa ingeniorum opera in locis ſacratis?] Fortaſſis eam Hadrianus Imperator Tibure inſtruxit, quem eo loco & ſeceſſu impenſe delectatum conſtat, variaque & ampla inædificaſſe. Etſi in aliis municipiis coloniiſque Bibliothecas ſparſas fuiſſe, æque atque artium iſtum cultum, mihi certum eſt.

Bibliothecæ Privatorum.

Sed & (*a*) privatim viri divites, uſus & famæ cauſa, ſibi pararunt, & nobiles ex iis quaſdam. Sicut Tyrannio Grammaticus, Syllæ temporibus, qui 3000. librorum poſſedit. Sicut Epaphroditus Chæroneus; item Grammaticus profeſſione, qui uſque ad 30000. optimorum quidem & ſelectorum librorum collegit. Superavit eum Sammonicus Serenus in hoc ſtudio, qui Bibliothecam habuit, in qua 62000. librorum cenſebantur. Is moriens eam reliquit Gordiano minori, qui guſtavit Imperium.

Atque hi, aut pauci alii proditi ſunt inſigniores Bibliothecas habuiſſe: plures tamen fuere, & Seneca commune hoc ſtudium jam tunc ſuo ævo oſtendit & damnat. Damnat: *Non*

enim

(a) *Privatorum Bibliothecæ*.

enim in ſtudium, inquit, *ſed in ſpectaculum comparabant: ſicut pleriſque ignaris etiam ſervilium litterarum, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cœnationum ornamenta ſunt.*

Obſervandum, Bibliothecas etiam in Balneis [*a*] & Thermis habuiſſe: quia corpori curando otioſe tunc vacabant; & igitur occaſio erat legendi aliquid, hominibus alias occupatis, vel audiendi: Enimvero etiam in Villis & Prætoriis paſſim habebant, ab eadem hac, otii & vacationis ibi, cauſa. Utinam noſtri divites ſic laſciviant! ſemper cum alieno aliquo, ſi non ſuo, uſu & bono.

De Armariis Bibliothecarum.

Parietes (*b*) in Bibliothecis ebore & vitro comptos fuiſſe, ſuggerit Boetius. Non ergo Armaria & Plutei ad parietes laterales (neque enim conſpicuus ſic ille ornatus fuiſſet) ſed in medio diſpoſita, ut hodie quoque publicæ fere Bibliothecæ uſurpant. Sane vitra olim in quadras, orbes, ova, aut rhombos diſtincta parietes ornabant, non aliter quam marmoreæ cruſtæ; ſæpius tamen cameras & lacunar.

De

[a] *Bibliothecæ cur in Thermis.*
(b) *Ornatus Bibliothecarum.*

De (*a*) Armariis Vetus Scholiaſtes Juvenalis, in illud: *Hic libros dabit &, forulos.*] *Armaria*, inquit, *Bibliothecam.* Etſi proprie, opinor, (*b*) *Foruli*, ipſi *nidi*, ut cum Martiale dicam, librorum, ſive cum Seneca, diſtincta *loculamenta*. Sidonius & hæc & alia in Bibliothecis collocat: *Hic libri affatim in promptu: videre te crederes aut Grammaticales* (*c*) *Pluteos, aut Athenæi* (*d*) *Cuneos, aut Armaria exſtructa Bibliopolarum. Pluteos*, id eſt tabulas inclinatas tranſverſim, quibus libri legendi imponerentur. *Cuneos*, ſcamnorum ſeriem, ut in Athenæo, digeſtam. *Armaria* autem plena & alta, ea (*e*) *Pegmata* videtur appellaſſe Cicero ad Atticum.

Imagines in Bibliothecis.

Præcipuus ornatus fuerunt (*f*) Bibliothecarum Imagines & Statuæ doctorum, quas una cum libris diſponebant. Nonne pulchrum, & ſuave oculis ac cogitationi? Natura trahimur ad ſimulacra & effigies magnorum virorum noſcendas, & illa corpora ſive hoſpitia, quibus ſe cæleſtis animus incluſit: ecce hic erat. Romanum hoc in-

---

[a] *Armaria.* (b) *Foruli.* (c) *Plutei.* (d) *Cunei.* (e) *Pegmata.*
(f) *Statuæ Bibliothecis.*

inventum videtur, ne omnia bella ad Græciam referantur. Plinius (*a*) Aſinium Pollionem facit auctorem, quem etiam M. Varronis, unius viventis imaginem in Bibliotheca poſuiſſe, item refert. Quod tamen & aliis poſtea, indulgentia an judicio, datum video. Alioquin plerumque mortuorum, & quos famæ conſenſus jam ſacraſſet, imagines ibi poſuerunt. E metallo ut plurimum; ſed etiam e gypſo in privatis Bibliothecis, pro cujuſque ſcilicet copia. (*b*) Immo & in tabulis imagines fuere: & fortaſſe in librorum fronte pictura etiam exſpreſſæ. Itaque utrumque & Statuæ, & Imagines fuere. Cæterum minores illæ imagines ſive ſtatuæ pluteis plerumque impoſitæ videntur, ante ſuos quæque libros. Inde & *Sigilla plutealia* apud Ciceronem. Nam jam tunc Bibliothecas exornabant Deorum, ſi non Auctorum ſigillis.

De Muſeo Alexandrino.

Sed ſi Bibliothecæ ſolæ, aut rarus adventor; ſi homines, inquam, non ſunt qui frequentent & evolvant, quo iſta congeries? & quid niſi ſtudioſa quædam luxuria ſint? (*c*) Providerunt hoc

(a) *Auctor Aſinius Pollio*. (b) *Imagines*. (c) *Muſei utilitas*.

hoc quoque Alexandrini Reges, & una cum illis Muſeum (ita dixerunt, quaſi Muſarum ædem) exſtruxerunt, in quo fas eſſet Muſis operari, a cæteris rebus feriatos. Immo & a vitæ victuſque curis vacuos, cum alimenta iis hic e publico darentur.

Fuit id (*a*) Regiæ ſive Aulæ pars; ſcilicet adnecti & jungi ſibi voluerunt Reges, ut in propinquo & promptu eſſent eruditi iſti, cum quibus diſſererent, cum libitum, animo docendo & paſcendo. Habuit Porticum & Exedras: illam exercitio corporis magis; hanc animi, & ubi conſidentes altercarentur & conferrent. Fuit & (*b*) domus, ubi omnibus ex omni terra litteratis receptis communis victus & menſa. Habuit hoc Collegium & pecuniam ſive vectigalia in commune; & ſacerdotem item, qui præeſſet Muſeo, Regum aut Cæſarum dilectu conſtituendum. Magna igitur dignitas, & quæ ab ipſo Cæſare conferenda.

Addere (*c*) licet, non vacuam omnino aut otioſam ibi vitam vixiſſe (qui poſſent viri bono publico

na-

(a) *Vicinum Regiæ.*
(b) *Domus communis.*
(c) *Occupationes litteratorum.*

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

N. 219.

AVendo veduto, per la Fede di Reviſione ed Approvazione del P. *Fra Paolo Tommaſo Manuele Inquiſitore di Venezia* nel Libro Intitolato: *Facis Hiſtoricæ Compendium ex Juſti Lipſii Operibus Concinnatum*, non v' eſſer cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica; e parimente, per Atteſtato del Segretario Noſtro, niente contro Principi e buoni coſtumi, concediamo Licenza a *Simone Occhi Stampatore in Venezia*, che poſſa eſſere ſtampato, oſſervando gli ordini in materia di Stampe, e preſentando le ſolite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 26. Settemb. 1739.

(*Gio: Pietro Paſqualigo Rif.*
(*Lorenzo Tiepolo Cav. Proc. Rif.*
(

Regiſtr. in Lib. a C. 40.

Agoſtino Gadaldini Seg.

MAG 2012942

BIBLIOTECA NAZIONALE V.E.
ROMA